

Tartalomjegyzék

Tanulmányok

<i>Kassai Zsuzsanna–Áldorjai György: A materiális területi tőke vizsgálata a hazai LEADER helyi akciócsoportokban</i>	3
<i>Fogarasi József–Galambos Károly: Jutalmul a jog tudójának (A Deák Ferenc Díj és a Deák Ferenc-díj)</i>	17
<i>Szabó Pál–Szabó Tamás: A NUTS 2016 jegyzék új elemei és funkciói</i>	30
<i>Csehné Papp Imola–Nagy Henrietta–Káposzta József: A közfoglalkoztatás összefüggéseinek és hatásainak vizsgálata Hatvanban</i>	39

Kitekintés

<i>Szilágyi István: A katalán függetlenedési folyamat kérdőjelei</i>	47
<i>Réti Eszter Zsuzsanna: Történelem, határok, Guantanamo/Gitmo</i>	61

Műhely

<i>Kozma Dorottya Edina: A fejlettség környezeti aspektusai a közgazdaságtanban elterjedt mutatószámok esetén II.</i>	68
<i>Hegedűs Szilárd–Novoszáth Péter–Molnár Petronella: A Modern Városok Program költségvetési forrásainak vizsgálata különös tekintettel a regionális politikára</i>	75
<i>Nagy Dávid–Dorogi Zoltán: A Széchenyi István Egyetem hallgatóinak szerepe a helyi rendezvények látogatottságában</i>	84
<i>Dániel Zoltán András: TOPlista – a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program sikeres települései</i>	95

Konferencia

<i>Tábori Ferenc: 1988. a magyar többpártrendszer születésének az éve</i>	106
<i>Kalmár Zoltán: Orbán Viktor politikusi pályakezdése</i>	112
<i>Agg Zoltán: Fölszállott a páva? A rendszerváltozás egyik vitakérdése: szükség van-e önkormányzati megyékre?</i>	118
<i>Somogyvári Lajos: Egy új iskolatípus születése 1988-ban Oktatás és innováció diskurzusai a pedagógiában</i>	128

Önkormányzati múlt

<i>Kabai Gergely: A szőlőhegyi önkormányzat működése a 19. században a somogyi Holládi-hegy példáján I.</i>	134
---	-----

Évfordulók

<i>Agg Zoltán: Nemes-Nagy József 70, Zongor Gábor 65, Oláh Miklós 60 éves is elmúlt, avagy nem a kor az érdem</i>	143
<i>Zongor Gábor: Oláh Miklós 60 éves</i>	150

Beszámoló

<i>Kovács Szandra: Balatonfüredi nyári konferencia, nem csak politológusoknak</i>	155
---	-----

Recenziók

<i>H. Csukás Györgyi: Lukács László: A káli-medencei lakóháza Dunántúl népi építészetében c.könyvéről</i>	157
<i>Gáspár Anikó: Erdélyi menekültek Magyarországon 1988-1989 „Illegális bevándorlók”, vagy üldözöttek?</i>	159

Címlapunkon a katalán kormány épülete, a hátlapon fotók Barcelonáról

(foto: prof. Szilágyi István)

Oláh Miklósról a fotó 2008-ban készült (foto: grond)

Megjelenik Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával

A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudományos fozokozattal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.

E számunk szerzői

Kassai Zsuzsanna, egyetemi docens és Aldorfai György, tanársegéd, Szent István Egyetem, Gödöllő, Fogarasi József, közéleti szakíró és Galambos Károly ügyvéd, Budapest, Szabó Pál, tanszékvezető, egyetemi docens és Szabó Tamás, egyetemi hallgató, ELTE Budapest, Csehné Pap Imola, Nagy Henrietta és Káposzta József, egyetemi docensek, Szent István Egyetem, Gödöllő, Szilágyi István, egyetemi tanár, Réti Eszter Zsuzsanna PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Kozma Dorottya PhD-hallgató, Pannon Egyetem, Veszprém, Hegedűs Lóránt, Novoszáth Péter és Molnár Petronella PhD-hallgatók, NKE, Budapest, Nagy Dávid PhD hallgató, Széchenyi István Egyetem Győr. Dorogi Zoltán, a Debreceni Egyetem oktatója, Agg Zoltán, Dániel Zoltán András, Somogyvári Lajos és Tábori Ferenc a Pannon Egyetem oktatói, Kalmár Zoltán intézetigazgató egyetemi docens, Pannon Egyetem, Veszprém. Kabai Gergely, tudományos kutató, Pannon Elemző Iroda Kft., Keszthely, Baráthi Ottó, közéleti szakíró, Salgótarján, Zongor Gábor, önkormányzati szakíró, lapunk alapító elnöke, Gáspár Anikó, doktorjelölt, PTE, Pécs, Kovács Szandra, egyetemi hallgató, NKE, Budapest.

Tanulmányok

A materiális területi tőke vizsgálata a hazai LEADER helyi akciócsoportokban

A területi tőke fogalma folyamatosan átalakulásban van. Értelmezése, illetve vizsgálata napjainkban már a modern regionális tudomány részét képezi, egyre több nemzetközi és hazai kutatás keretében foglalkoznak a területi tőke meghatározásával, amelyet vidéki térségek esetében vidéktőkének is szoktak nevezni (Kis, 2014). Széles körben elfogadott, általános definíciója azonban máig nincs e kifejezéseknek, fogalmi rendszerükben előfordulnak eltérések és átfedések is, így mérhetőségük, számszerűsített vizsgálatuk számos korlátba ütközik (Oláh, 2017; Jóna, 2013; Jóna-Tóth, 2012; Tóth, 2011).

Hazai és nemzetközi szakirodalomban egyaránt gyakran szokták idézni a LEADER European Observatory (1999) átfogó definícióját, miszerint a területi tőke egy adott terület összes megfogható és megfoghatatlan elemét jelenti, amelyek egyfelől vagyont, másfelől viszont korlátot alkotnak.

A területi tőke kifejezés definiálása céljából gyakran hivatkoznak az OECD 2001-es Területi Kitekintés című tanulmányára is. Ebben a műben az OECD a területi tőkét a városok és régiók endogén fejlődését megalapozó eszközállományként határozza meg, amelynek elemei az intézmények, a döntéshozatali módok és az eszközök leghatékonyabb felhasználást segítő szakmai készségek.

Hasonlóan határozta meg a területi tőke fogalmát Reznitzer és Smahó (2011, p.25.) is: „A területi tőke tehát olyan adottságok összessége, amelyek hely- vagy térség specifikusak, s egyben

arra orientálják a fejlesztéspolitikát, hogy annak fókuszába a lokális értékek kerüljenek, azok folyamatos megújítására koncentráljanak.”

Lin (2001) a fent említett LEADER European Observatory tanulmányban található koncepcióhoz hasonló tőkekatégoriákat határozott meg. A klasszikus, hagyományos kategóriába sorolja a kézzel fogható elemeket, míg az új, modern csoportban már megemlíti a nem kézzel fogható elemeket, például a személyes kapcsolatokat, a tudást és az információt (más néven humán, kapcsolati és tudástőkét). Különbséget lehet tenni tehát a területi tőke materiális, illetve immateriális alrendszerait hangsúlyozó modellek (pl. Camagni, 2008) között (Tóth, 2011; Áldorfainé Czabada, 2016; Káposzta, 2016).

Dombi és szerzőtársai (2017) munkájához hasonlóan mi is a materiális tőke három alapvető összetevőjére fókuszálunk jelen tanulmányban:

- a gazdasági tőkére;
- az infrastrukturális tőkére;
- és az intézményi tőkére.

A gazdasági tőke egyik formája a pénzügyi tőke, a másik formája a tulajdonjogi formában intézményesült tőke, mely pénzre váltható, vagyis rövid vagy hosszútávú pénzügyi forrást jelent. Az intézményesült formában megjelenő gazdasági tőke pedig jellegéből adódóan a kulturális – és a társadalmi tőkén alapszik. (Bourdieu, 1999; Farkas, 2013) Területi kutatások szempontjából a gazdasági tőke elsősorban a vizsgált térség gazdasági teljesítményét, a lakosok vállalkozókészségét és részben a versenyképességét és a jólétét tartalmazza (Jóna – Hajnal, 2014).

A tér tőkehálózatán belüli fontosságát Kovács – Bodnár (2016) szerzőpáros kutatása mutatta ki, amely szerint az infrastrukturális tőke a vállalkozási környezetre közvetlen, míg a magán állótőkére közvetlen és közvetett hosszútávú hatást is gyakorol. Fontos azonban kitérni arra, hogy az infrastrukturális tőke jelentősége nem a beruházás mértékében keresendő, hanem annak felhasználásában és üzemeltetésében. Vagyis az infrastrukturális fejlesztések egyértelmű tőke növekedést eredményeznek, de üzemeltetésük jelentik hosszútávon a tér tőkehálózában meghatározó szerepét (Ohnsorge-Szabó, 2005).

Jóna és Hajnal (2014) szerzőpáros szerint az infrastrukturális tőke az infrastruktúra elemeinek adottságát és méretét foglalja magában. Brasili és szerzőtársai (2012) ennél szűkebben értelmezik az infrastrukturális tőke fogalmát, szerintük olyan kommunikációs erőforrások (utak, repülőterek, vasút) összessége, amelyek előmozdítják az emberek, áruk és szolgáltatások mozgását, illetve cseréjét. E tőketípus vizsgálatakor mi főként közművesítéssel és természeti adottságokkal kapcsolatos indikátorok alakulását elemeztük.

Egyes kutatások az intézményi tőkét, struktúrák, valamint intézmények jogi és pénzügyi szerkezetének definiálják, amely egy társadalom működését lehetővé teszik. Ebbe beletartoznak a jog- és a biztosítási rendszerek, továbbá olyan rendszerek, amelyek megteremtik a különböző cseremechanizmusokat, a szabályozási struktúrák, amelyek védik a természeti környezetet, emberi jogokat és az emberi egészséget és jólétet. (Alternatív Gazdaság Lexikon, n.é)

Mi ennél szűkebben értelmeztük az intézményi tőke fogalmát. Jóna és Hajnal (2014) szerzőpárhoz, valamint Dombi és munkatársaihoz (2017) hasonlóan intézményi tőkével mi azt mértük, hogy adott kistérség milyen mértékben ellátott közintézményekkel, illetve azok szolgáltatásaival. Elsősorban a művelődési, kulturális intézményekkel kapcsolatos indikátorokat vontunk be a vizsgálatainkba.

Anyag és módszertan

A vizsgálataink során elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal 2015-ös Területi Statisztikai Adatok Rendszer adataira hagyatkoztunk. Emellett felhasználtuk még a Nemzeti Adó- és Vámhivatal néhány adatát is. Az előállított adatbázis paraméterezésénél azokat a mérőindikátorokat figyelmen kívül hagytuk, ahol a kódolás szempontjából ismeretlen adat aránya meghaladta a teljes települési arány 5%-át, amely már interpretálhatósági problémákat vehetne fel. Ezt az eljárást azért tartottuk fontosnak, hogy elkerüljük az értékhelyettesítési technikák alkalmazásának szükségességét.

Az elemzésbe a LEADER programban teljes területtel jogosult 2961 települést vontunk csak be, míg a külterülettel jogosult településeket kizártuk a vizsgálatokból, mivel a külterületekre vonatkozóan nem álltak rendelkezésünkre a kutatásunkhoz szükséges adatok. A települések 103 Helyi Akciócsoportba tartoznak. Az elemzéshez és az eredmények grafikus megjelenítéséhez Microsoft Excel és SPSS 22 for Windows programot használtunk.

A bevezetésben említett szakirodalmak alapján a materiális tőkén belül három alcsoportot alakítottunk ki: gazdasági, infrastrukturális és intézményi tőke alcsoportját. Emellett az adatbázis három technikai változót (sorszám, HACS név, HACS kód, település területi jogosultsága) is tartalmazott.

Az elemzéseket LEADER-kistérségekre (103 db) aggregált mutatókkal végeztük. A metrikus, arányskálán végzett méréseknél az adatokból előállítottunk számtani átlagot, szórást, minimum és maximum értékeket, gyakorisági megoszlásokat. A többváltozós statisztikai elemzési módszerek közül a struktúrafeltárás és az indikátorok csökkentése céljából faktorelemzést végeztünk, majd a hasonló LEADER Helyi Akciócsoportok csoportosítása végett klaszteranalízist alkalmaztunk.

Eredetileg 33 származtatott mutatót vizsgáltunk, ám az egyváltozós elemzéseket követően úgy döntöttünk, hogy faktorelemzésbe már csak a vidéki településeken leginkább releváns 15 indikátort (gazdasági tőke 5db, infrastrukturális tőke 5 db, intézményi tőke 5 db) hagyjuk meg a kataszterben (1. táblázat). Mivel a faktorálás HACS szinten zajlott, nem teljesült az a módszertani kritérium, hogy az elemzésbe vont modellváltozók száma az érvényesség szempontjából legalább tízszeresen meghaladják a megfigyelési egységek számát. Ám mivel a megengedőbb szabály szerint az esetek számának csak ötször kell meghaladnia a változók számát (ld. Sajtos-Mitev, 2007), és mi ragaszkodtunk hozzá, hogy ne település szinten végezzük el az elemzést, így végül HACS-szinten tettük azt.

1. táblázat: A materiális területi tőke indikátorai

	Változók	Évszám	Forrás
Gazdasági tőke	Ezer lakosra jutó személyi jövedelemadót fizetők száma (fő)	2015	TelR-NAV
	Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alap (Ft)	2015	TelR-NAV
	Egy vállalkozásra jutó export értékesítés nettó árbevétele (Ft)	2015	TelR-NAV
	Egy vállalatra jutó saját tőke összege (Ft)	2015	TelR-NAV
	Munkanélküliségi ráta (%)	2015	TelR-TSTAR
Infrastrukturális tőke	Ezer lakásra jutó közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Ezer lakásra jutó közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatorna-hálózatba) bekapcsolt lakások száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	1 km ² -re jutó állami közutak hossza (km)	2015	TelR-TSTAR
	1 km ² -re jutó védett természeti terület nagysága (m ²)	2015	TelR-TSTAR
	1 km ² -re jutó összes zöldterület nagysága (m ²)	2015	TelR-TSTAR
Intézményi tőke	Ezer főre jutó könyvtárak száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Ezer főre jutó közművelődési intézmények száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Ezer főre jutó postahivatalok száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladat-ellátási helyeinek száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek száma (db)	2015	TelR-TSTAR

Forrás: saját szerkesztés, 2018

A faktorelemzést a korrelációs mátrixból indítottuk. A korrelációs mátrixot a mérete miatt nem mutatjuk be jelen cikkben. A faktorelemzés során többféle extrakciós módszert is kipróbáltunk, végül a főkomponens elemzés (Principal Component – PCA) mellett döntöttünk, mivel még a kutatás elején kikötöttük, hogy a faktorszám beállítás nélküli rotálatlan, egységnyi sajátértékkel rendelkező faktorok által magyarázott heterogenitás haladja meg a 60%-ot és ez csakis a PCA-módszernél teljesült. A másik oka annak, hogy éppen erre a módszerre esett a választásunk, hogy az esetszámhoz képest viszonylag magas volt a változók száma és ez a módszer minimális információvesztéssel csökkenti a változók számát (ld. Sajtos – Mitev, 2007).

A faktorelemzéskor az adatok alkalmazhatóságát egyrészt az anti-image korrelációs mátrixban található MSA-értékek segítségével vizsgáltuk. Azokat az indikátorokat tartottuk meg az elemzés során, amelyek MSA értéke elérte a 0,5-öt.

Emellett két további mérőszámot is alkalmaztunk annak érdekében, hogy megítélhessük, a változók mennyire alkalmasak a faktorelemzésre. Az egyik a Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) kritérium volt, a másik pedig a Bartlett-próba. A KMO értéke esetében 0,5 felett gyenge, 0,6 felett közepes, míg 0,7 felett megfelelő az elemzésre (Sajtos-Mitev, 2007). A Bartlett-próba esetén pedig a változók akkor alkalmasak az elemzésre, ha a szignifikanciaszint kisebb, mint 0,05.

Az elfogadhatósági határértéket 0,5-re állítottuk be a kommunalitás értékeknél. Ennek valamennyi vizsgált változó megfelelt. Később azonban kivettük a faktorelemzésből az ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek száma (db) változót az elemzésből, mivel a faktorsúlyai érvényes sajátérték mellett is két faktoron helyezkedtek el a rotált faktormátrixban. Az alábbiakban már csak a 14 változós elemzés eredményeit ismertetjük.

A faktorszámok meghatározására szintén többféle módszert kipróbáltunk. A Scree-teszt eredményei alapján hat faktor létrehozása tűnt megfelelőnek,

ám végül a varianciahányad-módszer (2. táblázat) alapján öt faktor kialakítása mellett döntöttünk.

A 2. táblázatban látható, hogy az első faktornál a magyarázott variancia értéke közel 25%, a másodiknál 21%, a harmadiknál 12%, a negyediknél 11%, míg az ötödiknél 9%, vagyis a kiinduló változók teljes varianciájának közel 78%-át meg tudjuk magyarázni az öt faktor segítségével, amely igen kedvező értéknek tekinthető.

A faktorrotálási módszerek közül szintén többet kipróbáltunk. Mivel a faktorok korrelálatlansága nem volt cél, ezért először a nem derékszögű eljárás-

2. táblázat: A teljes magyarázott variancia

Komponens	Kezdeti sajátérték			Extraktós négyzetösszeg			Rotált négyzetösszeg		
	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)
1	3,495	24,966	24,966	3,495	24,966	24,966	2,941	21,011	21,011
2	3,006	21,47	46,435	3,006	21,47	46,435	2,464	17,6	38,611
3	1,653	11,807	58,242	1,653	11,807	58,242	2,245	16,039	54,649
4	1,495	10,677	68,92	1,495	10,677	68,92	1,85	13,214	67,863
5	1,222	8,728	77,648	1,222	8,728	77,648	1,37	9,784	77,648
6	0,802	5,729	83,377						
7	0,525	3,751	87,128						
8	0,467	3,333	90,462						
9	0,432	3,085	93,546						
10	0,333	2,38	95,927						
11	0,214	1,531	97,457						
12	0,206	1,472	98,929						
13	0,118	0,84	99,769						
14	0,032	0,231	100,000						

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

rásokat (a Promax és a Direct Oblimin módszereket) próbáltuk ki. Az eredmények biztatóak voltak, ám végül mégis egy derékszögű módszert, a Varimax módszert alkalmaztunk, mivel ez a forgatási módszer segítette leginkább a faktorok szétválasztását, stabilabb szerkezetet hozott létre, ezáltal pedig a faktorrendszer értelmezhetősége is javult.

Ezután - ahogy azt már korábban is említettük - a kapott faktorok alapján klaszterelemzés segítségével csoportosítottuk a hasonló LEADER Helyi Akciócsoportokat. Előtte a faktorok eloszlását egymintás Kolmogorov-Smirnov teszttel ellenőriztük. Az első három faktor normális értékeloszlású volt, ám a negyedik és ötödik faktorok esetében kiugró értékeket találtunk.

A klaszterelemzésnél sok múlik azon, hogy milyen klaszterezési eljárást választunk, illetve milyen távolságmérikát alkalmazunk, mivel ezek döntően befolyásolják a kapott végeredményt (Molnár, 2015). A hierarchikus és a K-közép klaszterképző módszerek esetében normalizált eloszlással kellett volna dolgozni, ki kellett volna kapcsolni a szélsőértéket. Ezért mi inkább a kétfázisú klaszteranalízist alkalmaztuk, amely esetében az outlierok külön kezelése nem szükséges, mivel „*a programmodulba táplált matematikai algoritmus képes ezek automatikus azonosítására és különválogatására*” (Dombi et al., 2017, p.120.). A klaszterezési eljárás távolságmérése a logaritmusos valószínűség alapján, a klaszterek kiszámítása a stabilabb eredményekre vezető BIC (Bayesian Information Criterion) infor-

máció kritérium mentén valósult meg. Ahogy már említettük, a faktor pontértékek eloszlásának normalitása nem mind-egyik faktor esetében teljesült, ezért ezt outlier szűrés (noise handling) segítségével ellensúlyoztuk. Több próbát követően kiderült, hogy a megfelelő outlier szűrési sáv 10%-os.

Kutatási eredmények

A faktorelemzés eredményei

A modelltisztítási folyamat végére a KMO-érték 0,67, amely a bevezetésben említett határértékek alapján csupán közepes erősségűnek mondható, ám ez elfogadható, vagyis a változóink alkalmasak a faktorelemzésre. Ezt a feltevést a Bartlett-teszt is megerősíti, hiszen el lehet vetni a Bartlett-próba nullhipotézisét, miszerint a vizsgált indikátorok között nincs korreláció. A szignifikanciaszint ugyanis kisebb 0,05-nél (0,00) (3. táblázat).

3. táblázat: A KMO és a Bartlett-teszt eredményei

Kaiser-Meyer-Olkin érték		0,671
Bartlett-teszt	Khi-négyzet	858,06
	df	91
	Sig.	0

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2018

Az indikátorok 0,52 és 0,92 közötti kommunalitás értékszámában helyezkednek el, vagyis alkalmasak a faktorelemzésre (4. táblázat). A 0,65 alatti kommunalitás mező csupán egy intéz-

ményi tőke indikátort tartalmaz. Az összes többi indikátor ennél magasabb sávban pozicionálódik.

Az első faktor mindhárom komponense intézményi tőke indikátor (5. táblázat). Ez faktor a következő indikátorokat tartalmazza: az ezer főre jutó könyvtárak száma, az ezer főre jutó közművelődési intézmények száma és az ezer főre jutó postahivatalok száma.

Mindhárom faktorsúly pozitív, egy irányba mutat. A tartalma és a jelentése alapján az első faktornak az „intézményi tőke” nevet adtunk (5. táblázat).

A második faktor négy komponenset tartalmaz, amelyek közül három gazdasági tőke, egy pedig intézményi tőke indikátor. A gazdasági tőke indikátorok

közül a munkanélküliségi rátát, az ezer lakosra jutó személyi jövedelemadót fizetők számát és az egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alapot, míg az intézményi tőke indikátorok közül a tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladat-ellátási helyeinek számát tömöríti. A munkanélküliségi ráta, illetve a tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladatellátási helyeinek száma esetében a faktorsúlyok negatívak, míg a két másik indikátornál pozitívak. A tartalma és a jelentése alapján a második faktort „gazdasági tőke és oktatási intézmények” névvel láttuk el (5. táblázat).

4. táblázat: A modellben maradt materiális komponensek végső kommunalitásainak alakulása

Indikátorok	Kezdeti	Végső
Tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladat-ellátási helyeinek száma	1	0,518
Ezer lakosra jutó személyi jövedelemadót fizetők száma	1	0,653
Ezer főre jutó postahivatalok száma	1	0,676
1 km ² -re jutó védett természeti terület nagysága	1	0,678
Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alap	1	0,762
1 km ² -re jutó állami közutak hossza	1	0,770
Ezer lakásra jutó közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatorna-hálózatba) bekapcsolt lakások száma	1	0,778
Munkanélküliségi ráta	1	0,787
1 km ² -re jutó összes zöldterület nagysága	1	0,790
Egy vállalkozásra jutó export értékesítés nettó árbevétele	1	0,870
Egy vállalatra jutó saját tőke összege	1	0,873
Ezer főre jutó közművelődési intézmények száma	1	0,888
Ezer főre jutó könyvtárak száma	1	0,912
Ezer lakásra jutó közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma	1	0,923

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2018

5. táblázat: Mteriális tőke faktorok

Faktor-csoportok	Indikátorok	Faktorkomponensek				
		1	2	3	4	5
Intézményi tőke	Ezer főre jutó könyvtárak száma	0,943				
	Ezer főre jutó közművelődési intézmények száma	0,926				
	Ezer főre jutó postahivatalok száma	0,790				
Gazdasági tőke és oktatási intézmények	Munkanélküliségi ráta		-0,857			
	Ezer lakosra jutó személyi jövedelemadó fizetők száma		0,757			
	Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alap		0,685			
	Tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladat-ellátási helyeinek száma		-0,655			
Vonalas infrastruktúra	Ezer lakásra jutó közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma			0,932		
	Ezer lakásra jutó közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatorna-hálózatba) bekapcsolt lakások száma			0,782		
	1 km ² -re jutó állami közutak hossza			0,631		
Vállalkozási jellemzők	Egy vállalkozásra jutó export értékesítés nettó árbevétele				0,918	
	Egy vállalatra jutó saját tőke összege				0,917	
Természeti környezet	1 km ² -re jutó összes zöldterület nagysága					0,839
	1 km ² -re jutó védett természeti terület nagysága					0,732

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2018

A harmadik faktor három infrastrukturális tőke indikátorból áll: az ezer lakásra jutó közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma, az ezer lakásra jutó közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatorna-hálózatba) bekapcsolt lakások száma és az 1 km²-re jutó állami közutak hossza indikátorokból. Mindhárom faktorsúly pozitív, tehát egy irányba mutat. A tartalma és a hordozott információi alapján a harmadik

faktort „vonalas infrastruktúra” névvel illettük (5. táblázat). Ez azt bizonyítja, hogy a fizikai infrastruktúra hangsúlyos eleme a materiális tőkének.

A negyedik faktor tisztán gazdasági tőkedinenzió komponenseit tömöríti: az egy vállalkozásra jutó export értékesítés nettó árbevétele és az egy vállalatra jutó saját tőke összege indikátorokat foglalja magában. Mindkét faktorsúly pozitív állású, egy irányba mutat. A tartalma és

a jelentése alapján a negyedik faktort „vállalkozási jellemzők”-nek neveztük el (5. táblázat).

Az ötödik faktor – a harmadikhoz hasonlóan – tisztán infrastrukturális tőke indikátorokból áll: az 1 km²-re jutó összes zöldterület nagysága és az 1 km²-re jutó védett természeti terület nagysága indikátorokat tartalmazza. Mindkét faktorsúly pozitív állású, egy irányba mutat. A tartalma és a hordozott információ alapján a harmadik faktort „természeti környezet” névvel illetük (5. táblázat). Mindez azt támasztja alá, hogy a fizikai mellett, a zöld infrastruktúra is fontos eleme a materiális tőkének.

A klaszterelemzés eredményei

A 103 vizsgált LEADER Helyi Akciócsoport eltérő arányban oszlik meg a klaszterek között (6. táblázat):

6. táblázat: Esetszám az egyes klaszterekben

Klaszter	1.	29,0
	2.	9,0
	3.	22,0
	4.	28,0
	5.	15,0
Érvényes		103,0
Hiányzó		0,0

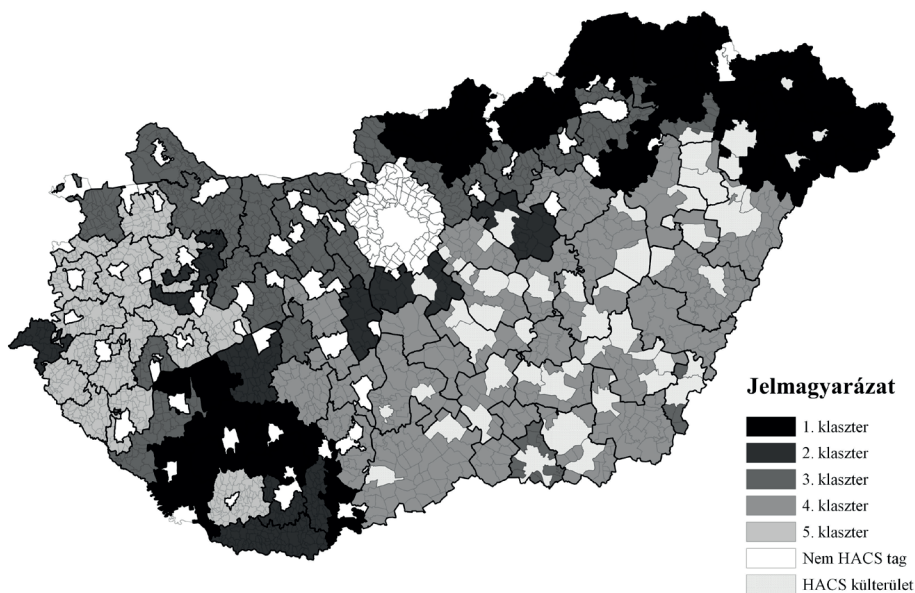
Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2018

Az első klaszter a legnagyobb, 29 Helyi Akciócsoportot foglal magában (6. táblázat). Az 1. ábrán kék színnel jelölt HACS-ok tartoznak ide, ame-

lyek elsősorban Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon helyezkednek el. Az itt található HACS-okban átlag felettiek az első (az intézményi tőke) és a harmadik (infrastrukturális tőke) faktorkomponensek értékei, ám nem sokkal haladják meg az országos átlagot. Másrészt viszont ezekre a kistérségekre átlag alatti gazdasági tőkenagyság (magas munkanélküliségi ráta, alacsony a személyi jövedelemadót fizetők száma és a személyi jövedelemadó alap nagysága, kedvezőtlen vállalkozási jellemzők) és az alap- és középfokú oktatási intézmények alacsony száma jellemző. Emellett a védett természeti területek és zöldterületek nagysága is kisebb ezekben a térségekben. Ezt a klasztert „alacsony gazdasági tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok”-nak neveztük el.

A második klaszterben található a legkevesebb Helyi Akciócsoport, mindössze kilenc LEADER-kistérséget takar (6. táblázat). Az 1. ábrán piros színnel jelöltük ezeket a kistérségeket. Azt találtuk, hogy a negyedik (vállalkozási jellemzők) és az ötödik (természeti környezet) faktorok komponensei nagyon kedvezően alakulnak az itt található LEADER Helyi Akciócsoportokban és az első faktor (intézményi tőke) komponensei is átlag feletti értékekkel rendelkeznek. A második faktor (gazdasági tőke és oktatási intézmények) komponensei átlagosnak mondhatóak, míg a harmadik (vonalas infrastruktúra) faktor komponensei kedvezőtlen értékeket mutatnak. Ezért ezt a klasztert a „kedvező vállalkozási jellemzőkkel és magas

1.ábra: Matriális tőke klaszterek

Forrás: saját szerkesztés QGIS segítségével, 2018

természeti értékekkel rendelkező Helyi Akciócsoportok” névvel illettük.

A harmadik klasztert 22 LEADER Helyi Akciócsoport képezi (6. táblázat), amelyeket sárga színnel jelöltünk az 1. ábrán. Az első faktor (intézményi tőke) tekintetében jóval kedvezőtlenebb értékeket kaptunk, mint az országos átlag. Ezzel szemben a második (gazdasági tőke és oktatási intézmények), a harmadik (vonalas infrastruktúra) és az ötödik (természeti környezet, elsősorban a zöldterületek nagysága) faktorok komponensei viszont kedvező értékeket mutatnak országos viszonylatban. A negyedik faktor (vállalkozási jellemzők) tekintetében átlagosnak mondható a helyzet. Ez alapján a „nagy matriális tőkével rendelke-

ző Helyi Akciócsoportok” nevet adtuk ennek a klaszternek.

A negyedik klasztert 28 LEADER Helyi Akciócsoport alkotja (6. táblázat), amelyet zöld színnel ábrázoltunk a fenti ábrán. Főként az Alföldön helyezkednek ezek a kistérségek. Itt alakulnak a legkedvezőtlenebbül az első (intézményi tőke), a harmadik (vonalas infrastruktúra) és az ötödik (természeti környezet) faktorok komponensei. Emellett két gazdasági tőke faktor (a gazdasági tőke és oktatási intézmények és a vállalkozási jellemzők) komponenseit tekintve is átlag alatti értékeket találtunk. Megállapítottuk, hogy ebben a klaszterben találhatóak a matriális tőke szempontjából a legkedvezőtlenebb adottságú LEADER-

kistérségek, ezért ezt a klasztert „alacsony materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok”-nak neveztük el.

Az ötödik klaszter 15 LEADER-kistérséget ölel fel, amelyeket lila színnel jelöltünk a térképen. Elsősorban a Nyugat-Dunántúlon helyezkednek el az ebbe a klaszterbe tartozó HACS-ok. Az itt található Helyi Akciócsoportokban a legmagasabbak az első faktor (intézményi tőke) komponenseinek értékei. Emellett a második faktor (gazdasági tőke és oktatási intézmények) komponensei szintén az országos átlagnál magasabb értékekkel rendelkeznek. A harmadik (vonalas infrastruktúra) és negyedik (vállalkozási jellemzők) faktor komponensei átlagosan alakultak ebben a klaszterben, míg az ötödik faktor (természeti környezet) tekintetében átlag alattiértékeket kaptunk. Ez alapján ezt a klasztert „átlagos materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok” névvel illettük.

Összegzés

Jelen tanulmány célja a materiális területi tőke fogalmának értelmezése, valamint önálló kutatások végzése a hazai LEADER Helyi Akciócsoportok materiális területi tőke jellemzőinek feltárása végett.

A tanulmány első részében a területi tőke fogalmát, típusait és elméleti kérdéseit taglaltuk hazai és nemzetközi szakirodalmak alapján. A területi tőkének főként a materiális összetevőire fókuszáltunk. Ezen belül röviden foglalkoztunk a gazdasági tőke, az infrastrukturális és

az intézményi tőke fogalmával és mérési lehetőségeivel.

Ezután a kutatás módszertanának ismertetésére került sor. Elsősorban a KSH és a NAV adatbázisaira támaszkodtunk a kutatás során. 15 származtatott mutató (gazdasági tőke 5db, infrastrukturális tőke 5 db, intézményi tőke 5 db) vontunk be faktorelemzésünkbe, azonban egy intézményi tőke indikátort később ki kellett vennünk az faktorelemzésből, mivel nem volt egyértelmű, hogy melyik faktoron helyezkedik el. Ezután 14 mérőkomponenssel újra lefutattuk az elemzésünket. Ennek eredményeként öt materiális faktor jött létre, amelyeket az alkotóindikátorok tartalma alapján a következőképpen neveztünk el: 1) intézményi tőke; 2) gazdasági tőke és oktatási intézmények; 3) vonalas infrastruktúra; 4) vállalkozási jellemzők; 5) természeti környezet faktorok. A faktorok túlnyomó többségében nem keverednek a különböző materiális tőketípusok: az első tisztán intézményi tőke, a harmadik és ötödik kizárólag infrastrukturális tőke, míg a negyedik csak gazdasági tőkekomponenseket tartalmaznak. Egyedül a második faktor esetében került be a három gazdasági faktorkomponens mellé egy infrastrukturális (a tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladatellátási helyeinek száma) is.

Ezután klaszterelemzést végeztünk a LEADER Helyi Akciócsoportok faktorok szerinti csoportosítása céljából. Kétfázisú módszerrel a következő öt klaszterbe soroltuk a 103 vizsgált LEADER-kistérséget: 1) alacsony gazdasági tőkével rendelkező Helyi Akciócsoport-

tok; 2) kedvező vállalkozási jellemzőkkel és magas természeti értékekkel rendelkező Helyi Akciócsoportok; 3) nagy materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok; 4) alacsony materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok 5) átlagos materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok.

Az elemzésünk rávilágított arra, hogy nincs olyan klaszter, amelyben valamennyi tőke mérőkomponensei kedvezően vagy kedvezőtlenül alakultak volna. A materiális klaszterszerkezet leíró tulajdonságait összegezve megállapítottuk, hogy a leggyengébb pozíciójú Helyi Akciócsoportok a negyedik klaszterben helyezkednek el, míg a legkedvezőbb helyzetben lévők a harmadik klaszterben találhatók.

Mivel dinamikus gazdasági és társadalmi környezetben élünk és az elemzések során kapott eredmények csak a vizsgált időpontra vonatkozóan érvényesek, ezért fontosnak tartjuk, hogy a kutatást néhány év múlva megismételjük. Véleményünk szerint egy azonos módszertanon alapuló, összehasonlító kutatás rávilágítana arra, hogyan változik a LEADER és egyéb vidékfejlesztési programoknak köszönhetően a Helyi Akciócsoportok materiális területi tőkéje.

**KASSAI ZSUZSANNA¹ -
ÁLDORFAI GYÖRGY²**

Absztrakt

Nemzetközi kutatások azt mutatják, hogy az EU LEADER programja szignifikánsan hozzájárulhat a területi tőke mennyiségének növeléséhez,

az egyes tőkeelemek minőségének javításához és a köztük lévő kapcsolatok erősítéséhez a Helyi Akciócsoportok területén. A hazai LEADER-kistérségekben azonban ez idáig nem vizsgálták alaposabban országosan a területi tőke jellemzőit a jelenlegi programozási időszakban. Ez az oka annak, hogy az alábbi írásunkban a materiális területi tőke legfőbb sajátosságait tanulmányozzuk a jelenleg futó LEADER programban. A hazai Helyi Akciócsoportok gazdasági, infrastrukturális és intézményi tőkéjének legfőbb jellemzőit tárjuk fel. A többváltozós statisztikai elemzéshez elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal adatait használtuk fel annak érdekében, hogy feltárjuk a LEADER-kistérségek közötti hasonlóságokat és különbségeket. Véleményünk szerint a vidékfejlesztési politika, így a LEADER kezdeményezés tervezése és végrehajtása nem nélkülözheti a területi tőkével kapcsolatos széleskörű ismereteket. Reményeink szerint a hosszabb távú versenyképesség elérése érdekében a LEADER kezdeményezés döntéshozói a forráshelyezések kapcsán hasznosnak tartják majd az általunk előállított ismereteket, és így a kutatási eredményeink hozzájárulhatnak a vidéki közösségek fejlesztéséhez.

Abstract

The examination of material territorial capital in the Hungarian leader local action groups

International research results confirm that the EU LEADER program can significantly contribute to the increase in the quantity of territorial capital in a region and improvement of the quality of its components and the strengthening of relations among them. However, the characteristics of territorial capital of Hungarian LEADER regions have not been examined detailed in the current programming period yet. That is the reason why we study the main features of the material components of territorial capital in the current LEADER program in our paper. We reveal the most important characteristics of economic, infrastructure and institutional capital of Hungarian Local Action Groups. The data of Hungarian Central Statistical Office were mainly used for this analysis and multivariate statistical methods were applied to explore the similarities and differ-

ences between LEADER regions. In our opinion, the planning and implementation of rural development policy and so the LEADER initiative need broad knowledge related to territorial capital. We hope that in order to achieve a long-term competitiveness, the decision makers of LEADER programme find beneficial the knowledge produced by us related to allocation of subsidies and so our research outcomes can contribute to the development of rural communities.

Kulcsszavak: területi tőke, materiális tőke, gazdasági tőke, intézményi tőke, infrastrukturális tőke

Irodalomjegyzék

Alternatív Gazdaság Lexikon (n.é.): A Tőke Tíz Típusa. Letöltés ideje: 2018. március 11. Letöltve: http://hu.alternativgazdasag.wikia.com/wiki/A_T%C5%91ke_T%C3%ADz_T%C3%ADpusa

Áldorfainé Czabada, L. (2016): A mezőgazdasági diverzifikációhoz kötődő támogatások Magyarországon. In: *Studia Mundi Economica*, 3 (2), pp.16-25. ISSN 2415-9395.

Bourdieu, P. (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest*, pp. 156-166.

Brasili, C. – Saguatti, A. – Benni, F. – Marchese, A. – Gandolfo, D. (2012): The Impact of the Economic Crisis on the Territorial Capital of Italian Regions. 52nd European Regional Science Congress, Bratislava, 42p. Letöltés dátuma: 2018. március 10. Letöltve: <http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa12/e120821aFinal00646.pdf>

Camagni, R. (2008): Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. In: Capello R. et al. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. European competitiveness and global strategies*. Springer, Berlin-Heidelberg, pp. 33-46.

Dombi, G. – Horváth, Á. – Kabai, G. – Fodor-Kun, E. – Oláh, M. – Sági, Z. – Szabó, P. – Tóth, B.I. (2017): A területi tőke és magyarországi dimenziói. A Nyilvánosságért és a Civil Társadalomért Alapítvány, Balatonfüzfő, 424p. ISBN 978-963-12-8048-7.

Farkas, Z. (2013): A társadalmi tőke fogalma és típusai. In: *Szellem és Tudomány*, 4 (2), pp. 106-133. ISSN 2062-204X.

Jóna, Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. In: *Tér és Társadalom*, 27/1, pp. 30-50. ISSN 2062-9923.

Jóna, Gy. – Hajnal, B. (2014): A magyarországi kistérségek területi tőkéjének alakulása. In: *Területi Statisztika*, 54 (2), pp. 99-118. ISSN 2064-8251.

Jóna, Gy. – Tóth, T. (2012): Concept of territorial capital. *E-Studies*, (7), pp. 1-14. Letöltés ideje: 2018.02.20. Letöltve: <http://www.selyeuni.sk/gtk/e-studies/>.

Józsa, V. – Káposzta, J. – Nagy, H. (2017): The impact of corporate embeddedness of transnational companies on Local Economic Development: Case studies from Hungary. In: *REGIONAL ECONOMY. SOUTH OF RUSSIA*, 2017/2., pp. 14-21. ISSN: 2310-1083

Káposzta, J. (2016): Regionális összefüggések a vidékgazdaság fejlesztésében. In: *Studia Mundi Economica*, 3 (1), pp. 52-61. ISSN 2415-9395.

Kis, K. (2014): Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: Eltérő válaszok és fejlődési differenciák. In: *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 9 (1-2), pp. 9-28.

Kovács, P. – Bodnár, G. (2016): Az endogén fejlődés értelmezése vidéki térségekben PLS-útelemzés segítségével. In: *Statisztikai Szemle*, 94 (2), pp.143-161. ISSN 0039-0690.

LEADER European Observatory (1999): Territorial Competitiveness. Creating a Territorial Development Strategy in light of the LEADER Experience. Brussels, 44p.

Lin, N. (2001): *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press, New York, 278p. ISBN 978-0-521-47431-3.

Molnár, T. (2015): *Empirikus területi kutatások és módszerek*. Akadémia Kiadó, Budapest, 207p. ISBN 978-963-05-9598-1.

OECD (2001): *Territorial Outlook - Territorial Economy*. OECD Publications Service, Paris, 279p.

Ohnsorge-Szabó, L. (2005): A közületi beruházások gazdasági hatása. In: *Statisztikai Szemle*, 83 (8), pp. 737-759. ISSN 0039-0690

Oláh, I. (2017): 1000 fő alatti települések vizsgálata Magyarországon. Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, 167p.

Rechnitzer, J.-Smahó, M.: (2011): Területi politika. Akadémiai Kiadó, Budapest, p.25. ISBN: 978-963-05-9044-0.

Sajtos, L. – Mitev, A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest, 402p. ISBN 978-963-965-9087.

Tóth, B. (2011): A magyar középvárosok teljesítménye a területi töke tükrében. In: Területi Statisztika, 2011/5, pp. 531-543. ISSN 2064-8251.

Tóth, T. – Gerencsér, I. (2016): „Lesz ez még így sem” avagy a településvezetők szerepe helyi fejlesztésekben két település példáján keresztül. In: Studia Mundi Economica, 4 (4), pp. 2-11. ISSN 2415-9395.

Jegyzet

A szerzők és elérhetőségük

⁽¹⁾ PhD, egyetemi docens, Szent István Egyetem, GTK, e-mail: Kassai.Zsuzsanna@gtk.szie.hu

⁽²⁾ tanársegéd, Szent István Egyetem, GTK, e-mail: Aldorfai.Gyorgy@gtk.szie.hu

Köszönetnyilvánítás

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 és ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

Jutalmul a jog tudójának ...

(A Deák Ferenc Díj és a Deák Ferenc-díj)

A Comitatus Önkormányzati Szemle összeszokott szerzőpárosa ezúttal egy hosszabb tanulmánnyal készült, aminek most az első részét közöljük. A következő, befejező rész várhatóan folyóiratunk 2019. évi tavaszi számában jelenik meg. (A. szerk.)

Emlékezés Deák Ferencre¹

(Söjtör, 1803. október 17. – Budapest, 1876. január 28.)

Mottó: „Az igaz ügyért küzdeni még akkor is kötelesség, midőn már sikerhez nincsen remény”²

Idézetek a Wikipédia anyagából: Deák Ferenc (igazságügy-miniszter)³
[...]

„Wesselényit – a szatmári megyegyűlésen mondott beszéde, valamint az erdélyi országgyűlés naplójának engedély nélküli kinyomtatása miatt – a bécsi udvar hűtlenség és felségsértés vádjával perbe fogta. Deák, Wesselényi – és egyben a szólásszabadság – védelmére kelt.

Érvei a következők voltak:

- a köztanácskozásokon szabad a véleménynyilvánítás;
- az érvényes törvények szerint csak a tetteles ellenszegülés felségsértés, *a hűtlenség vétkét szóval nem lehet elkövetni*;
- *a szólás és a gondolat szabadsága alapvető emberi jog*;
- az uralkodó személye nem azonos a kormánnyal, a kormányt ért bírálat

nem az uralkodót éri.

A Deák által megfogalmazott sérelmi feliratot a felsőtábla tizenhét alkalommal visszautasította, Wesselényit pedig perbe fogták.[23]

Egyre növekvő jelentőségét mutatta, hogy Deákot a titkosrendőrség 1834-től megfigyelte. Ennek ellenére az országgyűlés 1836. május 2-i feloszlata után részt vett a Törvényhatósági Tudósítások szerkesztésében, a lap Zala vármegyei levelezője lett.[24] A Magyar Tudományos Akadémia 1837. november 23-án választotta tiszteleti tagjává.”[5]

[...]

„A háborús veszteség után a császár 1866. november 17-ére újra összehívta a magyar országgyűlést, és minden nehézség elhárítása után, amiben az uralkodó mellett Deákot illette a legfőbb érdem, *1867. február 17-én kinevezte a felelős magyar kormányt*. Még igen erős parlamentáris küzdelemre volt azonban szükség, amiben ő az új kiegyezési törvényeket (1867. XII. t. c.) - mind a Kossuth után induló szélsőbal, mind a Tisza Kálmán és Ghyczy Kálmán által vezetett, az ő pártjától már teljesen elvált balközép ellenében is - védelmezte. Deák olyan jellegű hatalmat gyakorolt, mint amit korábban a régi törvények a nádorra ruháztak: közbenjáró volt király és a nemzet között.[12]

Az országgyűlés kívánsága az volt, hogy Deák, mint a régi nádorok, segítse a koronázás ünnepélyes aktusánál, de Deák ezt is visszautasította, mint minden más jutalmat és kitüntetést. Neki „egy kézszorításnál többet még királya sem adhatott”. Jutalmát hazája jövőjének és békéjének biztosításában, a király és a nemzet közötti bizalom helyreállításában nyerte el. E tudat talán szolgáltatott neki kárpótlást erősen megrendült népszerűségéért. Mert kétségtelenül a magyarság igen jelentékeny része a nemzet jogairól való lemondásnak tekintette a kiegyezést, és bár személyes jelleméhez a legkisebb gyanú sem fért, mégis voltak olyanok, akik jogfeladással vádolták meg.[36]

Ebben az irányban hatott Kossuth Lajos 1867. május 22-i levele, ezzel a retorikával lépett fel a balközép is, különösen az 1869-es választások alkalmával. A kiegyezési törvények ellen fellépő ellenkezéseket csak Deák személyes tekintélye tudta letörni. *A kiegyezés megalkotása az ő államférfiúi pályájának tetőpontja volt.* Az „öregúr” nem vett részt a kormányban, de mint pártvezér nagy hatalmat gyakorolt. A közjog nagy kérdéseinek elintézése után az állam szabadelvű berendezése feküdt leginkább szívéen. Egyike volt azon ritka szerencsés politikusoknak, akik még öregségükben sem mondtak le ifjúkori ideáljaikról, akiknek egész élete a haladás szolgálatában állt. Az ellenzéknek, a közjogi alap ellen szünet nélkül intézett erős támadásai - amelyek miatt az Andrássy-kormány nem szentelhetett egész figyelmét és erejét az ország pénzügyi

helyzete javításának - a pártjában mutatókozó bomlás, az anyagi és személyes érdekek előtérbe helyezése, a kormányok gyors változása, nagyon elkedvetlenítették.[12]

Betegsége és a kor is, mindinkább erőt vett rajta, de szellemének magas röpte ugyanaz maradt. A pápai csalatkozhatatlanság kimondása után ismét felmerülő egyházpolitikai kérdésben, 1873. június 28-i beszédében mondta el - egész váratlanul - politikai végrendeletét. A lelkiismereti szabadságnak és a jognak éppoly mély tisztelete, a nemzet egyesítése iránt éppoly hő vágy szólt e beszédből, mint azokból, amelyeket negyven évvel azelőtt tartott a pozsonyi országgyűlésen. *A szabad egyházat – szabad államban* elvét tűzte ki a fejlődés céljául, nemcsak elméletileg, hanem a hazai viszonyok teljes ismerete alapján, megjelölve az oda vezető út egyes állomásait.[12]

Öregkorában sok örömet szerzett neki Vörösmarty árvája, Ilona, akit ő nevelt fel. Szívbetegsége azonban mindjobban erősödött, már a nyarakat is kénytelen volt Pesten tölteni. Megérte még a fűziót - a balközépnek a kiegyezés alapján állását - de egyúttal pártjának megszűnését is.”[37]

[...]

„Építsük tovább Deák Ferenc emlékét – a boldog és erős Magyarországot.”[38]

„Élete 73. évében, hosszú szenvedés után, 1876. január 28-án, éjjeli 11 órakor halt meg szívinfarktus következtében. [39] A nemzet gyásza impozáns módon nyilvánult meg, a törvényhozás mindkét háza január 29-i ülésén Deákot a nemzet

halottjának nyilvánította. Az országos gyászhoz Ferenc József király január 30-án külön kéziratban csatlakozott. A főváros gyáspompát öltött; január 31-én a halottat a Magyar Tudományos Akadémia palotájának oszlopcsarnokába szállították, és itt tették ravatalra. A király és királyné elküldték koszorúikat. Erzsébet királyné maga is megjelent a nemzet halottjának ravatalánál, e jelenetet Zichy Mihály nagy festményen örökítette meg. [40]

Temetése királyi pompával ment végbe február 3-án délelőtt 11 órakor, sok száz küldöttség és a nemzet általános részvéte mellett. Holttestét a Kerepesi úti temetőben, később külön e célra a nemzet költségén épült mauzóleumban helyezték el.”[40]

A Kúria web-portálján⁴ 2017. október 18-án - sajtóhírként - az alábbi közlemény jelent meg:

„A kiegyezés létrejöttének 150. évfordulója és Deák Ferenc születésének 214. évfordulója alkalmából szervezett tudományos emlékülést 2017. október 17-én a Deákról elnevezett zalaegerszegi megyei és városi könyvtár, a Zalaegerszegi Törvényszék és a Magyar Jogászegylet Zala Megyei Szervezete. A „Jogérző nép még el nem veszett...” címet viselő konferenciát dr. Darák Péter, a Kúria elnöke nyitotta meg.

A Zalaegerszeg Megyei Jogú Város első írásos említésének 770. évfordulója alkalmából szervezett rendezvénysorozat részét képező emlékülésnek a Zalaegerszegi Törvényszék adott otthont, s a hallgatóság abban a díszteremben – egykori vármegyei közgyűlési teremben

– foglalt helyet, ahol egykor, maga Deák Ferenc is gyakran megfordult.

Balaicz Zoltán, Zalaegerszeg Megyei Jogú Város polgármesterének köszöntője után dr. Darák Péter, a Kúria elnöke nyitotta meg az emlékülést. Beszédében a kiegyezéshez vezető utat, illetőleg Deák Ferenc szerepét mutatta be.

A megnyitót követően dr. Deák Ágnes: „A bizalomépítés nehéz útja – út a kiegyezéshez” című előadását – az előadó váratlan távolléte miatt – Kiss Gábor, a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár igazgatója olvasta fel. Dr. Fónagy Zoltán történész „A kiegyezés – forma, tartalom és értelmezések” címmel tartott értekezést, majd a zalai szaktekintélyek közül a Göcseji Múzeum történésze Béres Katalin, a kiegyezés előkészítéséhez kapcsolódó egyik zalai helyszínt, Pusztaszentlászlót mutatta be, dr. Foki Ibolya (Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára) főlevéltáros pedig a kiegyezés Zalaegerszegre gyakorolt hatásait ismertette a hallgatósággal.

Tóth Kálmán, Deákról szóló verséből származó idézete jegyében („Jogérző nép még el nem veszett...”) rendezett konferencia dr. Sorok Norbert, a Zalaegerszegi Törvényszék elnökének zárásával zárult.

„A haza bölcsének” a törvényszék előtti téren álló szobránál 13 órakor városi emlékünnepe kezdődött. Dr. Darák Péter a Kúria elnöke, valamint dr. Sorok Norbert, a Zalaegerszegi Törvényszék elnöke koszorút helyezett el a szobornál.”

A Deák Ferenc Díj

Budapesten, 2004. szeptember 9-én a jogászai hivatásgyakorlás letéteményes állami szervezeteinek és a jogászai hivatásrendek vezetői:

- az Alkotmánybíróság (AB) elnöke;
- a Legfelsőbb Bíróság (LB) elnöke;
- a legfőbb ügyész (LÜ);
- a Magyar Jogászegylet (MJE) elnöke;
- a Magyar Országos Közjegyzői Kamara (MOKK) elnöke;
- a Magyar Közigazgatási Kar (MKK) elnöke;
- a Magyar Ügyvédi Kamara (MÜK) elnöke;
- a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Jogtudományi Bizottságának elnöke - összesen 8 szervezet -

Alapító Okiratot⁵ fogadott el az alábbi szövegezéssel:

„A magyar jogásznemzet. Werbőczytől Szladitsig, Conchától Magyary-ig ragyogó pályák ívelnek, amelyek az évezredek latin jogi kultúra pannon továbbélését példázzák. A jogászság mindenkoron összefonódott a deákos műveltséggel, mintha csak megelőlegezte volna Deák Ferenc fellépését, akit diétai politikusként, igazságügy-miniszterként, táblabíróként, tiszti ügyészként is közjogi meggyőződése vezetett, s a haza bölcséként az általa a kiegyezéssel megteremtett soknemzetiségű állam mintha az Európai Unió sokszínű Európáját vetítette volna előre.

A jogászai értékek maradandóak, megtestesítik a hivatás állandóságát, de nem állnak a modernitás útjába sem. Az európaiság új fokozata a jogászai hivatásrendek képviselőiben azt a szándékot

hívta életre, hogy évente Deák Ferenc nevéhez kapcsolódó díjjal vétessék észre azokat a tiszteletre méltó személyeket, akik alkotmánybíróként, bíróként, ügyészként, jogtudósként, közjegyzőként, ügyvédként, közigazgatási szakemberként életútjukkal az elmúlt századok nagy jogásza, a deáki hagyományok méltó utódai.

Az Alkotmánybíróság, a Legfelsőbb Bíróság, a Legfőbb Ügyészség, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara, a Magyar Ügyvédi Kamara, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottsága, a Magyar Jogászegylet és a Magyar Közigazgatási Kar képviselői Deák Ferenc emlékét megőrző szakmai díj létrehozását határozták el.

Az alapítók minden évben kiválasztanak hivatásrendjükből egy-egy Deák Ferenc Díjra jelölt személyt (évente felváltva egy alkotmánybíró vagy bíró lehet díjazott, és egy-egy ügyész, közjegyző, ügyvéd, jogtudós, közigazgatási szakember részesül a díjban).

*A díjazottak személyéről az alapítók testülete hoz döntést. A díjak átadására október 17-e, Deák Ferenc születésnapja alkalmából kerül sor. A díj elnevezése: „Pro meritis de iuris peritia * In memoriam Francisci Deak” [Jutalmul a jog tudójának * Deák Ferencre való emlékezéssel.]”*

2003. - 2017. között az alábbi személyek részesültek Deák Ferenc Díjban⁶:

Év:	AB	LB (Kúria)	LÜ	MOKK	MÜK	MTA	MJE	MKK
2003	Németh János		Vókó György		Dr. Takáts Ádám (Zala)	Király Tibor		Németh Jenő
2004		Rakvács József	Panyi Béla	Dr. Anka Tibor, céglédi kjő	Dr. Schirilla György (Bp.)	Szabó András		Lúczy József
2005	Kukorelli István		Papp László	Dr. Bókai Judit, budapesti kjő	Dr. Bálint Ákos (Bp.)	Nagy Tibor		Völgyesi László
2006		Gabányi Józsefné	Kovács Tamás	Dr. Bathó Gábor, jászberényi kjő	Dr. Horváth Jenő (Bp.)	Weiss Emília		Estefán Géza
2007	Holló András		Nyíri Sándor	Dr. Knolmár Mihály, dunakeszi kjő	Dr. Bárándy György (Bp.)	Herczegh Géza Gábor		Ivancsics Imre
2008		Fekete Zsuzsanna	Beck Károly	Dr. Györpál Árpád, komlói kjő	Dr. Fekete László (Somogy)	Weiner A. Imre		Petrik János
2009	Bihari Mihály		Szedes Gyula	Dr. Bartha Béláné dr. Farkas Margit, makói kjő	Dr. Dornbach Alajos (Bp.) é sDr. Kónya Imre (Bp.)	Harmathy Attila		Fürcht Pál
2010		Horváth Ibolya	Fábián János	Dr. Rokolya Gábor, budapesti kjő	Dr. Láng Péter (Heves)	Ádám Antal		Szabó Lajos
2011	Lábady Tamás		Horváth László	Dr. Kapási Olga, budapesti kjő	Dr. Kiss Daisy (Bp.)	Vavró István		Verebélyi Imre
2012		Buzinkay Zoltán	Szabó Csaba	Dr. Várkonyi Vera, budapesti kjő	Dr. Kovács Kázmér (Bp.)	Lamm Vanda		Vörös Tamás
2013	Zlinszky János		Pásztor János	Dr. Szécsényi- Nagy Kristóf, a MOKK jogi ügyvezetője	Dr. Szűcs Andrea (Bp.)	Dezső Márta		Kéki Zoltán
2014		Kazay László	Kaszapné Szolnoki Erzsébet	Dr. Molnár Balázs, szombat-helyi kjő	Dr. Szecskay András (Bp.)	Máthé Gábor		Gyer-gyák Ferenc
2015	Paczolay Péter		Györgyi Kálmán	Dr. Gálné dr. Komonczy Viktória, győri kjő	Dr. Nőt László (Tolna)	Földi András		Zongor Gábor
2016		Katona Sándor	Láng László	Dr. Petráskó István, nyíregyházi kjő	Dr. Fekete Tamás (Bp.)	Korinek László		Dr. Vincze Ferenc
2017	Lenkovics Barnabás		Belovics Ervin	Mándoki István, kjő	Csomós Tamás	Vékás Lajos		Kiss Pál

E cikk szerzői - 2017. február-március hónapban - az alábbi adatközlési kéressel keresték meg a Deák Ferenc Díjat alapító szervezetek vezetőit:

„Ebben az évben emlékezhetünk meg az 1867-es kiegyezés történelmi évfordulójáról, amely kornak az egyik legjelentősebb jogász képviselője volt Deák Ferenc.

Nem véletlen, hogy Deák Ferenc Díjat (a továbbiakban: Díj) alapítottak azok a közfeladatot ellátó intézmények,

amelyek a jogászság jelentős részét hivatásszerűen foglalkoztatják. Ennek keretében évenként megemlékeznek a kehidai haza bölcséről és a jogász hivatásrendek egy-egy képviselőit Deák Ferenc Díjban részesítik. Várható, hogy ez a Díj ebben a jubileumi évben is átadásra kerül.

Szeretnénk tanulmányozni a Deák Ferenc Díj Testület munkáját, amelyre tekintettel kérjük szíves segítségét abban, hogy a 2011. évi CXII. törvény

(Infotv.) alapján az alábbi dokumentumok megismeréséhez hozzájuthassunk:

- a Díj Alapító Okiratához (vagy Alapszabályához);
- a Testület Szervezeti és Működési Szabályzatához (vagy működési rendjéhez);
- a Testület alakulásától kezdődő összetétele (tagjai) és a tisztségviselők nevéhez;
- azon honlap nevéhez és elérhetőségéhez, amelyet a Testület működtet (és amelyen megtekinthető az eddig díjazottak névsora, foglalkozása);
- azon döntésnek az idejéhez és számához, amelyben a szerv (testület) a díjra javasolt személyről a döntését meghozta; továbbá
- a megkeresett szervezet által korábban javasolt és díjazásban részesült személyek nevéhez.”

Az **Alkotmánybíróság** (AB) nevében dr. Bitskey Botond főtitkár - a XXI-1/00513-1/2017. számú, 2017. február 20-án kelt levélben - válaszolt. Közölte, az Alapító Okirat ad tájékoztatást a testület működési rendjéről. A díjazottak személyéről az alapítók testülete, az alapító szervezetek mindenkori vezetői hoznak döntést, akik minden évben kiválasztanak a hivatásrendjükből egy-egy díjra jelölt személyt (évente - felváltva - egy alkotmánybíró vagy bíró, és egy-egy ügyész, közjegyző, ügyvéd, jogtudós, közigazgatási szakember lehet díjazott). Továbbá utalt arra, miszerint a további adatigényléssel kapcsolatban a testület titkára - dr. Ratatics Zsuzsanna ügyész - tud felvilágosítást adni.

A **Kúria** elnöke, dr. Darák Péter - a 2017.El.IV.H.3-2. számú 2017. február 13-án kelt levelében - válaszolt az adatigénylésre. Közölte, a díjazottak személyéről az alapítók testülete, vagyis az alapító szervezetek (hivatásrendek) mindenkori vezetői hoznak döntést. Ennek megfelelően az Alapító Okirat a testület működési rendjéről is tájékoztatást nyújt. Utalt továbbá arra, hogy a további adatigényléssel kapcsolatos kérdésekre a testület titkára - dr. Ratatics Zsuzsanna ügyész - tud felvilágosítást adni.

A **Legfőbb Ügyész** nevében dr. Katona Attila osztályvezető ügyész - ABOIGA//6-31/2017. szám alatt 2017. március 8-án kelt - elektronikus levélben adott választ. Közölte, hogy munkáját a testület az Alapító Okiratban foglaltak szerint végzi. Külön működési rend (SZMSZ) nem került megalkotásra. A testület tagjai az Alapító Okiratban foglalt mindenkori hivatásrendi szervezetek – alapító – elnökei, azzal a változással, hogy a Magyar Közigazgatási Kar elnöke helyett a Magyar Közigazgatási Társaság elnöke vesz részt a testületi munkában. A testületi munkához kapcsolódó titkári feladatokat a Kúria elnökeként történt kinevezéséig dr. Darák Péter látta el. Jelenleg e feladatokat dr. Ratatics Zsuzsanna vezető-helyettes ügyész végzi. A testület önálló honlapot nem működtet. Az adatigénylők munkáját segítve azonban mellékletben megküldte az eddigi - 2003-tól 2016-ig - díjazottak névsorát.

A **Magyar Országos Közjegyzői Kamara (MOKK)** nevében dr. Tóth Ádám a MOKK elnöke - a 171-1/2017.

MOKK szám alatt 2017. március 30-án kelt levelében - adott választ.

Levelében közölte azon közjegyzői díjazottak nevét és az évszámot, akiknek személyéről a Deák Ferenc Díj Testület döntött. A többi adatra nézve a választ megtagadta.

A Magyar Közigazgatási Társaság (MKK/MKT) nevében dr. Szép Tibor elnök - a 2017. április 3. napján kelt levelében - válaszolt. Közölte, hogy a megválasztása óta eltelt rövid idő alatt nem volt módja a Deák Díj Testület munkájában részt venni. A díjazottakkal kapcsolatban hozott döntések még a megválasztása előtt történtek, amely folyamatban elődje vett rész, reá csak a díj átadása maradt. Közölte a 2016-ban díjazott személy nevét és beosztását. Továbbá arról is tájékoztatást adott, miszerint a Magyar Közigazgatási Társaság helyzetének áttekintése után figyelmet fog fordítani a Díj dokumentumainak a beszerzésére, utalt arra is, hogy minden egyéb más kérdésben a válaszáért a Deák Díj Testülethez lehet fordulni.

A Magyar Ügyvédi Kamara (MÜK) képviselőjében dr. Bánáti János elnök - a 2017. április 3-án kelt, T/722/2017. számú levelében - adott választ. Közölte, hogy a Deák Ferenc Díj alapító okiratát és a testületre vonatkozó adatokat dr. Ratatics Zsuzsannától, a Deák Ferenc díj testületi titkárától lehet igényelni. Majd tájékoztatást adott arra nézve, hogy az ügyvédi hivatásrend részéről a javaslatételre a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke jogosult. Ezt követően szolgáltatotta a 2003-tól 2016-ig terjedő időben díjazott személyek nevét.

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Állam- és Jogtudományi Bizottságának elnökéhez intézett adatigénylésre választ nem kaptunk. Az adatkérést ezt követően a Magyar Tudományos Akadémia elnökéhez terjesztettük elő. A Magyar Tudományos Akadémia elnöke nevében Rédey Soma a Kommunikációs Főosztály főosztályvezető-helyettese a válaszadási határidőt 15 nappal meghosszabbította. Ezt követően az adatigénylésre az MTA Titkárság Jogi és Igazgatási Főosztálya nevében Medve Zsuzsa főosztályvezető - a 1987/3/2017/ET. szám alatt 2017. május 24-én kelt levelében - adott választ. Közölte, hogy az Alapító Okiratot nem az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottsága őrzi és így, a kért egyéb dokumentumokkal sem rendelkezik. Tudomása szerint a testület honlapot nem működtet. A díjazottak személyéről döntést hozó testületben az alapító hivatásrendeket a mindenkor elnökök képviselik. Megjegyezte, hogy testület tagjai személyében történtek változások, de ezekre nézve az MTA nem végzett adatgyűjtést. Ezen adatok azonban elérhetők és visszakereshető formában az adatigénylők számára is rendelkezésre állnak, kétség esetén pedig az érintett alapító szolgálhat felvilágosítással. Majd évenkénti sorrendben közölte az MTA Jogtudományi Bizottsága által javasolt és díjazásban részesült személyeket.

A Deák Ferenc-díj

A 2011. február 26-án hatályba lépett 6/2011. (II.24.) KIM rendelet (R1.)⁸ megalapította a Deák Ferenc-díjat, mint miniszteri kitüntetést.

Az R1. 1. sz. mellékletének II. pontja a díjjal kapcsolatban az alábbi szabályokat tartalmazza:

„II. „Deák Ferenc-díj”

1. A díj az életpálya lezárása alkalmával, kiemelkedő életmű elismeréseként annak az igazságügyi területen tevékenykedő személynek adományozható, **aki szakmai munkáját hosszú ideig kimagasló színvonalon végzi, vagy jelentős érdemeket szerez valamely országos jelentőségű, nagy munkaigényű szakmai feladat végrehajtásában.** A díj kiemelkedő életmű elismeréseként adományozható a minisztérium tevékenységét segítő személynek is. A díj posztumusz is adományozható.

2. A díj átadására minden évben a március 15-ei nemzeti ünnep alkalmából kerül sor.

3. A díjazott plakettet és az adományozást igazoló oklevelet kap.

4. A plakett bronzból készült, kör alakú, átmérője 80 mm, vastagsága 7 mm. Egyik oldalát Deák Ferenc domború mellképe díszíti, alatta a „Deák Ferenc-díj” felirattal. A plakettet a Magyar Köztársaság címerét ábrázoló díszdobozban kell elhelyezni.

5. A díjhoz 1 000 000 Ft összegű pénzjutalom jár. Posztumusz adományozás esetén a díj és a díjjal járó pénzjutalom átvételére a díjazott özvegye, leszármazója vagy a miniszter által megjelölt más hozzátartozója jogosult.”

A 4/2015. (IX.14.) IM rendelet (továbbiakban: R2) a kitüntetéseket újraszabályozta⁹ és a 6/2011. (II.24.) KIM rendelet hatályon kívül helyezte. Az R2.

10. §-a az alábbi rendelkezéseket tartalmazza:

„10. § (1) Deák Ferenc-díj az igazságügy területén **hosszú időn át kimagasló színvonalú szakmai munkát végző vagy valamely kiemelt fontosságú szakmai feladat végrehajtásában közreműködő, továbbá az emberi jogok, az alkotmányosság, a jogbiztonság mind teljesebb érvényesülésének elősegítése érdekében kimagasló érdemeket szerzett** személynek adományozható. A díj kiemelkedő életmű elismeréseként adományozható a minisztérium tevékenységét segítő személynek is. A díj posztumusz is adományozható.

(2) A díj évente legfeljebb 3 fő részére adományozható.

(3) A díj átadására a március 15-i nemzeti ünnep és az augusztus 20-i állami ünnep alkalmából kerül sor.

(4) A díjazott kispasztikát és az adományozást igazoló oklevelet kap.

(5) A kispasztika bronzból készült, magassága 30 cm, Deák Ferenc mellképét ábrázolja. A kispasztika Rabóczy Judit Rita szobrászművész alkotása.

(6) A díjhoz 1 000 000 Ft összegű pénzjutalom jár. Posztumusz adományozás esetén a díj és a díjjal járó pénzjutalom átvételére a díjazott özvegye, leszármazója vagy a miniszter által megjelölt más hozzátartozója jogosult.”

**FOGARASI JÓZSEF
GALAMBOS KÁROLY**

(Endnotes)

1. A kiegyezés létrejöttének 150. és Deák Ferenc születésének 214. évfordulója alkalmából - a Deákról elnevezett zalaegerszegi megyei és városi könyvtár, a Zalaegerszegi Törvényszék és a Magyar Jogászegylet Zala Megyei Szervezete által - szervezett 2017. október 17-i tudományos emlékülés apropóján.

Az elmúlt 2012-2017. közötti időszakban Deák Ferenc-díj állami kitüntetés adományozására¹⁰ az alábbi személyek részére került sor:

Év:	Kitüntetett személy neve:	Kezdeményező:
2012.	Dr. Székely László	nincs adat
2013.	Dr. Vékás Lajos	nincs adat
2014.	Dr. Kisfaludi András	nincs adat
	Dr. Zlinszky János	dr. Trócsányi László miniszter
	Dr. Kilényi Géza	dr. Trócsányi László miniszter
2015.	Prof. Dr. Tamás András	dr. Trócsányi László miniszter
	Dr. Rácz Attila	dr. Trócsányi László miniszter
	Dr. Péteri Zoltán	dr. Trócsányi László miniszter
2016.	Dr. Bánáti János	dr. Trócsányi László miniszter
	Dr. Kukorelli István	dr. Trócsányi László miniszter
	Dr. Lábady Tamás	dr. Trócsányi László miniszter
2017.	Dr. Gál Judit	dr. Trócsányi László miniszter
	Dr. Horváth György	dr. Trócsányi László miniszter
	Dr. Pethőné dr. Kovács Ágnes, a Kúria tanácselnöke ¹¹	

Függelék

1). A Deák Ferenc Díj díjazottai 2004-2017. között: (ABC rendben)

Név:	Hivatásrend:	Adományozás éve:
Anka Tibor	közjegyző	2004
Ádám Antal	MTA	2010
Bartha Béláné Farkas Margit	közjegyző	2009
Bathó Gábor	közjegyző	2006
Bálint Ákos	ügyvéd	2005
Bárándy György	ügyvéd	2007
Beck Károly	ügyész	2008
Belovics Ervin	ügyész	2017
Bihari Mihály	AB	2009
Bókai Judit	közjegyző	2005
Buzinkay Zoltán	bíró	2012
Csomós Tamás	ügyvéd	2017
Dezső Márta	MTA	2013
Dornbach Alajos	ügyvéd	2009
Estefán Géza	közigazgatás	2006
Fábián János	ügyész	2010
Fekete László	ügyvéd	2008

Név:	Hivatásrend:	Adományozás éve:
Fekete Tamás	ügyvéd	2016
Fekete Zsuzsanna	bíró	2008
Földi András	MTA	2015
Fürcht Pál	közigazgatás	2009
Gabányi Józsefné	bíró	2006
Gálné Komonczy Viktória	közjegyző	2015
Gyergyák Ferenc	közigazgatás	2014
Györgyi Kálmán	ügyész	2015
Győrpál András	közjegyző	2008
Harmathy Attila	MTA	2009
Herczegh Géza Gábor	MTA	2007
Holló András	AB	2007
Horváth Ibolya	bíró	2010
Horváth Jenő	ügyvéd	2006
Horváth László	ügyész	2011
Ivancsics Imre	közigazgatás	2007
Kapási Olga	közjegyző	2011
Katona Sándor	bíró	2016
Kaszapné Szolnoki Erzsébet	ügyész	2014
Kazay László	bíró	2014
Kéki Zoltán	közigazgatás	2013
Király Tibor	MTA	2003
Kiss Daisy	ügyvéd	2011
Kiss Pál	közigazgatás	2017
Knolmár Mihály	közjegyző	2007
Korinek László	MTA	2016
Kovács Kázmér	ügyvéd	2012
Kovács Tamás	ügyész	2006
Kónya Imre	ügyvéd	2009
Kukorelli István	AB	2005
Lamm Vanda	MTA	2012
Lábady Tamás	AB	2011
Láng László	ügyész	2016
Láng Péter	ügyvéd	2010
Lenkovics Barnabás	AB	2017
Lúczy József	közigazgatás	2004
Mándoki István	közjegyző	2017

Név:	Hivatásrend:	Adományozás éve:
Máthé Gábor	MTA	2014
Molnár Balázs	közjegyző	2014
Nagy Tibor	MTA	2005
Németh János	AB	2003
Németh Jenő	közigazgatás	2003
Nőt László	ügyvéd	2015
Nyíri Sándor	ügyész	2007
Paczolay Péter	AB	2015
Panyi Béla	ügyész	2004
Papp László	ügyész	2005
Pásztor János	ügyész	2013
Petraskó István	közjegyző	2016
Petrik János	közigazgatás	2008
Rakvács József	bíró	2004
Rokolya Gábor	közjegyző	2010
Schirilla György	ügyvéd	2004
Szabó András	MTA	2004
Szabó Csaba	ügyész	2012
Szabó Lajos	közigazgatás	2010
Szecskay András	ügyvéd	2014
Szedder Gyula	ügyész	2009
Szécsényi-Nagy Kristóf	közjegyző	2013
Szűcs Andrea	ügyvéd	2013
Takáts Ádám	ügyvéd	2003
Vavró István	MTA	2011
Várkonyi Vera	közjegyző	2012
Verebélyi Imre	közigazgatás	2011
Vékás Lajos	MTA	2017
Vincze Ferenc	közigazgatás	2016
Vókó György	ügyész	2003
Völgyesi László	közigazgatás	2005
Vörös Tamás	közigazgatás	2012
Weiss Emília	MTA	2006
Weiner A. Imre (Wiener A. Imre ?12)	MTA	2008
Zlinszky János	AB	2013
Zongor Gábor	közigazgatás	2015

2). A Deák Ferenc-díj kitüntetettjei 2012-2017. között: (ABC rendben)

Név:	Adományozás éve:
Dr. Bánáti János	2016
Dr. Gál Judit	2017
Dr. Horváth György	2017
Dr. Kilényi Géza	2014
Dr. Kisfaludi András	2014
Dr. Kukorelli István	2016
Dr. Lábady Tamás	2016
Dr. Pethőné dr. Kovács Ágnes	2017
Dr. Péteri Zoltán	2015
Dr. Rácz Attila	2015
Dr. Székely László	2012
Prof. Dr. Tamás András	2015
Dr. Vékás Lajos	2013
Dr. Zlinszky János	2014

(A kézirat lezárási ideje: 2017. november 30.; a Wikipédiai hivatkozások frissítésének utolsó ideje: 2018. augusztus 31.)

1. A kiegyezés létrejöttének 150. és Deák Ferenc születésének 214. évfordulója alkalmából - a Deákról elnevezett zalaegerszegi megyei és városi könyvtár, a Zalaegerszegi Törvényszék és a Magyar Jogászegylet Zala Megyei Szervezete által - szervezett 2017. október 17-i tudományos emlékülés apropóján.

2. Deák követjelentése az 1839–40-es országgyűlés után.^[25]Estók János 2003 26

In: Wikipédia - A szabad enciklopédia: Deák Ferenc (igazságügy-miniszter).

[https://hu.wikipedia.org/wiki/De%C3%A1k_Ferenc_\(igazs%C3%A1g%C3%BCgy-miniszter\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/De%C3%A1k_Ferenc_(igazs%C3%A1g%C3%BCgy-miniszter))

3. Deák Ferenc (igazságügy-miniszter) In: Wikipédia - A szabad enciklopédia.

[https://hu.wikipedia.org/wiki/De%C3%A1k_Ferenc_\(igazs%C3%A1g%C3%BCgy-miniszter\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/De%C3%A1k_Ferenc_(igazs%C3%A1g%C3%BCgy-miniszter)) ^{[5], [12], [23], [24], [36], [37], [38], [39], [40]}

4. Lásd: <http://www.lb.hu/hu/splashify-splash>;

<http://www.lb.hu/hu/sajto/jogerzo-nep-meg-el-nem-veszett-konferencia-deak-ferencrol-zalaegerszegen>

5. Az Alkotmánybíróság 2017. február 20-án kelt adatközlő levele alapján.

06. A táblázat az adatkiadási kérelmekre beérkezett válaszok alapján került összeállításra.

7. Lenkovich Barnabás Deák Ferenc díjat kapott

8. Magyar Közlöny 2011/17. szám (2011. február 24.) 3804. oldala.

9. http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?do_cid=174400.355742

10. Az Igazságügyi Minisztérium 2017. június 18. napján kelt adatközlő levele alapján.

<https://alkotmanybirosag.hu/kozlemeny/lenkovich-barnabas-deak-ferenc-dijat-kapott/>

11. A Hivatalos Értesítő 2017. 47. szám (2017. szeptember 22.) 4667. oldal közleménye szerint.

12. A Legfőbb Ügyészség - 2017. március 8-án kelt - e-mail adatközlő levele mellékletében közölt díjazottak névsora szerint.

Szerzőink jogászok:

Fogarasi József közéleti szakíró

Galambos Károly ügyvéd

A NUTS 2016 jegyzék új elemei és funkciói

Az országok életében a területi beosztások ki- és átalakítása általában komoly kihívás. Ezekről innen-onnan értesülhet idővel a szakmabeli, de összefoglalókat ezekről nem találunk. Egyfajta új támpontot jelent ebben a NUTS-jegyzék az Európai Unió esetében, mert időközönkénti felülvizsgálata, egyes országok kéréseinek átvezetése a jegyzékbe szembesíti a téma iránt érdeklődőt a változásokkal. 2018. január elsejétől a NUTS 2016 jegyzék lépett életbe, amely ilyen jellegű változtatásokat tartalmaz. Ebben a cikkben ezeket ismertetjük és próbálunk nyomába eredni az okoknak.

Általános jellemzők

A NUTS rendszer az Európai Unió területi beosztásának jegyzéke, amely a tagállamok javaslatai alapján született az európai integráció statisztikai hivatalának (Eurostat) keretein belül. A NUTS rendszer az 1970-es évek elejétől létezik, adatgyűjtési célból, és 1988 óta használják az EU regionális politikájában: ekkor két regionális szintet a pénzügyi támogatások alapjává tettek. A NUTS jegyzékre vonatkozó szabályozás hivatalosan azonban csak 2003-ban vált legitimé (Regulation [EC] No. 1059/2003) (Szabó P. 2005).

A NUTS egy három szintű osztályozás: NUTS 1, 2, 3. Egy ország NUTS 1 egységekből áll, amelyek tovább osztódnak NUTS 2, ezek pedig NUTS 3 régiókra. (Előfordul, hogy egy ország maga NUTS 1 egység, illetve, hogy egy régió egyszerre két szinten is egyszerre megjelenik.) A regionális szintre és egységeire a tagállamok tettek javaslatot, illetve tesznek az új belépő országok. Ez általában egyet jelentett a meglévő területi közigazgatási szintjeik megjelenítésé-

vel, viszont egyes országoknak (közte Magyarországnak is) külön területi szintet és egységeket kellett kialakítania. A lokális szint esetében nem volt hivatalos szabályozás, de kialakították a NUTS 4 és 5, illetve későbbi nevén a LAU 1 és 2 szintet. A LAU 1 azonban nem minden országban került kialakításra. Ami a regionális politikát illeti, jóideje a NUTS 2 szint a meghatározó, mivel ezen a szinten kategorizálják az egy főre jutó GDP alapján a régiókat három csoportba, amelyből a legelmaradottabbak részesülnek kiemelt támogatásban. (A NUTS további tartalmi részleteiről ld. pl. Szabó P. 2005 és Szabó P. 2008.)

A NUTS 2016

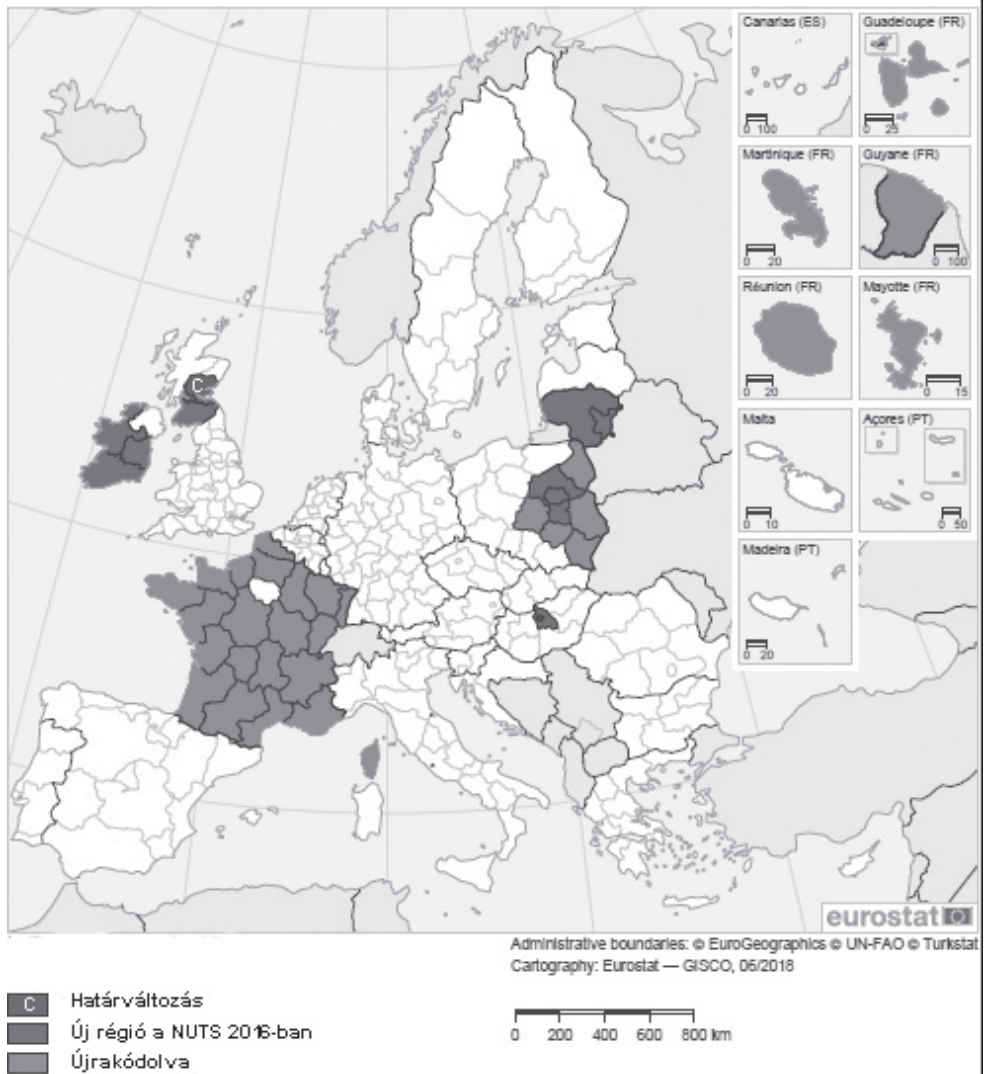
A jegyzék többször változott az elmúlt évtizedekben, és külön sorszámok alatt futottak egyes verziói. A legújabb, NUTS 2016 rendszer 2018. január elsejétől lépett életbe. Célja továbbra is az európai regionális statisztikai adatok gyűjtéséhez, harmonizációjához, így a regionális társadalmi, gazdasági elemzésekhez területi alapot adni, és ezzel az

EU regionális politikájához segítséget nyújtani, kiemelten a területi támogatások elosztásához. 2018-ban az EU, 28 tagállama jóvoltából, 104 NUTS 1, 281 NUTS 2 és 1348 NUTS 3 szintű egységből áll. A mindekori aktuális jegyzéket (és a korábbi verziókat is) az Eurostat

oldaláról lehet letölteni (országoként területi szintek, régiónevek, kódok, térképek).

A NUTS 2016 jegyzék esetében a NUTS 2013-hoz képest az alábbiak jelentenek változásokat a NUTS 1, 2 és 3 beosztásokban (1. és 2. ábra).

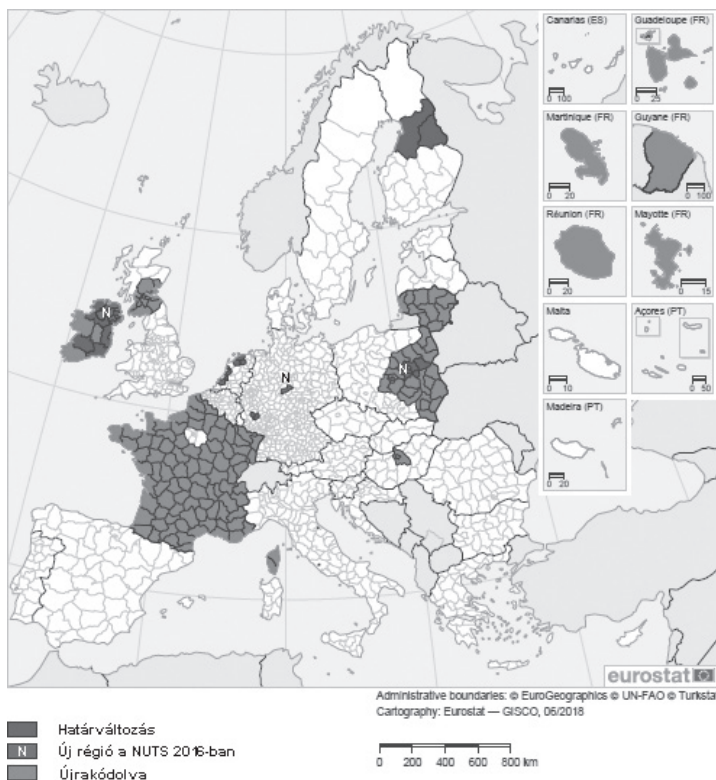
1. ábra A NUTS 2013 és NUTS 2016 közötti változások NUTS 2 szintű egységeknél (Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/>)

Franciaországban a NUTS 2 és 3 szinteken területi változás nem történt, de újrakódolták a régiókat, aminek oka az ország NUTS 1-es régióinak megváltoztatása. Franciaország közigazgatási rendszerében a régióknak évtizedek óta fontos szerepük van, azonban a 2016-os átalakítások során a régiók száma csökkent, hatásköreiket viszont növelték. A közigazgatási régiók korábbi beosztása szerint az országot huszonhét ilyen szintű egység alkotta, 2016. január 1-től ezt a számot tizenhatalra csökkentették (ebből öt tengeren túli terület), egyes régiók összevonásával. Erre a

közigazgatási átalakításra reflektált a NUTS régiók 2016-os felülvizsgálata: a 2013-as beosztásban Franciaország csak kilenc NUTS 1 régióból állt, ez nőtt tizenhatalra, annak következtében, hogy az új NUTS 1 régiókat a közigazgatási régióknak feleltetik meg. Kivételt képeznek a tengeren túli közigazgatási területeket, mert ezek a NUTS rendszerben egy darab NUTS 1-es régióba vannak összevonva. Ily módon az európai Franciaország tizenhatal régiója, valamint az egy darab tengeren túli területeket tömörítő régió alkotja a tizenhatal NUTS 1 egységet. Területi

2. ábra A NUTS 2013 és NUTS 2016 közötti változások NUTS 3 szintű egységeknél (Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/>)

és határváltoztatás tehát nem történt a NUTS 2 és NUTS 3 kategóriákban, viszont mivel új NUTS 1 régiókba kerültek, így ez magával vonzotta az ezeken a szinteken is végrehajtandó újrakódolást. Az országban a közigazgatási – és így később a NUTS – régiók beosztásának (és hatásköreinek) megváltoztatásának fő mozgatórugói közé többek között a gazdasági fejlődés elősegítése, és a területrendezés, illetve a területfejlesztés hatékonyságának növelése tartoztak (Balázs 2016).

Lengyelországban komolyabb változásokat hajtottak végre már NUTS 2-es szinten is. A NUTS 1-es régiók számát hatról hétre növelték, mivel az addig NUTS 2-es szintű, fővárost is magában foglaló, Mazowieckie (PL12) régiót NUTS 1-re emelték, és Makroregion Województwo Mazowieckie (PL9) néven létezik tovább. A területet további két NUTS 2-es egységre bontották, az egyik a fővárost és agglomerációját jelentő Warszawski stołeczny (PL91), a másik pedig egy így létrejövő „lyukas” régió – Mazowiecki regionalny (PL92). NUTS 3 szinten is történt beavatkozás: a fővárosi régió három egysége (PL911 Miasto Warszawa, PL912 Warszawski wschodni, PL913 Warszawski zachodni) esetében határmódosításokat eszközöltek. A Mazowiecki regionalny NUTS 2 régiót négy alsóbb szintű egység alkotja – Płocki (PL923), Ostrołęcki (PL924), Siedlecki (PL925) és Żyrardowski (PL 926) – melyek közül a legutóbbi egy újonnan létrehozott NUTS 3 terület. A régiók megszüntetése és létrehozása miatt, szükséges volt számos esetben az

újrakódolás is, így ilyen jellegű beavatkozásokat is végrehajtottak. Lengyelországban a régiók átalakítása a magyarországi folyamatokhoz hasonló okokra vezethető vissza (ld. később). Varsó jelentősen fejlettebb, mint a környező területek, az ebből származó ellentétek csökkentésének okán, az ország vezetése a régió szétbontása mellett döntött (Pikler 2016).

Hasonló volt a cél *Litvánia* részéről, azaz a főváros kiemelése, elkülönítése. Az ország a 2013-as NUTS rendszer szerint egyetlen NUTS 2 régióból állt, a 2016-os felülvizsgálat során viszont a korábbi fővárosi kerületet külön választották, ezáltal két NUTS 2 régióra bontva az országot. Így létrejött a korábbi NUTS 3 egységből a fővárosi Sostinės regionas (LT01) régió, valamint az ország maradék részét magában foglaló Vidurio ir vakarų Lietuvos regionas (LT02). NUTS 3 szinten területi változtatás nem történt, viszont az ország tíz ilyen szintű egységének újrakódolása a fentebb említett okok miatt indokolt volt.

Írországban szintén régiógyarapodás történt, mivel a korábbi két NUTS 2 régió (IE01 Border, Midland and Western, IE02 Southern and Eastern) helyett már három régióra osztották az országot: Northern and Western (IE04), Southern (IE05), Eastern and Midland (IE06); utóbbi foglalja magába a fővárost, Dublint, valamint annak tágabb térségét. NUTS 3 szinten a régiók számában – nyolc ilyen egység alkotja az országot – nem történt változás, azonban a régiók egyik felében határmódo-

sítások, a másik felében csak újrakódolás történt. Írország esetében a NUTS rendszerben végrehajtott változtatások a 2014-es önkormányzati reformra (Local Government Reform Act 2014) reflektáltak. A törvény egyéb rendelkezései mellett az országot három részre osztották, és létrehozták a Regionális Kögyűléseket (Regional Assembly). Az így kialakított határok szolgáltak alapul a NUTS 2 régiók megváltoztatásának is (<https://www.cso.ie>; <https://www.housing.gov.ie>).

Az *Egyesült Királyságban* Skócia és Észak-Írország is módosított NUTS beosztásán. Skócia a 2013-as rendszer szerint négy NUTS 2 régióból állt (UKM2 Eastern Scotland, UKM3 South Western Scotland, UKM5 North Eastern Scotland, UKM6 Highlands and Islands), ez a szám nőtt ötre a 2016-os jegyzékben. Az új régiókat a NUTS 3 egységek elosztásának megváltoztatásával érték el, így a korábbi négy helyett öt régiót alkot a tizenhat NUTS 3-as terület (UKM5 North Eastern Scotland, UKM6 Highlands and Islands, UKM7 Eastern Scotland, UKM8 West Central Scotland, UKM9 Southern Scotland). NUTS 2 szinten tehát egy új régió létrehozása, míg NUTS 3 szinten a beosztásoknak megfelelő újrakódolás ment végbe (<https://data.gov.uk>; <https://www.ons.gov.uk>). A skót kormány többek között azért döntött az új régió megalkotása mellett, mert ily módon jobban reprezentáltak a déli területek rurális adottságai, továbbá az így létrejött régiók népességszámai jobban közelítenek egymáshoz, ezáltal javítva a

statisztikai összehasonlíthatóságot (Szabó T. 2018, <https://www.gov.scot>).

Észak-Írországban NUTS 3 szinten jelentős átalakításokat eszközöltek. A NUTS 2013 szerint az országgrészt öt NUTS 3 régió alkotta, ez a szám nőtt tizenegyre a régiók gyarapításával. Bár az átalakítás jelentősnek mondható, az oka egyszerű: az országgrész közigazgatási rendszerének a szintén tizenegy darab önkormányzati körzet az alapja, 2018. január 1-től ennek a határaihoz igazodik a NUTS 3 beosztás. NUTS 2 szinten nem történt változás.

Az előzőekben felsorolt EU tagállamokon kívül, még három további országban történt változás a 2016-os NUTS jegyzék esetében, azonban ezek már csak néhány NUTS 3 régiót érintettek. *Németországban* a több mint 400 NUTS 3 egység közül csak négy volt érintett: Göttingen (DE915) és Osterode am Harz (DE919) régiók egyesültek és a továbbiakban csak Göttingen (DE 91C) néven léteznek, illetve a szomszédos Cochem-Zell (DEB1C) és Rhein-Hunsrück-Kreis (DEB1D) régiók között történt határmódosítás. *Hollandiában* a negyven NUTS 3 régió közül hét esetében történt határkorrigálás, míg a *Finnországot* alkotó tizenkilenc NUTS 3 egység közül csak kettő volt érintett, Kainuu (FI1D8) és Pohjois-Pohjanmaa (FI1D9) közös határszakaszán változtatnak valamelyest.

Végezetül *Magyarország*. A korábbi Közép-magyarországi régiót szétválasztották Budapestre és Pest megyére. Ezt a lépést már régóta tervezték egyes érintettek, kifejezetten Pest megye érdekképvi-

selete, aminek háttérében az állt, hogy a fővárossal együtt a korábbi NUTS 2 régió egy főre jutó GDP-je magas volt, így a 2014–2020-as ciklusban a régió a harmas beosztásban a legfejlettebb kategóriában volt, alacsony támogatási összeggel. Többféle megoldás is felmerült (NGM 2015), de végül ezt a technikailag legegyszerűbb megoldást fogadták el. Így 2018-tól nyolc NUTS 2 régió van Magyarországon (3. ábra). (Részletesebben ld. pl. NGM 2015, Pikler K. 2016.)

Ezek a területi változások egyrészt az országok statisztikai hivatalaira helyeznek új terhet, mivel a kötelező adatszolgáltatást (akár visszamenőleg is) produkálni kell. Másrészt a területi kutatóknak, elemzőknek és tervezőknek okoz problémát, mivel az időbeli vizsgálatok így törést szenvedhetnek.

Ezeket túl fontos kiemelni, hogy a területi rendszer lokális szintjének változása is életbe lépett idén. 2016-ig a NUTS 3 szint alatti területi szintek *LAU 1* és *2* néven futottak, de csak statisztikai szinten (rendelet nem volt rá) (system of Local Administrative Units). Előbbi nem is minden ország esetében került be a jegyzékbe, és nem is létezett (létezik) ilyen az országban. 2017 óta viszont már csak egy szint létezik (LAU), viszont ezt hivatalosan rögzítették, és kérték a tagállamokat, hogy nevezzenek meg egy lokális szintet, amelyet e rendszerbe illesztenek. Magyarország a településeket (korábbi LAU 2) tette bele. Az így összeálló jegyzékben minden lokális egység egy kód alatt fut, és egyelőre népességi és települési adatokkal párosul (egyes országoknál ez még hiányos). Ezen túl tipizálják is őket, különböző szempontok alapján (ld. később). Az

3. ábra A magyarországi NUTS 2 régiók 2018-ban

(Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/>)

Eurostat évenkénti listafrissítést ígér ezen a téren. A cél, hogy a NUTS 3 szint alatt, lokális szinten is rendelkezésre álljanak statisztikai adatok az Európai Unióra. Ami felmerül a későbbi elemzői összevetések kapcsán, hogy egyes országokban a lokális szint nem olyan mint Magyarországon, hanem több település alkot egy önkormányzatot, azaz a népességintervallum alsó határa jóval alacsonyabb lesz, mint nálunk, illetve egyes országok LAU szintnek a nálunk járásnak megfelelő szintet jelölték meg. Például a Magyarországhoz közeli népességű (+/- 2M fő) Belgium (11,4 M) esetében 589 egység van (lélekszám átlaga 19,4 ezer fő, relatív szórás 163%), Görögországban (11,1 M) 6133 egység (1,8 ezer fő, 685%), Csehországban (10,6 M) 6258 egység (1,7 ezer fő, 1074%), (Portugáliára (10,3 M) nem találtunk adatot, valószínűlegű kialakítás alatt), Svédország (10,1 M) 290 egység (34,9 ezer fő, 207%), illetve Magyarország (9,8 M) 3155 egység (3,1 ezer fő, 1043%) és Ausztria (8,8 M) 2098 egység (4,2 ezer fő, 169%) (4. ábra).

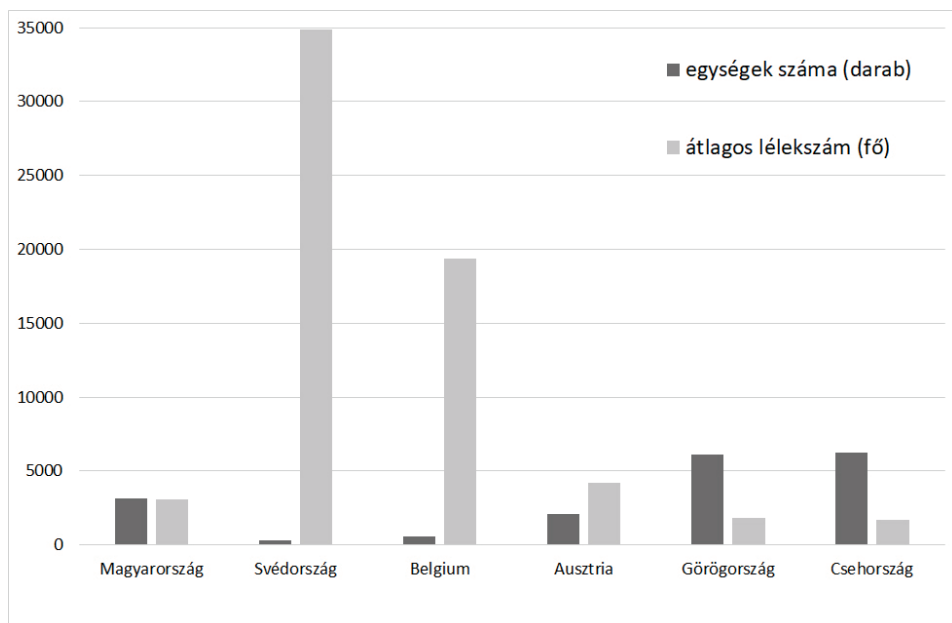
Régió-kategorizálások

Újfajta funkcióról is beszélhetünk a NUTS régiók esetében: uniós területi tipológiákról. Rendelet útján meghatározták, hogy publikussá teszik az uniós tipológiákat, amelyeket a NUTS- és LAU-szintű, valamint rácscella szintű területi egységek alkotnak. Az 1 km² rácsfelbontási szintre vonatkozó rácsalapú tipológiát a következőképpen határozták meg, népességszámok alap-

ján: városközpontok, városi agglomerációk, vidéki rácscellák. (A rács [grid] 1x1 km-es cella, amelyhez rendelnek népességértéket.) A LAU esetében az alábbi tipológiák jöttek létre, szintén adatokra építve: a) az urbanizáció foka (DEGURBA): városi térségek, nagyvárosok vagy sűrűn lakott térségek, városok és városrészek vagy közepesen sűrűn lakott térségek, vidéki térségek vagy ritkán lakott térségek; b) városok funkcionális egységei: nagyvárosok és azok vonzáskörzetei; c) tengerparti térségek: tengerparti térségek, nem tengerparti területek. Az alábbi tipológiák és elnevezések jöttek létre a NUTS 3 szinten: a) városi-vidéki tipológia: jellemzően városi régiók, köztes régiók, jellemzően vidéki régiók; b) nagyvárosi tipológia: nagyvárosi régiók, nem nagyvárosi régiók; c) tengerparti tipológia: tengerparti régiók, nem tengerparti régiók (itt tengerparti egy régió, ha van tengerpartja, vagy lakosságának fele a tengertől számított 50 km-n belül él) (<https://eur-lex.europa.eu>). Ezeket túl, nem ilyen hivatalos jegyzék formájában, a hegyvidék, a határ menti térségek, valamint külön a szigeti régiók is kategorizálva lettek.

Ez a tipológia tovább erősíti a területi kutatásokat, mivel az időigényes földrajzi alapú kategorizálást is már megspórolhatja a kutató. Korábban ilyen térségtipizálásokat a kutatók maguk próbálták előállítani (ittthon pl. Szabó P. 2000, Balogh N. 2006), napjainkban már ezek kiindulópontok lehetnek (pl. Igari A. 2018). Ezáltal egyrészt az európai tér kiemelkedő érdeklődésre számot tartó területi dimenziója, a város-vidék, illetve

4. ábra A LAU szinten megadott egységek száma és átlagos lélekszáma Magyarországon és a hozzá közeli népességszámú országok esetében
(Adatok forrása: <https://ec.europa.eu/eurostat/>)

város-községi terület-vidék, nagyváros-város-vidék szerinti társadalmi, gazdasági tagozódásnak, folyamatoknak a vizsgálata így hivatalosabb alappá kerülhet. Másrészt az elmúlt években erősödő „lobbi-terek”, amelyekből több már, mint az Európai Unió makrorégiója is területi formát öltött (legutóbb Alpok, Jón-Adria), igényli az ilyen területi keretekben generálható, összevetésre alkalmas mutatókat. Azonban nem feleltethetjük, hogy Európa markáns területi különbségeinek alapja nem annyira ezen klasszikus természeti dimenziók, hiszen akár hegységek, akár tengerpartok között komoly, például fejlettségi különbségek vannak, ha a régiókat összevetjük (Igari A. 2018).

Zárszó

Ahogy a cikkből kiderült, egyrészt Európa regionális határai továbbra is mozgásban vannak, és különböző országok különböző érdekek, dimenziók mentén szabják át területi hálójukat. Azonban azt is leszűrhetjük tapasztalatként, hogy – mint a példák mutatják – ezek nem föderális, hanem inkább unitárius, regionalizált államok esetén zajlik. Ezen belül egy markáns elem az Európai Unió kohéziós politikájának pénzügyi támogatásához való hozzáférés, a lehívható támogatások maximalizálására való törekvés, a NUTS 2 szint elemeinek variálásával (Az itt felmutatott eseteken túl klasszikus példa a közelmúltból még

Wales is [Kovács Cs. 2015].). Másrészt az is fontos üzenet, hogy a technika egyre többet segít az Európai Unió regionális beosztásainak felállításában, rögzítésében, prezentációjában, és az Eurostat is igyekszik, a szimpla üres térképek és puszta adatok közlésén túl, mind az adatok területi pontosításában, mind a térképek készítésében segítséget nyújtani, mind a régiókat hivatalosan is tipizálni, mindezzel elősegítve a területi elemzések készítését és területpolitikai következtetések levonását. Ez felhívja a figyelmet, hogy hazánkban is erős létjogosultsága kell, hogy legyen, továbbra is, a területi rendszereknek, a területi felosztások, adatok, feldolgozások, térségtipizálások működésének, megalapozva ezzel az érdemi területfejlesztést.

SZABÓ PÁL, SZABÓ TAMÁS

A tanulmányt a szerzők az idén 70. évét betöltő Nemes-Nagy Józsefnek ajánlják!

Irodalomjegyzék:

Agg Zoltán, Zongor Gábor: Közigazgatási tanulmányok, Veszprém: Comitatus, 2016. 120 p.

Balázs István (2016): A francia helyi önkormányzati rendszer átalakulása napjainkban. Állam- és Jogtudomány, 57 (2) 16-39.

Balogh Nóra (2006): Az Alpok egységessége és tagoltsága. Földrajz tanári diplomamunka, ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest. (Témavezető: Szabó Pál)

Igari András (2018): A tengerparti régiók változó gazdasági szerepe a XXI. századi Európában. Földrajzi Közlemények, 142 (3) 177-188.

Kovács Csaba (2015): Wales periférikus helyzetének és térszerkezetének jellemzői. Területi Statisztika, 55 (1) 46-59.

Pikler Katalin (2016): Az EU területi statisztikai rendszere (NUTS), kapcsolódva a Közép-Magyarországi régió kettéválasztásának kérdéséhez. Tér és Társadalom, 30 (2) 84-88.

Nemzetgazdasági Minisztérium (2015): A Közép-magyarországi régió esetleges kettéválasztásának lehetőségéről szóló vizsgálat. Budapest.

Szabó Pál (2000): Térszerkezet az Európai Unióban. Tér és Társadalom, 14 (2-3) 295-302.

Szabó Pál (2005): A NUTS rendszer ki- és átalakulása. Comitatus, 15 (8-9) 7-14.

Szabó Pál (2008): A NUTS 2006. Comitatus, 18 (9-10) 130-131.

Szabó Tamás (2018): Területi gazdasági különbségek Skóciában a XXI. században. Földrajz BSc szakdolgozat, regionális elemző. ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest. (Témavezető: Szabó Pál)

Web-oldalak:

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/background>

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/nuts-maps-pdf>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R2066&from=HU>

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:02003R1059-20180118&from=EN>

<https://www.cso.ie/en/methods/revnuts23/>

<https://www.housing.gov.ie/local-government/administration/regional-assemblies/regional-assemblies>

<https://www.gov.scot/Publications/2016/02/5703/1>

<https://data.gov.uk/dataset/f884db1c-38a1-4fa1-9d0e-3c4a0d80e2da/nuts-level-3-january-2018-full-clipped-boundaries-in-the-united-kingdom>

<https://www.ons.gov.uk/methodology/geography/ukgeographies/administrativegeography/northernireland>

A szerzők:

Szabó Pál PhD, tanszékvezető egyetemi docens, ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest; Szabó Tamás, regionális elemző földrajz BSc, ELTE TTK Regionális Tudományi Tanszék, Budapest

A közfoglalkoztatás összefüggéseinek és hatásainak vizsgálata Hatvanban

Az 1990-es évek első felében a magyar munkaerőpiacon nem várt átalakulás ment végbe: az 1996. évben a mélyponton már csak az aktív korú népesség több mint fele dolgozott, 42 százaléka inaktív volt, és a tartós munkanélküliek százalékos aránya meghaladta az aktív korú népesség 3 százalékát, azaz a munkanélküli lakosság több mint fele egy éven túl nem talált megfelelő állást. Az ezután bekövetkező lassú javulás 2003-ig tartott, majd ettől kezdve a foglalkoztatottak aránya 57 százalék körül stagnált egészen a 2008. évi globális pénzügyi válságig, ami újabb csökkenést hozott hazánkban is. Közkeletű vélekedés szerint a helyzet nem annyira rossz, mint amit az adatok mutatnak, mert a feketén dolgozók népes táborát nem mutatja ki semmilyen hivatalos statisztika (Csoba, 2010). A válság Magyarországra csak 2008 végén gyűrűzött be, és főként a külföldi érdekeltségű, exportra termelő gazdasági szervezetek hajtottak végre létszámleépítést a Nyugat-Dunántúlon, Közép-Dunántúlon, illetve Közép-Magyarországon. Ugyanakkor a hátrányos helyzetű régiók, mint például Észak-Magyarország, Észak-Alföld kevésbé voltak érintettek, ugyanis itt nem voltak nagyobb munkaerő-keresletet támazstó cégek, és a rendszerváltásnál kialakult kereslethiány mai napig jellemző (Szabó, 2013). 2011 óta nagy jelentőségű változás következett be a közfoglalkoztatás rendszerében azzal, hogy a rend-

szerváltás után életre hívott különböző formákat megszüntették, és helyettük egy teljesen új program került kiépítésre.

A változások középpontjában a „segély helyett munka” koncepció áll. Ezen időponttól ugyanis megszűnt a közmunkaprogram, a közcélú munka és a közhasznú munkavégzés, helyükbe pedig 2011. szeptember 1-jével az egységes rendszert alkotó közfoglalkoztatás lépett. A hazai rendszer jellemzője, hogy a programban résztvevők egy sajátos közfoglalkoztatási jogviszonyba kerülnek, amely sok tekintetben közel áll a határozott idejű munkaszerződéshez, pl. jogsultságot biztosít a társadalombiztosítási ellátásokra, és fizetett szabadságra, de az érintettek bére nem éri el a garantált bérminimumot. A közfoglalkoztatás így puffer szerepet játszik a munkanélküliség és a foglalkoztatás között: a tényleges foglalkoztatásnál kedvezőtlenebb feltételekkel próbálja az érintetteket munkavállalásra ösztönözni. Ily módon az eredetileg átmeneti foglalkoztatást biztosító aktív foglalkoztatáspolitikai eszközből egy, majd minden álláskereső számára elérhető, elhelyezkedési lehetőséggé vált, mely megosztja a szakértői véleményeket.

A közfoglalkoztatás nemzetközi háttere és tapasztalatai

Leegyszerűsítve az aktív munkaerőpiaci eszközöket két csoportba szokták sorolni: az inkább a munkanélküli élethelyzetet segítő eszközökre (welfare) és az inkább az újra elhelyezkedést ösztönző, esetleg kikényszerítő esz-

közökre (workfare). A welfare jellegű politika a társadalmi szolidaritásra épül. Az ellenzői azt hangsúlyozzák, hogy lehetetlen folyamatosan és személyre szabottan egyszerre megvalósítani a szegénység csökkentését és ösztönözni az egyéni boldogulást. Azokra a programokra használjuk a workfare kifejezést, amelyek „munkavégzést írnak elő a szociális segélyért cserébe”. A workfare típusú programok a halmozottan hátrányos helyzetben lévők számára kevés kitörési lehetőséget nyújtanak (Besley - Coate, 1992; Cseres-Gergely-Molnár-Szabó, 2017).

A közmunkaprogramok mögött a workfare koncepciója húzódik meg, amely szerint a segélyek, jövedelmi transzferek nyújtását valamilyen, a közösség számára hasznos munka végzésének feltételéhez érdemes kötni. Használatuk előfordul különféle fejlettségű országokban. A fejlődő országok gyakorlatában a legtöbb ilyen program alacsony bérért, rövid távú (tipikusan 3–12 hónap) foglalkoztatást kínál, jellemzően az építőipari, agrár- és vidékfejlesztési szektorokban, valamint közösségi (oktatási, egészségügyi, szociális) szolgáltatásokban (Ismail, 2016). A közfoglalkoztatók lehetnek önkormányzatok, civil szervezetek vagy akár magáncégek is. A közmunkát egyre nagyobb mértékben használják a fejlődő világban a szegénység elleni küzdelem, a garantált foglalkoztatás, esetleg az önfoglalkoztatáshoz vezető átmenet céljával, mint pl. Argentínában, Etiópiában, Indiában, Iránban (Shah – Steinberg, 2015; Ismail, 2016; Rosas - Sabarwal, 2016; Karimi, 2018). Számos esetben a leghátrányosabb településekre koncentrálnak, ami már egyfajta szelekció, másrészt a szegények által általánosan elért piaci bér alatt kínálják fel a közfoglalkoztatási béreket (Eardley et al., 1996; Grover - Stewart, 1999). Sok kevésbé fejlett országban szinte az egyedüli munkaerőpiaci beavatkozást jelentik.

E programok a fejlett országokban különösen a gazdasági és pénzügyi válság óta terjedtek el. Az első, és legismertebb ilyen válságkezelő céllal alkalmazott közfoglalkoztatási program a New Deal volt az Egyesült Államokban az 1929-1933. évi válság idején, de aktuálisabb példákkal szolgál az argentin, francia, kínai, dél-koreai vagy akár a lett, portugál program. A fejlett országokban elsősorban valamilyen rövid távú gazdasági sokkra

való reagálásként, vagy magas munkanélküliség esetén, jellemzően rövid ideig alkalmaznak közmunka programokat, elsősorban a munkanélküliek munkába történő visszasegítése céljából. A megcélzott résztvevők általában speciális társadalmi csoportok, és ezért e programok gyakran magukban foglalják az újrafoglalkoztathatóságot is (képzési elemekkel kombinálva), esetenként pedig inkább jóléti funkciókat szolgálnak (Smith, 2006; Kim - Zurlo, 2007; Melo, 2009; Robbins, 2015; Guccio et al., 2014; Ritzen, 2015; Crost, 2016; Schöb et al., 2016; Bertrand, 2017). A fejlett országokban visszahúzódóban van a közmunkaprogramok használata, mert költségesek és más aktív munkaerőpiaci beavatkozások hatékonyabbnak bizonyultak, elsősorban a helyettesítési és kizorítási hatások miatt (Hort, 2001; Douarin-Mickiewicz 2017; Ko-Cho, 2017).

Általánosságban az az értékelők véleménye, hogy amennyiben jól célzottak, a közmunkaprogramok az átmeneti foglalkoztatás biztosításával a szegénység elleni küzdelem, a szociális védőháló eszközei lehetnek, ha nagyon hátrányos helyzetben levő térségekre vagy speciális munkaerőpiaci csoportokra irányulnak (Subbarao et al., 2013; , Ninno et al., 2009; Martín-Antón et al., 2017; Bertrand, 2017). Ugyanakkor abban is egyetértenek a szakemberek, hogy ez a hatás is inkább csak rövidtávon érvényesül, és csak akkor, ha a közmunkás bérek a minimálbérek alatt maradnak (Murgai et al., 2015, Datta – Chakrabarti, 2016). A munkaerőpiaci esélyeket növelő és reintegrációt elősegítő aktív munkaerőpiaci programként azonban a közmunkaprogramok nem állják meg a helyüket, ráadásul meglehetősen költségesek is (Lal et al., 2010; Azam et al., 2013).

A közfoglalkoztatás hazai gyakorlata és értékei

A magyarországi közfoglalkoztatási program egész Európában egyedülálló módon képviseli a közpolitikai választ a válság és a tartós munkanélküliség kezelésére. A hazai közmunka elmúlt időszakban tapasztalható mértéke, célzottsága és az általa elérendő eredmények komplexitása teljesen szokatlan a fejlett országok gyakorlatában. A közfoglalkoztatás mellett és ellen számos érv szól, és a vélemények igen megoszloak. A közmunka segítségével elérendő cél, és az alkalmazásának mértéke dönti el, hogy aktív foglalkoztatáspolitikai

kai eszközként, vagy inkább, mint a szegénység kezelését szolgáló szociálpolitikai intézkedés funkcionál. Kutatási tapasztalatok szerint a társadalom támogatja a “segélyért munka” elvet. A közfoglalkoztatás teszteli a munkavégző képességet, lehetőséget nyújt az önkormányzatoknak a munkaerő költségkímélő foglalkoztatására, évekig tartó munkaviszonyt és folyamatos bevételt jelent az érintett családoknak. A közfoglalkoztatás mértéke a munkanélküliség és a szegénység kezelésének univerzális eszközévé vált, holott elmarad minden olyan értéktől, amely a minimális megélhetés feltétele. Mégis a hátrányos helyzetű településeken az egyetlen lehetőség a formális munkavégzésre, megélhetésre, hiszen a közfoglalkoztatással nagymértékben érintett térségek jelentős részében kevés a munkahely.

A hátrányos helyzetű településeken a közfoglalkoztatás keretében tudják a helyi gazdák alkalmazni a mezőgazdasági tevékenységtől elszokott helyi lakosságot. Az önkormányzatok a leginkább motivált, munkatapasztalattal rendelkező, megbízható munkanélküliek számára e program keretében lényegében folyamatos foglalkoztatást biztosítanak. A közfoglalkoztatási bér magasabb a foglalkoztatást helyettesítő támogatás összegénél, valamelyest mérsékli a szegénységet, de arra nem elég, hogy lehetővé tegye a szegénységből való kitörést (Csehné, 2018; Csoba, 2017; Czirfusz, 2014; Czibere – Molnár, 2017; Koós, 2016; Uszakai, 2014; Váradi, 2010; Váradi 2016; Virág, 2017). Ugyanakkor a közfoglalkoztatás működéséről az eddigi kutatások azt is kimutatták, hogy a kiadásai kiszorítják az aktív eszközök alkalmazhatóságát, a munkaerőpiaci reintegráció esélyét nagymértékben csökkentik. A közfoglalkoztatási bér és a munkaerőpiacon elérhető minimálbér közötti bruttó 55 000 Ft-os bértöbblet nem minden esetben motivál elhelyezkedésre. Így legtöbbször a minimális plusz jövedelemért nem választják a sokszor nehéz fizikai munkát. Az egykor átmeneti munkaerőpiaci aktív eszközként definiált közfoglalkoztatás célcsoportját a hátrányos helyzetű térségekben élő, hátrányos helyzetű álláskereső képezik. A közmunkákban a 40–49 éves kor közötti korosztálynak a legmagasabb a részvételi aránya 31,3%-uk alacsony iskolai végzettséggel rendelkező férfi. A munkalehetőségek rendszerint csak egyszerű, képe-

sítést, nem igénylő tevékenységek. A támogatott programokban többnyire a legreménytelenebb, legkilátástalanabb helyzetben levő munkanélkülieket foglalkoztatják, és ezen belül is magas a romák aránya. A közmunkaprogramban részt vevők közel harmada korábban jövedelempótló támogatásban, szociális ellátásban részesült, vagyis tartósan munka nélkül volt. A részt vevők tehát sem képzettség, sem társadalmi státusz, sem kapcsolattrendszer tekintetében, sem a munkatapasztalatot illetően nem rendelkeznek azzal a tőkével, amivel az elsődleges munkaerőpiacon is elvált.

A közfoglalkoztatás szegregációs hatása is közismert. Ennek az egyik oka az, hogy a közfoglalkoztatottak zöme olyan munkahelyeken dolgozik, ahol minden alkalmazott közfoglalkoztatott. A közfoglalkoztatási programok eredményezhetik a település bezártságát és konkurenciát teremthetnek a helyi vállalkozóknak. A közfoglalkoztatás ellen szól, hogy stigmatizálja a résztvevőket, miszerint azok is inkább ennek keretében keresnek munkát, akik el tudnának helyezkedni az elsődleges munkaerőpiacon. Továbbá, az a tény, hogy sok esetben a végzett feladatok értelmetlenek, demoralizálóak (Csehné, 2007; Csoba, 2010; Cseres-Gergely-Molnár, 2014; Fazekas, 2015; Frey, 1995; 2007; Koltai, 2014; Kulinyi, 2013; László, 2016; Scharle, 2013).

Magyarországon 1996 és 2006 között átlagosan 30–40 ezren dolgoztak valamilyen közfoglalkoztatási formában. Ez a létszám 2009-től 60–100 ezerre nőtt, 2013-ban pedig megközelítette a 200 ezret. 2017-ben 190 ezer, 2018 januárjában 150 ezer, 2020-ban pedig 100 ezer fő a tervezett létszám. Bár a csökkenés szemmel látható, de ez az érték nemzetközi viszonylatban még mindig magasnak számít.

Az ország nemzetközi összehasonlításban sokat is költ közfoglalkoztatási programokra, és keveset egyéb munkaerőpiaci eszközökre, amelyek a munkanélküliek átképzését vagy munkakeresését segítik. A közfoglalkoztatásra fordított költségvetési kiadások 2011-től 2016-ig folyamatosan emelkedtek (70 milliárd Ft-ról 340 milliárd Ft-ra), de a 2018-as tervezet ennél jóval alacsonyabb érték (220 milliárd Ft). Mindezen kritikai irányok összessége ellenére véleményünk szerint a közfoglalkoztatás nem tekinthető hagyományos foglalkoztatáspolitikai aktív eszköznek,

hiszen fontos szerepet játszik a felzárkóztatásban, a szociálpolitikában, valamint a településüzemeltetés és fejlesztés területén is. A helyi erőforrások mobilizálása révén a közösségfejlesztésnek, helyi gazdaságfejlesztésnek is egy fontos eszköze, hiszen a munka világában való tevékenység fontos része e személyiség fejlesztésének.

A vizsgálat főbb eredményei

A közfoglalkoztatással szemben a közéletben leggyakrabban felhozott kritikák a következők: csak átmeneti jellegű, nem vezet vissza az elsődleges munkaerőpiacra, nem javítja a foglalkoztathatóságot, tartós foglalkoztatási lehetőségeket szoríthat ki. A vizsgálat a közfoglalkoztatásban résztvevő munkavállalók (103 fő) véleményének kérdőíves feltérképezését tűzte ki célul a Hatvani Kirendeltség körzetében¹. Nyilván a minta nagysága nem ad lehetőséget országos összefüggések levonására, de véleményünk szerint adalékot adhat a közfoglalkoztatás megítélésének, fejlesztésének folyamatában.

A vizsgált közfoglalkoztatásban részesülők demográfiai összetétele, iskolai végzettség szerinti megoszlása a regisztrált munkanélkülieknél jóval kedvezőtlenebb képet mutat, körükben az idősebb, iskolázatlanabb csoportok jelentősen felülreprezentáltak. A vizsgálat eredményei rámutattak, hogy a Kirendeltség körzetében főként a 8 általános vagy alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező férfiak számítanak hosszú távon erre a foglalkoztatási formára. A felmérésben részt vevők 35 százaléka már egy éve nem dolgozott közfoglalkoztatáson kívül más munkaviszonyban. 2 éve 11 százalékuk, 3 éve 32 százalékuk, 4 éve 8 százalékuk, 5 éve 14 százalékuk nem volt jelen az elsődleges munkapiacra. A minta közel egyharmada rendszeresen (több mint 4 alkalommal) vett részt közfoglalkoztatási programban. Az érintettek közel harmada (29%) többször dolgozott már jelenlegi munkahelyén. Különösen a férfiakra jellemző, hogy háromnál több alkalommal szezonális munkásként forogtak vissza rendszeresen a közfoglalkoztatásba. A nők esetében a szakmával vagy érettségivel rendelkezők több mint háromnegyede számít arra, hogy több alkalommal is dolgozik majd közfoglalkoztatásban. Az adott kirendeltségen az adatok tanúsága szerint a közhasznú foglalkoztatást követően éves átlagban a munkanélküliek 13 százaléka helyezkedett el a

munkaerőpiacon, ami az országos tendenciához hasonló eredményeket mutat. A vizsgált minta adatai alapján a fiatalabb generáció tagjai az aktív eszközben való részvételt követően nagyobb arányban helyezkednek el a munkaerőpiacon, mint az idősebb korosztályba tartozók. A 36-45 évesek esetében a „parkoltatás”, az átmeneti jövedelemhez juttatása a jellemző. A 45 év fölöttiek pedig alig jutnak be a programba, és ez az aktív eszköz legkevésbé segíti az ő esetükben az elhelyezkedést. A megkérdezett közfoglalkoztatott dolgozók legnagyobb része (77%) elégedetlen volt a közfoglalkoztatási bérével, de mindegyikük elfogadhatónak tartaná az összeget, ha a minimálbérnek megfelelő értékű lenne.

A vizsgálatunk alanyai 78%-ban végeznek fizikai munkát főleg kommunális területen. Ennek megfelelően a vizsgált mintában dolgozók többsége segédmunkát végzett (68%), ők főként általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. A megkérdezettek véleménye a végzett munkatevékenységről többnyire homogén: úgy vélik, hogy munkájuknak mérhető, és érezhető eredményeik vannak. A mintát alkotók úgy nyilatkoztak, hogy a foglalkoztatás alkalmával új ismereteket szereztek, melyeket használni tudnak a mindennapi életben is, jól érzik magukat a munkahelyükön, és ezt a munkalehetőséget legtöbbjük a batáinak is ajánlaná. Elmondásuk szerint elégedettséggel tölti el őket, hogy hozzájárulnak a környezetük szépüléséhez. Sok válaszadó korábban elképzelhetetlennek tartotta, hogy közfoglalkoztatásban dolgozzon. Akkoriban inkább visszautasították a felajánlott munkalehetőséget, vállalva a szankciót, hogy ezzel egy évre elveszítik az ellátásukat. Akiknek volt lehetőségük bekerülni önkormányzati fenntartású intézményekbe, azok viszont nagyon büszkék voltak rá, hogy milyen környezetben, milyen „felelősséggel járó” munkakörben dolgozhatnak.

Amióta a közfoglalkoztatás kibővült az országos foglalkoztatókkal, azóta többszörösére nőtt a munkalehetőségek száma. Ezek már sokkal nagyobb szabadságot jelentenek a dolgozóknak, nagyobb csoportokban, közterület és települési határon kívül, a természetben dolgoznak, sokkal kötetlenebb munkavégzéssel. Így megfogalmazható, hogy megnőtt a „bizalmi” jellegű állások száma. A megkérdezettek jelentős része összes-

ségében jól érzi magát abban a közösségben, ahol dolgozik. A megkérdezettek döntő része ugyan kényszerből vállalja el a munkát, de véleményük szerint jó tartozni egy közösséghez, nincsenek teljesíthetetlen követelmények, és sokszor kötetlen a munkaidejük. A közfoglalkoztatottak a családok hétköznapijaiban bekövetkező változásokat elégedetten élik meg. A megkérdezettek úgy vélekedtek, hogy családjaik anyagi helyzete kissé javult, ezért szívesen ajánlanák másoknak is a közfoglalkoztatás lehetőségét.

A megkérdezettek véleménye szerint az elvégzett tevékenység által egyéni sikereket is megélnék. A résztvevők jó hangulatú közösségekről számoltak be, nem ritka a baráti kapcsolatok kialakulása sem. A sikert a kapcsolati háló megteremtésében, a napirend kialakításában, a munka biztosította hasznosság érzésének kialakulásában, a családi jövedelmek emelésében, és ez által a családfenntartói státusz növekedésében látják. Sokakat kiemel az a feladat, amit rábíznak, örömmel tölti el őket, hogy megbíznak bennük, hogy olyan emberekkel dolgozhatnak együtt, akik felettesüként tisztelettel beszél velük és róluk.

A közfoglalkoztatottakkal végzett kérdőíves felmérés alapján az alábbi összegző következtetések fogalmazhatók meg:

Az ügyfelek 3-4 alkalmas közfoglalkoztatása elég erős beragadási hatást mutat. A vizsgálat során több megkérdezettel történt személyes elbeszélgetés következtében fényt derült arra, hogy szerintük azért maradnak benne a körforgásban, mert nincs idejük munkahelyet keresni.

A vizsgálat során kiderült, hogy könnyebben reintegrálódnak azok a munkanélküliek, akik csak egyszer vettek részt közhasznú munkában, mint azok, akik többször. Véltetően 5-6 alkalomnál többszöri közfoglalkoztatást követően már alig lesz esélyük a nyílt munkaerőpiaci foglalkoztatásra.

A 25 év alatti fiataloknál erősebb „tranzíciós hatást” tapasztalunk, mint az idősebb korosztály esetében. A program hatása tehát szignifikánsan összefügg az életkorral. A közfoglalkoztatásban részt vevő 25 évesnél fiatalabbak bíztak a nyílt munkaerőpiaci elhelyezésben, míg a 26 évnél idősebbek sokkal inkább el tudják képzelni a közfoglalkoztatásban való többszöri részvételt.

A közfoglalkoztatásban végzett munka jellege többnyire képzettséget nem igénylő fizikai munka. Az alacsony presztízs ellenére a végzett munka egy idő után fokozza az egyén önbecsülését és a hasznosságérzetét.

A résztvevők közül legtöbben munkaismeretük és anyagi helyzetük változásában látják leginkább a közfoglalkoztatás hatását.

A programban résztvevő munkáltatók legnagyobb részben a polgármesteri hivatalok voltak, akik hosszú éveken keresztül foglalkoztatták a munkavállalókat. Az általuk végeztetett tevékenységek közterületi jellegűek voltak.

A közhasznú foglalkoztatás szociálpolitikai jellege erősödést mutat.

Az elvégzett vizsgálat alkalmával többnyire olyan vélemények fogalmazódtak meg, amelyek nem vitatják a programok eredményeit. Természetesen a kívülállók ezekről másképp gondolkodnak, hiszen mind a hazai mind a nemzetközi példák számos kritikát generálnak. A vizsgálatunk eredményeként néhány konkrét javaslat realizálódik, melyek a közfoglalkoztatási rendszer fejlesztéséhez, a tevékenységeknek bővítéséhez, a díjazás teljesítményhez való igazításához és a különböző foglalkoztatási formák (főállás, részmunkaidő, megbízás, önkéntes munka) kialakításához kapcsolódnak. Mindezek alapján véleményünk szerint a közfoglalkoztatás, a munkahelyteremtés, és a képzések együttes alkalmazása adhat szerteágazó megoldási lehetőségeket (pl. szociális szövetkezetek) a leszakadó települések foglalkoztatási nehézségeire.

Összegző megállapítások

A magyar közfoglalkoztatási rendszer akár ráfordításokat, akár a résztvevők számát tekintjük, egyedülálló egész Európában, mely a 2010 utáni időszak egyik legfontosabb foglalkoztatáspolitikai jellegű programjává vált. Ennél fogva rövid és hosszú távú hatásainak elemzése fontos feladat. A szakirodalom számos érvet sorakoztat fel a közfoglalkoztatás mellett és ellen. A különböző

szakterületek kutatói a bírálatokban azt emelik ki, hogy a mai közmunkarendszer nem egy átmeneti foglalkoztatási zavart akar megoldani, hanem ez lett egymaga a foglalkoztatás, továbbá, hogy nem az a célja, hogy új értéket termeljen, hanem hogy a szociális ellátásra való jogszerző időt legyen hol megszereznie az ebből kiszoruló társadalmi rétegnek. A szubvencionált munkavégzés nem, vagy csak kevésbé járul hozzá, hogy a támogatott munkavállaló a munka során szerzett tapasztalatai segítségével tartósan elhelyezkedjen a munkaerőpiacon, noha ez a cél az eszköz eredeti funkciója. A közfoglalkoztatás esetenként egyenesen hátráltatja a későbbi munkába állást, hiszen álláskeresőre fordítható időt vesz el a munkanélküliektől.

Más vélemények támogató jellegűek, és azt hangsúlyozzák, hogy vannak térségek és olyan munkavállalói csoportok, akiknek a foglalkoztatási nehézségei és megélhetése a jelenlegi gazdasági körülmények között nem nélkülözheti a közfoglalkoztatást. Ezt az álláspontot képviselők szerint a közmunkások olyan tartósan munka nélkül lévő személyek, akik nincsenek már a teljesítőképesség elfogadható szintjén, szaktudással a legtöbb esetben nem is rendelkeznek, ezért amúgy sem foglalkoztatnák szívesen a piaci szereplők az érintetteket. Ugyanakkor abban egyetértenek a szakemberek, hogy a legfőbb cél a közmunkába való „beragadás” elkerülése. A program átláthatósága, feltételeinek tisztasága és garantált színvonalának biztosítása az országos politika feladata.

CSEHNÉ PAPP IMOLA
– NAGY HENRIETTA
– KÁPOSZTA JÓZSEF

Absztrakt

Az Európai Unióban nincs teljesen egységes foglalkoztatáspolitikai, így a közmunka programok jellemzői sem egyformák az egyes tagországokban. A magyar közfoglalkoztatási program nagyságrendje Európában egyedülállónak tekinthető. Az 1991. évi IV. törvényben a közhasznú foglalkoztatás úgy jelent meg, mint a munkanélküliség alternatívája, az állástalanok munkaerőpiaci reintegrációját átmenetileg biztosító kényszermegoldás, amelynek célja, hogy azokat segítsék munkához, akik önhibájukon kívül nem képesek elhelyezkedni. A 2008-2010-es globális okozta növekvő munkanélküliség és szegénység csökkentése érdekében a kormányzat foglalkoztatáspolitikai megoldásokat keresett az ún. „egységes közfoglalkoztatási” program bevezetésével, mely mára egy kvázi második piacot hozott létre. Sokak szerint ez lett „a” foglalkoztatás, amely visszafoghatja a gazdaságfejlesztési programokat. Tanulmányunk célja a program sajátosságainak áttekintése, arra fókuszálva, hogy mennyire hatékony a rendszer és, hogy miként képes betölteni rendeltetését. Az elemzés során a rendelkezésre álló nemzetközi és hazai szakirodalomra, valamint saját kutatásunk eredményeire támaszkodtunk, melyek rámutatnak, hogy a próbálkozás helyénvaló, mindamellett számos hiányossággal bír, ami korrekciót igényel.

Kulcsszavak: aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök, közfoglalkoztatás, munkaerőpiac, munkanélküliség, szegénység

Felhasznált irodalom

- Bertrand, M., Crépon, B., Marguerie, A., Premand, P. (2017): *Contemporaneous and Post-Program Impacts of a Public Works Program*. 57. P.
- Besley, T., Coate, S. (1992): *Workfare versus welfare: Incentive arguments for work requirements in poverty-alleviation programs*. *The American Economic Review*, 82(1), pp. 249-261.

Crost, B. (2016): Can workfare programs offset the negative effect of unemployment on subjective well-being? *Economics Letters*, 140, pp. 42-47.

Czibere, I., Molnár, E., (2017): Labour market perspectives of young women living in extreme poverty in closed rural space: the case of a Hungarian-Romanian cul-de-sac border village. *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural*. 23. pp. 7-26.

Czirfusz M. (2014). Az egyenlőtlen földrajzi fejlődés és a magyarországi közmunka. In: *Munkaerőpiaci tükrök*, 2014. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, pp. 325-327.

Csehné Papp I. (2007): A közhasznú foglalkoztatás jogi és humán vonatkozású változásai az utóbbi tíz évben, *Munkaügyi Szemle*. 4. pp. 15-19.

Csehné Papp I. (2018): A közhasznú foglalkoztatottak főbb jellemzőinek változása 20 éves időtávban. Egy kistérségi kutatás eredményei. *Munkaügyi Szemle*. 2.

Cseres-Gergely Zs., Molnár Gy. (2014): Munkapiaci helyzet a közfoglalkoztatásból való kilépés után. In: *Munkaerőpiaci tükrök*, 2014. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, pp.143-153.

Cseres-Gergely Zs., Molnár Gy., Szabó T. (2017): Expenditure responses, policy interventions and heterogeneous welfare effects in Hungary during the 2000s. *Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Budapest*. 44 p.

Csoba J. (2010): "Segély helyett munka" A közfoglalkoztatás formái és sajátosságai *Szociológiai Szemle* 20. pp. 26-52.

Datta, P., Chakrabarti, S. (2016): Gains from short-term public works: A review of performance of MGNREGA in Tripura. *The NEHU Journal*. 1. pp. 57-77.

Douarin, E., Mickiewicz, T. (2017): Unemployment and Labour Market Policies. In: *Economics of Institutional Change*. pp. 205-226

Eardley, T., Bradshaw, J., Ditch, J., Gough, I. és Whiteford, P. (1996): Social Assistance schemes in the OECD countries. Volume 1. Synthesis report, DSS Research Report 46, London: HMSO.

Fazekas K. (2015) Közfoglalkoztatás, foglalkoztatáspolitikai, gazdasági növekedés. In: *A közfoglalkoztatás aktuális kihívásai - javasolt fejlesztési irányok*, 2015.11.25, Budapest. 8-11.

Frey M. (1995): A közhasznú foglalkoztatás munkaerőpiaci hatásai: Egy empirikus kutatás tanulságai. In: *A jövő munkahelyeiért* [1. köt.]. Bp.: Struktúra-Munkaügy, 1995.pp. 132-147.

Frey M. (2007): A közhasznú foglalkoztatás munkaerőpiaci hatásai, http://old.ektf.hu/~juhasz.istvan/human_erof_akt_k/Munkaerszazalekf5p/aciszazalek20tszazalekfckszazalekf6r/2007/frey.pdf. Letöltés: 2017. december 1.

Grover, C., Stewart, J. (1999): Market workfare: Social Security, social regulation and competitiveness in the 1990s', *Journal of Social Policy*, vol. 28, 1, pp 73-96.

Guccio, C., Pignataro, G., Rizzo, I. (2014): Do local governments do it better? Analysis of time performance in the execution of public works. *European Journal of Political Economy*, 34, 237-252.

Hort, S. (2001): Sweden-still a civilized version of workfare activating the unemployed, a comparative appraisal of work-oriented policies, *New Brunswick, Transaction Publishers*, pp. 243-266.

Ismail, M. A. (2016): Globalization and new international public works agreements in developing countries: an analytical perspective. *Routledge*. 316. p.

Karimi, Z. (2018): Public Works Programs as a Strong Means for Land and Water Conservation in Iran. In: *Full Employment and Social Justice*. pp. 109-138.

Kim, T. K., Zurlo, K. A. (2007): Factors that influence workfare program participants: focusing on South Korea's Self-Sufficiency Program. *Int'l Soc. Work*, 50, 796.p.

Ko, H., Cho, H. (2017): Revisiting the effectiveness of the employment-oriented welfare state: Considering the quality of employment achievement. *Asian Social Work and Policy Review*, 11 (2), pp. 158-167.

- Koltai L. (2014): A közfoglalkoztatottak jellemzői. Munkaügyi Szemle.3:60-69.
- Koós B. (2016): Közfoglalkoztatás a mezőgazdaságban. Tér és Társadalom 3. pp. 40-62.
- Kulinyi (2013): A közfoglalkoztatás változó céljai. Munkaügyi Szemle 1. 17-26.
- Lal, R., Miller, S., Lieuw-Kie-Song, M., Kostzer, D. (2010): Public works and employment programmes: Towards a long-term development approach (No. 66). Working Paper, International Policy Centre for Inclusive Growth. 73 p.
- László Gy. (2016): A hátrányos helyzetűek foglalkoztatási nehézségei. Opus et Educatio, 3 (3).
- Martín-Antón, M., Negro, V., del Campo, J. M., López-Gutiérrez, J. S., Esteban, M. D. (2017): The Gigantism of Public Works in China in the Twenty-First Century. Sustainability, 9(9), 1581.
- Melo, J. J. D. (2009): Public works policy in Portugal: a case study in unsustainability.
- Murgai, R., Ravallion, M., & van de Walle, D. (2015). Is workfare cost-effective against poverty in a poor labor-surplus economy? The World Bank Economic Review, 30(3), 413-445.
- Ninno, C. D., Subbarao, K., Milazzo, A. (2009). How to Make Public Works Work: A review of the experiences (No. 48567). The World Bank. 93 p.
- Ritzen, J. (2015): Happiness as a guide to labor market policy. IZA World of Labor.
- Robbins, B. (2015): Public Works. University of Edinburgh Postgraduate Journal of Culture & the Arts, (21).
- Rosas, N., Sabarwal, S. (2016): Public Works as a Productive Safety Net in a Post-Conflict Setting. 33 p.
- Scharle Á. (2013): A közfoglalkoztatás mérete és költsége. In: Munkaerőpiaci tükrök, 2013. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, pp. 61-62.
- Schöb, R., Knabe, A., & Weimann, J. (2016): The subjective well-being of workfare participants: Insights from a Day Reconstruction Survey.
- Shah, M., Steinberg, B. M. (2015): Workfare and Human Capital Investment: Evidence from India (No. w21543). National Bureau of Economic Research. 38. p.
- Smith, J. S. (2006): Building New Deal Liberalism: The Political Economy of Public Works, 1933-1956. Cambridge University Press
- Subbarao, K. et. al (2013): Public Works as a Safety Net. The World Bank, Washington D.C., 430 p.
- Szabó A. a. (2013): A közfoglalkoztatás jelentősége két gazdasági recesszió tükrében. Esély.4:73-86.
- Uszakai A. (2014): Innováció és oktatás az élhetőbb vidékért. A Falu, 29 (2), pp. 75-85.
- Váradai M (2016): Értéktéremtő közfoglalkoztatás periferikus vidéki terekben. Esély 1 pp. 30-57
- Váradai M. (2010): A közfoglalkoztatás útjai és útvesztői egy aprófalvas kistérségben. Esély. 1. pp.79-99.
- Virág T. (2017): A cigányfalu, mint jelenség és értelmezési keret. Replika, 104 (4), pp. 45-62.
- Jegyzetek
1. Az adatgyűjtésben Kerek Ágota emberi erőforrás tanácsadó volt segítségünkre.
 2. PhD. habil. egyetemi docens, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, e-mail: papp.imola@gtk.szie.hu
 3. PhD. habil. egyetemi docens, Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, e-mail: nagy.henrietta@gtk.szie.hu

Kitekintés

A katalán függetlenedési folyamat kérdőjelei

A huszonegyedik század a globalizációnak, a különböző értékeket, értékrendszereket képviselő kultúrák, civilizációk, identitások és identitásformák találkozásának a korszaka. Napjainkban ezért az *integrációs tendenciákkal és szerveződésekkel* párhuzamosan felerősödtek az etnikai alapú regionalizmushoz, valamint a világ három félperifériális térségében végbemenő demokratizálódási folyamatokhoz és a szubszidiaritás elvének érvényesüléséhez kapcsolódó *dezinintegrációs folyamatok*, amelyek jelentős hatást gyakoroltak a többnemzetiségű állami struktúrák alakulására.

Egyre inkább általános értelmet nyertek az e téren Spanyolországban szerzett tapasztalatok és Juan José Linznek 1992-ban tett az a megállapítása, mely szerint „Spanyolország ma valamennyi spanyol államát jelenti; nemzetállamot jelent a lakosság nagy része, csak államot és nem nemzetet jelentős kisebbsége számára”. (Linz, 1992, 453.o.)

Spanyolországban 1975. november 20-a, Franco halála és a francoizmus rendszerének összeomlása után, az új demokrácia korszakában megvalósult az állam (Spanyol Királyság), a saját nyelvvel bíró történelmi nemzetek (baszk, gallego, katalán, valenciano) és a történelem nélküli régiók (Cantabria, Asztúria, Extremadura, Madrid, Murcia, La Rioja, stb.) demokratikusan szabályozott együttélése. (Blanco Valdés, 2005)

A tizenhét önkormányzati közösség együttműködésén alapuló autonómia modell megteremtésével a spanyol új demokrácia nemzetközi szempontból is példaértékű szerepet játszott egy több száz éves probléma megoldásában. (Szilágyi, 1996; Szilágyi, 2012; Szilágyi, 2014).

Az 1979 és 1983 között kialakított rendszer máig életképesnek bizonyult. A stabilitás azonban nem jelent változatlanságot. Az intézményi berendezkedés az állandó mozgás állapotában van. Hispániában 1983 és 2018 között az ország történetében további példa nélkül álló decentralizációs és demokratizálódási folyamat zajlott le. Ennek következtében az autonómiák állama napjainkban már a föderális rendszerekre jellemző sajátosságokat mutat.

A jelzett változások különösen a kilencvenes évek második felétől gyorsultak fel és 2006 júliusában, Katalónia új Autonómia Statútumának elfogadását eredményezték. Reális alternatívaként felmerült az önálló nemzeti státuszt elnyert, Barcelona székhelyű autonóm tartomány Spanyolországból történő kiválása, a negyven éven át életképesnek bizonyult politikai berendezkedés átalakulásának és átalakításának a kérdése is.

A beindult folyamat - *a procés* - 2017. október 27-én Katalónia függetlenségének, önálló államiságának kinyilvánításához vezetett.

A kulturális nemzetfelfogás és saját identitás megőrzésének jegyében indult hazafias politikai mozgalom térségünk többnemzetiségű államaiban élő nemzeti kisebbségek esetében is felveti a modell érvényességének és érvényesíthetőségének a kérdését. A politikai önkormányzatiság, a területi autonómia, az identitás megőrzésének és a hivatalos nyelvhasználat összekapcsolhatóságának realitása, az ahhoz szükséges intézményrendszer kiépítése és fenntartása az Európai Unióban már megvalósult demokratikus államépítési gyakorlat alkalmazhatóságára és annak nemzetközi érvényesíthetőségével kapcsolatban felmerült ellentmondásos jellegére hívja fel a figyelmet.

Egységes spanyol nemzet versus Katalónia

A hazafiság nem választható el a nemzet fogalmától. E kérdés tisztázása különös fontossággal bír Spanyolország esetében, ahol több történelmi nemzet él együtt. Ahol a huszadik század kezdete óta napirenden van a kisnemzetek területi-politikai-kulturális önrendelkezési jogának, autonómiája biztosításának és kiválásának, önálló állammá szerveződésének a kérdése.

Az ország hatályos alkotmányának második cikkelye Spanyolország megbonthatatlan területi egységéről rendelkezik. Az alaptörvény megfogalmazása szerint annak bázisát az autonómiák államát alkotó nemzetek és régiók szolidaritása, közössége képezi: „Az al-

kotmány a spanyol nemzet, valamennyi spanyol közös hazájának megbont-hatatlan egységén alapul; elismeri és biztosítja a szolidaritás által egyesített nemzetiségek és régiók autonómiához való jogát.”(de Esteban, 2000, 372.o.) - olvashatjuk. A harmadik paragrafus a nyelvhasználat elvi kérdéseit rendezi, s kimondja: „A kasztíliai az állam hivatalos spanyol nyelve. Minden spanyolnak kötelessége ismerni és jogában áll használni azt. A többi spanyol nyelv is hivatalos nyelvnek számít az érintett Önkormányzati Községekben, Alapszabályaiknak megfelelően. Spanyolország nyelveinek változatos gazdagsága olyan kulturális örökség, amelyet különleges tisztelet és védelem illet meg.”(de Esteban, 2000, 372.o.).

Nem feladatunk itt most az alaptörvény szóhasználatának nem egészen világos pontjaira rámutatni. Arra azonban felhívjuk a figyelmet, hogy az alkotmány a spanyol nemzetet egy olyan többnemzetiségű, többnyelvű közösségnek tartja, amely közösség sokszínű kulturális egységét a spanyol nyelv kasztíliai változatának hivatalos állami nyelvvé nyilvánítása biztosítja.

Az alkotmány tehát egy nemzetről, és az egységes spanyol nemzet részét alkotó több nemzetiségről beszél. Nem foglalkozik a nemzetiségek lehetséges kiválásának kérdésével. A helyzet azonban Katalónia 2006. július 19-én elfogadott statútuma után jogilag is alapvetően megváltozott.

Az Alapszabály az önkormányzati rendszer intézményi megerősítését összekapcsolta a kulturális-nyelvi és

történelmi identitásra alapozott önálló államiság megteremtésére irányuló törekvéssel. A statútum preambuluma a következőképpen fogalmaz: „A katalán nép évszázadokon át megőrizte saját önkormányzata melletti szilárd elkötelezettségét, amely az 1359-ben létrejött Generalitatban öltött intézményes formát [...] a Generalitat életre keltése az 1932-es Statútummal következett be, majd 1977-ben a demokrácia megszületésével, az 1979-es Alapszabály és az 1978-as Alkotmány elfogadásával, valamint az autonómiák államának megteremtésével állt helyre. Katalónia önkormányzatisága az Alkotmányon, a katalán nép történelmi jogain és e keretek között a Generalitat különleges helyzetének elismerésén alapul. Katalónia olyan államon belül fejleszti politikai személyiségét, amely elismeri és tiszteletben tartja Spanyolország népeinek eltérő identitásait.

Katalónia polgári és társadalmi hagyományai mindig a nyelv és a kultúra fontosságát hangsúlyozták [...]. A katalán parlament Katalónia állampolgárainak érzéseit és akaratát tolmácsolva, a széles többség támogatását élvezve *Katalóniát nemzetként határozza meg.*” - (Boletín Oficial del Estado, 2006, 268-269.o.). Ezzel szemben a spanyol Alkotmány már idézett második paragrafusa - a *nemzetiség-nacionalidad* (kiemelés tőlem - a szerző) definíciót tartalmazza. A nemzet és a nemzetiség fogalma azonban politológiai és jogilag egyaránt eltérő tartalmat takar. A nemzetiség a többségi állam területén élő (etnikai) kisebbséget jelent. *A nemzet ellenben ob-*

jektív és szubjektív kritériumokkal leírható, az esetek nagy többségében önálló államisággal rendelkező entitást, vagy pedig egy többnemzetiségű államon belüli államalkotó tényezőt jelenít meg. (Szilágyi, 2010.198-208.o.)

Katalónia Önkormányzati Alapszabályának 6.§ (1) bekezdése azt hangsúlyozza, hogy: „Katalónia saját nyelve a katalán. Mint ilyen, a katalán nyelv a katalán közigazgatás és tömegtájékoztatás általánosan használt és előnyben részesített nyelve, amely az oktatás és tanulás folyamatának is általánosan elterjedt eszköze.”(Boletín Oficial del Estado, 2006,270.o.),

Ugyanezen paragrafus második bekezdése *Katalónia hivatalos nyelveként a spanyollal mint államnyelvvel szemben a katalánt nevesíti.* „Katalónia hivatalos nyelve a katalán. – olvashatjuk. A kasztíliai, mint a spanyol állam hivatalos nyelve szintén hivatalos nyelv. Mindenkinek joga van a két nyelv hivatalos használatára; Katalónia állampolgárainak joga és kötelessége ismeri azokat.”(Boletín Oficial del Estado, 2006,270.o.). Ez utóbbi kitétel az elmúlt évek során komoly alkotmányjogi vitákat váltott ki. A katalán megoldás ugyanis a baszkföldi, a galíciai és a valenciai igényeket is figyelembe véve magában hordozza az alkotmányos modell már jelzett átalakításának és egy általános államreform beindításának a lehetőségét és szükségességét, végső megoldásként pedig lehetővé teheti Katalónia Spanyolországból történő kiválását és önálló államként való elismerését.

A spanyol Alkotmánybíróság 2010. június 28-i Határozata azonban több szempontból is alkotmányellenesnek minősítette Katalónia új Autonomia Statútumát. Az ezzel kapcsolatos politikai és jogi vita azonban még nem zárult le.

A generális államreform és a nyelvi komponens témakörében kibontakozó alkotmányjogi és politikatudományi vita sem fejeződött még be. Ennek folyamata jól nyomon követhető Alberto López Basaguren: *Las lenguas oficiales entre Constitución y Comunidades Autónomas: ¿desarrollo o transformación del modelo constitucional?* *Revista Española de Derecho Constitucional*, núm. 79, enero-abril de 2007. 87-112.o. tanulmányában, továbbá a Spanyol Királyság Államtanácsa által az alkotmányreformról közzétett 932 oldalas Jelentésben (*El Informe del Consejo de Estado sobre la reforma constitucional. Texto del informe y debates académicos*. Consejo de Estado-CEPC, Madrid, 2006. pp. 932), továbbá a spanyol Alkotmánybíróság 2010. június 28-i már említett Határozatában, (*Pleno. Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010*. BOE núm. 172, de 16 de julio de 2010.), valamint Jorge de Esteban: *El naufragio del Estado. (Un análisis cronológico)*. Justel, Madrid, 2015. című könyvében.

A függetlenségi folyamat állomásai

Katalónia függetlenné válása ügyének előmozdítása érdekében katalán részről 2000 óta számos kísérlet tör-

tént. 2009. december 13-án civil szervezetek kezdeményezésére több mint 160 városban és településen 700 ezer állampolgár részvételével referendumot tartottak. A válaszra váró kérdés a következőképpen hangzott: „Egyetért-e Ön azzal, hogy Katalónia független, szociálisan elkötelezett, demokratikus és szuverén jogállam, az Európai Unió tagja legyen?” Bár a voksolás eredménye nem volt kötelező erejű, mivel az alkotmány szerint népszavazást csak a madridi kormányzat írhat ki, José Luis Rodríguez Zapatero akkori szocialista párti miniszterelnök közölte is, hogy nem ismeri el jogszerűnek a referendum megtartását. A népszavazás egyébként is érvénytelen volt, mivel a szavazásra jogosultak alig több mint 30%-a járult az urnához és azt a Generalitat sem támogatta. A megjelentek 95%-a ugyanakkor Katalónia önállóságára szavazott. S már a referendum másnapján újabb szervezetek jelezték, hogy további népszavazásokat terveznek és kezdeményeznek az önkormányzati közösség nagyvárosaiban.

A katalán függetlenség megteremtésének programjával kampányolt a 2012. november 25-i önkormányzati közösségi választásokon Artur Mas, a katalán kormánypárt, a Konvergencia és Unió (Convergencia i Unió – CiU) vezetője. A 2016-ra függetlenségi népszavazás kiírásának felvállalása programjával fellépő CiU az előzetes várakozások ellenére azonban nem szerezte meg a remélt abszolút többséget. A 135 tagú Generalitatban az előző, a 2010-es autonómia választásokhoz képest 12 képviselői helyet veszítve mindössze 50

1. táblázat: A 2012-es katalán parlamenti választások eredménye

mandátumhoz jutott. Kivételes (abszolút) többség hiányában a 21 képviselői helyhez jutó radikálisan függetlenségpárti Katalán Köztársasági Baloldaltra (Esquerra Republicana de Catalunya – Catalunya Sí- ERC-Cat Sí), valamint a 2010-ben még nem induló, 2012-ben azonban három mandátumot szerzett baloldali radikális Népi Egység Listájára (Candidatura d'Unitat Popular – CUP) támaszkodva vágott neki a feszültségekkel terhes, történelmi feladatok megoldása előtt álló új törvényhozási ciklusnak és Katalónia kiválását előkészítő folyamat beindításának, a procésnek.

A katalán függetlenség kivívásának útján fontos mérföldkő volt 2013. január 23. E napon a katalán parlament a Generalitát javaslatára referendum kiírása mellett döntött. Elemzők a tény a szu-

verenitás kinyilvánításaként értékelik, mivel az hangsúlyozta, hogy „Katalónia népe a demokratikus legitimitás alapján szuverén politikai és jogalanynak minősül.” (Tamames, 2014, 295. o.). 2014. november 9-én megtörtént a *konzultációs jellegű katalán népszavazás a függetlenségről*. Az állampolgárok véleményének megkérdezéséről lévén szó, az aktusnak ügydöntő hatálya nem volt. Mivel a lakosság álláspontjának felmérésére és a Generalitát központi kormányzattal szembeni tárgyalási pozícióinak – sokak szerint zsarolási potenciáljának – megerősítésére szolgált, jelentősége szimbolikusnak tekinthető.

A két kérdésből álló népszavazáson 2 305 290 fő, a választásra jogosultak 33%-a vett részt. Az első kérdés így hangzott: „Kívánja-e, hogy Katalónia állam legyen?” Ha a válasz igenlő, akkor

a második kérdés a következőképpen folytatódik: „Akarja-e, hogy ez az állam szuverén legyen?”

Mindkét kérdésre igennel válaszolt 1 861 753 fő, azaz a szavazók 80,76%-a. Az első kérdésre igennel, a másodikkra nemmel felelt a részvevők 10,07%-a. A mindkét kérdésre nemmel válaszolóknak aránya 4,54%-ot, a különböző okokból nem értékelhető voksoké 4,63%-ot tett ki.

Az eredmények azt mutatták, hogy bár a részvevők óriási többsége Katalónia, mint független állam létezése mellett tette le a voksát, ez csupán a szavazásra jogosultak 33%-nak a 80,76%-át jelentette. Az 50%-os részvételi arányt 2014 novemberében sem sikerült elérni.

A 2015. szeptember 27-i *önkormányzati közösségi választáson* sem erősödött az elszakadásra törekvő politikai erők helyzete. 2015 júniusában megszűnt a Konvergencia és Unió. A helyébe lépő, függetlenségpárti *Junt pel Si – Együtt az Igenért* szövetség a szavazatok 40%-nak megszerzésével hatvan-két képviselői helyhez jutott a katalán parlamentben. A Katalónia elszakadásával szembenálló új, jobbközép politikai párt, a Ciudadanos (katalánul Ciutadans) végzett a második helyen. 18%-os támogatottsága 25 mandátumot eredményezett. A Katalán Szocialista Párt az önkormányzati közösség harmadik legnagyobb politikai erejeként a szavazatok 12,6%-át szerezte meg, ezzel 16 parlamenti képviselői helyhez jutott. A Népi Egység Listája (CUP) 9%-os szavazati arányával 10 mandátumot, a Catalunya Sí que es Pot, azaz a Podemos 8,91%-ot és

11 mandátumot, a katalán függetlenséget ellenző kormányzó Néppárt 8,49%-ot és 11 képviselői helyet szerzett. A választási részvétel igen magas volt. Az 5,6 millió leadott voks az arra jogosultak 77,4%-át tette ki. A függetlenedés pártiak összességében, matematikailag a szavazatok és a mandátumok kevesebb mint 50%-át szerezték meg.

Ennek ellenére az újraválasztott katalán parlament 2015. november 9-i ülésnapján a Junt pel Si és a CUP 72 képviselőjének szavazatával az azt különböző okokból nem támogató 63 nemmel szemben sor került Katalónia függetlenségéről szóló ünnepélyes Nyilatkozat kiadására. Az Együtt az Igenért és a Népi Egység Listája önálló katalán állam megteremtése kérdésében történt közös fellépése sem volt azonban elegendő ahhoz, hogy Artur Mas ismételten a Generalitat elnökévé, azaz Katalónia kormányfőjévé válasszák. A CUP kijelentette, hogy a korrupcióval vádolt politikus jelölését nem támogatja. A kialakult helyzet új tartományi választás kiírásával fenyegetett. 2016. január 10-én azonban megszületett a megoldás. A katalán parlament a Junt pel Si és a CUP nyolc képviselőinek együttes támogatásával (a CUP két képviselője tartózkodása mellett) a minimálisan szükséges 68 helyett 70 szavazattal a Generalitat elnökévé választotta az ötvennégy éves Carles Puigdemont-ot az Együtt az Igenért jelöltjét, Girona leköszönő polgármesterét. Az új elnök ötven perces beiktatási beszédében kijelentette, hogy az Artur Mas képviselte független állam megteremtésének irányvonalát képvisel-

li. Magát az „autonómia utáni és a függetlenség előtti” (posautonomía y de la preindependencia) korszak elnökének nevezte.

A Katalónia kiválásának programjával induló politikai pártok számára azonban a 2015. szeptember 27-i tartományi választásoknál is rosszabbul alakultak a 2015. december 20-i országgyűlési és szenátusi választások eredményei. Katalónia 47 képviselői helyvel rendelkezik a képviselőházban. A függetlenség mellett elkötelezett Katalán Köztársasági Baloldal-Katalónia Igen (Esquerra Republicana de Catalunya-Catalunya Sí – ERC-Cat Sí) kilenc mandátumhoz, a CiU politikai örökösének tekinthető Demokrácia és Szabadság (Democracia i Libertat – DL) 8 képviselői helyhez jutott. A választások győztese Ada Colau, Barcelona polgármesterének a Podemos által is támogatott Közös (en Comú) nevet viselő pártja lett kilenc mandátummal. A Katalán Szocialista Párt nyolc, a Ciudadans öt, a Néppárt öt képviselőt küldhet a madridi parlamentbe. A szenátusi helyek többségét ellenben az önálló katalán államiság megteremtését programjukba iktató pártok szerezték meg. A Demokrácia és Szabadság (DL) és a Katalán Köztársasági Baloldal-Katalónia Igen (ERC-Cat Sí) hat-hat, míg a Közös (En Comú) csupán négy szenátort küldhet a spanyol parlament felsőházába.

A függetlenségért folytatott küzdelem, a procés szempontjából azonban a 2015. december 20-i választások mégis fordulatot jelentettek. Megszűnt az uralkodó párti jellege-

tességet mutató, kétpárti vetélkedésen alapuló mérsékelt többpártrendszer Spanyolországban. A 2011 óta kormányzó kormányzó Néppárt (Partido Popular - PP) és az ellenzék fő erejét alkotó korábbi kormánypárt, a Spanyol Szocialista Munkáspárt (Partido Socialista Obrero Español – PSOE) szavazóinak, szavazatainak és mandátumainak felét elveszítette. A Ciudadanos és a Podemos parlamentbe kerülésével a hatalmi centrumot támadó és gyengítő új politikai pártok jelentek meg a színpadon. Megerősödtek és megnőtt a súlyuk a kisnemzeti képviselőket ellátó, Katalónia esetében újjászerveződő és átalakuló politika erőknél. A pártrendszer töredezettségét a spanyol parlamenti erőviszonyok is tükrözték. A Néppárt kisebbségi kormányzásra kényszerült. A helyzeten érdemben nem változtatott a 2016. június 26-i előrehozott parlamenti választás sem. A Spanyolországot jellemző kormányzati krízis 2018 júniusában oda vezetett, hogy a Mariano Rajoy néppárti miniszterelnök ellen benyújtott konstruktív bizalmatlansági indítvány eredménnyel járt. A 350 fős spanyol képviselőház 180 szavazattal 169 ellenében, egy tartózkodás mellett megszavazta a Szocialista Párt által benyújtott bizalmatlansági indítványt, így megalakulhatott a kisnemzeti pártok és a Podemos támogatását élvező, 84 parlamenti képviselővel rendelkező Szocialista Párti kisebbségi kormány.

Pedro Sáncheznek és kormányának azonban nincs könnyű dolga, mivel továbbra is megoldásra vár a katalán kérdés Spanyolországban.

A Carles Puigdemont vezette Generalitat 2017-ben ugyanis felgyorsította a Katalónia elszakadására irányuló folyamatot. (March, 2018)

2017 október elsejére ügydöntő népszavazást írt ki Katalónia függetlenségéről és a Katalán Parlament az állami önállóságot biztosító törvénykezésbe kezdett.

2017. szeptember 6-án elfogadta az Önrendelkezési Népszavazásról szóló 19/2017-es számú jogszabályt, két nappal később pedig a 20/2017-es számú, a *Katalán jogi átmenetről és a Köztársaság megteremtéséről* szóló törvényt.

Annak ellenére, hogy a spanyol központi kormányzat minden rendelkezésére álló politikai, jogi, gazdasági, büntetőjogi, állambiztonsági eszközt bevetett, letartóztatásokat is magában foglaló intézkedéseket, urna lefoglalá-

sokat, választókerületek bezárását, stb. foganatosított, 2017. október elsején sikerült megrendezni a katalán függetlenségről szóló népszavazást

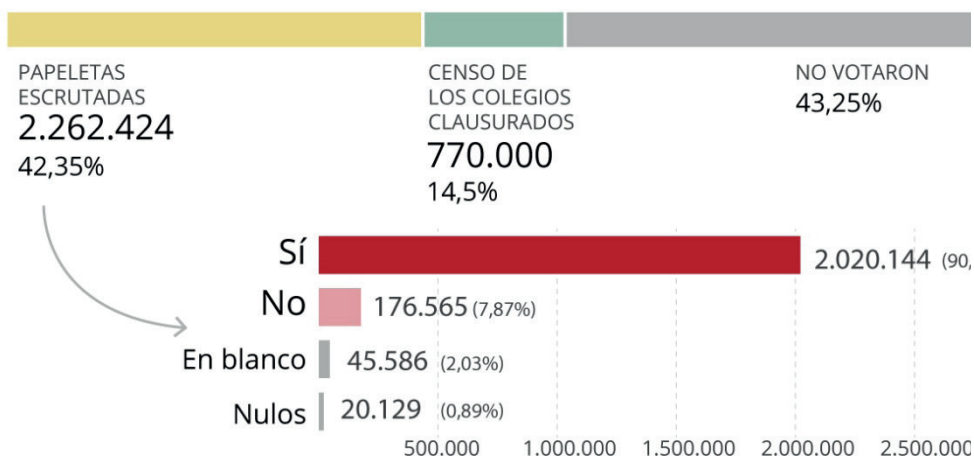
A népszavazáson az 5 343 358 szavazásra jogosult 42,35 %-a, 2 262 424 fő szavazott érvényesen. 770 000 választópolgár (14,5%) a szavazóköri bezárása miatt nem tudta akaratát kinyilvánítani. Nem vett részt a referendumon az arra jogosultak 43,25%-a. Katalónia függetlenségére 2 020 144 fő, a résztvevők 90,09%-a voksolt. A nem szavazatok aránya 7,87%-ot, az üres szavazólapokat bedobók aránya 2,03%-ot, az érvényteleneké pedig 0,89%-ot tett ki. (2. sz táblázat)

A madridi központi kormányzat álláspontja szerint illegális és alkotmányellenes népszavazást követően megindultak a tárgyalások az érintett felek

2. táblázat: A 2017. október 1-i népszavazás eredménye

Resultados del referendun

Censo previsto
5.343.358

(Forrás: <https://www.elperiodico.com/es/politica/20171001/resultado-referendum-cataluna-6325350>)

között. A megbeszélések és közvetítők bevonásával lefolytatott egyeztetések azonban nem vezettek eredményre.

A katalán parlament 2017. október 27-én kinyilvánította Katalónia függetlenségét. A Generalitat elnöke által tett határozati javaslatot a katalán törvényhozás 70 igen, 10 nem és két érvénytelen szavazat mellett elfogadta. A Katalán Néppárt, a Katalán Szocialista Párt és a Ciudadanos parlamenti képviselői kivonultak az ülésről, nem vettek részt a szavazáson.

Válaszul a központi kormány előterjesztésére a spanyol királyság szenátusa még aznap megszavazta a az Alkotmány 155. paragrafusának életbe léptetését. Erre a spanyol demokrácia negyvenkét éves történetében még nem volt példa. (Marco, 2017). Az Alaptörvény rendelkezéseinek első és második bekezdése szó szerint a következőket mondja ki: „*1. Ha egy Autonóm Község nem teljesíti alkotmányos, vagy más törvényekben előírt kötelezettségeit, vagy tevékenységével súlyosan sérti Spanyolország általános érdekeit és a kormány Autonóm Község elnökéhez intézett előzetes figyelmeztetése hatástalan marad, a kormány a Szenátus abszolút többségének szavazatával minden szükséges eszközt felhasználhat annak érdekében, hogy a kötelezettségek teljesítését erővel kikényszerítse és az említett közérdeket megvédelmezze.*

2. Az előző paragrafusban említett eszközök alkalmazása során a kormány utasításokat adhat az Autonóm Községek valamennyi hatósága számára.” (Esteban, 2000, 418-419.o.).

Alkotmányos felhatalmazás jegyében került sor 2017 őszen a katalán vezetés leváltására, a katalán parlament funkcióinak korlátozására, működésének felfüggesztésére, a katalán ügyek feletti irányítás spanyol minisztériumok részéről történő átvételére, a telekommunikációs intézmények és a rendőrség központi irányítás alá helyezésére, a függetlenségi folyamatot irányító Generalitát tagjainak letartóztatása, vád alá helyezésére és 2017. december 21-re autonóm tartományi választások kiírására. Carles Puigdemont katalán elnök és négy minisztertársa a letartóztatás előtt 2017. október 28-án Belgiumba távozott. Ellenük a Spanyol Legfelső Bíróság lázadás, az államrend megdöntésére irányuló szervezkedés, pénzügyi visszaélés és hűtlen kezelés miatt nemzetközi elfogató parancsot adott ki, amelyet 2018 második felében visszavont. A vádak Spanyolországban azonban továbbra is hatályban vannak. Carles Puigdemont és politikustársaira hazatérésük esetén bünvádi eljárás és letartóztatás vár. A hivatalától megfosztott katalán elnök kísérletet tett politikájának nemzetközi támogatást szerezni. Ez azonban mind az Európai Unió, mind a nemzetközi szervezetek, mind pedig az egyes országok esetében sikertelennek bizonyult. Azt állíthatjuk tehát, hogy a demokrácia és a demokratikus önrendelkezési jog alkalmazása összeütközésbe került a nemzetközi rendszer stabilitását alapértéknek tekintő nemzetközi jogi szabályozással.

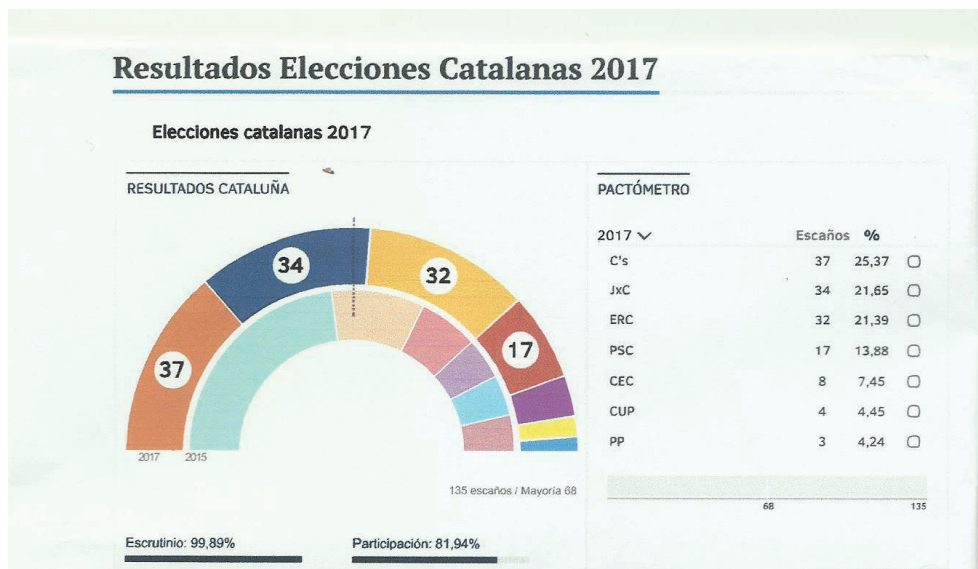
A kialakult helyzet feloldása érdekében a 2017. december 21-én rendezett autonóm tartományi választások sem hozták közelebb a megoldást.

A 81,94%-os részvétel mellett zajló választást csekély többséggel a függetlenséget ellenző Ciudadanos nyerte. A párt a szavazatok 25,37%-nak megszerzésével 37 mandátumhoz jutott. Szorosan a nyomában a Junt pel Sí végzett 21,65%-al és 34 képviselői hellyel. A harmadik legnagyobb politikai erő az ERC-Cat Sí lett 32 mandátummal. Az önálló Katalónia megteremtéséért küzdő, említett két függetlenség-párti Junt pel Sí és ERC-Cat Sí parlamenti helyeihez hozzáadhatjuk a CUP négy képviselőjét. Így a 135 fős katalán parlamentben az elszakadás pártiak 70 szavazattal, azaz törékeny többséggel rendelkeznek. Velük szemben sorakozik fel a Ciudadanos

már említett 37, a Katalán Szocialista Párt 17, a Podemos köré tömörülő 8, valamint a Néppárt 3 képviselője, amelyek összesen 65 mandátumot jelentenek.

Már a választás másnapján megindultak, illetve tovább folytatódtak a viták az önálló államiság, illetve Spanyolország keretei között megvalósuló kiterjedtebb önkormányzati státusz előnyeiről, illetve hátrányairól, és szóba került Katalónia felosztása is. A Spanyolországhoz való tartozás mellett felsorakozó politikai erők egy része síkra szállt *Tabarnia autonóm közösség létrehozása* mellett. Ez a mintegy 6,9 millió lakost és 5422 km²-t magában foglaló tartomány, a legfejlettebb, Barcelona és Tarragona megyéket tömörítene. E zömeében városi lakosságú provinciák esetében a szavazók többsége a Spanyolországhoz való tartozás mellett érvelő po-

3. táblázat: A 2017. december 21-i katalán választások eredménye

(Forrás: El Mundo, 2017, december 22.)

litikai pártoknak szavazott bizalmat. E megyék készen mutatkoznak arra, hogy akár a Katalóniától való elszakadást is vállalják.

Katalónia függetlenné válása történelmi perspektívában felveti a katalánok beszélő nemzetek és régiók egységes állam keretébe történő egyesítését is. A Spanyol Királyság katalán nyelvű autonóm tartományai közé tartozik: a Baleári-szigetek, a Valenciái Önkormányzati Közösségben beszélt valenciano nyelv is a katalán egyik dialektusának tekinthető. Andorrában szintén a katalán a hivatalos nyelv és Franciaország Katalóniával határos területein sem csupán baszkul, hanem katalánul is értenek. Hivatalos

adatok szerint az Európai Unió kilencedik legnagyobb nyelve a katalán. A katalán nyelvterület 68 000 km²-t tesz ki és 13 530 000 fős népességet számlál. Ezen belül Katalónia Önkormányzati Közösségének joghatósága 32 000 km²-re és 7 300 000 lakosra terjed ki.

A függetlenségi folyamat kérdőjelei

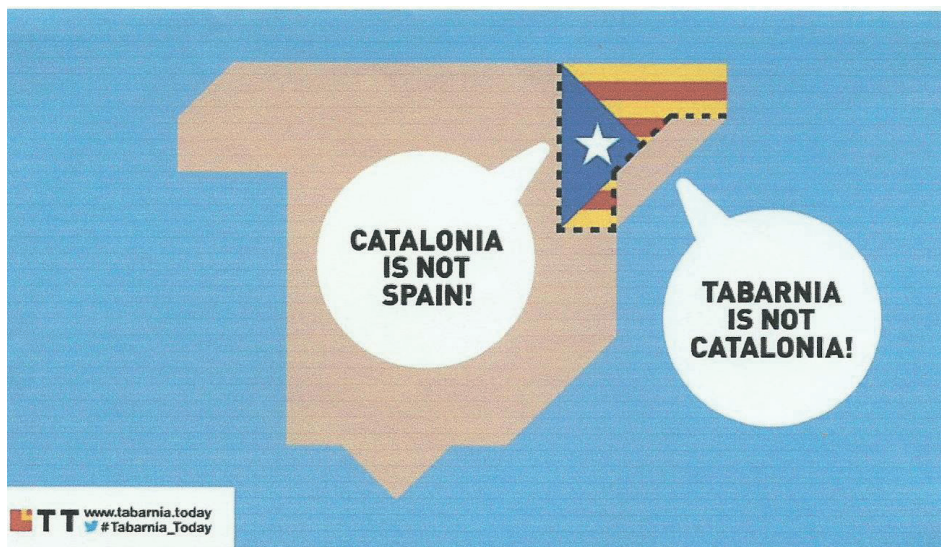
2018 második felében a helyzet az, hogy egyszerre létezik egy önállóságot kinyilvánító katalán köztársaság és egy jogfosztott spanyol régió, Katalónia.

4. táblázat: a tervezett Tabarnia tartomány

(Forrás: El País, 2017. december 26)

5. táblázat: A Tabarnia Today Mozgalom szimbóluma

(Forrás: El País, 2018. február 11.)

6. táblázat: Paisos Catalans (Nagy Katalónia)

(Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paisos_catalans.svg)

Függetlenség párti elemzők szerint a tényleges szuverenitás elnyerése pozitív gazdasági hatással járna. Megszűnne a katalán GDP 8%-os költségvetési hiánya, eltűnne a beruházások 11%-os részesedése és a központi állami költségvetésbe befizetendő 18%-os hozzájárulása közötti különbség. Átalakul a közlekedési szerkezet, ezen a téren is megszűnik a Madrid központúság. Katalán források ezen túl 160 milliárd eurós jövedelem növekedésről írnak. Ennek megléte esetén reális alternatívaként vetik fel a németországi egy főre jutó GDP részesedés elérését. Spanyol elemzések azonban ezeket a felvetéseket érdemben cáfolni igyekeznek. (Borrell y Llorach, 2017).

A fény mellett azonban ott az árnyék. Statisztikai adatok szerint az elszakadás várható és lehetséges negatív gazdasági következményeinek elkerülése *végzett* mintegy 2000 Katalóniában bejegyzett *külföldi, spanyol* és katalán bank, társaság és vállalat teszi át székhelyét Spanyolországba. A vállalkozói szövetségek gazdasági elemzései rövid távon recesszióval, összeomlással számolnak. Felhívják a figyelmet egy „civilizált szétválás” esetén is bekövetkező költség- és kiadás növekedésre. Az önálló állam által saját polgárai számára nyújtandó szolgáltatások is további, egyelőre pontosan fel nem mérhető kiadásokat jelentenek. Katalónia függetlenné válása esetén nem tekinthető automatikusnak az Európai Unió tagság sem. Végezetül egy önálló Katalóniának nincs érdemi nemzetközi támogatottsága sem.

Felvetődik tehát a kérdés: Quo vadis Katalónia? (Tamames, 2014). Délibábnak bizonyul-e a katalán állami szuverenitás elnyerése? (Casals, 2010). Nagy illúzió-e a függetlenség kivívása (Martínez, 2016), nagyobb kockázattal és buktatókkal jár-e az önállóság, mint az önkormányzatiság további kiterjesztése? (March, 2018).

2018 őszén e kérdésekre még nem adhatunk egyértelmű és végleges választ.

SZILÁGYI ISTVÁN

ABSTRACT

The 21st century is the age of globalisation, of connections between cultures and civilisations representing different values and value systems.

At the end of the 20th century the processes aiming at democracy and principle of subsidiarity had a significant influence on the state structure in the three semi-peripheral areas of the world. The transformation in the Spanish state-system calls attention to its importance. Between 1979 and 1983, in the first phase of the institutional development of the democratic parliamentary monarchy which displaced the Franco system, Spain saw the realisation of a democratically regulated coexistence between the state (the Kingdom of Spain), historical nations possessing their own language (Basque, Galician, Catalan, Valencian), and regions without a history (Cantabria, Asturiass, Extremadura, Madrid, Murcia, La Rioja etc.).

It is a fact that by creating an autonomy model resting on cooperation between seventeen self-governing communities, the Spanish new democracy has played an exemplary role in the solution of a centuries-old ethno-regional problem. The system formed between 1979 and 2006 has proved to be viable to the present day.

The relative stability of a democratic state structure in the historical sense does not preclude change. The institutional system is in a process of constant motion. Changes pointing from the semi-federalism of autonomous communities to federalism, which are based on national and cultural identities, have markedly

accelerated from the second half of the 1990s. In July 2006, they led to the passing of the new Autonomy Statute of Catalonia. The separation of the autonomous province, which has gained independent nation status and the formation of an independent state with the capital of Barcelona has presented itself as a realistic alternative.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aja, Eliseo (2003): *El Estado autonómico. Federalismo y hechos diferenciales*. Alianza Editorial, Madrid.
- Anderle, Ádám (1985): *Megosztott Hispánia*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Blanco Valdés, Roberto (2005): *Nacionalidades históricas y regiones sin historia*. Alianza Editorial, Madrid.
- Borrell, Josep y Llorach, Joan (2017): *Las cuentas y los cuentos de la independencia*. Libros de la Catarata, Madrid.
- Casals, Xavier (2010): *El oasis catalán (1975-2010). ¿Espejismo o realidad?* Edhasa, Barcelona.
- de Esteban, Jorge (2000): *Las Constituciones de España*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales (CEPC), Boletín Oficial del Estado (BOE). Textos y Documentos Madrid.
- de Esteban, Jorge (2015): *El naufragio del Estado*. (Un análisis cronológico. Justel, Madrid, El Informe del Consejo de Estado sobre la reforma constitucional. Texto del informe y debates académicos. Consejo de Estado-CEPC, Madrid, 2006. pp. 932.
- Ley Orgánica 6/2006.19 de julio, Sobre la reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña. Boletín Oficial del Estado, 2006. núm.172. 27269-27310.o.
- Ley 19/2017,6 de septiembre, del Referendum de Autodeterminación. <https://diario-oficial-generalitat-catalunya.vlex.es/vid/ley-19-2017-6-692831257>.
- Ley 20/2017,8 de septiembre, de transitoriedad jurídica y fundacional de la república. https://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/604655-l-20-2017-de-8-sep-ca-cataluna-transitoriedad-juridica-y-fundacional-de-la.html.
- Linz, Juan José (1992): *Politics in a Multilingual Society with Dominant World Language*. In: J. G.Savard and R.Vigault (comps.): *Les états multilingues. Problèmes et solution*. Presses de Université Laval, Québec.
- López Basaguren, Alberto (2007): *Las lenguas oficiales entre Constitución y Comunidades Autónomas: ¿desarrollo o transformación del modelo constitucional?* Revista Española de Derecho Constitucional, núm. 79, enero-abril. 87-112.o.
- March, Oriol (2018): *Los entresijos del „procés”*. Los Libros de la Catarata. Madrid.
- Marco, Francisco (2017): *De la operación Cataluña al 155*. Indicios, Madrid.
- Martínez, Guillem (2016): *La gran ilusión. Mito y realidad del proceso indepe*. Debate, Barcelona.
- Pleno. Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010. BOE núm. 172, de 16 de julio de 2010.
- Szilágyi, István (1996): *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Szilágyi, István (2010): *Nemzeti identitás, nemzetfelfogás és kulturális diplomácia a huszonegyedik században*. Magyar Tudomány. 2. sz. 198-208. o.
- Szilágyi, István (2012): *Spain: from the Autonomy Model to the Federalism. The case of Catalonia*. In: *Minority Politics within the Europe of Regions*. (Edited by István Horváth and Márton Tonk). Scientia Publishing House. Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on National Minorities. Cluj-Napoca, 107-123.o.
- Szilágyi, István (2014): *Catalonia's Experiences for the Carpathian Basin*. In: *Minority Representation and Minority Language Rights*. Edited by Tonk Márton, Székely Tünde Horváth István, Székely Ibolya. Scientia Publishing House. Cluj-Napoca, The Romanian Institute for Research on National Minorities. Cluj-Napoca, 191-215.o.
- Szilágyi, István (2016): *Podemos. A neoliberalis válságkezelés radikális alternatívája*. Publikon Kiadó, Pécs, 158.o.
- Tamames, Ramón (2014): *¿Adónde vas, Cataluña?* Ediciones Península, Barcelona.
- Torres Muro, Ignacio (1999): *Los estatutos de Autonomía*. CEPC, BOE. Madrid.
- Zapata-Barrero, Ricard (2004): *Multiculturalidad e migración*. Editorial Síntesis, Madrid.

Történelem, határok, Guantanamo/Gitmo

1959 január 1-je, a kubai forradalom kitörése óta az Egyesült Államok és a Kubai Köztársaság közötti kapcsolatok fokozatosan romlottak és rövid idő alatt igen mélyre süllyedtek. 2014. december 17-én a két ország vezetője, Raúl Castro és Barack Obama bejelentették a kapcsolatok rendezéséről szóló kölcsönös szándékot. A kapcsolatok normalizálása egy hosszú folyamat és ennek egyik lassító tényezője a kubai területen található, de amerikai fennhatóság alatt álló Guantánamói Haditengerészeti Bázis kérdése, ugyanis a kubai kormány egyértelműen tisztázta a tárgyalások elején, hogy a kétoldalú kapcsolatok rendezésének egyik feltétele, hogy az Egyesült Államok feltétel nélkül visszaszolgáltatja a területet Kubának és kivonul onnan.

A Guantánamói Haditengerészeti Bázis, amit az angolszász sajtó röviden csak Gitmo-nak hív, enklávéként működik egy szigetországban. Sziget a szigetben, ami nemcsak területileg és emiatt joghatóságilag alkot határt, hanem a működéséből adódóan komoly szociális és mentális határt is hozott létre az emberek között, hiszen két olyan ország kényszerül együttélésre, amelyek között több mint 50 évig még csak diplomáciai kapcsolat sem volt, illetve a külpolitikában is jelentős gátat szab a kapcsolatok további rendezésében, sőt, sokakban erkölcsi kérdésként merül fel a létezése.

A Bázisnak természetesen nagyon fontos **geopolitikai jelentősége** volt, amikor az amerikaiak létrehozták. Ebben az időben kezdődött meg a Panama-csatorna építése a térségben és a Guantánamói-öböl elhelyezkedésének köszönhetően az Egyesült Államok az új csatornához vezető út feletti ellenőrzést biztosította magának. Az idő múlásával veszített ebből a szerepéből, de helyette kapott további fontos ellátandó feladatokat. (Horvát, 2013)

Jelenleg ezen a száraz, hegyvidéki tájon közel nyolc méter magas őrtornyok magasodnak ki. Fialat fegyveres tengerészgyalogosok állomásoznak folyamatosan éberen és amerikai repülőgépek figyelik a Karib-tenger türkizkék vizét. A bázison öt olyan móló található, ami több mint 40 hajó befogadására alkalmas, van két repülőtér, 2000 lakóépület, 397 ellenőrzőpont, egy templom, egy kórház, benzinkutak, egy bevásárlóközpont, két mozi, és több mint 6000 tengerészgyalogos. A Guantánamói-öböl gyakorlatilag egy mikro-város. (El País, Faus, 2015a)

A Guantánamói Haditengerészeti Bázis története

Guantánamo Kuba délkeleti részén fekszik, 64 km-re Santiago de Cubától, Kuba második legnagyobb városától és 920 km-re Havannától, a fővárostól. A Guantánamói-öböl két öbölből áll. A haditengerészeti bázis az első öbölben található, ami 19 km hosszú és 8 km széles. A mögötte lévő, sokkal szélesebb és mélyebb öböl már kubai terület, a kubai kormány fennhatósága alatt van. A Bázist hivatalosan 1903 decemberében avatták fel, de valójában már 1898 júniusa óta amerikai haditengerészek tartózkodtak ott a spanyol-amerikai háború miatt.

Kuba a nagy földrajzi felfedezések után spanyol gyarmat volt, de 1895-ben lázadás tört ki a spanyol fennhatóság ellen. Ezzel a mozgalommal kezdődött meg a kubai függetlenségi harc. Az amerikaiak egy máig tisztázatlan incidens miatt, beléptek a háborúba a kubaik oldalán, ezzel megkezdődött a háború a régi birodalom és az új feltörekvő hatalom között. Az amerikai elnök gyorsan csapatokat küldött a szigetre és az amerikai flottának sikerült is visszaszorítania, majd kiűzni a spanyolokat Kubából. (García Barcala, 2016)

1898. december 10-én Spanyolország és az Egyesült Államok aláírta a Párizsi békét. Ebben a megállapodásban Spanyolország lemondott az utolsó gyarmatairól az Egyesült Államok javára. Köztük volt Kuba is. A Madrid és Washington közötti konfliktus végén amerikai csapatok állomásoztak Kubában és még nem lehetett biztosan tudni, milyen jövőt szánnak a szigetnek. Az Egyesült Államokon belül többen szerették

volna Kubát annektálni és plusz egy államként a születőben lévő birodalomhoz csatolni. Azonban mégis erősebbek voltak azok a hangok, amelyek az önrendelkezés jogára alapozva, hivatkozva az Egyesült Államok Függetlenségi Nyilatkozatára és figyelembe véve az erős kubai függetlenségi vágyat úgy döntöttek, hogy visszavonják a katonáikat a szigetről. (Blog de Banderas, 2013)

1901-ben ült össze a Kubai Alkotmányozó Nemzetgyűlés, amely az új állam alkotmányának elkészítéséért volt felelős. Azonban ahogy megkezdtek a munkát, számos nehézséggel találták szemben magukat. (Ramírez Cañedo, 2016)

1901. február 27-én az amerikai Szenátus és a Képviselőház jóváhagyták a „Platt kiegészítést” (amelyet a connecticuti szenátusról, Orville H. Plattról neveztek el), és amely tervezetet március 2-án McKinley elnök alá is írt, így törvény lett belőle. Ez a „Platt-kiegészítés” egy módosítása lett az új kubai alkotmánynak, amely szabályozta a két állam közötti jövőbeni kapcsolatokat illetve sokak meglepetésére a szerződés számos cikket jogot biztosított az amerikai kormánynak, hogy amikor úgy ítéli meg, akkor beavatkozhat Kuba bel- és külügyeibe. (Blog de Banderas, 2013)

A kubai alkotmányozó nemzetgyűlésnek egyszerre kellett szembenéznie a kubai vággyal, hogy létrejöjjön egy új köztársaság és megfelelni az amerikai elvárásoknak, hogy a beavatkozás jogát Spanyolország után immár az Egyesült Államok kezébe kerüljön. Az Egyesült Államok azzal fenyegette a kubaiakat, ha nem fogadják el az új feltételeket, akkor nem vonják vissza a csapataikat és megmarad az amerikai katonai megszállás a szigeten. A kubaiaknak nem maradt más választásuk, mint elfogadni a módosítást és egyúttal megszilárdítani a régi álmot, hogy megszületessen a köztársaságuk. Végül, ezekkel a feltételekkel 1902. május 20-án kikiáltották a Kubai Köztársaságot. Egy évre rá, 1903. május 22-én Tomás Estrada Palma, Kuba első elnöke aláírta azt a Kubai-Amerikai Szerződést, amelyben az Egyesült Államoknak teljes körű ellenőrzést és joghatóságot biztosított a guantánamói terület felett, hogy az haditengerészeti bázisként és árubezállításra alkalmas területként működjön, megadva neki így a lehetőséget, hogy a kereskedelmi útvonalakat felügyelje. (Blog de Banderas, 2013)

1934. május 29-én egy új megállapodást írt alá a két ország Washingtonban. Franklin Delano Roosevelt, az új amerikai elnök, aki meghirdette a jó szomszédság politikáját, aláírta a Kuba és az Egyesült Államok kapcsolatáról szóló szerződést, amelynek 3-dik cikkelye kimondta, hogy az 1903-ban aláírt szerződéstől csak mind a két fél beleegyezése és egyetértése esetén lehet eltérni, tehát a módosításra vagy hatályon kívül helyezésre csak akkor van esély, ha a felek meg tudnak egyezni. (Ramírez Cañedo, 2016) Mivel a felek azóta sem tudtak megegyezni a változtatásról, a szerződés továbbra is érvényben van.

A Bázis jelentős hatást gyakorolt Guantánamo tartomány gazdaságára, ami egyébként egy elhagyatott terület és elég rossz összeköttetésben áll az ország többi részével. Ráadásul a környező országokból, Jamaicából és Haitiről nagyon sok bevándorló akart a bázison munkát találni. Ez a bevándorlás olyan jelentős volt, hogy mára már a vezetékeknek már leginkább francia vagy angol eredetűek. (BBC, Rainsford, 2014)

Ekkor kezdtek kis iparágak is megtelepülni ott, hogy kiszolgálják a katonai enklávé. Gyümölcs, krokodilbőr, textiláru, rum, sör, cigaretta és szivar mind kelendő árukká váltak. Több ezer tengerészgyalogos árasztotta el hétvégente a spanyol falut, ami miatt hamar elszaporodtak a bordélyházak a környéken. Egy körülbelül 11.000 fős faluban a „legjobb” időszakban 40 bordélyház működött és körülbelül 600 prostituált dolgozott. A kubai hatóságok akkor erre a területre tolerancia zónaként tekintettek. A tengerészgyalogosok akár tolmácsot és idegenvezetőt is igénybe vettek, hogy az ő segítségükkel hétvégente örömszerzés céljából kilátogassanak kubai területre. (Blog de Banderas, 2013)

A támaszpont a kubai forradalom kezdetéig aktívan működött. A katonai bázis 5-6000 kubai állampolgárnak adott állandó munkalehetőséget, főleg kisebb szolgáltatások területén (konyha, karbantartás, gépészet, gépkocsivezetés). Ez volt a foglalkoztatás legfontosabb forrása. Az ott dolgozók szerencsésnek érezhették magukat, mert a nagyon magas munkanélküliség és a szegénység kevés lehetőséget biztosított tisztességes munkát végezni kubai területen. Míg korábban több ezer kubai dolgozott a támaszponton, az 1959-es kubai forradalom után és azután, hogy Fidel Castro

felszólította az amerikaiakat a bázis elhagyására, a felek abban állapodtak meg, hogy azok a kubai állampolgárok, akik már a forradalom előtt is ott dolgoztak, megtarthatják a munkájukat, de új embereket már nem vehettek fel. Így 1990-ben már csak 18 kubai dolgozott a bázison. A két utolsó kubai munkás, 79 és 82 éves korukban 2013 januárjában hagyták el a bázist, ekkor mentek nyugdíjba. Ők ketten voltak az utolsók, akik nap, mint nap megtették az utat kubai területről amerikai területre. (Blog de Banderas, 2013)

A kubai forradalom után

Az igazán komoly feszültség 1959. január 1-je után jött, amikor Fidel Castro került hatalomra. Akkor a kubai vezetés megpróbálta hivatalos panasz formájában az ENSZ elé vinni az ügyet, de az ENSZ kettős állásfoglalást adott a fennálló helyzetre: egyrészt kimondta, hogy az Egyesült Államoknak nincs joga elfoglalni Kuba területét, másrészt viszont nem is lehet jogilag kényszeríteni, hogy elhagyja azt, hiszen van egy érvényben lévő szerződése. Ettől függetlenül a jelenlegi forradalmi kormány hivatalos álláspontja szerint az 1903-as megállapodás semmis, mert kényszer alatt írták alá Kubával, s így az Amerikai Haditengerészeti Bázist és a guantánamói területet olyan illegálisan megszállt területnek tekintik, ahol csak a prostitúciót, a szerencsejátékot és a kábítószer használatot ösztönözték és várják, hogy békés úton visszaszolgáltatassák Kubának. (Blog de Banderas, 2013)

1934-ig az amerikai kormány által fizetett éves bérleti díj 2000 arany volt, azután 4000 dollárra emelték. Amikor 1959-ben Fidel Castro hatalomra került az új kormány a haditengerészeti bázis megszüntetését és az azonnali és feltétel nélküli visszaszolgáltatását követelte és visszatámasztotta az évente esedékes bérleti díj elfogadását. A csekkeket a kubaiak 1960 óta őrzik, és arra készülnek, hogy amikor visszakapják a területet, akkor kiállítják őket, mint egy múzeumban. (May, 2015)

Mivel az Egyesült Államok elutasította ezt a követelést, a feszültség a két kormány között folyamatosan növekedett és a kubai kormány eltörölte a tolerancia zónát és betiltott mindenfajta olyan üzleti lehetőséget, aminek a bázishoz volt köze. A forradalmi kormány ezen felül további intézkedéseket hozott, amivel a bázis víz és ener-

gia ellátását célozta nehezíteni, és ami miatt a bázison élők kénytelenek voltak saját sótalanítót üzemet és egy kis szelérőművet építeni, illetve az ivóvizet Jamaicából importálni.

1961. január 3-án Kuba és az Egyesült Államok között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. Ennek ellenére a guantánamói területről az amerikaiak nem vonultak ki. Ezután, 1961 őszén a kubai csapatok 8 mérföldnyi kaktuszt ültettek északkeleti irányban a bázis köré, amit a berlini fal után, kaktusz falnak neveztek el, és ami elválasztja az amerikai tengerészeti bázist a Kuba által felügyelt területtől. A kubai forradalom után több ezer kubai állampolgár menekült a guantánamói haditengerészeti bázisra és ezzel próbálták megállítani azokat, akik a bázison akartak menedéket keresni. (Blog de Banderas, 2013)

Az 1962-es kubai rakétaválság idején a Kuba által megfogalmazott követelések egyike a támaszpont visszaszolgáltatása volt, de akkor a szovjet vezetés inkább amellett döntött, hogy az Egyesült Államok távolítsa el Törökországból a nukleáris rakétáit. Így ekkor nem sikerült Kubának elérnie a célját a támaszponttal kapcsolatban. Most a kapcsolatok normalizálásának folyamatában hasonlóan jár el. (García Barcala, 2016)

Láthatjuk, hogy az 1960-as és 1970-es évek között a konfliktus nagyon kiéleződött, bizonyos források szerint kisebb bombázások is voltak a bázis közelében, bár ezt az Egyesült Államok sosem ismerte el hivatalosan. 1979-ben, Carter elnök kétezer tengerészgyalogost küldött Guantánamóba válaszul a Kubában állomásozó 3000 szovjet katonára.

1986-ban a Guantánamo adott otthont az első és egyetlen McDonalds étteremnek Kubában. 2002 novemberében egy Subway szendvicsbárt nyitottak, majd további gyorséttermi láncok is megtelepedtek: KFC, A&W, Pizza Hut, Taco Bell, Starbucks and Breyers, de ezek a kubaiak által nem megközelíthetőek. Így az amerikai katonák könnyen otthon érezhetik magukat: dollárban fizetnek, a megszokott gyorséttermi kosztot fogyasztják, amerikai termékeket tudnak vásárolni, amerikai televíziót néznek, és sárga iskolabuszokkal közlekednek. (Blog de Banderas, 2013)

Az 1990-es években a bázist ismét próbára tették. A guantánamói repülőterek amerikai katonai légibázisként szolgáltak a Haiti ellen vezetett

invázióban. Több mint 45.000 haiti kivándorló érkezett ekkor a bázisra. A Szovjetunió és a keleti blokk összeomlása után a 90-es években, amikor a kubai gazdaság komoly válságba került, a kubai kormány kijelentette, hogy nem állít meg senkit, aki a kubaiak közül szeretné elhagyni a szigetet. Több ezer kubai indult meg a tengeren, hogy áthajózzon Florida partjaihoz. Ekkor az amerikai parti őrség emberei a Kubával szomszédos vizeken helyezkedtek el, begyűjtötték ezeket a menekülteket és a bázis felé terelték őket, ami aztán valódi menekülttáborrá vált. Amikor a bázis elérte a csúcspontját a befogadóképességében, akkor több mint 35.000 kubai és 35.000 haiti állampolgárnak nyújtott menedéket. Sokakat visszairányítottak Kubába, mert a nyilvántartás szerint az előéletükben bűnt követtek el, míg másokat harmadik országokban helyeztek el, elsősorban Panamába és Venezuelába küldték őket, de sokakat juttattak el Floridába is. (Blog de Banderas, 2013)

A rendezetlen migrációs helyzet miatt végül 1996-ban a két kormány megállapodott egymással abban, hogy az Egyesült Államok vállalja, hogy évente 20.000 vízumot kiállít a kubai kérelmezők számára. Kuba pedig visszafogadja azokat, akikről az USA azt állítja, hogy nem befogadhatóak, nem készül megtorlásra velük szemben és küzdeni fog az illegális kivándorlás ellen.

Kisebbszámú guantánamói bázison még ma is találhatóak kubai állampolgárok, akiket a karibi vizeket tartóztattak fel, miközben Észak-Amerika felé tartottak, és akiket azért nem telepítettek vissza Kubába, mert menekülésük okának a politikai üldözést jelölték meg. Guantánamón rendezik a jogi helyzetüket és vagy tovább küldik őket az USA-ba vagy más, harmadik országba.

1996-ban Bill Clinton amerikai elnök, miután az USA aláírta a taposóaknak betiltásáról szóló nemzetközi egyezményt, elrendelte annak az 50.000 aknának a mentesítését, amelyet még 1961-ben kezdtek el lerakni. A munkálatok 1999-ig tartottak. Kuba azt mondta, akkor fogja mentesíteni a kubai részt, amikor az amerikai elhagyta a bázist.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadások után a bázison több fogolytábor építettek a háborúban elfogott személyek bebörtönzésére. Ennek az új politikának a keretén belül felépítették a Delta Tábor, ahol közel 600 foglyot helyeztek

el, akik 42 különböző országból érkeztek, titkos repülőjáratokon. George W. Bush elnöksége alatt (2001-2009) az Egyesült Államok elismerte, hogy a guantánamói területen fogvatartottakra úgy tekintettek, mint akik nem amerikai területen tartózkodnak, ezért nem is védi őket az amerikai alkotmány, így bizonyos jogvédelmi lehetőségek sem vonatkoznak rájuk. (CNN, 2015)

Barack Obama amerikai elnök egyik választási ígérete a börtön megszüntetése volt. Röviddel a beiktatása után, 2009-ben alá is írt egy végrehajtói rendeletet a fogolytáborok bezárásáról, de ennek végrehajtása a mai napig várat magára.¹ (*Diario Las Américas, García, 2015*), (*El País, Faus, 2015b*)

Guantánamó és Magyarország

A Guantánamói Támaszpont létezése mind politikailag mind jogilag igen kényes kérdés, és mivel Magyarország és Kuba között a távolság több mint 8000 km, külön érdekes, hogy mégis érinti Magyarországot az ügy politikai és jogi értelemben is, ugyanis két alkalommal is fogadott be a támaszpontból érkező foglyokat. (Lattmann, 2009)

Először a magyar-kubai kapcsolatok rovására és az Egyesült Államokkal fenntartott jó kapcsolatok megerősítése céljából 2007 októberében vett át Magyarország 28 kubai állampolgárt, akik a Guantánamói Támaszponton éltek már évek óta, elhagyva Kuba területét, végül menedékjogot kértek Magyarországtól, s be is fogadtuk őket. (Szabota, 2009) 2017-re már csak ketten élnek Magyarországon, a többiek mind hamar elhagyták és az Európai Unió másik országában telepedtek le. (Budapesti Kubai Konzulátus információja, 2016), (europapress, 2007)

Két évre rá ismét előkerült a téma, azonban akkor nem kubai állampolgárokról, hanem a fogolytáborba szállított rabok egyikéről szólt. A sajtó információi szerint amerikai diplomaták hónapokon át tárgyaltak magyar politikussal a guantánamói foglyok Magyarországra szállításáról. Ennek eredményeként végül a Bajnai-kormány jóváhagyásával 2009-ben egy palesztin fogoly érkezett Magyarországra. A döntéshozatal mind belpolitikai mind bilaterális diplomáciai szinten jelentős egyeztetés előzte meg. Végül azzal indokolták a döntést, hogy Magyarország ezzel a lépésével bizonyítja, hogy támogatja a

Barack Obama, amerikai elnök által bejelentett programot, hogy rövid időn belül bezárják a fogolytábor és így Magyarország is hozzá tud járulni a felszámoláshoz.² (Szabota, 2009), (La tercera, 2009), (La nación, 2007)

Konklúzió

A Guantánamói Haditengerészeti Bázis létrejötte óta megosztja területileg és joghatóságilag az Antillák gyöngyét, a szigetország függetlensége óta egy speciális status quot hozott létre.

A kubai nép egy büszke nép, sokan úgy tartják, hogy a forradalom azért nem omlott össze, mert ezt a harcot azért a nemzeti függetlenségért vívják nap, mint nap, amit sokan nem is az 1902-es köztársaság kikiáltásához, hanem Fidel Castro forradalmának kezdetéhez kapcsolnak. A forradalom előtt inkább a **joghatósági határ** volt a meghatározó. A forradalom után, a joghatóságon túl jelentős **fizikai, mentális, erkölcsi és társadalmi határt is jelentett már** a támaszpont létezése. Fizikai a kaktusz függöny, majd a taposóaknak miatt. Mentális, mert sok kubai látja ellenségesnek és tartja irritálóknak az amerikai jelenlétet. Erkölcsi, mert sokan úgy gondolják, hogy a forradalom előtt az amerikaiak Kubát Latin-Amerika legnagyobb bordélyházává változtatták. Társadalmi, mert óriási különbségek vannak a fizetések és nyugdíjak között.

A forradalom betiltott minden üzleti, kereskedelmi lehetőséget, de sem az infrastruktúrát, sem az idegenforgalmat nem fejlesztette ezen a területen, betiltotta, hogy újabb dolgozókat vegyenek fel a bázisra, miközben azok, akik ott dolgoztak vagy onnan kapták a nyugdíjukat, sokkal magasabb összegekhez jutottak, mint akik kubai megélhetésből akarnak boldogulni. Problémát okoz a halászat, hogy az amerikai fennhatóság alá tartozó vizeken sokkal jobb a fogás és a halállomány, ezzel elveszik a halászok boldogulásának lehetőségét is. Bázis határ abból a szempontból is, hogy az 1961 óta fennálló és kereskedelmi, gazdasági, pénzügyi embargó miatt Kubában nem található semmilyen amerikai termék, étteremlánc, vállalat. Nem elérhető amerikai rádió- vagy televízió adás. A kapcsolatok normalizálása adott lehetőséget arra, hogy például, hogy a Google megtelepedjen Kubában, de a forradalom előtti amerikai autók kivül, nemsok amerikai termékkel találkozni a szigeten. Ezzel szemben a bázison min-

den elérhető, habár a tiltás pont amerikai oldalról érkezik. (BBC, Rainsford, 2014)

Mivel a kubai egy büszke nép és folyamatosan a **nemzeti szuverenitásért** harcol, az egyértelmű hogy a támaszpont jelenlétével az Egyesült Államok megsérti Kuba függetlenségét és önrendelkezési jogát és nemcsak szimbolikusan. Ezért a forradalmi kormány programjának része, hogy egyszer és mindenkorra visszaszerezze azt, legalábbis politikai diskurzus szinten. (MINFAR, 2003)

Korábban a kubai rakétaválság idején gondolták úgy, hogy az megfelelő alkalom erre, most a kapcsolatok normalizálása adja ennek a kérdésnek a rendezési lehetőségét. A dolgozat írásakor, 2017 májusában még nem ismerjük az új amerikai elnök Donald Trump Kuba-politikájának elemeit és nem ismerjük, milyen céljai vannak az elődje, Barack Obama által megkezdett folyamatokkal vagy milyen terve van a Guantánamói Haditengerészeti Bázissal, de mindenképp érdekes lesz, amikor a felek tesznek egy lépést valamelyik irányba.

RÉTI ESZTER ZSUZSANNA

Felhasznált források

Horvát János: Kubai retró, Geopen Könyvkiadó 2013 (*Horvát, 2013*)

Lattmann Tamás: Fogolytábor a Guantánamói támaszponton (*Lattmann, 2009*)

http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/lattmann_tamas-fogolytabor_a_guantanamoi_tamaszponton.pdf

Szarka Evelin: A büszke Kuba, Publikon Kiadó 2013, (*Szarka, 2013*)

Elier Ramírez Cañedo: El Tratado de Relaciones de 1934 y la base naval norteamericana en Guantánamo. Nuevo rostro de una ilegalidad, a Cubadebate kubai online állami napilap oldaláról - (*Ramírez Cañedo, 2016*)

<http://www.cubadebate.cu/especiales/2016/02/06/el-tratado-de-relaciones-de-1934-y-la-base-naval-norteamericana-en-guantanamo-nuevo-rostro-de-una-ilegalidad/>

A kubai kormány, a Kubai Fegyveres Erők Minisztériumának (MINFAR) hivatalos online tájékoztató felülete (2003) (*MINFAR, 2003*)

http://www.cubagob.cu/ingles/otras_info/minfar/Base_Gtmo.htm

A Lillian Goldman Law Library online felülete az 1903-as megállapodás Kuba és az USA között a guantánamói területéről: *Agreement Between the United States and Cuba for the Lease of Lands for Coaling and Naval stations; February 23, 1903*

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/dip_cuba002.asp

Jesús García Barcala blogja: ¿Por qué Estados Unidos sigue en Guantánamo? (2016)(*García Barcala, 2016*)

<http://www.cienciahistorica.com/2016/05/31/estados-unidos-sigue-guantanamo>

Diario Las Américas, amerikai, online napilapban megjelent, Iván García: Críticas de Cuba a Guantánamo esconden hipocresía del régimen (2015)(*Diario Las Américas, García, 2015*)

<http://www.diariolasamericas.com/criticas-cuba-guantanamo-esconden-hipocresia-del-regimen-n3121909>

Blog de Banderas, kolumbiaiszerzőblogja: La casa del Tío Sam en Cuba: una mirada a la Base Naval de Guantánamo (2013)(*Blog de Banderas, 2013*)

<https://blogdebanderas.com/2013/06/02/la-casa-del-tio-sam-en-cuba-una-mirada-a-la-base-naval-de-guantanamo/>

BBC online felülete, Sarah Rainsford: El otro lado de la Bahía de Guantánamo (2014), (*BBC, Rainsford, 2014*)

http://www.bbc.com/mundo/noticias/2014/08/140716_cuba_bahia_de_guantanamo_lado_cubano_jp

BBC online felülete, Daniel García Marco: ¿Cuánto y cómo paga EE.UU. a Cuba por el alquiler de Guantánamo? (2016) (*García Marco, 2016*)

http://www.bbc.com/mundo/noticias/2016/03/160307_cuanto_como_paga_eeuu_cuba_alquiler_guantanamo_dgm

CNN español online felülete: La base naval de la Bahía de Guantánamo, en datos (2015) (*CNN, 2015*)

<http://cnnespanol.cnn.com/2015/07/23/la-base-naval-de-la-bahia-de-guantanamo-en-datos/>

El País online felülete, Joan Faus: Guantánamo, el laboratorio del deshielo (2015) (*El País, Faus, 2015a*) továbbá Joan Faus: Guantánamo, la mancha indeleble (*El País, Faus, 2015b*)

http://internacional.elpais.com/internacional/2015/05/11/actualidad/1431295972_109706.html

Nick Miroff: ¿Volverá Guantánamo al poder de Cuba?

<http://eleconomista.com.mx/internacional/2015/05/23/volvera-guantanamo-poder-cuba>

Red de Seguridad y Defensa de América Latina: Capítulo 15: Cuba, a Kubai Külügyminisztérium 2002-es nyilatkozatai alapján

<http://www.resdal.org/ebook/AtlasRESDAL2010/print/page185.pdf>

Joshua May: Dual -Promise Doctrine: Guantanamo Bay as a Microcosm of US-Cuba Relations (2015) (*May, 2015*)

<https://www.binghamton.edu/history/resources/journal-of-history/May.pdf>

Congressional Research Service, Jennifer K. Elsea, Daniel H. Else: Naval Station Guantanamo Bay: History and Legal Issues egarding Its Lease Agreements (2016)(*Elsea – Else, 2016*)

<https://fas.org/sgp/crs/natsec/R44137.pdf>

Szobota Zoltán: Guantánamói rabok jönnek Magyarországra (2009)(*Szabota, 2009*)

http://www.hetek.hu/belfold/200902/guantanamo_i_rabok_jonnenek_magyarorszagra

La naciónargentín online felület: Más de 20 cubanos piden asilo político a Hungría (2007) (*La nación, 2007*)<http://www.lanacion.com.ar/951837-mas-de-20-cubanos-piden-asilo-politico-a-hungria>

europapresshírügynökség online felülete: Cuba censura al Gobierno húngaro por conceder asilo político a 29 cubanos detenidos en Guantánamo (2007)(*europapress, 2007*)

<http://www.europapress.es/internacional/noticia-cuba-hungria-cuba-censura-gobierno-hungaro-conceder-asilo-politico-29-cubanos-detenidos-guantanamo-20070823044319.html>

La tercera, chilei online felület: Hungría se suma a países europeos que recibirán a presos de Guantánamo (2009)(*La tercera, 2009*)<http://www.latercera.com/noticia/hungria-se-suma-a-paises-europeos-que-recibiran-a-presos-de-guantanamo/>

ABSTRACT

This article offers a brief explanation on the situation of Guantanamo Bay and the dispute it generates between the United States and Cuba. The Guantanamo Naval Base, referred to as Gitmo by the Anglo-Saxon press, operates as a military enclave in Cuba. It works as an island in the island and creates boundaries not only territorially and legally, but also it has created a serious social and mental boundary between people, since the two countries were forced to live together, while they had no diplomatic relations for more than 50 years.

Since the Cuban Revolution, which began on 1 January 1959, the relationship between Cuba and the United States had been deteriorated. The governments of these two countries were barely treated for 50 years. The situation changed on 17 December 2014, when the leaders of the countries, Raúl Castro and Barack Obama, announced their mutual intention to normalize relations. This is a long process and one of its restrictive factors is the issue of the Guantanamo Naval Base, which is under US jurisdiction,

but it is located in Cuban territory. The Cuban government has clearly clarified at the beginning of the negotiations that a part of normalization of bilateral relations is that the United States returns the area to Cuba unconditionally and retires its troops from the area.

The article gives a brief historical explanation about the issue, highlighting the territorial and geopolitical importance of the question and pointing out the difficulties and barriers created by the base.

Jegyzetek

1. A fogolytáborok és az Egyesült Államok terror elleni háborúja és annak részeként végrehajtott intézkedései nem témája a dolgozatnak, így annak emberi jogi kérdéseire nem is térek ki. Bővebben magyarul is olvasható: http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/lattmann_tamas-fogolytabor_a_guantanamoi_tamaszponton.pdf

2. Bővebben: <http://www.origo.hu/itthon/20110909-a-guantanamoi-fogoly-befogadasanak-hattererol-is-beszamolnak-a-wikileakstaviratok.html>

Műhely

A fejlettség környezeti aspektusai a közgazdaságtanban elterjedt mutatószámok esetén II.

A „fenntartható fejlődés” napjaink egyik legismertebb – az életminőséget is jellemző – fogalma. A fenntartható fejlődés a környezet megőrzésével járó fejlődést jelent, sok esetben azonban a közbeszédben, a kutatásokban vagy akár a gazdasági döntésekben is a gazdasági fejlődéssel azonosítják. A tanulmány az egyik legfontosabb, az emberek mindennapjait érintő problémát, a fenntarthatóság gazdasági vonatkozásait vizsgálja. A fenntarthatóság egyik fontos kérdése a környezetszennyezés, amely – mint externália – a bruttó hazai terméket (továbbiakban GDP) pozitív irányba is befolyásolhatja. (A tanulmány első részét előző számunkban olvashatták – a szerk.)

A GDP és jóléti, környezeti mutatók összefüggésének elemzése

A regressziós elemzések esetén azonos metódika alapján került sor a legjobban illeszkedő függvény kiválasztására (több esetben azonban egyetlen függvény sem felelt meg az elvárásoknak). Összesen 56 modellt lefuttatását követően, a legjobban illeszkedő függvény kiválasztására a paraméterek és a modellek szignifikancia szintje (a p -érték $\leq 5\%$), valamint az illesztett függvények „jószágának” tesztelése alapján került sor. A regressziós outputban megtalálható standard hiba – azaz a megfigyelések és a függvény pontja közötti négyzetes, átlagos távolság – relatív formája, százalékos formában nyújt információt a függvény illesztés hibájáról. Ha a hibaszint (V_{se}) a 15%-ot meghaladja a függvény nem alkalmas regressziós elemzésre (Molnár, 2007). Kivételes esetekben, ha minimálisan meghaladta a hibaszint a 15%-ot, értelmezésre került a modell.

A GDP és a levegőszennyezés kapcsolata

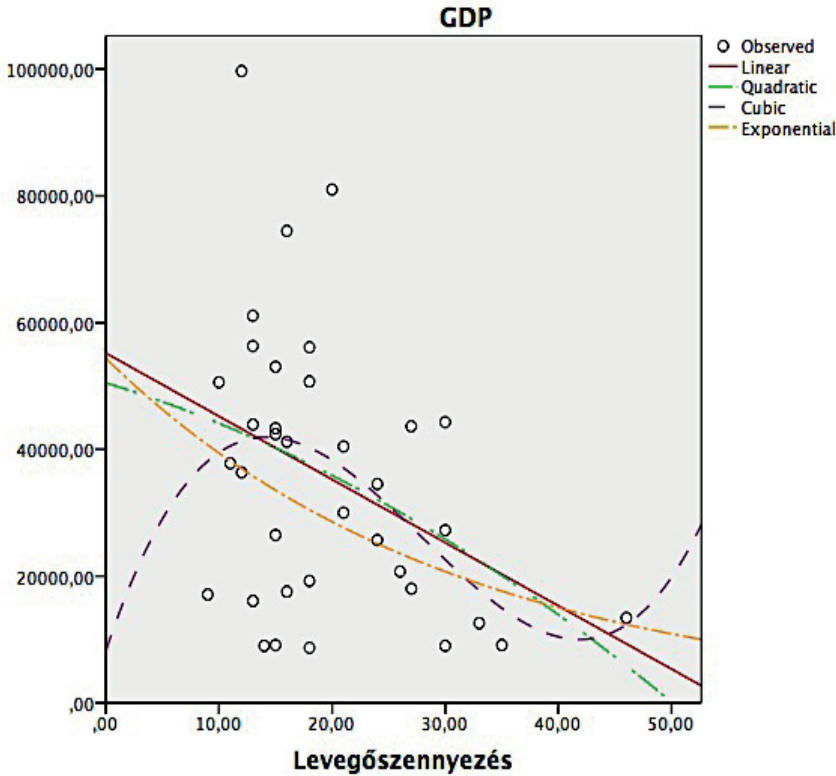
A GDP és levegőszennyezés összefüggésének elemzésekor az illesztett függvények közül egyik sem felelt meg a szignifikancia és az illesztési hiba kritériumának A 5. ábra szemlélteti a GDP és levegőszennyeződés közötti összefüggést. Látható, hogy az eredeti pontok erősen szórnának, emiatt igen nehéz jó függvényt illeszteni az eredeti adatsorra. Ezt már jelzik a korrelációs együtthatók is, amelyek értéke laza kapcsolatot mutat a vizsgált jelenségek között ($r < 0,2$).

Az elemzésektől azt várnánk, hogy a gazdasági növekedés és a levegőszennyezés között erős összefüggés van, olyan téren, hogy a gazdasági növekedés mértékét csökkenti a levegőszennyezés mértékének értéke. Az elemzésbe bevont 36 ország esetén az a következtetés vonható le, hogy nem lehet egyértelműen szoros, lineáris összefüggést megállapítani, holott tudjuk azt, hogy a levegőszennyezés károsítja az egészségi állapotot, ezen keresztül csökkenti a jólétet. Feltételezhető az is, hogy a rosszabb egészségi állapot hatására a lakosság gazdasági jövedelem előállító képessége is romlik ezen keresztül véleményem szerint a GDP növekedése is lassul.

GDP és a vízminőség

A GDP és a vízminőség összefüggésének vizsgálatakor hasonló eredményekre jutott a szerző mint a levegőszennyezés esetén. Ebben az esetben szignifikáns, tehát értelmezhető függvények illeszthetők az eredeti adatsorra, azonban az illesztési hibák minden esetben a megengedett 15% feletti értéket vették fel. Lineáris függvény illesztésénél a relatív hiba 46,773%, hatványfüggvényénél 47,185 %, exponenciálisnál 47,179 %, parabolánál pedig 46,822 %. Tehát hasonlóan a levegőszennyezéshez itt sem lehet törvényszerűségeket megállapítani a vízminőség hatását illetően. Ezt az egyes korrelációs együtthatók is mutatják, mert az illesztett függvényeknél minden esetben 0,4 és 0,65 közötti értéket vesznek

5. ábra: A levegőszennyezés és a GDP (USD/fő) kapcsolata

Forrás: Saját készítésű ábra, SPSS segítségével

fel, azaz a gyenge vagy közepes mértékű korrelációs kapcsolatra utalnak.

GDP és a szén lábnyom

Az ökológiai lábnyom mutatói közül a szén lábnyom, mint mutatószám bevonására azért került sor, mert a legjobban ez az indikátor reprezentálja az emberi tevékenység környezetre gyakorolt hatását. Segítségével mérhetővé válik, hogy mennyire járulunk hozzá a globális felmelegedéshez és testesül benne a természeti erőforrások megújulási képességének a határai is. Itt is elmondható, hogy az illesztett függvények szignifikancia szintje megfelelő (5% alatt van), azonban a relatív illesztési hiba minden esetben meghaladja a 15%-ot (lineáris: 48,805 %, hatvány: 50,353 %, exponenciális: 61,597 %, parabola: 49,539 %). A korrelációs együttható mind-egyik esetben gyenge, laza kapcsolatot ír le, ez hasonló, mint a levegőszennyezés és gyengébb

mint a vízminőség esetén, de ebben az esetben sem fedezhetők fel törvényszerűségek a GDP és környezet fenntarthatóságát jellemző szén-lábnyom között.

GDP és a Humán Fejlettségi Index

A környezeti mutatók közül egyik sem mutat szorosabb összefüggést a GDP-vel, ez bizonyítja, hogy a környezeti mutatók nincsenek eléggé reprezentálva a Bruttó Hazai Termék mutatóban. Ebben az esetben felmerül az a dilemma, hogy a társadalom fejlettségét jellemző mutatószámok figyelembevételével ezt a problémát orvosolni lehet. Egyértelműnek tűnik, hogy az a társadalom, amely iskolázottabb, egészségesebb és hosszabb ideig él – tehát a környezeti feltételek is kedvezőbbek – a fenntarthatósági elméleteket elfogadja és a gyakorlatban is alkalmazza azokat. Emiatt került be az elemzésekbe a *Humán Fejlettségi Index (HDI)* és a *Boldog Bolygó Index is (HPI)*.

Az elemzések azt mutatják, hogy a HDI a GDP-vel jóval szorosabb kapcsolatot mutat, mint az előzőekben bemutatott levegőszennyezés, vízminőség és szén lábnyom. A modellek szignifikánsak és illesztési hibájuk is már jóval kisebb, de még mindig mint az előző esetekben, túl magas az értéke a megengedettnél (21,292 – 40,379 %). Az illesztési hibák nagyságát támasztja alá az 6. ábra, amelyen látható a különböző függvények illeszkedésének jósága.

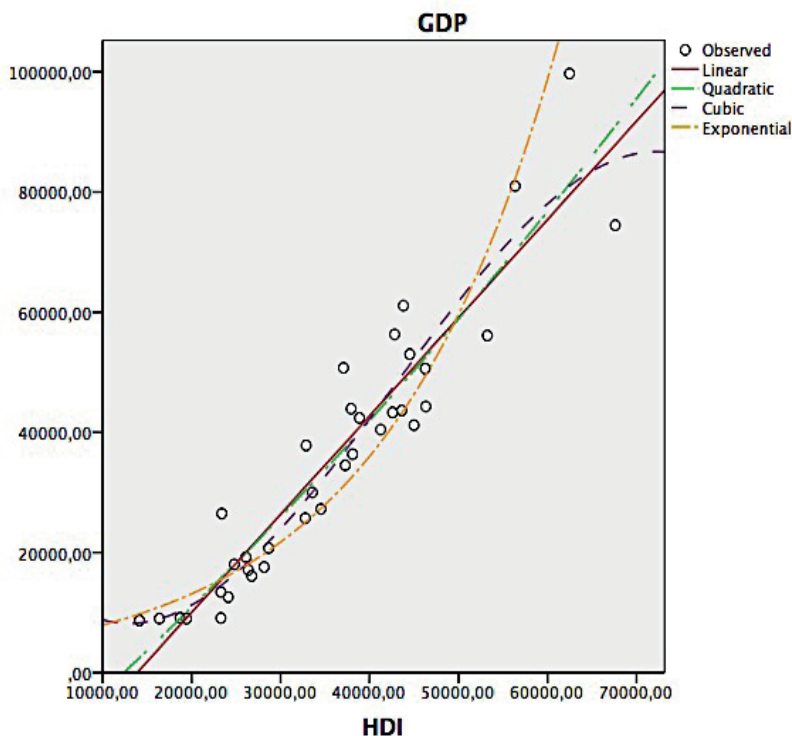
Ha ettől függetlenül mégis megvizsgálánk, hogy melyik az a függvény amelyik a legjobban illeszkedik, akkor a lineáris függvényt találánk a legmegfelelőbbnek 21,29 %-os relatív hibával. A korrelációs együttható az illesztési hibától függetlenül igen szoros kapcsolatot mutat ($r=0,94$), így a Humán Fejlettségi index 88,5 %-ban magyarázná a GDP változását (7. ábra).

A GDP és a Boldog Bolygó Index

A GDP és a Boldog Bolygó mutató értékeire a legjobban a lineáris függvény illeszkedik, mindössze 16,78 %-os relatív hibával, amely minimálisan lépi túl a megengedett 15 %-os határt, a korreláció pedig nagyon szoros kapcsolatra utal ($r=0,96$). A HPI tehát a Humán Fejlettségi Indexnél erősebb befolyásoló hatással bír, 92,8 %-ban magyarázza a GDP változását. A hatás mértéke szinte „egységnyi” hiszen a HPI 1 egységnyi növekedésére, az egy főre jutó GDP átlagosan 0,867 USD átlagos növekedéssel reagál (8. ábra).

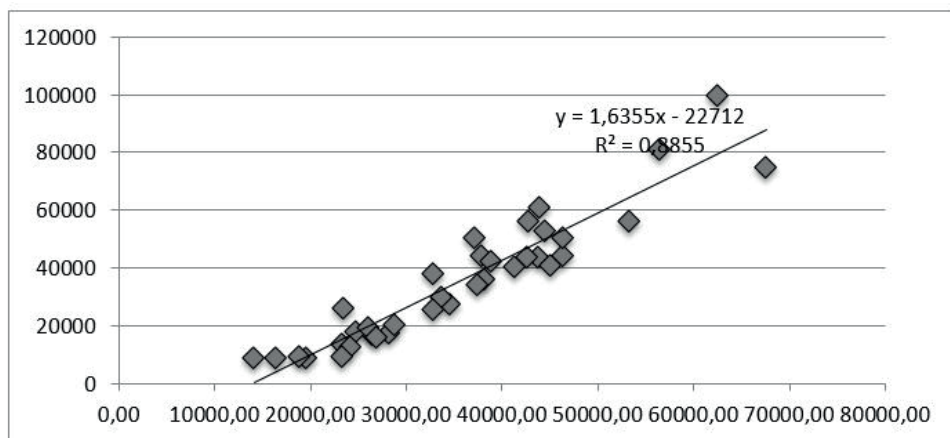
A Boldog Bolygó Index erős kapcsolata a GDP-vel azt jelenti, hogy a gazdasági növekedés jelzőszáma és az emberi jólét ökológiai hatékonyága egymással összefügg, és együtt jellemzik jól a környezet kihasználtságát és a gazdasági fejlődés mértékét.

6. ábra: A GDP (USD/fő) és a HDI (GNI/fő) kapcsolata

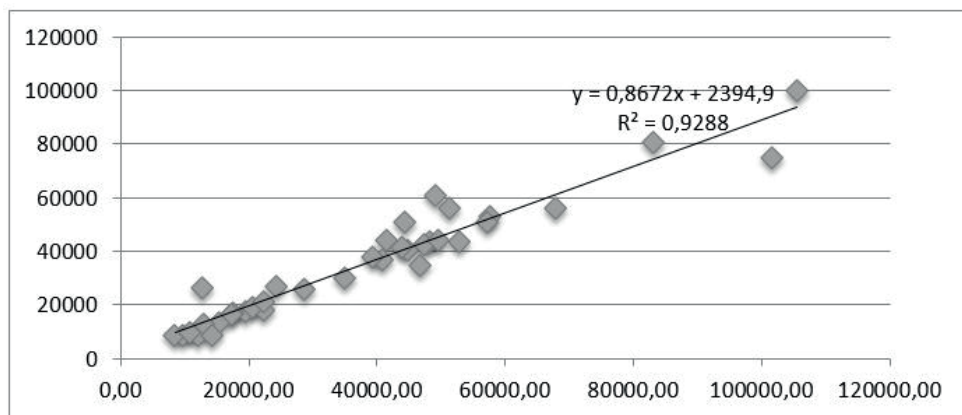
Forrás: A szerző saját szerkesztése

7. ábra: A GDP (USD/fő) és a HDI (GNI/fő) összefüggése

Forrás: A szerző saját szerkesztése

8. ábra: A GDP (USD/fő) és a HPI (GDP/fő) összefüggése

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A GNI és jóléti, környezeti mutatók összefüggésének elemzése

A GNI elemzése annak okán került be az elemzésbe, hogy a GDP-t illető kritikákban, legtöbb esetben a Bruttó Nemzeti Jövedelmet (GNI) mint a GDP megfelelő „korrekciójaként” tartják számon. A szerző az elemzés ezen részében arra volt kíváncsi, hogy a GNI, mint eredményváltozó figyelembevételével erősebb összefüggés tapasztalható-e a környezeti mutatók tekintetében.

GNI és a környezeti mutatók (levegőszennyezés, vízminőség és a szén-lábnyom)

A GNI a GDP-hez hasonlóan reagál a levegőszennyezés változására. Mind a 4 függvénytípus illesztésénél megfigyelhetjük, hogy egyik sem hatékony, mivel szignifikanciájuk jóval magasabb, mint a megengedett hibaszint (5%) és a relatív illesztési hibájukat tekintve sem megfelelőek.

A vízminőség mutatóját tekintve az illesztett függvények szignifikanciája minden esetben megfelelő – tehát 5% alatti –, azonban a relatív illesztési hibák nagyon magasak, értékük 40 és 41% között alakul. Sajnos a szén lábnyom és a GNI-ra illesztett függvények sem mutatnak értékelhető adatokat. Szignifikánsak a modellek, mert értékük 5% alatt vannak, r értékük közepesen szoros kapcsolatot mutat. Azonban, ahogy a többi modellnél, itt is a relatív illesztési hiba magas értéke miatt kerültek elutasításra a modellek.

GNI, HDI és HPI

A Bruttó Nemzeti Jövedelem és a Humán Fejlettségi Mutató közötti törvényszerűség *lineáris függvény* segítségével elemezhető a legjobban, a relatív illesztési hiba 15,571%-os, amely minimálisan átlépi a 15%-os küszöböt. A korrelációs együttható értékét tekintve a HDI és GNI közötti összetartás pozitív és igen szoros (0,96) a kapcsolat, tehát a HDI 93,5%-ban magyarázza a GNI változását. Elmondható az is, hogy HDI 1 USD-nyi növekedésére a GNI átlagosan 1,696 USD növekedéssel reagál.

A GNI és a Boldog Bolygó mutató közötti összefüggés parabola függvény segítségével értelmezhető a legjobban ($V_s = 10,423\%$). Az r érték pozitív, szoros kapcsolatot mutat (0,98), így a determináció alapján elmondható, hogy a HPI közel 97%-ban magyarázza a GNI változást. Ebben az esetben konvex lefutású függvényt kapunk, amelyből megállapítható az a minimális HPI ér-

ték, amely mellett a legkisebb a GNI. A függvénynek minimális helye és értéke van, amely szerint 168358,7 USD/főnél veszi fel a HPI a legkisebb értéket (102889,1 USD/fő). A jólét ezen szint utáni csökkenésével a Boldog Bolygó Index értéke már nem csökken tovább, sőt inkább növekszik.

A GNI esetében azt tapasztalható, hogy a HDI tekintetében gyengébb kapcsolat fedezhető fel, tehát itt kevésbé látszik érvényesülni a jövedelem korrekcióból fakadó hatás, a HPI tekintetében azonban erősebb összefüggés mutatkozik.

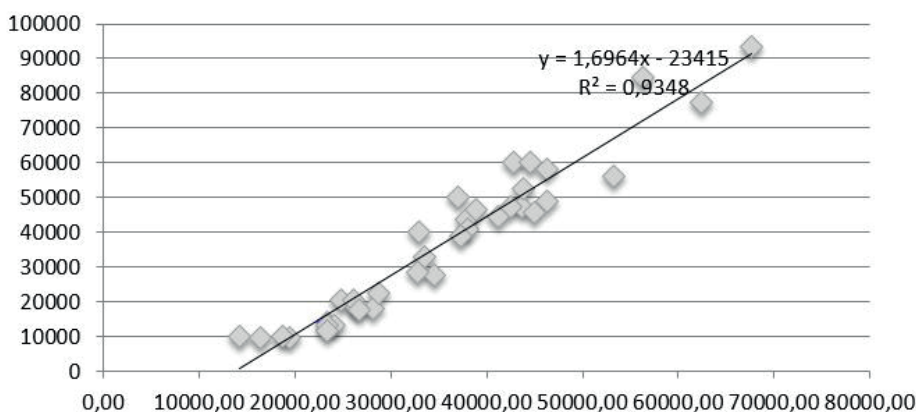
A HDI és a jóléti, környezeti mutatók összefüggésének elemzése

A harmadik modell kidolgozására azért került sor, mert a HDI egy olyan mutató, amely összeköti a gazdasági növekedést a környezet fenntarthatóságával, ugyanis a Humán Fejlettségi Index GDP tartalma miatt közel áll a gazdaság méréséhez, a társadalmi megközelítés miatt pedig a jóléthez és ezen keresztül a talán a környezet fenntarthatóságához is.

HDI és környezeti mutatók (levegőszennyezés, vízminőség, szén lábnyom)

Az elemzések nem támasztották alá a szerző feltételezését, hiszen a levegőszennyezés és a vízminőség esetén sem beszélhetünk törvényszerűségről. A szignifikáns modelleket 25-35% körüli relatív hiba jellemzi, de a korrelációs együtthatók is csak igen laza kapcsolatot mutatnak.

9. ábra: A GNI (USD/fő) és a HDI (GNI/fő) összefüggése

Forrás: A szerző saját szerkesztése

HDI és HPI

A HDI és HPI esetén *parabola, hatvány és lineáris* függvény segítségével értelmezhető az összefüggés, amelyek közül a *lineáris függvény* relatív illesztési hiba 10,83%. A determinációs együttható 91%, azaz megállapítható, hogy a két társadalmi mutató között rendkívül szoros a kapcsolat. A Boldog Bolygó Index változása 95,4%-ban befolyásolja a HDI változását. Elmondható az is, hogy a HDI 1 USD-nyi növekedésére a HPI átlagosan 0,49 USD/fő növekedéssel reagál. (10. ábra).

A háromféle megközelítés alapján készült elemzések azt bizonyítják, hogy 36 ország tekintetében a környezeti fenntarthatóság figyelembevétele, mérése igen összetett feladat. A fenntarthatóság mérésére nagyon sok indikátor született, amelyek egyrészt önálló változók, másrészt pedig komplex mutatószámok. Olyan – mindenki számára akár hosszú távra is elérhető – mérőszám nem létezik, amely a gazdasági növekedés és a környezet határait együttesen veszi figyelembe. A regresszió-analízis módszerével arra a következtetésre jutottam, hogy a GDP mellett figyelembe vehető környezeti és jóléti mutatószámok közül, a Boldog Bolygó Index az, amely a legjobban kiegészíti a gazdasági növekedést jellemző Bruttó Hazai Terméket. A Boldog Bolygó Index társadalmi, környezeti paramétereket egyaránt magába foglal. Tulajdonképpen a Happy Planet

Index „hídként” fogható fel a növekedési célok és a fenntarthatóság között, hiszen azt mutatja meg, hogy a megtermelt anyagi javak mennyire javítanak jól-lét érzetünkön.

KOZMA DOROTTYA EDINA

Hivatkozások

Atkinson, A.B. (2005): Measurement of Government Output and Productivity for the National Accounts. Palgrave Macmillan, London.

Barna K; Nagy M. Z; Molnár T (2007): Egyszerűen statisztika 2. Perfekt Kiadó. Budapest, 2006.

Jövő Nemzedékek Országgyűlési Biztosi Hivatala (2010): Az egészséges társadalom fejlődés indikátorai a GDP-n túl.

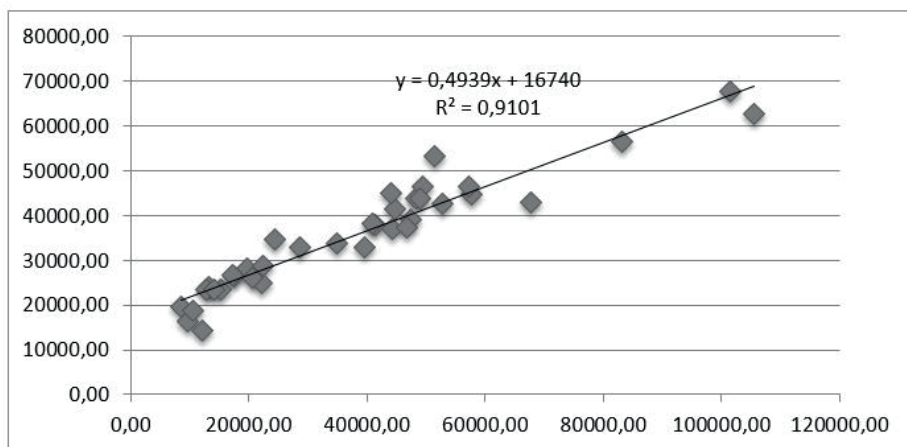
C. Cobb et al. (1995): If the GDP is up, why is America down? In: Szilávik J. – Valkó L. – Kósi K. – Kerekes S. (2011): Környezetgazdálkodás. „Az anyag készült a HEFOP 3.3.1-P-2004-0900152/1.0 téma keretében készült a Pannon Egyetemen”

Csutora M. (2011): Az ökológiai lábnyom ökonómiája. Aula Kiadó, Budapest

Havasi É. (2007): Az indikátorok, indikátorrendszerek jellemzői és statisztikai követelményei. Statisztikai Szemle, 85. évfolyam, 8. szám.

Michalkó G. (2010): Boldogító utazás. A turizmus és az életminőség kapcsolatának magyarországi vonatkozásai. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest

10. ábra: A HDI (GNI/fő) és HPI (GDP/fő) összefüggése

Forrás: A szerző saját szerkesztése

Molnárné Barna K.: Makrogazdasági statisztikai adatok és elemzések kurzus előadásai, ppt. (2012)

Molnár T. (2007): Egyszerűen statisztika. Perfekt Kiadó, Budapest, 2007

Molnár T. (2015): Empirikus területi kutatások. Akadémiai Kiadó, 2015

Papp Zs. – Molnárné Barna K. (2013): Siker és jólét – kéz a kézben? In: Michalkó G. – Rátz T. (szerk.): Jól(l)ét és turizmus – Utazók, termékek és desztinációk a boldogság és a boldogulás kontextusában. (Turizmus Akadémia sorozat, 6.) Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Intézete, Kodolányi János Főiskola, Magyar Földrajzi Társaság, Budapest. 191-210. o.

Somogyi V. – Dániel Z. A. – Rédey Á., (2012): Fenntartható gazdaság.

Megtalálható: <http://mkweb.uni-pannon.hu/tudastar/fi/03-fgazdasag/FGazdasag.xhtml>

Németh K. – Péter E. (2016): Szemléletformáló tevékenységek az energia- és környezet-tudatosság területén. In: Lőrincz Ildikó (szerk.) XX. Apáczai Napok Nemzetközi Tudományos Konferencia Absztraktok: Semper reformare. 56 p. Győr, Magyarország, 2016.10.26-2016.10.27. pp. 4-6.

Stiglitz, J.E. – Sen, A. – Fitoussi, J-P. (2010): Mismeasuring our lives. Why GDP doesn't add up? The New Press: New York, London.

Sziget C. – Borzán A. (2010): Ökológia lábnyom mutató számítása. Gazdasági Élet és Társadalom 3 (1-2): 272–279.

Szigeti C. (2011): Alternatív mutatók, jólét és fenntarthatóság Magyarországon. Polgári Szemle, 7. évf. 3. sz.

Szlávik J. (2007): Környezet-gazdaságtan. Typotex Kiadó, Budapest

Szlávik J. (2011): Környezetgazdálkodás. Pannon Egyetem, Veszprém

(„Az anyag a HEFOP 3.3.1-P-2004-0900152/1.0 téma keretében készült a Pannon Egyetemen.”)

Józan P. (2007): A módosított humán fejlettségi mutató (MHFM) és alkalmazhatósága az életminőség mérésében. In: Statisztikai Szemle (2007) 85. évfolyam 8. szám. pp. 949-969.

Elektronikus források

www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/

www.epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Environmental_tax_statistics

www.happyplanetindex.org

<http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-index-gii>

<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

<http://hdr.undp.org/en/content/multidimensional-poverty-index-mpi>

<http://klima.kvvm.hu/index.php?id=29>

<http://ksh.hu>

A szerző: Kozma Dorottya Edina, doktórandsz

Pannon Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola, Veszprém

A Modern Városok Program költségvetési forrásainak vizsgálata különös tekintettel a regionális politikára

A tanulmány két cél megvalósítását határozta meg. Egyrészt, bemutassa, hogy milyen paradigmaváltás valósult meg a hazai regionális fejlesztéspolitikában MVP hatására. Másrészt ennek alátámasztására bemutatásra kerül MVP annak célterületei, költségvetési előirányzatai. második megfogalmazott célként a Modern Városok Programjának bemutatását, fejlesztési célterületeit, költségvetésből előirányzott összegeit vizsgálja meg. A vizsgálat fókuszába a program hazai költségvetés által finanszírozott akciói kerültek, amelyeket a költségvetési törvények, valamint a kormányhatározatok útján értékelünk. Kísérletet teszünk a projektek önkormányzati pénzügyekre gyakorolt hatását is értékelni.

A Modern Városok Program költségvetési források, valamint Európai Unió által társfinanszírozott források felhasználásával megvalósuló, a megyei jogú városokat érintő területfejlesztési program. A hazai településszerkezet, gazdaságszerkezet, valamint a közlekedési infrastruktúra erősen főváros centrikus. Mindezt alátámasztják a gazdaság adatai, lévén a bruttó hazai termék jelentős hányadát Budapest és térsége állítja elő. Budapest a rendszerváltozást követően meghatározó pénzügyi központtá is vált (Gál, 2015). A megyei jogú városokban a legfrissebb statisztikák szerint vala-

mivel kevesebb, mint 2 millió lakos él, tehát méretet tekintve a 23 megyei jogú város a főváros lakosságszámával vetekszik. A megyei jogú városok térségi, illetve regionális jelentőséggel bírnak, a közigazgatásnak és a közszolgáltatások nyújtásának fontos alapegységei, amelyek fejlesztési programja egységes keretek között, a települések igényeinek megfelelően került kialakításra. A Modern Városok Program (továbbiakban: MVP) 2015. március 25-én kezdődött meg Sopron állomással, és 2017. május 26-án fejeződött be Hódmezővásárhelyen az együttműködési megállapodások aláírása az érintett településekkel.

Irodalmi feldolgozás

Paradigmaváltás a regionális fejlesztési politikában

A legtöbb OECD tagországban az ötvenes és hatvanas években kezdtek el foglalkozni regionális politikával, akkor mikor még a viszonylag erős gazdasági növekedés, fiskálisbővülés, és alacsony szintű munkanélküliség volt jellemző. A regionális politika fő célja a gyors iparosodás időszakában a nagyobb tőkebefektetések vonzása és a kiegyensúlyozott fejlődés megvalósítása volt, amelyet egyre növekvő regionális különbségek kísérték. Elméletileg ezek a törekvések azon a feltételezésen alapultak, hogy a kormányzati beavatkozás megváltoztathatja a keresletet a leszakadó régiókban. A fő eszköze ennek a regionális politikának a megvalósításában a nemzeti kormányok által nyújtott pénzügyi támogatások segítségével megvalósított egészséges újraelosztás volt, amelyet jelentős állami beruházások kísérték különösen a leszakadó régiókban.

A hetvenes és nyolcvanas években folyamatosan bekövetkező gazdasági sokkhatások és globális gazdaság változásai a munkanélküliség koncentrációjához vezettek sok OECD országban, és a regionális politikát ezen új kihívások megoldásához kellett igazítani. A regionális politika fókuszát a jövedelmek és infrastruktúra különbségeinek csökkentéséről ki kellett bővíteni a regionális foglalkoztatási különbségek csökkentésével is. Az elméleti feltevés ez esetben az volt, hogy a közösségi politika megváltoztatja a kínálati feltételeket (lényegében a termelési költségtényezőket, a termelési támogatások és ösztönzők segítségével), ezáltal befolyásolva az ipari helyi döntéseket tekintettel az ott működő vállalkozásokra, és az új beruházásokra. Ennek következtében a hangsúly a vállalkozások közvetlen támogatására helyeződött át a folyamatban lévő tevékenységek támogatására, az új munkahelyek vonzására és a legnagyobb munkanélküliséggel küzdő területeken történő beruházásokra. A regionális politika

a II. világháborút követően egészen a késő nyolcvanas évekig túlnyomórészt a regionális beruházások és infrastruktúra fejlesztések támogatására fókuszálódott erős politikai beavatkozás mellett a megsegítendő (gyakran leszakadó) területek irányába (OECD, 2009, p. 50.).

Az Európai Unió Kohéziós Politikájának a fókuszában is az infrastruktúrafejlesztések álltak a nyolcvanas évekig. Az elméleti feltevés, amely megalapozta a regionális politikát az volt, hogy a konvergencia nem biztosítható piaci mechanizmusok révén. Azonban a hosszú távú kormányzati erőfeszítések ellenére a regionális különbségek nem csökkentek. Ezzel szemben a nyolcvanas évektől a növekvő globalizáció, a decentralizáció és költségvetési feszültségek következtében a regionális programok nagy összegű támogatása fenntarthatatlanná vált a folyamatos gazdasági recesszió időszakában, egyre nagyobb munkanélküliség vált általánossá és növekvő nyomás érvényesült az állami kiadások szétosztása, meg-

1. táblázat : A regionális fejlesztési politikák paradigmáinak változása

	Régi paradigma	Új paradigma
Probléma felismerése	Regionális különbségek a jövedelmekben, az infrastruktúrában és a foglalkoztatásban	Regionális versenyképesség hiánya, kihasználatlan regionális lehetőségek
Általános szakpolitikai keret	A leszakadó régió hátrányainak átmeneti kompenzálása, válasz a sokkhatásokra (például az ipar csökkenésére) Reagálás a problémákra	Regionális tervezés révén a kihasználatlan regionális lehetőségek kiaknázása Proaktív hozzáállás a lehetőségek-hez
Téma lefedettsége	Ágazati megközelítés alkalmazása korlátozott számú ágazat figyelem-bevételével	Integrált és átfogó fejlesztési projektek szélesebb szakpolitikai területi lefedettség mellett
Térbeli irányultság	Célzottan a leszakadó területekre	Az összes régióra fókuszálva
A politikai beavatkozás egysége	Adminisztratív területek	Funkcionális területek
Idő dimenzió	Rövid táv	Hosszú táv
Megközelítés	Egy kaptafára való megoldások	Egyedi összefüggésekben gondolkodó megoldások
Fókusz	Exogén beruházások és transzferek	Endogén helyi eszközök és tudás
Eszközök	Állami támogatások és segélyek (gyakran egyedi vállalkozásoknak)	Vegyes beruházások a lágy és kemény tőke számára (üzleti környezet, munkaerőpiac, infrastruktúra)
Szereplők	Központi kormányzat	A kormányzat különböző szintjei, különböző érdekelt felek (állami, magán, non-profit szervezetek)

Forrás: OECD (2010), p. 13. alapján

szerzése tekintetében. Válaszul ezekre a sovány eredményekre, a piaci kudarcok klasszikus érve kiegészült azzal az érveléssel, hogy az éppen regnáló regionális politika is téves és ezért új megközelítés érvényesítését javasolták a politikaalkotásban. A felülről lefelé a regionális különbségek csökkentése érdekében támogatandó csoportokra irányuló beavatkozó jellegű regionális politika átalakult egy sokkal szélesebb alapokra épülő a regionális versenyképességet erősítő politikává (OECD, 2010, p.11-13.).

A regionális politika új paradigmájának a városfejlesztésben támogatás lehet az NPM irányzata, amely a városok erősebb közszolgáltató szerepét hangsúlyozzák (Rosta, 2013). A NPM egyik folyamánya volt az ügynökség típusú államigazgatási szervek kialakítása, amely a hazai fejlesztéspolitikára is jellemző volt (Hajnal, 2011).

A nemzeti kormányok a regionális növekedést kezdték el előnyben részesíteni az újraelosztás után a nemzeti és regionális versenyképesség javítását és a kiegyensúlyozott nemzeti fejlődést célul kitűző törekvéseikben. A területfejlesztő arzenál sokkal szélesebbé vált kiterjedésében, akár csak a támogatandó területek és alkalmazkodott az egyes területek speciális igényeihez. Ez az új politikaalkotási megközelítés egyúttal magával hozta a regionális szinten növekvő decentralizációját is. A regionális stratégiai programoknak és azok végrehajtásának megnőtt a szerepe, visszatükrözve az általános politika változását az endogénfejlesztések, az üzleti környezet fejlesztése, a regionális adottságokon és képességeken alapuló építkezésnek, megcélozva az innováció orientált kezdeményezések támogatását.

A többszintű kormányzásnak, bevonva a nemzeti, regionális, és helyi kormányzatokat és a harmadik érdekelt feleket (magán szereplőket és non-profit szervezeteket), megnőtt a jelentősége a korábban domináns szerepet játszó központi kormánnyal szemben. Egyidejűleg az ágazati politikák kölcsönös függőségének és azok a régiókra való hatásának jobb azonosítása megkönynyította az ágazatközi szakpolitikai együttműködéseket (Yuill et al., 2008, p. 91.). A többszintű kormányzás tehát a nemzeti, regionális, és helyi kormányzatokat és a harmadik érdekelt feleket (magán szereplőket és non-profit szervezeteket)

is a stratégiai fejlesztési döntésekbe bevonó irányítási módszer.

Az ezt követő hosszú időszakban a regionális politika marginális szerepet töltött be, mára azonban a politika egyik központi elemévé vált az OECD tagországaiban. Az átfogó regionális politikákat egyre inkább a nemzetgazdasági és ágazati politikák kiegészítésének tekintik a régiók növekedésének elősegítésében. A regionális fejlesztési politikák paradigma váltása többek között új célokat, új térbeli irányultságot, új kormányzási elgondolásokat, új politikai eszközöket hozott.

A paradigma váltás egy átalakulás folyamat része, ami időt vesz igénybe. A régi és az új paradigmák jelenleg még egyszerre, egymás mellett léteznek a legtöbb OECD országban. Néhány országban a súlyos régiók közötti különbségek csökkentése megmaradt vagy éppen növekvő hangsúlyt kapott a regionális politika fókuszában.

A régiók közötti különbségek csökkentésére adandó válaszok vonatkozásában háromféle kategóriában lehet sorolni az országokat:

Megmaradt a regionális politikák fókuszában a régiók közötti különbségek csökkentése (például Németországban és Olaszországban).

Nem szerepel már a regionális politikák fókuszában, de továbbra is támogatják a leszakadó régiókat (Finnországban és Japánban).

A belső egyenlőtlenségek ellenére a nemzetgazdaság növekedésére összpontosítanak (például Csehországban és Magyarországon).

Jelenleg még az új paradigmán alapuló regionális politikák újnak számítanak, még nagyobb számban vannak a régi paradigmán alapuló regionális és ágazati politikák. Sok ország más alkalmazza az új paradigmákat a politikai célmeghatározásai során, de azok megvalósítása még jelentős kihívást jelent számukra. Sokszor a politikai célok változását nem kísérte a politikai eszközök változása. Ezekben az esetekben a változás csupán retorikai és valójában nem került sor érdemi változásokra.

A városfejlesztés meghatározó joganyaként került az Európai Unió jogrendjébe a Lipcsei Charta kimondta, hogy támogatni kell a városok fenntartható fejlődését, igazodva a fenntartható fejlődésről szóló lille-i cselekvési tervhez (Agg, 2016)

A magyar regionális politika főbb célkitűzései és jellemzői

A nemzeti, regionális és helyi fejlesztéspolitikák tervezése során rendkívül fontos tényező a területi szempontok figyelembevétele, ahogy ezt a magyar elnökség idején felülvizsgált Területi Agenda 2020 című dokumentum is alátámasztja. Magyarország a területi kohézió előmozdítása érdekében az uniós társfinanszírozással megvalósuló projektek és pályázati kiírások esetében is érvényesíti a területi szempontokat, ami jelenleg még innovatív megoldásnak számít az Európai Unióban. A 2009-ben kiadott Kézikönyv a területi kohézióról, átfogóan foglalkozik a területiséggel, azaz a területi szemlélet, alkalmazási lehetőségeivel. Célja, hogy bemutassa a területi kohézió érvényesítésének lehetséges módjait a fejlesztéspolitika napi gyakorlatában. Mindeközben meghatározza a területi kohézió magyar értelmezésének legfőbb szempontjait, és számba veszi a szempontok lehetséges alkalmazásait a program- és projekttervezéstől kezdve a megvalósításon át, egészen a fejlesztések működtetéséig és a monitoring, valamint értékelési tevékenységig. Annak érdekében, hogy előmozdításra kerüljenek a Területi Agenda céljainak hazai figyelembevétele, 2010-ben elkészült a Területi Agenda Kézikönyv, amely az ágazati, regionális és a helyi szint szakemberei számára készült. A kötet egyrészt a Területi Agenda célkitűzéseinek hazai végrehajtásához kíván konkrét, gyakorlati ajánlásokkal hozzájárulni, másrészt a területi szemlélet érvényesítését kívánja elősegíteni a hazai stratégiaalkotás és programszintű fejlesztések esetében. A két kézikönyv a Kézikönyv a területi kohézióról, és a Területi Agenda Kézikönyv egymást kiegészítve és együtt járul hozzá a területi szemlélet erősítéséhez a tervezési-folyamat különböző lépéseiben, a stratégiaalkotástól a program végrehajtáson keresztül a monitoringig bezárólag.

MVP elvi alapjai és bemutatása

A főváros és vidék gazdasági összefüggéseinek vizsgálata Gravier nevéhez köthető, aki 1947-es munkájában taglalta, hogy a francia gazdaság fejlesztését a párizsi régió felduzzasztására alapozni, miközben a térszerkezet többi eleme egészségtelen módon fejlődik. Egyik szimptómája, hogy 1851 és 1913 között mindösszesen 6 me-

gyében ment végbe a népességbővülés jelentős része (Vannier – Jean, 2008 ; Egyed, 2016).

Hazánk a Trianoni békediktátumot követően egy a területéhez képest túlméretezett Fővárosra miatt monocentrikus szerkezetűvé vált (Beluszky, 2003).

A gazdasági növekedés a regionális felzárkózás egyik alapját képezi, erős hatással lehet a területi differenciák mérséklésére. (Rechnitzer – Lengyel, 2004; Péli, 2017). Az MVP elméleti alapját a Rechnitzer és Lados (2004) növekedési pólusok modellje adja. A modell lényege, hogy a dinamikus ágazatokat tömörítő központok a fejlődés motorjaivá válnak az agglomerációs hatások révén, és növekedési hatást generálnak a környező településekre is, a központ ebben az esetben a megyei jogú város (Péli, 2017).

Fekete (2017) vizsgálta a MVP elemzési lehetőségét Polgári Szemlében megjelent tanulmányában. Tanulmányának kulcskérdése, hogy a MVP milyen mértékben minősíthető városfejlesztési rezsimnek, valamint vizsgálta társadalmi hatásainak mérési módjait. Megállapította, hogy a tervezés elve bottom-up megközelítésű, vagyis a program megalkotása során a települések igényeire reagáltak,

A vidék fejlődésének kulcsa a vidéki városok fejlődése, ezért a kormány létrehozta a Modern városok elnevezésű programot. A 2022-ig tartó MVP eltérő, mint az eddigi fejlesztési programok, hiszen nem a főváros szempontjából közelíti meg a dolgokat, hanem éppen ellenkezőleg, továbbá igyekszik kiegyenlíteni a vidéki Magyarország, valamint Budapest és Pest megye mi több a fejlett európai városok és a hazai nagyvárosok között fennálló fejlődésbeli különbségeket.

A Magyar Kormány 2015. év folyamán a Modern Városok Program keretében 13 megyei jogú város - Sopron, Eger, Zalaegerszeg, Miskolc, Pécs, Debrecen, Székesfehérvár, Szolnok, Nagykanizsa, Érd, Kaposvár, Nyíregyháza és Szombathely - önkormányzatával kötött együttműködési megállapodást. Az első ütemben kötött megállapodásokban foglaltak eredményes megvalósítását elősegítendő, minden érintett város esetében külön kormányhatározatban rögzítette - a felelősök és a határidők kijelölésével - az egyes fejlesztési célok és programok megvalósításával összefüggő kormányzati feladatokat. A Kormány

a megállapodásokban meghatározott célkitűzéseket megerősítve, valamint a vállaltak teljesítése és az ehhez szükséges kormányzati feladatok ütemezett végrehajtása érdekében (1038/2016. (II. 10.) Korm. határozat).

A megállapodások alapját az önkormányzatok adósságkonszolidációja jelentette, amelynek során az összes települést illetően 1369 milliárd forintnyi adósságot vettek le az önkormányzatok válláról. Összesen 3388 milliárd forint értékű megállapodást kötött a kormány 23 településsel (Lentner, 2014).

Anyag és módszer

Az empirikus kutatás második részében a MVP költségvetési aspektusait elemeztük. A kutatás módszere során dokumentumelemzéssel megvizsgáltuk a Program 2015-ös indulásától kezdődő jogforrásokat, döntő hányadában kormányhatározatokat, valamint kormányrendeleteket, valamint a költségvetési törvényeket 2015-től 2018 első negyedévéig. Mivel a program végrehajtása folyamatos, így 2018. 03. 31-én zártuk le a jogforrások vizsgálatát, ezt követő jogforrások nem képezik részét az elemzésnek. A tanulmány fókuszát elsődlegesen a hazai költségvetési forrásból finanszírozott programelemek képezik,

a vizsgálat során évenként, településenként, és önkormányzat szakfeladatonként csoportosítva vizsgáltuk meg a MVP központi költségvetésből finanszírozott fejlesztéseit.

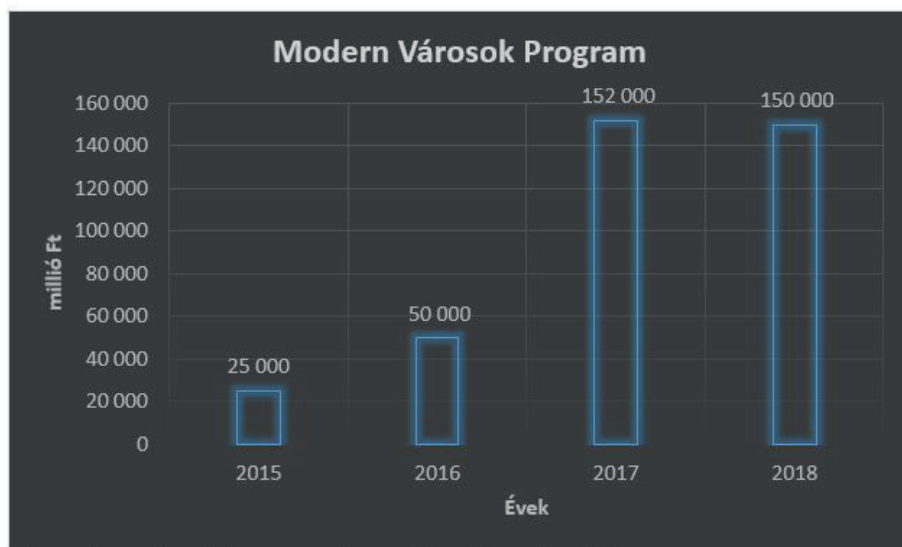
A vizsgálat fókuszja, hogy milyen költségvetési források kerültek betervezésre a 2015-2018 közötti költségvetési törvényekben, és az milyen volumenű támogatást a városok fejlesztéspolitikájában. A vizsgálat befejező részében a program hatásait kívánjuk értékelni.

A MVP költségvetési forrásainak értékelése

A Modern Városok Program 3 388,7162 milliárd Ft összértékű fejlesztési célú támogatás, amely keretében 690 km autópálya-építést, 5 reptérfejlesztést, 1920 ha új ipari park létrehozását, 170 milliárd egészség és sportcélú fejlesztést, valamint 109 milliárd Ft értékű oktatásfejlesztést tartalmaz (Péli, 2017 ; Gulyás, 2017).

A program finanszírozása Európai Unió által társfinanszírozott források (operatív programok szerint zömében Területfejlesztési Operatív Program és Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program) és hazai költségvetési forrásokból történik. Az eredményekben ez utóbbiak kerülnek bemutatásra.

1. ábra: Modern Városok Program költségvetési támogatásai

Forrás: Költségvetési törvények (2014-2018 között) alapján saját számítás

Az 1. ábrában a MVP költségvetési forrásait láthatjuk. Az ábra megfelelő értelmezéséhez hozzátartozik, hogy a költségvetési törvények által előírányzott keretösszegeket tartalmazza a vizsgált évben. Az Alaptörvény, valamint az Államháztartási törvény előírja minden év vonatkozásában költségvetés elkészítését, illetve a zárszámadást. Zárszámadási törvény mindösszesen a 2015-ös évről és 2016-ról áll rendelkezésre.

A MVP 2015-ben indult, a megszületett 1885/2015. (XII. 3.) Korm. határozat 25 milliárd Ft összeget állapított meg a IX. költségvetési fejezet részére, amely az önkormányzati alrendszer támogatását tartalmazza. Az érintett települések ebből a keretből a 2015-ös zárszámadási törvény tanulsága szerint a támogatott önkormányzatok 1 milliárd Ft-nyi összeget használtak fel.

A kézirat lezárásakor a 2016-os, 2017-es, illetve a 2018-as költségvetési törvény volt elérhető, és a 2017-es költségvetési törvény volt hatályban. A felsorolt jogszabályokban a IX. fejezetből a XI. Miniszterelnökség fejezet, 30. Fejezeti kezelésű előirányzatok cím, 1. Célelőirányzatok alcím, 78. Modern Városok Program jogcímcsoportba került át a költségvetésben a program támogatása.

Ahogy az 1. ábra szemlélteti, a költségvetési támogatás 2016-hoz képest jelentősen növekedett 2017-es költségvetési évre, 2018-as évben ez előirányzatszinten csekély mértékben csökkent. Ennek oka, hogy a támogatások egy részét EU-s finanszírozás keretében kívánja megvalósítani a kormány és a támogatott önkormányzatok, ahogyan azt Fekete (2017) feltárta.

Összehasonlításképpen, a Költségvetés XI. fejezet felhalmozási kiadásainak előirányzatához hasonlítottam a MVP összegeit. Azt a következtetést lehet levonni, hogy 2016-ban XI. fejezet felhalmozási forrásainak 15,83%-át, 2017-ben 46,35%-át, 2018-ban 47,96%-át teszi ki, vagyis közel felét a program forrásainak biztosítására tervezik fordítani.

Ha a teljes, költségvetés során felhalmozási célra tervezett költségvetési összeghez viszonyítjuk a MVP keretösszegeit, 2017-ben és 2018-ban tudjuk vizsgálni a költségvetési törvények szerkezte alapján. 2017-ben 8,71%-ot tesz ki a MVP keretösszeg, ez az arány 2018-es évben 8,33%-os értékű. Ugyan a tanulmányban a fejlesztési

program hazai forrásból finanszírozott részét értékelem, érdekesnek tartom az Európai Unió fejlesztési költségvetés mértékéhez viszonyítani a program hazai forrásból biztosított keretösszegét. 2017-ben a részarány 6,8%-ot, 2018-ban 6,2%-ot tesz ki. Így megállapítható, hogy az évenként előirányzott összeg a fejlesztési célok során szignifikáns mértékű, jelentős rész azonban EU-s forrásokból kerül finanszírozásra.

A fejlesztési program mérhető a gazdaság teljesítményével összefüggésben is, hiszen a költségvetési források a hazai jövedelem újraelosztásán alapulnak. GDP arányosan 2017-ben a megyei jogú városok fejlesztési programja költségvetési forrásból fedezve 0,41%-ot, 2018-ban a tervezett GDP 0,37%-át tervezi a költségvetés fordítani.

Összehasonlítva a fejlesztési források teljes keretével, megállapítható, hogy összesen a költségvetési források 377 milliárd Ft-ot kitevő összeget irányoztak elő 2015 és 2018 között, tehát ez a teljes összeg 11,12%-át teszik ki, vagyis elsődlegesen az EU által társfinanszírozott forrásokra kerül alapozásra a program.

A fejlesztési területek lehatárolása kapcsolódik szorosan az önkormányzati feladatokhoz. Ez alól csak két kivétel emelhető ki, az oktatás, valamint az egészségügyi ellátás fejlesztése, hiszen az a feladatkörök reformja kapcsán a központi költségvetés és azok szervei működtetésébe került. Természetesen ettől függetlenül a fejlesztések létfontosságúak, mivel a helyi lakosság kiváló színvonalú közszolgáltatásokkal való ellátásának alapját képezik, meghatározzák az életminőséget. Ez a későbbiekben nem fogja terhelni a helyhatóságok költségvetését, áttételesen a szolidaritási hozzájárulásban jelenhet csak meg.

A költségvetésből jelentős forrás kerül allokálásra sport infrastruktúra fejlesztésére, amely során uszodák, sportcsarnokok építését kezdeményezték a települések, és ezek kerültek be a városokkal kötött megállapodásokba. Jelentős forrásokat szán a kormányzat a településekkel ratifikált szerződések alapján az oktatási intézmények létrehozására, és fejlesztésére is. Ennek során új iskolák létrehozására, közép és felsőoktatásra kértek forrást a helyhatóságok. A gazdaságfejlesztés keretében az ipari parkok fejlesztését határozták el a települések, a költségvetés pedig biztosít

1. táblázat: Fejlesztési területek és allokált források 2018 márciusi adatok alapján

	2016	2017	2018	2019	2020	Összesen
városfejlesztés	8 109	9 995	10 483	4 182	29	32 797
turisztikai fejlesztés	6 615	14 311	8 550	3 658	350	33 484
sportfejlesztés	7 483	15 253	38 729	19 618		81 083
gazdaságfejlesztés	21 619	24 766	-	-	-	46 385
humán infrastruktúra fejlesztés	5 210	20 837	18 540	11 378	635	56 599
kultúrafejlesztés	3 915	4 211	17 068	7 935	633	33 762
közlekedés fejlesztése	3800	5932,8	6650,6	7121	-	23 504
egészségügyi fejlesztés	7000	2210,35	3519,6	2097	1051	15 878
vagyonpolitika, közszolgáltatások	200	4730	1870	-	-	6 800
Σ	63 951	102 246	105 410	55 989	2 698	330 293

Forrás: saját kutatás, 2018

hozzá pénzügyi forrást. A kulturális intézmények fejlesztése során a megyei jogú városok színházait fejlesztik a kapott támogatási összegekből, amely pótlólagos bevételi forrást jelenthez a teátrumokat működtető önkormányzati tulajdonú non-profit vállalkozásoknak. A városfejlesztésre szánt források belvárosi rekonstrukciókat, energetikai korszerűsítést célzó településfejlesztési akciókat tartalmaznak. A helyi turizmus élénkítési beruházások esetében is a helyi desztinációk kiaknázásához biztosít támogatást a költségvetés, ebben tekintetben várható a megtérülő beruházások megvalósítása. A források lehetővé teszik kórházak fejlesztését és felújítását

A 2. ábra az önkormányzatok részére a MVP keretében megítélt költségvetési támogatások összegeit mutatják be 2016-2020 közötti időszakra vetítve. Nem tartalmaz minden megyei jogú városi önkormányzatot, ennek oka, hogy a hiányzó önkormányzattal nem kezdték meg a MVP-ben meghatározott projekt végrehajtását, vagy EU-s források fedezik a projektek költségeit.

2017 novemberéig a legjelentősebb támogatást Érd, Tatabánya, Kaposvár, és Sopron részére állapította meg a kormányhatározat. 2017 novemberéig a vizsgált települések megítélt támogatásainak átlagos értéke 14,7 milliárd Ft-ot tett ki.

Átlagnál magasabb értéket ítélték meg támogatásként Székesfehérvárnak, valamint Nyíregyházának, picivel az átlag alatt van Kecskemét, Veszprém, Békéscsaba, Pécs és Debrecen adata.

A támogatások mértékét szokás vizsgálni a lakosságszámhoz viszonyítva is, ehhez a TEIR adatait használtam fel, a legutolsó népszámlálás adatait alapul véve. Az egy főre jutó támogatás településenként 205 e Ft/fő-t tesz ki. Nem meglepő módon ebben a tekintetben is Érd megyei jogú város önkormányzat áll az első helyen, közel 578 e Ft/fő költségvetési forrással, ezt követi Tatabánya 449 e Ft egy lakosra jutó támogatással, 408 e Ft/fő Kaposvár esetében, 395 e Ft/fő Sopron esetében a támogatási összeg fajlagosan. A felsorolt településeken kívül még 4 megyei jogú város önkormányzatának fajlagos támogatás haladja meg a 2017 novemberig vizsgált átlagot, többi településen némiképp kevesebb. Jogosan merül fel a kérdés, hogy Érd esetében miért ilyen magas a támogatások értéke. Ennek a magyarázata, hogy Érd megyei jogú város a Közép-Magyarországi régióban található, amely EU-s támogatási kerete kisebb a többi 6 régió megyei jogú városaihoz képest.

Konklúzió

A Modern Városok Program megvalósítása 2018-tól kezd megélni, a hazai, valamint az EU-s források felhasználásával. A tanulmány egyfajta látóképet kívánt adni a program megvalósításáról, illetve annak költségvetési aspektusairól. A kutatás folytatási lehetősége a költségvetési források vizsgálata, a megvalósítási további szakaszainak elemzése, a megkötött támogatások megvalósulása és realizálása. Érdekes lehet a program kockázatainak elemzése is, amely inkább a projektmenedzsment kérdéseket vet fel. A nemzetgazdaság többi ága is hatást gyakorolhat a program sikerére, hiszen az építőipar és annak beszállítói bázisának kapacitási problémái hatással lehetnek a beruházások költséghatékony és pontos végrehajtására.

A program hasznosulása önkormányzati szempontból több rétegre lehet. A gazdaságfejlesztés, a turisztika fejlesztése a helyi adóbázisra gyakorolhat hatást, bővítheti a települések adóerőképeségét. A források megvalósításával létrehozott beruházási tömeghez nem volt szükséges hitelfelvétel, így a pénzügyi kapacitásukat ebben a tekintetben nem rontják a beruházások. A többi projekt kapcsán az önkormányzatok működési költségvetésére nem lesznek hatással, támogatást az önkormányzatok költségvetéséből esetleg a sportberuházások generálhatnak. A program társadalmi hatásai nem „intézkedések el” csupán a pénzügyi vonzatok vizsgálatával, így ez is egy fontos elemzési kérdés. A költségvetés szempontjából a Modern Városok Program egy jó terep a fejlesztéspolitikában, a program tapasztalatait felhasználva ki lehet terjeszteni valamely nemzetgazdaságilag fontos, jól kvantifikálható önkormányzati csoportra is, ennek egyik kezdete a Modern Falvak Program, amely társadalmi vita alatt áll.

HEGEDŰS SZILÁRD
– **NOVOSZÁTH PÉTER**
– **MOLNÁR PETRONELLA**

Irodalom

1/2014. (I.3.) OGY határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról

AGG Z. (2016): Magyar „nagyvárosok” európai térben Comitatus Önkormányzati Szemle 2016 (26. évf.) 221. sz. 74-77. old.

Beluszky P. (2003): Magyarország település-földrajza Dialóg Campus Kiadó Pécs

EGYED I. (2016): A francia területfejlesztés változó paradigmái Doktori értekezés, Pécs

Fekete D. (2017): A Modern Városok Program, elemzési lehetőségei. Polgári Szemle, 2017 (13). évfolyam. 1-3. szám, pp. 94-103

GÁL Z. (2015) Development of international financial centres in Central and Eastern Europe during transition period and crisis: The case of Budapest, REGIONAL AND LOCAL STUDIES/STUDIA REGIONALNE I LOKALNE 2015:(2 (60) pp. 53-80.

Gulyás Ildikó (2017): Modern Városok Program. Deloitte 2017.06.22. Letöltve: 2017.10.18

Gravier J. F. (1947) Paris et le désert français. Le Portulan, Paris

HAJNAL GY. (2012): Adminisztratív politika a 2000-es évtizedben : Az ügynőtség-típusú államigazgatási szervek strukturális dinamikája 2002 és 2009 között. Politikatudományi szemle, 2011. (20. évf.) 3. sz. 54-74. old

Lentner Cs. (2014): The Debt Consolidation of Hungarian Local Governments PÉNZÜGYI SZEMLE/PUBLIC FINANCE QUARTERLY 59:(3) pp. 310-325. (2014)

Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest.

Nemzeti Fejlesztés 2030 (2014): Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció. Készült a területfejlesztési politika megújításáról, az új Országos Területfejlesztési és az új Országos Fejlesztési Koncepció kidolgozásáról szóló 1254/2012. (VII.19.) Korm. határozat alapján. Az 1/2014. (I.3.) OGY határozat melléklete.

NGM, VÁTI (2009): Területi Kohézió Kézikönyv. Kézikönyv a Területi Kohézióról.

Területi megközelítés alkalmazása a közszférára által támogatott fejlesztésekben. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft. 2009., 160 oldal

NGM, VÁTI (2010): Területi Agenda Kézikönyv. Kézikönyv az Európai Unió Területi Agendájának Hazai Érvényesítéséhez. Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft. 2010. p. 106.

OECD (2009): Regions matter: Economic Recovery, Innovation, and Sustainable Growth, OECD Publishing, Paris, 14 Dec 2009, p.198.

OECD (2010): Regional Development Policies in OECD Countries, OECD Publishing, Paris, 2010. p. 384

Péli (2017): A Modern Városok Program hatása a területi különbségekre In: Futó Z. (szerk): Magyar vidék –perspektívák, megoszlások a XXI. században. SZIE AGK Szarvas pp 196-202

Rechnitzer J. – Lados M. (2004): A területi stratégiáktól a monitoringig Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest.

Ritter K. (szerk) (2017): Vidékgazdasági tanulmányok Gödöllő SZIE pp. 120

ROSTA M. (2013): Az új közszolgálati menedzsment és a Magyar Zoltán Közigazgatás-fejlesztési Program viszonyáról. Polgári szemle, 2012. (8. évf.) 3-6. sz.

YUILL, D. et al. (2008): New Policy Frameworks, New Policy Approaches: Recent Regional

Policy Developments in the EU and Norway, EoPRA Paper 08/1, presentation at the 29th meeting of the EoPRA Regional Policy Consortium 5-7 October 2008. p.130

Vanier M., Jean Y. (2008) La France, aménager les territoires. Armand Colin, Paris

A szerzők elérhetősége

Hegedűs Szilárd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közpénzügyi Kutatóintézet, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar
Email: hegedus.szilard@uni-bge.hu

Novoszáth Péter Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közpénzügyi Kutatóintézet Email: Novoszath.Peter@uni-nke.hu

Molnár Petronella, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közpénzügyi Kutatóintézet Email: Molnar.Petronella@uni-nke.hu

A Széchenyi István Egyetem hallgatóinak szerepe a helyi rendezvények látogatottságában

Dolgozatunkban azt vizsgáljuk, hogy a Győrben és a környező területeken megrendezett programoknak mekkora a potenciális megszólító képessége a Széchenyi Egyetem kollégista hallgatóira nézve és miért kap szerepet ebben a folyamatban a településmarketing és a kommunikáció. Akár megfordítva is érvényes a vizsgálat, vagyis arra is kereshetjük a választ, hogy a Széchenyi Egyetem által kínált lakhatási lehetőségeket kihasználó hallgatók mekkora potenciális keresletet jelentenek a Győrben és a környező területeken megszervezésre kerülő programoknak. A programok természetesen rendkívül eltérő műfaji háttérrel rendelkeznek, ezért a dolgozat célja egyáltalán nem az, hogy konkrét rendezvényeket megvizsgáljon, sokkal inkább az, hogy bemutassa, a helyben lakó fiatalok mekkora vonzáskörzetben jelenthetnek látogatói bázist, illetve létszámuknál fogva mekkora bázisról beszélhetünk.

A kérdés Győr és környezete esetében különösen fontos, hiszen az elmúlt évtizedekben nagyon sokat formálódott a térség és a róla alkotott kép. Győr városa több különböző szerepet igyekezett felvenni, amelyek többnyire területi („Kisalföld központja”) vagy történelmi adottságokból (Püspöki székhely) táplálkozott. Az elmúlt évtizedben a sok tekintetben avíttá váló márkázást felváltották a sporttal, innovációs iparágakkal, élhető várossal kapcsolatos koncepciók. A Győrrel kapcsolatos közgondolkodásban néhány hívószó már országosan ismertté vált. Ilyen az Audi autógyár vagy éppen a Győri Audi ETO KC. Ezen az úton a következő lépést a 2017-es

EYOF ifjúsági olimpia megrendezése jelentette. (Filep B. 2009) Ezek mellett a város ifjúságának szóló programok (összművészeti diákfesztivál, könnyűzenei fesztivál, diáksport fesztivál) szervezése prioritást élvez. A rendezvényekkel a település célja, hogy a régió fiataljai számára tegye vonzó kulturális központtá a megyeszékhelyet, így számukra is várhatóan kielégítő közösségi színteret biztosítanak. (Filep B. – Rechnitzer J. 2009)

Ebből a rövid összefoglalásból is látható, hogy kereslet és kínálat összeegyeztetése a turisztikai és kulturális piacon sem csak abból áll, hogy a célcsoportot és a rendezvényeket egymás mellé helyezzük. A sikeres rendezvényszervezést eszközként használó településfejlesztés szilárd koncepció mentén mehet csak végbe, amelynek központi eleme a kommunikáció, a márkázás, a meggyőzésre képes üzenetek eljuttatása a célcsoporthoz. Sikere esetén vidékfejlesztési jelentőséggel bír, hiszen például Győr esetén a fejlesztés a város „vidékére”, azaz a környező települések gazdaságára és kulturális fejlődésére is kihat. A Győrrre vonatkozó összefoglaló után intézményi adatokra támaszkodva vizsgáljuk, hogy a Győrben lakó kollégisták mekkora célcsoportot jelentenek akár a környező települések, akár Győr város számára.

Településmarketing és termékfejlesztés

A településmarketing a marketing egy speciális ága, tevékenységének tárgya ugyanis egy-egy jól, vagy kevésbé jól meghatározható földrajzi (térbeli) egység, ami már önmagában is kettős természetű. Egyrészt a természeti, környezeti-, táji háttér mellett az adott területen elérhető infrastruktúra, intézmények, szolgáltatások összességét jelenti annak tucatnyi szereplőjével (lakosság, civil szféra, önkormányzat, vállalkozások, stb.) egyetemben, akik önálló tevékenységet is kifejthetnek. Másrészt beleértendő a fizikai megjelenésen túli, a területről kialakult, kialakított kép, imázs és érték. (Piskóti 2012) Míg előbbi javarészt objektív, addig utóbbi teljes mértékben szubjektív megközelítés, célcsoportonként is változik, ennek következtében a település, mint

szolgáltatáscsomag megítélése rövidebb időszak alatt, közvetlenül is változtatható, addig a településről kialakított kép megváltozásához, kötődések kialakításához hosszabb időszak, valamint a közvetlen tevékenységek mellett további közvetett akciók szükségesek. (Filep B. 2009)

A marketing általános, ún. 4P megközelítése helyett a településmarketing 2K fókuszú: kínálatfejlesztés és kommunikáció. (Piskóti 2012) E téren tehát szükségszerű a termék körülhatárolása melletti fejlesztés, színvonalának (mennyiségi és minőségi elérhetőségének) emelése, a róla kialakított kép formálása érdekében. Másrészt ezen eredmények, illetve maga a termék tudatosítása, közgondolkodásba való folyamatos rögzítése, értékek kapcsolása. (Piskóti 2012)

A településmarketing egyfajta szükségletre, kialakult helyzetre reagál (öregedő település, agglomerációs hatások, gazdaságfejlesztési célzat, identitás fokozása, stb.), ami során a lakosság életkörülményeiben szeretne, jellemzően pozitív, változást generálni, ennek érdekében különböző akciókat szervez. A módszerek, platformok, célcsoportok változó köre megkívánja a folyamatos megújulást, újdonságok, máshol bevált jogyakorlatok (bestpractice-ek) alkalmazását. (Filep B. – Rechnitzer J. 2009)

Célcsoport szempontjából szintén kettősségről beszélhetünk, hiszen az elsődleges csoport (turisták, betelepülni vágyók, stb.) megszólítása mellett legalább ilyen fontos a meglévő lakosság elérése, jövőbeli célok bemutatása. Az utóbbi évtizedben ennek köszönhető, hogy a településmarketing egyre erősebben fordul a helyi, térségi lakosság igényeinek kielégítése felé, elkerülve az általánosan jellemző elvándorlást, előregedést. Ezen akciók hívó szava a helyi, térségi identitás, kötődés megőrzésére, erősítése, aminek körében prioritást élvez a helyi szolgáltatások erősítése az urbanizáció egyik lépcsőfokaként. Végső célja tehát annak elérése, hogy a lakosság minél szélesebb körének biztosítson megfelelő megélhetést és szolgáltatást, ezzel pedig máris vonzó lehetőséget biztosít más települések lakói számára is. A településmarketing tehát nem a vállalkozások reklámozását, illetve PR, reklám tevékenységet jelent, kétségtelen azonban, hogy célja a gazdaságfejlesztése közvetve és közvetlenül egyaránt. Az infrastruktúrális fejlesztések a gazdasági sze-

replők számára is kedvezőbb feltételeket kínálnak, a szolgáltatások erősítése pedig a vállalkozások versenyképességét is fokozza, nem beszélve a lakosság számának, helyi fogyasztási kedvének növekedésével. (Filep B. 2009)

Az önkormányzat, helyi szereplők által szervezett rendezvények lehetnek kulturális események, kereskedelmi rendezvények, sportrendezvények, vallási események, illetve ezek kombinációi. A kulturális rendezvények lehetnek „belső” jellegű rendezvények, melyek a település saját kultúrájából alakulnak ki és elsődleges céljuk a közösségi összetartozás szimbolizálása, ilyenek például az etnikai kisebbségek fesztiváljai, illetve jellemzően a falunapok. A „kereskedelmiesített” rendezvények esetében a célközönség már magába foglal a közösségen kívülieket is, célja sokszor a helyi értékek, tradíciók bemutatása a szélesebb közönség számára. A multikulturális események során a lakosság már jellemzően sem a nézőközönség, sem a szervezők között nem vesz részt.

A termékfejlesztés mellett elengedhetetlen a kommunikáció. „Ennek során meg kell határozni az üzenet tartalmát, melynek valósághűnek, hihetőnek és egyszerűnek, ugyanakkor vonzónak és egyben megkülönböztető jellegűnek kell lennie. Az üzenet tartalmának összeállításával a település törekedhet arra, hogy erősítse a már meglévő pozitív vélekedéseket vagy megkísérelje mérsékelni a negatív véleményeket. Választhat aközött, hogy inkább az érzelmekre ható üzenetet hoz létre vagy az információközlésre törekszik, általános vagy speciális vonásokat igyekszik a településsel kapcsolatban bemutatni. A megfogalmazott üzenetek természetesen célcsoportonként különbözhetnek, illetve mások lehetnek a már létező és a potenciális fogyasztók estében. Ezért is fontos rendezvények szervezése során marketing szempontból a célcsoport kiválasztása és megszólításának, elérésének megtervezése.” (Módszertani értékelés - „A TÁMOP-5.3.6/B-13/1-2014-0001 azonosítószámú projekt keretében módszertani támogatás az elnéptelenedő falvak fejlesztéséhez”, 2015) A fiatalok megszólításához a speciális vagy szelektált célcsoport számára vonzó információk és megjelenés hangsúlyozása szükséges, mint a 2017. évi ifjúsági olimpia (EYOF) esetében.

Győr és térsége

A Győrt környező falvak között egyértelműen megkülönböztethetők azok az agglomerációs települések, amik szuburbanizációs hatásra duzzadtak fel és amik mérete meghaladhatja a térség kisvárosaiét is lakosságszámot tekintve (Hardi 2014). Részben ezen településekről ingázik be Győrbe hivatásához kötődően több, mint 30.000 fő napi szinten.

Település	Helyben foglalkoztatott (fő)	El-ingázó (fő)	Bejáró (fő)
Győr	79.807	7.594	30.281

Forrás: KSH népszámlálás 2011 alapján Hardi Tamás saját számítása (Hardi 2014)

Győr központi szerepét támasztja alá egy 2014-ben publikált kutatási eredmény is, ami a tépályákat – az emberek térbeli mozgásaiból összeálló áramlási irányok (Mészáros 1988) – vizsgálva mutat rá a megyeszékhely központi szerepére. (Szörényiné 2014) A dolgozat szempontjából a következő elmozdulási irányokat elemezték: Oktatás (főként felsőoktatás) és Kultúra. Egyéb megbízható kutatás hiányában az oktatási és kulturális tépálya-vizsgálatok eredményeiből következtethetünk a Széchenyi István Egyetem hallgatói bázisának lehetséges mozgásaira.

A felsőfokú tépályák természete, hogy a felsőfokú oktatással rendelkező települések felé mutatnak, de eloszlásuk az alsóbb szintű oktatási tépályák esetében a térben jóval kiterjedtebb. (Szörényiné 2014) A vizsgálat során 173 településből jelölték meg felsőfokú tanulmányaik színhelyeül Győr városát, ami az összes tépálya 32%-át teszi ki. Tehát a környező települések felsőfokú oktatásban résztvevő lakosainak csaknem egyharmada Győrben tanul vagy tanult, így az egyetemi hallgatói közösségeknek jó eséllyel a kutatás célterületén állandó lakhellyel rendelkező tagjai is vannak.

Kulturális fogyasztás tekintetében a tépályák 36%-a saját tépálya, amiből helyi kultúrafogyasztásra következtethetünk. A színház, a koncert és egyes sportesemények már a nagyobb városokhoz, a szórakoztató programok (diszkó, fesztivál) szomszédos települések irányába mutattak. A kutatás során kirajzolódtak a kulturális miniközpontok is, ezek kapcsán érdekesség, hogy

Tét és Lébény nem jelentenek a környező települések számára kulturális központot, feltételezhetően Győrhöz mért relatív kis földrajzi távolságuk okán. Győr a 869 kulturális tépályát 178 településtől kapta a 190-ből. (Szörényiné 2014)

Győr szerepe a hazai felsőoktatásban

Az elemzés első része az intézmény által biztosított hallgatói közösség méretét hivatott feltérképezni. Ez a rész arra keresi a választ, hogy Győr és közvetlen vonzáskörzete mekkora hallgatói bázisra támaszkodhat kizárólag amiatt, hogy sikeres felsőoktatási intézmény működik a megyeszékhelyen. A képzés típusától függően számíthatunk arra, hogy többet vagy kevesebbet tölt-e az adott hallgató a városban, vagyis mennyire tekinthető könnyen megszólítható célcsoportnak a környékbeli rendezvények szempontjából, mennyi rugalmassággal rendelkeznek a hallgatók. A tizenkétezer főt is meghaladó hallgatói létszámnak érdemes csak a nappali tagozatos, aktív részét elsődleges célcsoportként figyelembe venni, ami közel hétezer főt jelent (6851 fő). A hétezer főt érdemes két további csoportra osztani a lakhatás típusa szerint. Ez alapján meg kell különböztetnünk kollégista és nem kollégista hallgatókat. Ha bármilyen adat rendelkezésünkre állna, akkor érdemesebb lenne a helyben lakó és a nem helyben lakó csoportokat azonosítani, hiszen így az alberletben lakókról is kiderülne, hogy kizárólag a tanulmányaik miatt költöztek a városba (személyes adattartalom lévén hallgatók lakóhelyi adatait tartalmazó adatbázis csak külön engedéllyel hozzáférhető).

Logikus lehet a másik oldalról is megközelíteni a lakhatási kérdést és az egyetem szerepét. Ha elfogadjuk az állítást, hogy viszonylag kevesen lehetnek azok, akik csak azért jelentkeztek a felsőoktatásba, mert Győrben van felsőoktatási intézmény, akkor tulajdonképpen állíthatjuk, hogy minden egyes nappali tagozatos hallgató a győri egyetem és a körülötte kialakuló ökoszisztéma, kapcsolódó imázs megtartó vagy idevonzó erejének köszönhető. A Széchenyi Egyetem kollégiumaiban közel 2000 fő (1965 fő) lakik és további közel 5000 fő az, aki feltehetően a városban maradt vagy alberletbe költözött a felsőoktatási tanulmányok elvégzésének idejére, tehát életvitelszerűen győrinek tekinthető.

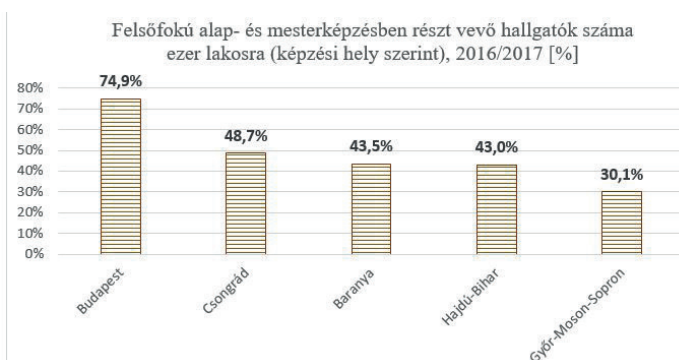
A Központi Statisztikai Hivatal adatai megmutatják, hogy a felsőoktatásban résztvevők aránya a Nyugat-Dunántúl régióban az országos átlaghoz képest elmarad. Ennek oka, hogy az oktatás területén Budapest, illetve a vidéki felsőoktatási központok (Szeged, Debrecen, Pécs) hagyományosan nagyobb felszívőerővel rendelkeznek. A felsőfokú alap- és mesterképzésben részt vevő hallgatók ezer lakosra számított aránya a 2016/2017-es tanévre vonatkozóan a következő: a nyugat-dunántúli megyékben 18,2% hallgató, ami kis mértékben elmarad a többi felsőoktatási központnak számító térségtől (kivéve Budapest-től). A Dél-Alföld régióban ez az arány 19,2%,

az Észak-Alföldön 19,6%, a Dél-Dunántúlon 21,3%, Budapesten pedig 74,9%.

Fontos hangsúlyozni, hogy a KSH adataiból jól látható Győr-Moson-Sopron megye régión belüli jelentős szerepvállalása a hallgatók felvételében. A 2. ábra megyei bontásban szemlélteti számunka az egyes megyékben a felsőoktatási hallgatók arányát ezer lakosra kifejezve, ami az intézmények népszerűsége, felszívó ereje mellett további vonzó tényezők meglétét is érzékelteti.

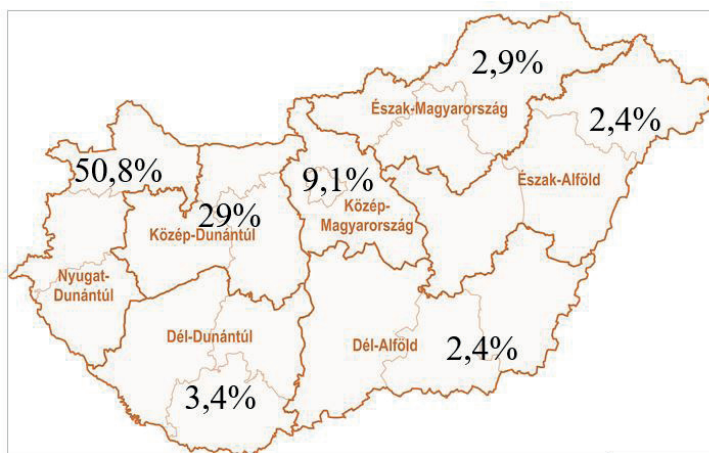
Miután kiderült, hogy a győri járás meglehetősen nagy szerepet játszik a fiatalok vonzásában, megvizsgáltuk, milyen arányban érkeznek eltérő régióból hallgatók. Ennek meghatározásához a

1. ábra: Hallgatók aránya megyei bontásban (az első 5 megye)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

1. kép: Széchenyi István Egyetem vonzásterülete – Hallgatók régió szerinti megoszlása

Forrás: Széchenyi István Egyetem adatközlése alapján saját szerkesztés

N=11295

Széchenyi István Egyetem hallgatóinak állandó lakhely szerinti irányítószáma nyújtott segítséget.

Az 1. képen látható, hogy a Széchenyi István Egyetem vonzásterülete legintenzívebben a Nyugat-Dunántúl régióra terjed ki, a hallgatók mintegy fele (50,8%) érkezik erről a területről. De a Széchenyi István Egyetem jelentős mértékben (29%) gyűjt be hallgatókat a Közép-Dunántúl régióból is. (Kovács Zs. - Tamándi L. - Filep B. 2010) A viszonylag közeli régióknak számító Közép-Magyarországról (9,1%), valamint Dél-Dunántúlról (3,4%) már jelentősen kisebb arányban érkeznek fiatalok az Egyetemre, feltehetőleg a korábban már említett felsőoktatási központok – ez esetben Pécs és Budapest – dominanciája miatt. Ezentúl az is megfigyelhető, hogy a távolabb található megyék körében már kisebb hatást gyakorol a Széchenyi István Egyetem, ennek oka maga a távolság, illetve Szeged és Debrecen felszívóereje lehet.

Továbbá az adatokból az is kiderült, hogy Győr-Moson-Sopron megyéből származó hallgatók között 63,4% az, aki nem győri, hanem valamely környező településről érkezett az Egyetemre. Elmondható, hogy a Széchenyi István Egyetem Győr-Moson-Sopron megyei hallgatói között a győri lakosok aránya 36,4%. Ezzel szemben országos viszonylatban a helyi lakosok aránya a 13,2% az egyetemre járó megyei lakosság arányában, tehát a győriek nagy bizalmat szavaznak intézményüknek).¹

Ezek az adatok nagy szerepet játszhatnak a megyében rendezett programok látogatottságában, hisz ahogy már a bevezetőben is említettük, az egyetemi hallgatók potenciális látogatók lehetnek, ezzel pedig keresletet biztosítanak a rendezvényeknek. A továbbiakban a Győrben és környékén megrendezésre kerülő programokkal foglalkozunk, kitérve, mennyire igyekeznek ezek megszólítani a fiatalokat.

Győr-Moson-Sopron megyei rendezvények

Miután a keresleti oldalt – vagy legalább is a potenciális hallgatói célcsoport számosságát – megismertük, kísérletet teszünk a kínálati oldal becslésére is. A megyében összesen 395 rendezvény lebonyolítását tervezték az önkormányzatok 2018-ban (GYMSMO 2018), amelyek témája rendkívül sokrétű. A rendezvények jelentős átfedettsége jellemző, azaz hasonló tematikájú,

kínálati oldalú rendezvények sorában az egyedi rendezvények aránya mérsékelt. Másrészt érvényesül az ún. területi árnyékolás jelensége, azaz a települések és rendezvényeik egymásnak is konkurencsei. Ez következik egyrészt a rendezvények hasonlóságából, másrészt időbeli koncentrációjukból, a megszólítandó célcsoportból.

Győr-Moson-Sopron megyében egész évben kiemelkedő kulturális élet zajlik. Számos változatos program közül választhatnak az érdeklődők, és minden korosztály megtalálhatja a számára kedvezőt. A térségben elérhetőek különböző zenei, gasztronómiai, sport és egyéb kulturális rendezvények, valamint a város- és falunapok egyaránt.

A hallgatók rendezvénylátogatási hajlandóságát több tényező is befolyásolja: az esemény témája, programjai, valamint meghatározó azok időpontja is. Az egyik legfontosabb szempont, hogy mennyire és mivel igyekeznek megszólítani a hallgatókat. Ez különösen fontos aspektus, hiszen feltételezhető, hogy a hallgató csak akkor látogat el egy programra, ha az számára olyat kínál, ami érdekli. Ez különösen igaz azokra, akik nem az adott településen élnek, emiatt fontos olyan programokat szervezni, amely maradásra bírja az egyetemistákat.

Győr és Sopron kiemelt szórakozási lehetőséget biztosít a látogatóknak, különösen a fiataloknak. Sopron egyik célszegmense a tanuló fiatalok köre, akiket zenei programokkal kívánnak elérni. Így a **VOLT Fesztivál**on kívül olyan rendezvényekre is sor kerül, mint a **Soproni Tavaszi Napok**, ahol komoly és könnyűzenei koncertekkel, színházi előadásokkal, illetve kiállításokkal várják az érdeklődő hallgatókat. Továbbá a **Soproni Szüreti Napok** keretén belül is lehetőség van kulturális és zenei programokon részt venni, ezenfelül pedig borkóstolással is csalogatja a vendégeket. (Filep B. – Rechnitzer J. 2010)

A győri **Négy Évszak Fesztivál** egész évben és minden évszakban fesztiválok sokaságával várja a látogatókat. **Nyárnyitó koncerttel** veszi kezdetét és **Nyárzáró koncerttel** ér véget a nyári programsorozat, amely során a különböző programok mellett a fiatalokat vonzó hazai előadók lépnek fel. A győri Édes Napokon szintén könnyűzenei koncertekkel igyekeznek felkelteni a fiatalok érdeklődését. A már emblematikussá

vált **Győri Könyvszalon** koncertekkel, könyvbemutatókkal, beszélgetésekkel, valamint könyvvásárral igyekszik megszólítani a fiatalokat. (Filep B. – Rechnitzer J. 2010)

Kisebbségi településeken is a zenei programokra helyeznek nagyobb hangsúlyt jellemző, hogy a **falu-** és **városnapok**on inkább olyan könnyűzenei előadókat hívnak meg vendégként, akik az idős helyett a fiatal réteget képesek elcsalogatni az eseményre. E korosztály elcsábításával pedig képesek nagyobb keresletet biztosítani a további programokra.

Az események között kevés olyan van, amely a külföldi hallgatók aktivitását növelhetné. A Széchenyi István Egyetem jelentős (3,3%) külföldi hallgatóval rendelkezik, és egyéb egyetemek példája alapján arányuk további emelkedése várható (Tóth – Kiss, 2017). Ráadásul a külföldi hallgatók ritkán tudnak hazautazni, továbbá feltehetőleg nem ismerik a térséget, így turisztikai kínálatot kereshetnek. Fontos a célcsoport speciális igényeinek és jellemzőinek figyelembevétele. Esetükben ugyanis a magyar nyelv és a helyi kapcsolatok hiánya miatt még a legnépszerűbb marketing platformok (internet, közösségi oldalak) is alig működőképesek. Nélkülözhetetlen az angol, német nyelvű kommunikáció, az adott rendezvényeket elmagyarázó, számukra figyelemfelkeltő hívószavak prezentálása, miközben figyelembe kell venni további sajátosságokat (pl. vallási előírások, kulturális szokások stb.), az elérhetőség pontos bemutatását (akár szervezett formában is). E szempontból a külföldi hallgatóság elérésében jelentős szerepe van az egyetem velük foglalkozó szervezeti egységeinek, diákszervezeteknek, ennél fogva mind a kapcsolattartás, mozgósítás, mind a marketing területén eredményesebbek.

A hallgatói részvételt a rendezvények időpontja is befolyásolja. A 2018-as Győr-Moson-Sopron megyei rendezvénytárgyú megtekintésekor szembevetendő volt, hogy a legtöbb program hétfőre esik, így azon egyetemisták is nagyobb arányban vehetnek részt, akik távolabbi régióból érkeztek és nem utaznak olyan gyakran haza. A korábban említett adatok alapján megtudtuk, hogy a Széchenyi István Egyetem hallgatóinak közel fele (49,2%) nem a Nyugat-Dunántúl régióból érkezett, 36,1% él Győr-Moson-Sopron megyében. Ezzel szemben a legtávolabbi régiók-

ban (Dél-Alföld, Észak-Alföld, Észak-Magyarország, Dél-Dunántúl) élők aránya 11,1%, így rájuk biztosan lehet építeni programkínálat terén, mivel valószínűleg ritkábban utaznak haza. Ugyanakkor megemlíthető, hogy a közelebről érkező és gyakrabban hazautazó (vagy naponta ingázó) hallgatók egy része feltehetőleg „elvész” a hétvégi rendezvények számára.

Bár nyáron kiemelkedő számú rendezvény (31% az összes rendezvény viszonylatában) közül válogathatnak, mégis szembe kell nézni azzal a ténnyel, hogy ebben az időszakban a hallgatók rendezvénylátogatása csökkenhet, ugyanis a tanév végével több – leginkább kollégista – hallgató hazaköltözik. Ugyanakkor a hallgatók jelentős része vesz részt nyári gyakorlaton a városban és térségében, illetve dolgozik, így hosszabb időszaktól tölt Győrben. Arányukról nincsenek információk, azonban rájuk biztosan építhetők a győri és a környékbeli települések programjai. A Széchenyi István Egyetem hallgatóinak adatai alapján elmondható, hogy a hallgatóság 17,8%-alakik kollégiumban, de akár az albérlésben élők is hazaköltözhetnek (erről nincs pontos adatunk, mivel a legtöbb albérlést a nyári időszakra is tartani kell). Ennek ellenére a potenciális nyári rendezvénylátogatók feltehetőleg leginkább Győr és környékének lakói közül kerülnek ki. Ennek következtében a nyári rendezvények esetében érdemes számba venni és potenciális célcsoportként kezelni a hallgatókat.

Ez az egész évet átölő 395 rendezvény megfelelően koordinált marketinggel kihasználhatja a megyeszékhelyen élő diákok sokaságát. A rendezvények nagyrészt a megye településeinek fő rendezvényei, amelyek azonban összességében sem szólítanak meg akkora tömeget, mint a győri hallgatói közösség. 2018-ban a rendezvények 11%-a falu- és városnap, 14%-a az országos ünnepekhez (március 15, május 1, augusztus 20, október 23) kapcsolódó helyi megemlékezés, míg a december egyértelműen a karácsony és az adventi programok időszaka. A megye vallási hagyományát erősíti, hogy a rendezvények 5%-a templomi, kegyhelyi búcsú, nem beleszámítva ebbe az augusztus 20-i szenteléseket, a karácsonyi és húsvéti ünnepkör eseményeit, további egyházi kulturális rendezvényeket (kórustalálkozók, egyházi-vallási kiállítások, stb.). Ezen vallá-

si-egyházi rendezvények kétségtelenül speciális szegmens számára relevánsak.

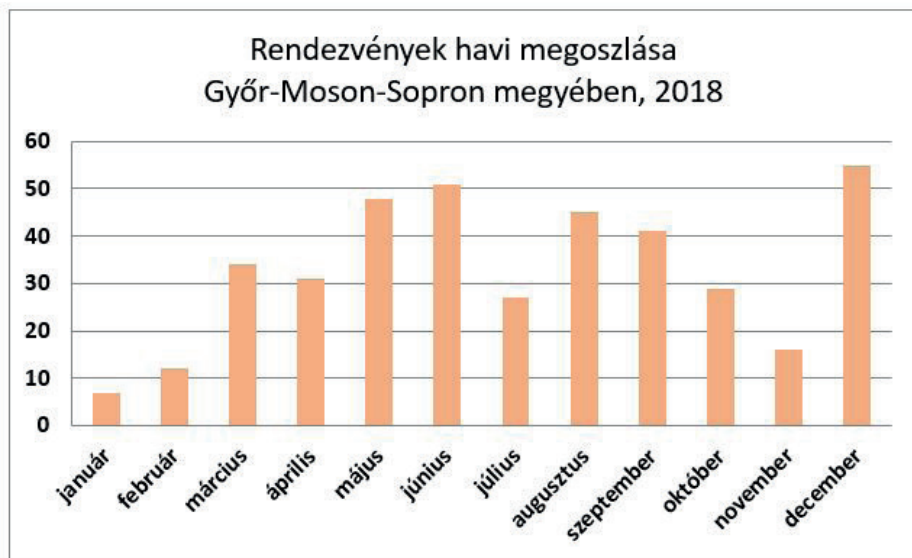
A programok éves megoszlása alapján (2. ábra) január-február holt időszaknak tekinthető, néhány program van csupán. Márciusban (8,5%) az ünnepi megemlékezések, áprilisban (7,8%) a húsvét mellett a majálishoz kapcsolódó rendezvények jellemzőek 2018-ban. Májusban a rendezvények 12%-át, júniusban 12,8%-át rendezik, jellemzően majálist, jünialist. A nyár a kulturális programok időszaka, ezek közül emelkednek ki a falu- és városnapok, melyek július (6,8%) és augusztus (11,3%) hónapokra koncentrálódnak, kisebb részük – jellemzően a szürethez kapcsolódva – húzódik szeptemberre. A falunapok tekintetében az augusztus 20-i kapcsolódás gyakori, ekkor tucatnyi rendezvény van egymás mellett, ebből kifolyólag elsősorban a helyi lakosság számára nyújtanak kínálatot, mivel már egymásnak is konkurenciát jelentenek a települések. Szeptember (10,3%) hagyományosan a szüret időszaka, míg októberben (7,3%) szintén a megemlékezésé a főszerep a helyi jelentőségű események mellett. November (4%) visszaesése már az adventi készülődést vetíti előre, míg decemberben a

programok 13%-át rendezik, jellemzően adventi napokat, téli kulturális eseményeket szintén nagyobb térségi kiterjedéssel.

Megállapítható tehát, hogy a megyei rendezvények tematikája és időpontja között is jelentősek az átfedések. A rendezvények tekintélyes hányada megemlékezés és elsősorban a helyi lakosságnak szól, ezért településmarketing, a győri egyetemi hallgatóság, mint potenciális célcsoport szempontjából érdemes az ezeken kívüli, speciális rendezvényekre fókuszálni. Ezek esetében megállapítható, hogy a januári-februári időszakot kivéve (ami alapvetően vizsgaidőszak, így a hallgatóság kevésbé mobilis) jelentős programkínálat érhető el Győr vonzáskörzetében. Ezen rendezvények mind tematikájukat, mind időbeliségüket tekintve jól szóródnak el az évben, tehát az egyetemi hallgatóság építhet rájuk és mint rendezvények, ezek is építhetnek a hallgatói bázisra, mint célcsoportra.

2018-ban a megye 183 településéből 59 település tervezett valamilyen rendezvényt (3. ábra), illetve osztotta meg ezek részleteit a megyei önkormányzattal, így ezen rendezvények szerepelnek a megyei rendezvénynaptárban. A települé-

2. ábra Rendezvények havi megoszlása Győr-Moson-Sopron megyében, 2018

Forrás: Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat

sek ötöde esetében csupán évi 1 db, 13,5%-uk esetében évi 2 db rendezvényt tartanak, így az 5 db-nál kevesebb rendezvénnyel rendelkező települések száma 26, azaz a rendezvényt tartó települések mintegy fele. Velük szemben 10-13 rendezvényt 9 település (15%), további 3 település évi 14-17, illetve 20 rendezvényt, illetve 1 település 37 db-ot. Az elemzésbe nem számoltuk bele Győr és Sopron városokat, azok jelentős programkínálata folytán.

A települések közül kiemelhető egyrészt a gazdag programkínálattal rendelkezők köre, másrészt a hallgatók számára könnyebben, közösségi közlekedéssel vagy kerékpárral elérhető települések. A megyei rendezvénylista alapján 16 település rendez 10-nél több programot éves viszonylatban, közülük azonban 12 település 30 km-t meghaladó távolságban van, a tapasztalatok alapján a hallgatók nagyjából 20 km-t hajlandók utazni egy-egy rendezvény kedvéért.

Bővítve a kört a Győr környéki településekkel megállapítható, hogy marketinget kevésbé fejtenek ki, az jellemzően a települési lakosságot célozza meg, így a programkínálat is (pl. Nagybajcs, Dunaszentpál).

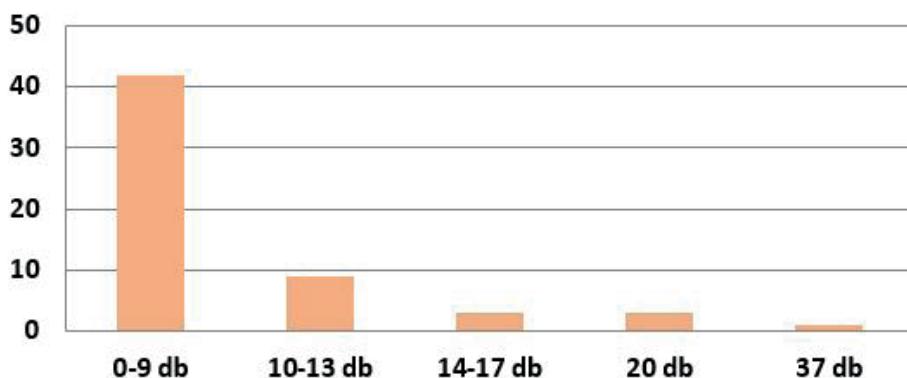
A megyeszékhely agglomerációjában lévő települések közül mind programkínálata, mind marketingje tekintetében kivételt képez **Pannonhalma**. Éves szinten tucatnyi programja a megye, illetve a régió lakosságának szól, látogatottságuk pedig dunántúli lefedettségű. A programok között a sport (gyalogtúra), kulturális rendezvények, városnap és egyházi rendezvények is helyet foglalnak, miközben ügyelnek ezek időbeli eloszlására. Egy-egy esemény során több kapcsolódó program is színesíti a rendezvényt. Marketingtevékenységük mind az önkormányzat saját honlapján, mind a közösségi oldalakon igen aktív.

A közeli **Abda** rendezvényei a nyári hónapokra fókuszálnak, a programok nagy részét július-szeptember között szervezik. A 10 km-re lévő település kerékpárral is könnyűszerrel megközelíthető. Gönyű és **Ikrény, Nyúl, Pér, Vének** megközelítésük mellett kikapcsolódási lehetőségeikkel (természeti látnivalók, sportolás, strand, pincesor) emelkednek ki.

A szakirodalomból (Piskóti 2012, Kozma 2002, Mészáros 1997, Rechnitzer 1995) kitűnik, hogy a város- vagy településkommunikáció akkor lehet sikeres, ha jól fókuszált üzeneteket juttat el egy-egy speciális csoporthoz. Az elemzésem alapján 7 olyan település azonosítható,

3. ábra Települések száma rendezvényeik alapján, 2018

Települések száma rendezvényeik alapján, 2018

Forrás: Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat

amelyek programjai elérhető közelben vannak a vizsgált csoport számára, azaz könnyen, kerékpárral vagy közösségi közlekedéssel elérhetőek Győrből. A programok tematikája nehézséget okozhat a célcsoport megszólításában, hiszen a hagyományok erősebben kötik őket a programok változatlanóságának megtartásához, mintsem az új célcsoportokat bevonzó újítások kivitelezéséhez. Kérdés ugyanakkor, hogy a lakosság számára a rendezvények hagyománya, bevett tematikája mennyire változtatható, igénylik-e az újdonságokat, ami más újabb célcsoportok számára is vonzóbb hatást fejt ki.

A célcsoportbecslés szerint az egyetem nagy létszámú potenciális látogatót biztosíthat a rendezvényekre. A korábbi megállapítás alapján az egyetem közel hétezer hallgatójának mintegy kétharmada Győr-Moson-Sopron megyei lakos, ezen célcsoport többsége mozgósítható a Győr környéki települések programjaira.

A jövőben várható, hogy a Széchenyi István Egyetem hallgatói létszáma leginkább a külföldről érkező hallgatóknak köszönhetően növekedni fog, amely a vizsgált csoport heterogenitásának növekedését is eredményezi. A növekvő célcsoport azonban növekvő piacot is jelent, amelynek elérését meg kell valósítani a településeknek, amennyiben a fejlődés ezen útját is járni kívánják. Itt kezdődik a terület- és településmarketing témaköre. Mivel ehhez a célcsoportok tudatos, célzott megszólítása szükséges, a trendek követése (pl. gasztrofesztiválok, kézműves hamburger és sörök) mellett az egyediség kiemelésével, kapcsolódó szolgáltatások kialakításával (pl. kézműves vásár, piac öko-, biogazdálkodásból származó alapanyagok beszerzése stb.), alternatív lehetőségekkel (pl. játszótér gyerekeknek, amíg a szülők mással foglalkoznak, esőprogram, fedett programok, tanösvény látogatással stb.).

Összefoglalás

A Széchenyi István Egyetem hallgatóinak fele a saját régiójából érkezik, és minden harmadik személy Győr-Moson-Sopron megyei lakos, így ők kiemelt célpontjaivá válhatnak a városban és környéken lévő rendezvényeknek, ugyanis a kisebb távolság miatt ők könnyebben elérhetik ezeket a programokat. A hallgatók 11 százaléka távolabbi településről érkezett, a ritkább hazautazás miatt ők is potenciális hétféle rendezvénylá-

togatók lehetnek, ugyanez vonatkozik a külföldi hallgatókra is.

Összességében tehát elmondható, hogy a Széchenyi István Egyetem vonzása nagyban hozzájárulhat a programokon való aktivitáshoz. Ehhez viszont szükséges olyan rendezvényeket biztosítani, amely érdeklődésüknek megfelelő programokat kínál a fiatal generáció számára is. A rendezvények vizsgálata alapján kijelenthetjük, hogy a települések a különböző kulturális, de leginkább zenei programokkal kívánják a fiatalokat megcélózni.

A településmarketing módszerének alkalmazásával, pontos koordinációval, több szereplő bevonásával a megyeszékhely körüli települések hasznélvezői lehetnek az agglomerációs hatásoknak, közelségüknek köszönhetően profitálhatnak és az egyetemi hallgatók kimozdulásának első számú célterületei lehetnek. Ehhez a célcsoport és a marketingeszközök kiválasztása, tudatos és folyamatos működtetése szükséges. A célcsoport figyelmét felhívó eszközök mellett azonban legalább ilyen fontosak az újdonságok, a megfelelő programkínálat, ezek települési egyeztetésével az átfedések elkerülése, valamint a szolgáltatások körének, színvonalának emelése, biztosítása. Speciális szegmenst jelentenek a külföldi hallgatók, megszólításuk és mozgósításuk külön kapacitást igényel.

A nyári programdömping mellett érdemes a tavaszi és őszi időszakban is programokat rendezni, különösen a fiatalok számára is igényelt területeken, amiben a hagyományos, bevett gyakorlatok újrafogalmazása, jó gyakorlatok alkalmazása jelentős előrelépést biztosíthat.

NAGY DÁVID
– **DOROGI ZOLTÁN**²:

Felhasznált irodalom

Ashworth, G. J. – Voogd, H. (1988) *Marketing the city: concepts, process and Dutch applications*. *Town Planning Review*, 59., 1., pp. 65–79. ¹Egyesült Nemzetek szövetsége: *Good Governance and Human Rights*

Filep B. – Rechnitzer J. (2009): *An analysis of the Hungarian major cities and their territories and their opportunities of development*. „Real Corp 2009. 14th International Conference on Urban Planning, Regional Development and Information Society” *Sitges*. 2009. április 22-25.

Filep B. (2009): *Magyarországi nagyvárosok versenyképessége és térség-szervező funkciói*, 229 p., Doktori disszertáció

Filep B. - Kovács Zs. - Tamándl L. (2010): *A felsőoktatási intézmények versenyképessége Magyarországon és azok mérésének dilemmái*. In: *Tanulás, tudás, gazdasági sikerek avagy a tudásmenedzsment szerepe a gazdaság eredményességében tudományos konferencia kiadványa* : Győr, 2010. április 14.. Konferencia helye, ideje: Győr, Magyarország, 2010.04.14 Budapest: Lifelong Learning Magyarország Alapítvány, Paper CD.

Filep B. – Rechnitzer J. (2010): *Position and Possibility of Large Hungarian Towns in the Hierarchy of the European Towns*. „Real Corp 2010. 15th International Conference on Urban Planning, Regional Development and Information Society” Vienna. 2010. május 18-20.1.

Filep B. - Kara Á. - Kovács Zs. - Tamándl L. (2012): *Mennyire gyakorlatias a felsőoktatás? A felsőoktatás képzéseinek válasza a munkaerőpiac elvárásaira*. In: Tóth Péter, Duchon Jenő (szerk.) *Kutatások és innovatív megoldások a szakképzésben és a szakmai tanárképzésben: II. Trefort Ágoston Szakmai Tanárképzési Konferencia. Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2012.11.20 Budapest: Óbudai Egyetem*, pp. 171-182

Filep B. (2014): *A nagyvárosok az európai és a magyar területi politikában*. In.: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. *Regionális- és Gazdaságtudományi Kismonográfiák; 2014/5, Pécs; Győr; Publikon Kiadó*, 201 p.

Hardi T. (2014): *Lados M (szerk.) A gazdaságszerkezet és vonzáskörzet alakulása*. Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2014. pp. 49-69. (A Győri Járműipari Körzet, mint a térségfejlesztés új irányja és eszköze c. kutatás monográfiái; 5.) (ISBN:978-615-5298-44-8)

Kneafsey, M. (2000) *Tourism, Place Identities and Social Relations in the European Rural Periphery*. *European Urban and Regional Studies*, vol. 7 no. 1, pp. 35–50 Lim, H. (1993) *Cultural strategies for revitalizing the city: a review and evaluation*. *Regional Studies*, 27., 6., pp. 589–595.

Kovács Zs. - Tamándl L. - Filep B. (2010): *Észak-dunántúli vállalkozói elit elvárásai a Széchenyi István Egyetemen és hallgatóival szemben*. In.: *TÉR ÉS TÁRSADALOM* 24. évf., 2. sz., pp. 93-105.

Kozma G. (2002): *Terület- és településmarketing: geográfus és földrajz tanár szakos hallgatók számára*. – Egyetemi jegyzet, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 155 p.

Mészáros, B. (1997) *Önkormányzat és marketing*. Magyar Közigazgatás, 67., 9., pp. 556–566

Mészáros R. (1988): *A FALUSI TELEPÜLÉS TÉRBELISÉGE A LAKOSSÁG TÉRPÁLYÁI ALAPJÁN Tér és Társadalom* 2. évf. 1988/1. 43-57. p.

Módszertani értékelés - „A TÁMOP-5.3.6/B-13/1-2014-0001 azonosítószámú projekt keretében módszertani támogatás az elnéptelenedő falvak fejlesztéséhez”, OKT Full Kft, 2015

Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció, 2014 (elfogadta az Országgyűlés 1/2014 (I.3.) OGY határozata)

Pálné Kovács I. (2010): *A helyi társadalom és az önkormányzatok, a helyi hálózatok* In.: *COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE* 20:(5 (190)) pp. 32-49.

Pálné Kovács I. (2012): *Nagyvárosi fejlesztési koalíciók, Somlyódy Péter E (szerk.) Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései: Három magyar nagyvárosi térség az átalakuló térben*. 243 p. Pécs: IDResearch Kft.; Publikon, 2012. pp. 135-151.

Rechnitzer, J. (1995) *Vázlatpontok a településmarketing értelmezéséhez és kidolgozásához*. *Tér és Társadalom*, 1-2., pp. 5–17.

Piskóti István, Dankó László, Helmut Schupler (2002): *Régió- és településmarketing*. KJK KERSZÖV, Budapest.

Piskóti I. (2012): *Régió- és településmarketing*. Akadémia Kiadó, Budapest

Sopron Megyei Jogú Város Integrált Településfejlesztési Stratégiája, 2014-2020 (Sopron ITS)

Szörényiné Kukorelli I. (2014): *Lados M (szerk.) A gazdaságszerkezet és vonzáskörzet alakulása*. Győr: Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2014. pp. 22-48. (A Győri Járműipari Körzet, mint a térségfejlesztés új irányja és eszköze

c. kutatás monográfiái; 5.) (ISBN:978-615-5298-44-8)

Tóth Eszter, Kiss Marietta (2017): *A külföldi hallgatók elégedettségi felmérése a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karán. Debreceni Szemle*, 25. évf., 4. sz., 499-511. o.

Ward, S. V. (1998) *Selling Places: The marketing and promotion of towns and cities 1850-2000*. E & FN Spon, London, p. 269.

Jegyzetek

1. <https://www.ksh.hu/teruleti>

2. Nagy Dávid PhD hallgató, Széchenyi István Egyetem (Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola). Dorogi Zoltán, Debreceni Egyetem

TOPlista – a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program sikeres települései

A 2014-2020-as programozási időszak Terület- és Településfejlesztési Operatív Programja (röviden: TOP) azt a célt tűzte ki, hogy a térségi, decentralizált gazdaságfejlesztés által növelje a foglalkoztatást. A gazdaságélénkítést, valamint város- illetve településfejlesztést a TOP helyi feltételek biztosításával kívánja megvalósítani. A települések önkormányzatai által kijelölt fejlesztésekhez a TOP-projektek törekszenek decentralizált módon forrásokat biztosítani, így támogatva azok gazdaság- és településfejlesztési törekvéseit. A 2014-2020-as időszakot tekintve a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programban mintegy 1190 milliárd forint áll rendelkezésre, ebből az elmúlt években (2016-2017) több mint 700 milliárd forintnyi támogatást ítélték oda. Kutatásom során azt vizsgáltam, hogy mely települések, illetve megyék milyen arányban részesültek ezen forrásokból, valamint, hogy a hátrányos településekhez, térségekhez tényleg eljutottak-e a felzárkóztatáshoz szükséges források. A vizsgálat a Terület- és Településfejlesztési Operatív Programban sikeresen pályázó önkormányzatokra és az általuk elnyert forrásokra terjed ki. Kutatásom első lépéseként legyűjtésre kerültek az eddig győztes, csaknem négyezer pályázat nyilvános adatai, így a kutatás során harmincezernél is több adat került elemzésre. Az összehasonlító vizsgálatokhoz kiegészítésre került

az adatbázisom a Központi Statisztikai Hivatal demográfiai és gazdasági, valamint az önkormányzati gazdálkodások információival. Elemzés során az adatbázisomat matematikai és statisztikai módszerekkel vizsgáltam, majd az eredmények tükrében fogalmaztam meg következtetéseimet. Elemzésem kiválóan szemlélteti hogyan követi a NUTS II. és III. szinten az odaítélt források allokációja az TOP egyik fő célkitűzését, azaz az elmaradott térségek felzárkóztatását. Habár arányaiban magasabb összegű támogatáshoz jutottak a hátrányos helyzetű térségek, de az alacsonyabb szinteken már komoly egyenlőtlenségek figyelhetők meg az egyes települések forrásallokációja során.

Kulcsszavak: településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, uniós források, felzárkózás, forrásallokáció

1. Szakirodalmi háttér

Egyedi (1985) megfogalmazásában „a területfejlesztési politika olyan kormányzati cselekvés, amely – meghatározott célok érdekében – beavatkozik a régiók közötti egyensúlyt alakító erők működésébe. Mind a célok kijelölése, mind a beavatkozási pontok és a beavatkozási módok kiválasztása együttes politikai és tudományos kiválasztás eredménye”. A településfejlesztés körébe tartozik a gazdasági és környezeti folyamatok országos, valamint területi szintű kutatása, a fejlesztési célok tekintetében rövid, közép- és hosszú távú

tervek előkészítése, majd ezek megvalósítása a fejlesztési programok által. További feladatként határozható meg a fejlesztési politika kialakítása, amelyvel a társadalom és gazdaság megújulását idézi elő, mindemellett a hátrányos helyzetben lévő térségek felzárkóztatását célozza meg. A program részét képezi a gazdasági szerkezet megújításán túl a munkanélküliség mérséklése, az ezzel kapcsolatos problémák megoldása. Ezen célkitűzések, illetve a tartós fejlődés érdekében igyekszik a vállalkozók számára olyan környezetet kialakítani, melyben könnyebbé válik vállalkozások létrehozása, alapítása (Tftv 1996). Az előírásoknak megfelelően a fejlesztési politika kidolgozásánál előtérbe kell helyezni a térségben hasznosítható erőforrások alkalmazását (Hoffman 2015). Az eddig felsorolt kötelezettségeken túl figyelmet kell fordítani az adott terület versenyképességének javítására is, valamint ennek érdekében az innováció és az ágazatok megújítására. Szerkezetátalakítás megvalósításával (új gazdasági területek bevonásával, kevésbé versenyképes osztályok leépítésével) elérhető a foglalkoztatottság növelése, a területi ki-egyenlítés előrelendítése. Ezáltal lehetővé válhat a TOP program egyik legfőbb céljának elérése, hogy az elmaradottabb területeken jelentkező feszültségeket csökkentsék és megkezdődhessen a terület felzárkóztatása az ország versenyképesebb térségeihez. A területfejlesztésben számos szereplő érdekelt (állami szervek, önkormányzatok, gazdálkodást végző szervezetek, a természetes szemé-

lyek és szervezeteik). Együttműködési kötelezettségeiket törvény szabályozza.

Ezek a szervek 2012 januárjáig a Területfejlesztési Önkormányzati Társulás, a Kistérségi Fejlesztési Tanács, a Megyei Önkormányzat, a Megyei Területfejlesztési Tanács, a Térségi Fejlesztési Tanács és a Regionális Fejlesztési Tanács voltak, majd a módosulást követően január 1-től a Kistérségi Fejlesztési Tanács helyét a Megyei Területfejlesztési Konzultációs Fórum vette át (Tftv 1996). Tehát a területfejlesztés igen összetett fogalom, melyen az egész társadalom, a már említett szervek és nonprofit szervezetek szerepet vállalnak (Szigeti 2006).

A helyi gazdaságfejlesztés tudatosan beavatkozik a helyi gazdaság életébe. A beavatkozás célja nem csupán a gazdasági növekedés elérése, hanem olyan további minőségi változások megvalósítása, mint a foglalkoztatás bővülése, társadalmi problémák megoldása, hozzáférés újabb szolgáltatásokhoz. Elmondható, hogy a végső célja a lakosság életszínvonalának növelése. Ehhez külső és belső erőforrásokat használ fel. A folyamat elindítója lehet akár egy külső szereplő (pl. az Európai Unió, külső befektető, kormányzati gazdaságpolitika), de jellemzőbb, hogy a helyiek kezdeményezésén alapul. A szakirodalomban nem teljesen egyértelmű a gazdaságfejlesztési folyamat alapvető célja. A már szóban forgó beavatkozások alatt tulajdonképpen sok fejlesztési lehetőséget értünk. Beavatkozásként gondolunk az infrastruktúra, a szolgáltatások, mi több, a vállalkozások fejlesztésére is (Mezei, 2006). Wong (1996) munkájában

a termelékenység növekedését emeli ki eredményként. A helyi kultúra, mint vizsgálati fókusz Syrett 1995-ös munkájában jelenik meg. Ezzel szemben Wilson (1995) megfogalmazásában a helyi közösség kulturális és viselkedési jellemzői mellett a gazdasági faktorok is befolyásolják a helyi gazdaságot. Benett és Krebs (1991), továbbá Bartik (1995) a helyi gazdaságfejlesztés alapfeladatának a munkahelyek teremtését határozzák meg, ezzel emelve a jólét érzetét is.

A szereplők köre meglehetősen széles, így csoportosításuk is igen komplikált, ám Lengyel Imre (2003) négy kategóriába sorolja őket, ezek pedig a helyi kormányzati szektor, az üzleti szféra, a tudástranszfer intézmények és fejlesztő ügynökségek. Ebből adódóan a helyi gazdaságfejlesztés nem csupán a helyi szervek feladata, hiszen a folyamat legfőbb irányítása a kormányzat feladata. A Lengyel-féle „négy lábon” álló rendszer nem teljes, ugyanis a helyi lakosok mint szereplők nem sorolhatók egyik csoportba sem, pedig igencsak aktív szerepet töltenek be a tevékenység során. Ők akár önállóan, akár csoportot alkotva válhatnak lényeges résztvevőkké, így aztán a későbbiekben civil szervezetekké is alakulhatnak, amely szintén nem sorolható a négy kategória egyikébe sem. Mivel a szereplők között a vállalkozások felelőssége rendkívül jelentős, így kulcsfontosságú szót ejteni a gazdaságfejlesztésben betöltött szerepükről. Kétféle módon történhet ez, egyrészt aktívan részt vesznek a gazdaságfejlesztésben, másrészt pedig célcsoportjai is annak (Kollár 2012).

Összegezve elmondható tehát, hogy a helyi, decentralizált gazdaságfejlesztés fő célkitűzései közé sorolható a belső tényezőkre alapuló gazdaságfejlődési potenciál növelése a fenntarthatóság dimenzióinak (gazdasági, társadalmi, környezeti) figyelembevételével, továbbá a gazdasági és társadalmi szereplők (vállalkozások, önkormányzatok, civilek, egyéb szereplők) összekapcsolása, együttműködésükre való törekvés. Innovatív, ám a helyi viszonyoknak megfelelő és azokhoz alkalmazkodó megoldásokat használ a helyi jövedelemtermelő, illetve tőketeremtő képességek növelése érdekében. Tehát végső célja, hogy az erőforrásokkal (tőke, humán) helyben, a lokális körforgásban való gazdálkodás és a helyi jövedelemtermelő képesség emelése megvalósuljon.

2. Terület- és településfejlesztési Operatív Program

A Széchenyi terv 2020. program részeként a 2014-2020 tervezési időszakban az Európai Unió egy operatív program keretein belül Partnerségi Megállapodást kötött Magyarországgal, így a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program, a Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program és a Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program az Európai Uniók célok megvalósításának elérése érdekében igyekszik teret nyerni. Az Unió magyarországi célkitűzései közé sorolható a foglalkoztatás növelése, a fenntartható energiagazdaság elérése, az éghajlatvédelem, valamint a szegénység és ki-rekesztettség elleni küzdelem is. Ezek a programok feltétlenül szükségesek,

hiszen hazánkban a térbeli különbségek már nemcsak megyei, hanem járási szinten is megjelennek. További problémaként merül fel a munkanélküliség térnyerése, amely már nemcsak vidéken, a kisebb településeken, hanem a városokban is megmutatkozik. A TOP elsődleges célja a város-vidék kapcsolat megerősítése és újjáélesztése, hiszen ez rendkívüli módon képes befolyásolni az adott térség versenyképességét. E kapcsolat megújítása révén az elmaradott területek és kistépülések a fejlesztés fókuszába kerülnek, hiszen ezen állapot további fennállása veszélyeztetné a községek fennmaradását. Megoldásként társadalmi felzárkóztatást és a munkaerőpiacra való bejutást szükséges eszközölni. A TOP beruházási és célterületei Magyarországon a megyék, Pest megyei kivétellel, tehát a „kevésbé fejlett régiók”. Az Operatív Program egyik stratégiai célja tehát a gazdaságélénkítés és a foglalkoztatottság növelése, amelynek érdekében a helyi feltételek megteremtése elengedhetetlen. A vállalkozások munkahelyteremtő képességének ösztönzése által, valamint a munkahelyek elérhetőségének javításával kívánja a foglalkoztatottság emelését elérni. Ezen felül a kisgyermekesek munkaerőpiacra való visszatérését gyermekellátási szolgáltatások által igyekszik segíteni. Támogatást nyújt a helyi gazdasági infrastruktúra fejlesztéséhez, a térségi és turisztikai vonzerő-fejlesztésekhez, továbbá a közlekedésfejlesztéshez, amely a munkaerő mobilitásának megkönnyítését idézné elő. Legfőbb kedvezményezettjei a helyi önkormányzati szervek és

az önkormányzati többségi tulajdonnal rendelkező vállalkozások. A vállalkozásbarát város- és településfejlesztés, valamint az életminőség és a társadalmi összetartozás jelenik meg még a célkitűzések között, ezekhez szintén a helyi feltételek biztosítása szükségeltetik. Ez utóbbi a vállalkozások, befektetők és a lakosság számára vonzó feltételek biztosítására törekszik, ezen felül a fiatalok és a népesség megtartása szerepel a további tervek közt. Ehhez támogatásként a TOP települési környezetvédelmi infrastruktúrafejlesztéseket, szemléletformáló képzéseket kezdeményez. A kedvezményezettek szintén a helyi önkormányzat költségvetést irányító szervei, önkormányzati többségi tulajdonú vállalkozások, a non profit és civil szervezetek, egyházak. A TOP tehát a 18 magyarországi megye, valamint a megyei jogú városok szintjén nyújt támogatást, amelynek során összehangolt fejlesztésekre biztosít forrásokat. A helyi közösség által irányított helyi fejlesztésekre 20-30 akciócsoport áll rendelkezésre, és ez mind a helyi szereplők bevonásával történik.

A Terület- és Településfejlesztési Operatív Program prioritásait és kereteit a 2014-2020-as időszakra vonatkozóan az 1. táblázat tartalmazza.

3. Anyag és módszer

Elemzésemhez mindenképp először adatbázis összeállítására volt szükség, ezt két forrásból hoztam létre. Első részéhez a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program győztes pályázóinak adatbázisát gyűjtöttem le a www.palyazat.gov.hu oldalról. A legyűjtés

1. táblázat: Terület- és Településfejlesztési Operatív Program prioritásai és keretei

PRIORITÁSTENGELYEK	Alap	OP-n belüli arány (%)	Indikatív forráskeret Mrd Ft
1. Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére	ERFA	24,2	298,5
2. Vállalkozásbarát, népességmegtartó településfejlesztés	ERFA	12,0	147,8
3. Alacsony széndioxid-kibocsátású gazdaságra való áttérés kiemelten a városi területeken	ERFA	16,3	201,0
4. A helyi közösségi szolgáltatások fejlesztése és a társadalmi együttműködés erősítése	ERFA	5,0	61,8
5. Megyei és helyi emberi erőforrás fejlesztések, foglalkoztatásösztönzés és társadalmi együttműködés	ESZA	7,3	89,7
6. Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban	ERFA, ESZA	31,4	387,0
7. Községi szinten irányított városi helyi fejlesztések (CLLD)	ERFA, ESZA	3,7	45,6
Összesen		100	1 231,4

Forrás: www.palyazat.gov.hu alapján saját szerkesztés

után rendelkezésemre állt a győztes települések neve, a prioritás megnevezése, a megítélt támogatás nagysága, valamint a tervezett projekt összköltsége. A legyűjtésre 2018 szeptemberében került sor, így az adatbázis a 2018 szeptemberéig támogatási döntéssel rendelkező 5744 pályázatot tartalmazta. A prioritásokon belüli megoszlást a 2. táblázat tartalmazza.

**2. táblázat: TOP győztes projektek száma
2018 szeptemberéig**

Prioritás	Mennyiség (db)
TOP-1	1381
TOP-2	659
TOP-3	1566
TOP-4	783
TOP-5	373
TOP-6	883
TOP-7	99
Összesen	5744

Forrás: www.palyazat.gov.hu alapján saját szerkesztés

Ezek után került sor az adatbázis rendezésére, azaz összevontam a nyertes települések pályázatait. Az adatbázis alapján összesen 1733 település rendelkezett győztes pályázattal, a települések összesen 1 128 047 974 324 Ft forrást nyertek el céljaik megvalósításához. A legtöbb győztes pályázattal Borsod-Abaúj-Zemplén megye települései rendelkeztek (szám szerint 206), míg a lista ellentétes oldalán Csongrád megye állt 59 támogatott projekttel.

Az adatbázis második feléhez az érintett települések, megyék, régiók társadalmi-gazdasági mutatóinak legyűjtésére került sor a Statisztikai Hivatal adatbázisaiból. Legyűjtöttem a települések létszámadatait, az önkormányzati gazdálkodás főbb adatait, a helyi adóbevételek nagyságát mind település, mind megyei és régiós szinten. Megyei és régiós szinten a bruttó hazai termék adatok is rendelkezésre álltak.

Az elemzéseket matematikai-statisztikai módszerekkel végeztem. Az elemzésnél a vizsgálatok elvégzésére adatbázis-kezelő (Excel) segítségével (matematikai és statisztikai függvények, valamint PIVOT tábla) került sor. Az adatok kapcsolatának vizsgálata (korreláció) SPSS 22.0 alkalmazásával történt. Korrelációs számítás elvégzésére jellemzően akkor kerül sor, amikor a különböző változók egymásra gyakorolt hatását kívánjuk vizsgálni. A korrelációs számítás a különböző változók közti kapcsolat irányát és szorosságát jeleníti meg (Molnár 2015). A különböző változók közti kapcsolat irányát a korrelációs együttható előjele, szorosságát a korrelációs

együttható abszolút értéke mutatja meg (Sajtos – Mitev 2007). A Pearson-féle korrelációs együttható (r) értéke -1 és $+1$ közt helyezkedik el: az 1 -hez közeli értékek (abszolút értékben) szoros kapcsolatra, a 0 körül mozgó értékek pedig korrelálatlanságra (kapcsolat hiányára) utalnak (Hunyadi – Vita 2008).

Barna és társai (2006) ennél keményebb kritériumokat fogalmaztak meg, eszerint:

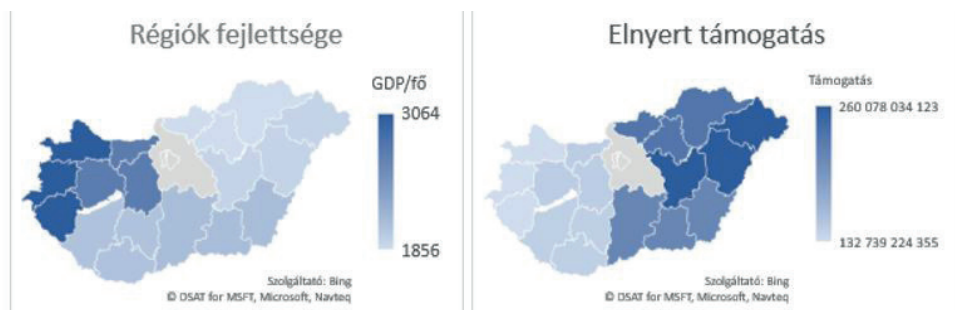
- $0,0 < |r| < 0,4 \rightarrow$ laza kapcsolat, vagy nincs kapcsolat
- $0,41 \leq |r| < 0,7 \rightarrow$ közepes kapcsolat,
- $0,71 \leq |r| < 0,91 \rightarrow$ szoros kapcsolat,
- $0,91 \leq |r| > 1 \rightarrow$ nagyon erős kapcsolat van a különböző változók közt.

4. Eredmények

Vizsgálatomat három lépcsőben végeztem el. Először regionális szinten elemeztem a megítélt támogatások és a regionális fejlettség kapcsolatát. Megvizsgáltam mindenekelőtt a magyarországi konvergencia régiók fejlettségét, a használt mérőszám az egy főre jutó GDP volt. Látható, hogy a régiós térképen vizualizálva a NUTS II. szintű régiókat, a legfejlettebb a Nyugat-magyarországi volt, a legkevésbé fejlett pedig az Észak-magyarországi régió volt. Ha az elnyert támogatások nagyságát nézzük, akkor az Észak-alföldi régió kapta a legtöbb forrást, míg a legkevesebb a Közép-dunántúli régióba jutott (1. ábra)

A vizuális ábrázoláson túl azt is megvizsgáltam, hogy van-e kapcsolat az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatás nagysága között. Korrelációs számítást végeztem, a kapott adatot értelmezve pedig megállapíthatjuk, hogy magas

1. ábra: A régiók fejlettsége és a kapott támogatások

Forrás: www.palyazat.gov.hu és KSH alapján saját szerkesztés

szignifikanciaszint mellett a korrelációs együttható értéke nagyon erős, már-már függvényszerű negatív kapcsolatot tár fel, így kijelenthető, hogy minél alacsonyabb fejlettségi szinten állt az adott térség, annál magasabb támogatáshoz jutott ($r=-0,824$; $p=0,05$)

A kapcsolat igazolása után koordináta-rendszerben ábrázoltam a két dimenziót (támogatás nagysága, egy főre jutó GDP). A 2. ábrán látható, hogy a hat konvergencia régióból kettő szinte tökéletesen illeszkedik egy képzeletbeli egyenesre, ez is mutatja a korreláció erősségét. Azonban az is látható, hogy két-két térség esetében eltérést vehetünk észre. A Dél-alföldi régió és a Nyugat-dunántúli régió pozitív irányba, a Közép-dunántúli régió és a Dél-dunántúli régió pedig negatív irányba tér el az egyenestől, így megfogalmazhatjuk azt, hogy regionális szinten érvényesült a „minél fejletlenebb, annál több forrást”-elv, nyertesnek a Dél-alföldi régió és a Nyugat-dunántúli régió tekinthető, e két régió kapott arányaiban magasabb támo-

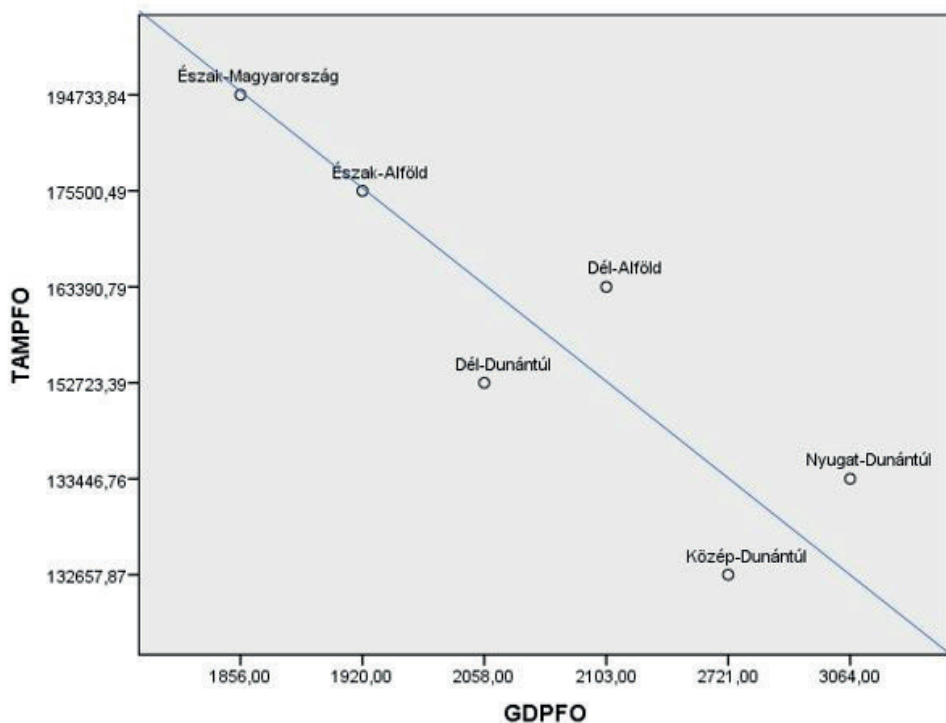
gatást, mint amit a gazdasági potenciálja indokolt

A regionális szint után a fenti vizsgálatokat megismételtem megyei szinten is. A vizsgálat során vizualizáltam a megyei szintű egy főre jutó GDP-t és a kapott támogatásokat az egyes megyékre vetítve. Mint az a 3. ábrán is látható, a kapcsolat már a térképes ábrázolásnál sem mutat egyértelműen leolvasható összefüggést, hiszen míg a legalacsonyabb az egy főre jutó hazai termék Nógrád megyében volt, addig a legtöbb támogatást Borsod megye realizálhatta.

Megvizsgálva a megyék esetében az egy főre jutó GDP és a kapott támogatások korrelációját, a fentieket nem támaszthatom alá, ebben az esetben is jelentkezik a szignifikáns erős negatív irányú kapcsolat ($r=-0,848$, $p=0,01$).

A kétdimenziós ábrázolást megvizsgálva a megyék esetében (4. ábra), megfigyelhetjük, hogy a várt kapcsolat (minél alacsonyabb a megye fejlettsége, annál több támogatást kapott) szintén megfigyelhető. Az alacsony egy főre jutó GDP-vel rendelkező megyék közül

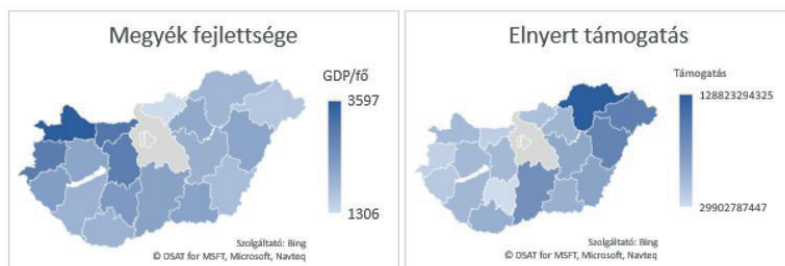
2. ábra: Az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatások kapcsolata régiós szinten

Forrás: saját szerkesztés

3. ábra: A megyék fejlettsége és a kapott támogatások

Forrás: saját szerkesztés

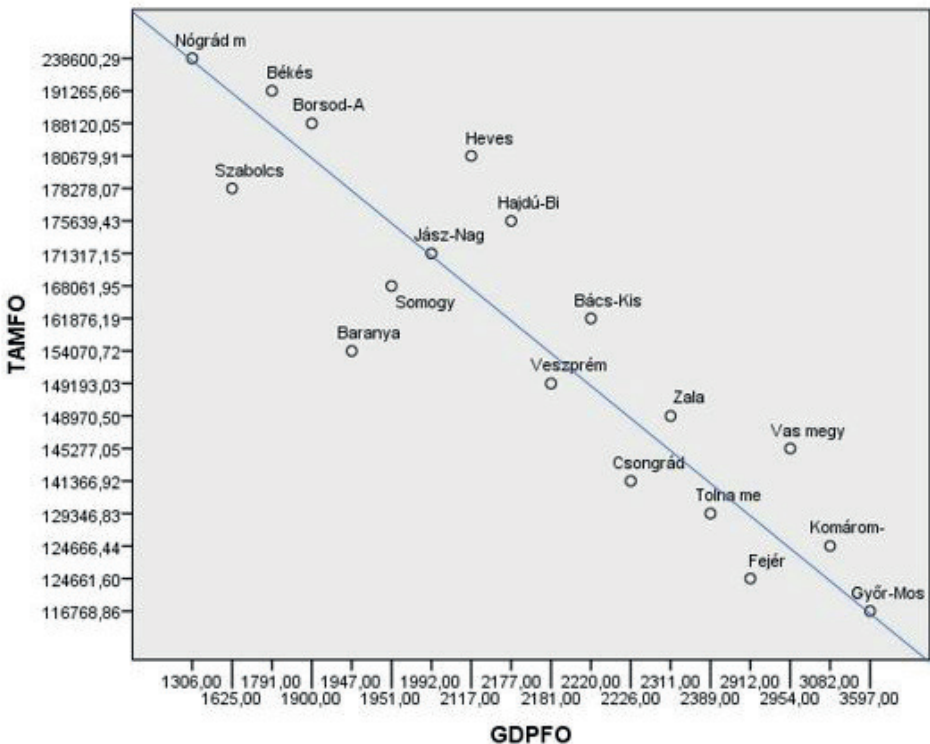
Szabolcs, Baranya és Somogy rosszul teljesítettek a forrásallokációnál, míg Heves, Hajdú-Bihar, Békés és Borsod teljesítményükhöz képest jól hívták le a forrásokat.

Település szinten vizsgálódva már nem volt lehetőség arra, hogy az egy főre jutó GDP-hez viszonyítsam a kapott támogatásokat. Így ebben az esetben az önkormányzatok bevételeihez és a népességszámhoz mértem az elnyert forrásokat. A kapcsolat ekkor is szignifi-

káns, de nagyon gyenge, így elmondható, hogy településszinten nincs kapcsolat az egy főre jutó támogatás és az egy főre jutó települési bevétel között ($r=0,087$; $p=0,01$).

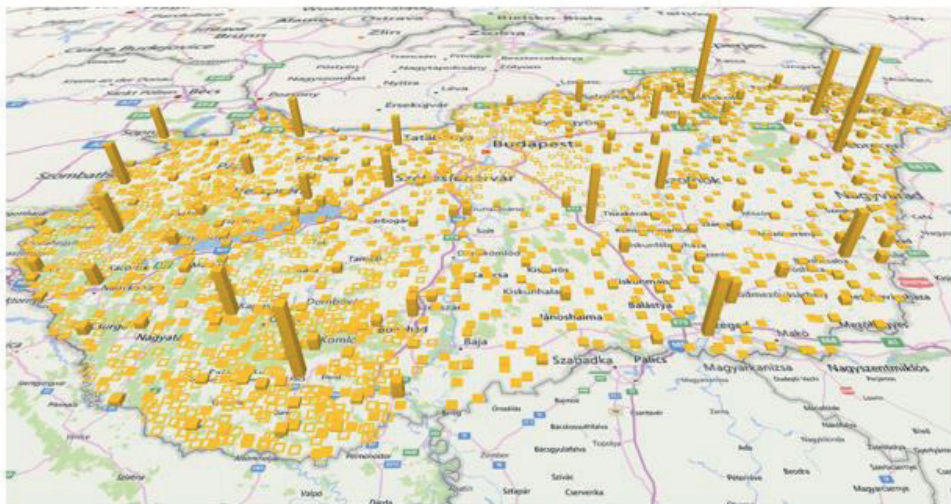
Amennyiben a településekre jutó támogatások mennyiségét próbáljuk vizuálisan szemléltetni, látható, hogy hangsúlyosan az elmaradottabb térségek felé áramlott a támogatások zöme.

4. ábra: Az egy főre jutó GDP és az elnyert támogatások kapcsolata megyei szinten

Forrás: saját szerkesztés

5. ábra: TOP támogatások eloszlása a települések között

Forrás: saját szerkesztés

Néhány statisztikát megvizsgálva elmondható, hogy a legtöbb nyertes projekttel Debrecen (115 db) rendelkezik, majd Miskolc (112 db) és Szeged (67 db) következik. Az elnyert források nagyságát tekintve szintén Debrecen áll az élen 48,6 Mrd forinttal, Miskolc (44,7 Mrd) és Nyíregyháza (33,3 Mrd Ft) előtt. Ha az egy lakosra jutó támogatást nézzük, akkor Harasztifalu (Vas megye) lakóira jut a legmagasabb forrás (8,94 millió Ft/fő), ha pedig figyelembe vesszük az önkormányzat bevételeit és a lakosság számát, akkor Girincs település (Borsod) a TOP pályázatok eddigi nyertese. Girincs esetében az egy főre jutó támogatás 6,3 millió, az Önkormányzat minden Ft bevételeire 24 Ft támogatás jut.

5. Következtetések

Ha az eddigi elnyert TOP pályázatok NUTS II. és III. szinten vizsgáljuk, akkor szinte maradéktalanul teljesül az

az alapelv, hogy a felzárkóztatás érdekében a fejletlenebb térségeket kell forrással ellátni. Település szinten már láthatóan inkább a helyi érdekek mentén zajlott a források elosztása.

A ciklus végén (2020-ban) érdemes lesz megvizsgálni, hogy hogyan alakultak a fenti megállapítások az összes forrás elosztása után. További vizsgálati lehetőség az egyes megyéken belüli forráselosztást vizsgálni, ehhez azonban a kvantitatív vizsgálatokon túlmenően kvalitatív kutatásra is szükség lesz.

DÁNIEL ZOLTÁN ANDRÁS

Felhasznált irodalom

Barna K. — Nagy M. — Molnár T. (2006): Egyszerűen statisztika II. Budapest: Perfekt Kiadó.

Bartik, T. J. (1995) Economic development strategies. — Upjohn Institute Staff Working Paper, Kalamazoo, Michigan

Bennett, R. J.—Krebs, G. (1991) *Local Economic Development. Public-Private Partnership Initiation in Britain and Germany*. London—New York: Belhaven Press, 393-420.

Enyedi Gy (1985): A terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos tudományos kutatások fő irányai és feladatai, *Területi statisztika* 35., 1-9.

Hoffman I. (2015): *Bevezetés a területfejlesztési jogba*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Hunyadi L.—Vita L. (2008): *Statisztika I és II*. Budapest: Aula kiadó.

Kollár K. (2012): A helyi gazdaságfejlesztés szereplőinek vizsgálata. in: *Magyarország társadalmi-gazdasági helyzete a 21. század első évtizedeiben*, Kautz Gyula Emlékkonferencia, Győr. <http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/kreativgondolkodas/KollarKatalin.pdf>

Lengyel I. (2003): *Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon*. Szeged: JATE Press.

Mezei C. (2006): A helyi gazdaságfejlesztés fogalmi meghatározása. *Tér és társadalom* XX. évf. (2006), 85-96.

Molnár T. (2015): *Empirikus területi kutatások*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Sajtos L. — Mitev A. (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó.

Syrett, S. (1995): *Local Development: Restructuring. Locality and Economic Initiative in Portugal*. Ashgate Publishing Company, Avebury

Szigeti E. (2006): *Terület- és településfejlesztési ismeretek*. Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet.

Tftv: A területrendezésről és területfejlesztésről szóló 1996. évi XXI. törvény

Wilson, P. A. (1995): *Embracing Locality in Local Economic Development*. — *Urban Studies*.

Wong, C. (1996): *What is local economic development? A conceptual overview* — Occasional Paper, University of Manchester.

Konferencia

1988. a magyar többpártrendszer születésének az éve

A jelenleg működő magyar többpártrendszer az államszocialista rendszer utolsó éveiben jött létre. Magyarországon a kommunista diktatúra ideje alatt a Magyar Szocialista Munkáspárton (MSZMP) kívül még formálisan sem léteztek pártok, bár törvény nem tiltotta alakításukat, a rendszer nem tartott fenn szatellit pártokat, az ellenzékszerű pártok létrejötte, pedig szóba sem jöhetett.¹

Bihari Mihály történeti periodizációja alapján a mai magyar többpártrendszer Magyarország történetének nyolcadik pártrendszere:

- Premodern többpártrendszer 1867-1917
- Parlamenten kívüli sokpártrendszer 1918-1919
- Kommunista totalitárius egypártrendszer 1919
- Predomináns versengő többpártrendszer 1919-1944
- Totalitárius nemzetiszocialista egypártrendszer 1944-45
- Korlátozottan versengő többpártrendszer 1944-1949
- Kommunista egypártrendszer 1949-1990

Mai valóban versengő mérsékelt pluralis demokratikus többpártrendszer 1990-²

Előbbiek alapján látható, hogy Magyarország története során többször is működött többpártrendszer. Tehát a versengő többpártrendszernek, a politikai cselekvés pártokban való becsatornázásának jelen voltak a hagyományai Magyarországon.

Ám az is megállapítható, hogy a jelenleg működő többpártrendszer létrejötte előtt majdnem negyven évig egypártrendszer működött Magyarországon.

Ezt csak rövid ideig szakították meg az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei, amikor ismét alakultak pártok, azonban ezek érdemi

tevékenységet az idő rövidsége miatt nem tudtak kifejteni.³

A forradalom után az úgynevezett Kádárrendszer igyekezett a politikát száműzni az emberek mindennapjaiból. A közösségi érdekek helyett az egyéni gyarapodást ösztönözték, ez az individualizáció erősödéséhez és a társadalom atomizálódásához vezetett. Politikától való távolságtartásért cserébe paternalista állami gondoskodást valósítottak meg.⁴

1988-ra ezen előzmények kettős hatást váltottak ki:

A társadalom többsége idegenkedett a politikától, illetve a politikai pártoktól.⁵

A politikai pluralizmusra és a többpártrendszerre való igény azonban teljesen nem veszett ki a magyar közgondolkodásból. Ezt szűk kör vallotta csak magáénak, főleg a politikai életből 1948-49 utáni kiszorított volt politikusok és náluk fiatalabb, főleg értelmiségiekből álló csoportok.

Ez eredményezte azt, hogy a legutóbbi rendszerváltás idején felülről induló kezdeményezések során ezen előbbi politizáló körök szélesebb társadalmi támogatottság nélkül alakították meg a pártokat, tehát 1988-tól Magyarországon elitpártosodás zajlott le.⁶

Az 1988-ban létrejövő pártrendszer parlamenten kívüli többpártrendszerként jött létre.⁷

Az ellenzéki politikai erők kezdetektől fogva pluralis erőként jelentek meg, nem tömörültek olyan egységes mozgalmakba, mint például a lengyel ellenzékiek a Szolidaritásba.⁸

Az 1988-1990-ben létrejövő magyar többpártrendszer alapvetően háromgyökerű volt:

Az MSZMP utódszervezetei

Az 1940-es évek végén a politikából kiszoruló, volt pártok politikusai által újra alakított történelmi pártok

Ellenzéki, értelmiségi mozgalmak által létrehozott új pártok

Az 1988-as év történéseinek vizsgálatához elsősorban az utóbbi kettővel kell foglalkoznunk:

Az 1940-es évek második felében működő pártok – a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) kivételével – ellehetetlenítették, akkori elsővonalas politikusaik javarésze 1947-48-ban kényszerült feladni a hazai politizálást. Voltak, akiket bebörtönöztek, és voltak, akik emigrációba kényszerültek, hogy megmeneküljenek a börtöntől és a kínzásoktól, illetve, hogy a magyar demokráciáért külföldről küzdhessenek tovább. Közülük szinte alig érte meg valaki a legutóbbi rendszerváltást, illetve akik még éltek, ők is olyan idősök voltak már, hogy nem tudtak aktív szerepet vállalni. Persze voltak olyanok is, aktív szerepvállalói voltak az állampártnak, és az államszocialista rendszernek. Ezen pártok másod-, harmadvonalas politikusai között természetesen voltak olyanok is, akik itthon maradtak, az állampárt és az államszocialista rendszer keretei közt folytatták politikai tevékenységüket, illetve egy jelentős részük visszavonult a közéleti tevékenységtől.⁹

Tehát a történelmi pártok másod-, harmadvonalas politikusainak jelentős része itthon maradt, és eltérően élte meg az államszocialista érárt, de nagy részük tartotta egymással a kapcsolatot.

Sőt, nemcsak, hogy tartották a kapcsolatot, többségük nem tett le arról, hogy korábbi pártját újraélessze.

A Nemzeti Parasztpárt (NPP) volt politikusai a Hazafias Népfront (HNF) égisze alatt már a 70-es évek végén elkezdtek szervezeten összejárni. S. Hegedűs László (volt NPP politikus, a HNF titkára) kezdeményezésére 1979 júliusában a NPP alakulásának 40. évfordulójának alkalmából az egykori nagyválasztmány még élő, itthon levő tagjai közül körülbelül kétszázan tartottak baráti megemlékezést és találkozót. 1985 tavaszán az 1945-ös földreform 40. évfordulójának a megünneplése adott alkalmat arra, hogy az egykori népi író, az NPP volt elnöke emlékének ápolására megalakítsák a Veres Péter Baráti Kör, melyet később Veres Péter Társaságnak neveztek.¹⁰

A volt Független Kisgazdapárti (FKgP) képviselők és tisztségviselők Bognár József (akadémikus, az FKgP volt ügyvezető alelnöke) és Dancs József (volt kisgazda politikus, nemzetgyűlési képviselő és újságíró)

szervezésében 1977. január 8. óta minden év januárjában és májusában találkoztak a Hazafias Népfront Belgrád rakparti székházában, mely korábban a párt budapesti székháza volt. Ezt Bognár javaslatára Dobi István (volt FKgP politikus, 1948-tól a párt elnöke, az államszocialista érában miniszterelnök, majd az Elnöki Tanács elnöke volt) Baráti körnek nevezték, így jobban elfogadta ezt a rendszer. Ezeken a baráti találkozón Bognár tájékoztatta a kül- és belpolitikai fejleményekről a „volt” kisgazdákat.¹¹

Hozzájuk képest az egykori Demokrata Néppárt (DNP) és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) volt politikusai jóval később mozdultak.

A kereszténydemokrata szervezkedés 1987 októberében a Nagycsaládosok Országos Egyesületében kezdődött meg, majd 1988. december 3-án alakították meg a Márton Áron Társaságot. A szervezkedésben résztvevők közül Keresztes Sándor (DNP volt országgyűlési képviselője, jogtanácsos), Kovács K. Zoltán (DNP volt országgyűlési képviselője, Szabad Európa Rádió nyugalmazott újságírója), Giczey György (teológus, az Új Ember újságírója), Gáspár Miklós (jogász), Ugrin József (KALOT¹² volt főtítkára), Lukáts Miklós (építész-mérnök), és Surján László (orvos) nevét érdemes kiemelni.¹³

Régi szociáldemokrata politikusok és fiatal értelmiségiek kezdeményezésére 1988. október 30-án hozták létre a Magyar Szociáldemokrata Mozgalmat. 1988. november 26-án határoztak arról, hogy hozzálátnak az MSZDP újraszervezésének.¹⁴ A volt MSZDP-s politikusok valószínűleg az egyik legkényesebb helyzetben voltak az MSZDP újraindításával kapcsolatban, hisz a Szociáldemokrata Párt (SZDP)¹⁵ 1948-ban összeolvadt az Magyar Kommunista Párttal és létrejött a Magyar Dolgozók Pártja, amely 1956-ban Magyar Szocialista Munkáspárt néven folytatta a tevékenységét.

Az ellenzéki értelmiségi körök (a témával foglalkozók többsége őket nevezi ellenzéknek) két nagy csoportra oszthatóak:

Urbánus v. demokratikus ellenzék

Népi v. nemzeti ellenzék.¹⁶

Mindkét csoportosulás gyökereit a 60-as években kell keresnünk. Ekkor kezdtek létrejönni azok a társaságok, személyes kapcsolatok, ame-

lyekből kialakult az ellenzék két meghatározó csoportja és végül az a két szervezet, amelyek az azokból létrejövő pártok alapjait adták.¹⁷

A két ellenzéki irányzat eleinte igen laza szerveződésű volt. Bár a kezdetektől láthatóak voltak az egyes csoportok világról alkotott képei közötti különbségek. De még képesek voltak az együttműködésre, az együttgondolkodásra. Azonban az idő előrehaladtával a két irányzat közötti világnézeti különbségek egyre markánsabbá váltak.¹⁸

A témával foglalkozó kutatók a végleges elkülönülés okaként a világnézeti különbségek mellett, egyrészt az 1987-es eseményeket jelölik meg: Ezek a Társadalmi Szerződés megjelenése, a második monori találkozó elmaradása, és a lakitelki találkozó.¹⁹

Másrészt, az ellenzéki mozgalmak már annyira megerősödtek az 1987-re, hogy fellépésüknek politikai súlya lett. Ekkor vált döntővé, hogy melyik pártnak milyen politikai céljai vannak, és azokat stratégiával tudják elérni.²⁰

Ez többek között a népi-urbánus vita markáns kiújulásához vezetett.²¹

Előbbieik alapján a két irányzat külön mozgalmakba majd pártba való szerveződése elkerülhetetlen és szükséges volt.²²

Nép-nemzeti és demokratikus-urbánus ellenzék mellett még a szakkollégiumi mozgalmat kell megemlítenünk, amelynek keretében a korszak felsőoktatásban tanuló ifjúsága kezdte el bontogatni szárnyait. Ezek közül 1976. és 1981. között a legnagyobb vonzerővel a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen működő POLVAX Klub rendelkezett. 1981. után a Budapesti Műszaki Egyetem Martos Flóra Kollégiumának 405-ös Köre töltött be hasonló szerepet. Már 1973-ban megalakult a Közgazdaságtudományi Egyetemen a Rajk László Szakkollégium. Az ELTE budapesti kollégiumának bázisán 1983-ban szerveződött meg a Jogász Társadalomtudományi Szakkollégium. Röviddel ezek után több vidéki nagyvárosban is hasonló szerveződések alakultak.²³

A magyar többpártrendszer kialakulását 1987-88-ban az állampárt fenyegetésekkel, adminisztratív és büntetőeljárási fellépésekkel, tilalmakkal, a programnyilatkozatok cenzúrázásával próbálta megakadályozni. Az MSZMP 1988. má-

jusi pártértekezlete után azonban világossá vált, hogy a folyamat nem állítható meg.²⁴

A magyar többpártrendszer Bihari Mihály értékelése szerint berobbanó pártrendszerként jött létre, mivel végül az 1990-es általános országgyűlési választásokig 60 pártot jegyeztek be a bíróságok.²⁵ De ezek közül 1988-ban ekkor még három csak társadalmi szervezeti formában és egy tényelegetesen párt formában jött létre.

Az alakuló pártok sorában ekkor még „civil társadalmi formaként” 1987. szeptember 27-én Lakitelken a népi-nemzeti ellenzék szervezete a Magyar Demokrata Fórum (MDF) jött létre elsőként.²⁶

1988. március 30-án a szakkollégiumi mozgalmából kinőve Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) néven fiatal egyetemisták, főiskolások, értelmiségiek alakítottak szervezetet azzal a céllal, hogy egységbe tömörítsék azokat a fiatalokat, akik, nem az MSZMP ifjúsági szervezetében, a Kommunista Ifjúsági Szövetségben kívánnak politikai tevékenységet kifejteni. Az alapítók közé tartozott többek között Áder János (jogász), Deutsch Tamás (egyetemista), Fodor Gábor (jogász), Kövér László (jogász), Németh Zsolt (közgazdász, szociológus), Orbán Viktor (jogász), és Szájer József (jogász).²⁷

A demokratikus-urbánus ellenzék 1988. március 17-én adta ki a felhívását a Szabad Kezdeményezések Hálózatának (Hálózat) megalakítására. Majd az 1988. május 1-én alakult meg formálisan is. A Hálózat megalakítása az MDF megalakításra adott reakció volt a demokratikus-urbánus ellenzék részéről, és azzal a céllal hozták létre, hogy összefogják a független ellenzéki szerveződéseket.²⁸

Az MDF-et 1988. szeptember 3-án alakították ténylegesen mozgalmommá, ekkor választottak a szervezet élére egy kilenc tagú ideiglenes ügyvezető elnökséget, amelynek a következők lettek a tagjai: Bíró Zoltán (irodalom történész), Csengey Dénes (író), Csoóri Sándor (költő, újságíró), Csúrka István (író, dramaturg), Fekete Gyula (író, újságíró), Für Lajos (történész), Joó Rudolf (politológus), Kiss Gy. Csaba (irodalomtörténész), Lezsák Sándor (költő, tanár).²⁹

A demokratikus-urbánus ellenzék 1988. november 13-án alakította meg a Szabad Kezdeményezések Hálózatának ülésén a Szabad Demokra-

ták Szövetségét (SZDSZ), amelynek élére kilenc tagú ügyvivő testületet választottak: Göncz Árpád (író, műfordító), Iványi Gábor (teológus), Kőszeg Ferenc (szerkesztő, tanár), Magyar Bálint (tanár, szociológus), Mécs Imre (villaomsmérnök), Solt Ottília (szociológus), Szabó Miklós (történész), Szent-Iványi István (etnográfus, szociológus), Vass István (esztergályos).³⁰

Az FKGP-t újra alakítani akarók tétova lépésekkel először 1988. október 28-án a Kovács Béla Társaságot alapították meg.³¹

Az FKGP 1988. november 18-án alakult újjá Pártay Tivadar (újságíró, volt FKGP-s országgyűlési képviselő) elnökletével, főtitkár Futó Dezső (volt nemzetgyűlési képviselő FKGP majd MFP politikus, újságíró), alelnök Kovács László (volt nemzetgyűlési képviselő, FKGP, Magyar Szabadság Párt majd Demokrata Néppárti politikus, kisbirtokos, mezőgazdasági mérnök), Jancsó János, Mizsei Béla (volt FKGP-s nemzetgyűlési képviselő, jogász, kertész), Jónás József, Zeőke Pál lett.³²

A többi említett történelmi párt csak 1989-ben alakult újra. Az MSZDP 1989. január 9-én újította fel a tevékenységét, első elnöke Révész Sándor (jogtanácsos) lett.³³ Nemzeti Parasztpárt Magyar Néppárt (MNP) néven 1989. február 11-én alakult újjá. Ügyvezető elnökévé Márton Jánost (agrárközgazdász) választották.³⁴ Demokrata Néppárt (DNP) újraindulását három volt országgyűlési képviselője jelentette be Keresztény Demokrata Néppárt (KDNP) néven 1989. március 15-én. A párt elnöke Keresztes Sándor lett.³⁵

Az új szervezetek megalakulását az állampárt részéről még 1988 végén is eltérően fogadták:

Berecz János november 2-án úgy nyilatkozott, hogy a többpártrendszer még nem lehet bevezetni.³⁶

Pozsgay Imre november 23-án úgy nyilatkozott, hogy a többpártrendszer létrehozását 1990-ben látja lehetségesnek.³⁷

Grósz Károly november 29-én elhangzott, a fehérterror veszélyének emlegetéséről emlékezetes beszédében az egypártrendszer mellett foglalt állást, és kiemelte, hogy az Alkotmány csak az MSZMP helyzetét rendezi, más párt abban nem szerepel.³⁸

Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter elismerte az FKGP újraalakításának jogosságát, mivel azt véleménye szerint is soha nem oszlatták fel.³⁹

Az új szervezetek közül egyedül az FKGP alakult meg ténylegesen pártként. A többi szervezetben ekkor még vita volt arról, hogy pártot vagy társadalmi szervezetet hozzanak létre, és utóbbi álláspont volt többségben.⁴⁰

A pártok jogi helyzete ténylegesen nem volt tisztázva ekkoriban, hisz az ezt szabályozó egyetemesi törvényt⁴¹, majd a párttörvényt⁴² csak 1989-ben fogadták el.

Végül az MDF 1989. június 24-én⁴³, az SZDSZ október végén⁴⁴, és a FIDESZ 1989. október 13-15-én⁴⁵ döntött, hogy párttá alakul.

Az előbbieken alapján az 1988-as évet nevezhetjük a jelenlegi magyar többpártrendszer születési évének, hisz az MSZMP mellett 1956 óta ekkortól működtek újra formálisan is „féllegális” politikai szervezetek. Az 1988-ban létrejövő szervezetek mindegyike bejutott a törvényhozásba az 1990-es általános országgyűlési választások során, és éveken keresztül releváns pártok voltak.

TÁBORI FERENC

Jegyzetek

1. Bihari Mihály (2005): Magyar politika 1944-2004. Osiris Kiadó, Budapest, 439.o.; Körösi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2005): A magyar politikai rendszer, Osiris, Budapest, 147. o.;

2. Bihari Mihály (2009): Magyarországi pártrendszerek (Történeti és analitikus bemutatás), In.: Bihari Mihály – Pokol Béla: Politológia, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 380-381. o.;

3. Vida István (2011): A koalíciós korszak és a magyarországi szocializmus politikai rendszere (1944-1989), In.: Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010, Főszerk. Vida István Gondolat Kiadó – MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 276-278. o.;

4. Fricz Tamás (2006): Az árok két oldalán, XXI. Század Intézet, Budapest, 26-35. o.; Körösi András – Tóth Csaba – Török Gábor 2005. 29-30. o.;

5. Bihari Mihály 2005. 436. o.; Körösi András – Tóth Csaba – Török Gábor 2005. 31-32. o.;

6. Bihari Mihály 2005. 443–445. o.; Bihari Mihály 2009. 427–430. o.; Fricz Tamás 2006. 152–153. o.;
7. Bihari Mihály 2005. 362. o.;
8. Bihari Mihály 2005. 338. o.;
9. Tábori Ferenc (2017): Kovács Imre emigrációs szerepvállalásának értékelése, In.: Magyarország és a magyarok – Történelmi reflexiók Kovács Imrétől, Barangoló Kiadó, 139–140. o.,
10. Tóth István (2009): A Veres Péter Társaság tevékenysége és a Magyar Néppárt megalakulása, In.: MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport évkönyve 2009, Szerk.: Réfi Attila – Sziklai István, MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek Parlamentarizmus Kutatócsoport – MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 64–65. o.
11. Ravasz Károly (1997): A Független Kisgazdapárt újjáalakulása 1988–1989 fordulóján, Múltunk 1997/1, 90. o.; Vörös Vince (1997): Megjegyzések Ravasz Károly írásához, Múltunk 1997/3, 184. o.; Vörös Vince (1995): Politikai utam, Magyar Történelmi Társulat Dél-Dunántúli Csoportja és a Pannon História Alapítvány, Pécs, 260. o.; Benkő Péter (2000): A Független Kisgazdapárt (1988–2000) Villányi Úti Könyvek, Politikatudományi Sorozat, Budapest, 12–13. o.;
12. Katolikus Agárifjúsági Legényegyletek Országos Testülete
13. Szabó Róbert (2009): Egy keresztény párt (KDNP) a rendszerváltás éveiben (1989–1990) In.: MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport évkönyve 2009, Szerk.: Réfi Attila – Sziklai István, MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek Parlamentarizmus Kutatócsoport – MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 54–55. o.; Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010 (2011), Főszerk. Vida István Gondolat Kiadó – MTA-ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 382. o.; Magyarországi Pártprogramok 1988–1990. (2005): szerk. M. Kiss József – Vida István, ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 531. o.; Körösi András – Tóth Csaba – Török Gábor 2005. 194. o.;
14. Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010 2011. 442. o.; Magyarországi Pártprogramok 1988–1990. 2005. 606. o.
15. 1939-ben az MSZDP Szociáldemokrata Párt névre változtatta a nevét.
16. Bihari Mihály 2005. 338. o.; Ripp Zoltán (2006): Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990, Napvilág Kiadó, Budapest 41–42. o.; Romsics Ignác (2003): Volt egyszer egy rendszerváltás, Rubicon-könyvek, Budapest, 24. o.;
17. Szécsi Árpád (2002): A „szabadság kis köreitől” a választási győzelemig – A Magyar Demokrata Fórum a korai kezdetektől 1990. március 25-ig In.: Multa rogare, rogata tenere, retenta docere. Tudományos Diákköri Dolgozatok. 2001. ELTE-ÁJK, Budapest, 190. o.; Csizmadia Ervin (1995): A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988) – Monográfia, T-Twins Kiadó, Budapest, 16. o., 42–45. o.;
18. Bihari Mihály 2005. 337–338. o.; Ripp Zoltán 2006. 41. o.; Fricz Tamás (1997): A népi-urbánus vita tegnap és ma, Napvilág Kiadó, Budapest, 45–46. o.;
19. Ripp Zoltán 2006. 52–55. o.;
20. Csizmadia Ervin (1992): Utak a pártosodáshoz – Az MDF és az SZDSZ megszerveződése, In.: A többpártrendszer kialakulása Magyarországon 1985–1991, szerk. Bihari Mihály, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 9. o.;
21. Fricz Tamás 1997. 49–50. o.;
22. Csizmadia Ervin 1992. 9. o.;
23. Romsics Ignác 2003. 30. o.;
24. Bihari Mihály 2005. 362. o.;
25. Bihari Mihály 2005. 439–441. o.;
26. Szécsi Árpád 2002. 200–204. o.; Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010, 2011. 401. o.;
27. Ripp Zoltán 2006. 100. o.; Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010, 2011. 362–363. o.; Magyarországi Pártprogramok 1988–1990. 2005. 364. o.;
28. Ripp Zoltán 2006. 92–93. o.;
29. Szécsi Árpád 2002. 208–209. o.; Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010, 2011. 401. o.;
30. Ripp Zoltán 2006. 203–204. o.; Ripp Zoltán (1995): Szabad Demokraták – Történeti vázlat a Szabad Demokraták Szövetségének politikájáról (1988–1994), Napvilág Kiadó, Budapest, 22. o.;
31. Ravasz Károly 1997. 92. o., Benkő Péter 2000. 15. o.;

32. Benkő Péter 2000. 16. o.; Ripp Zoltán 2006. 214-215. o.;
33. Ripp Zoltán 2006. 220. o.; Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010, 2011. 442. o.;
34. Tóth István 2009. 76. o.; Ripp Zoltán 2006. 218. o.; Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010, 2011. 423. o.; Magyarországi Pártprogramok 1988-1990. 2005. 591. o.;
35. Szabó Róbert 2009. 56. o.; Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010, 2011. 382. o.;
36. Ravasz Károly 1997. 93. o.;
37. Ravasz Károly 1997. 95. o.; Benkő Péter 2000. 18. o.;
38. Ravasz Károly 1997. 97. o.; Benkő Péter 2000. 19. o.;
39. Ravasz Károly 1997. 98. o.; Benkő Péter 2000. 20. o.;
40. Csizmadia Ervin 1992. 11-14., 19-20. o.; Ripp Zoltán 2006. 304-307. o.;
41. 1989. évi II. törvény az egyesülési jogról
42. 1989. évi XXXIII. törvény a pártok működéséről és gazdálkodásáról
43. Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010, 2011. 401. o.; Magyarországi Pártprogramok 1988-1990. 2005. 419. o.;
44. Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010, 2011. 465. o.;
45. Tiszta lappal – A FIDESZ a magyar politikában 1988-1991., szerk. Bozóki András, 1992. 809. o.; Magyarországi Pártprogramok 1988-1990. 2005. 365. o.;

Orbán Viktor politikusi pályakezdése

Orbán Viktor neve elválaszthatatlan a Kádár-korszak utolsó éveiben kiéleződött belpolitikai küzdelmektől. Ha közismert mitologikus alak szimbólumrendszerén át kellene megragadni politikusi pályakezdését, bizonyosan Pallasz Athéné lenne a legalkalmasabb erre. Orbán kifejezetten harcias alkat, aki 25 évesen már *teljes fegyverzetben* – világosan megfogalmazott politikai célok képviselésében – jelenik meg a korabeli magyar politikai küzdőtéren, az *igazságosság* jegyében merészen vállalva az államszocialista rendszer által húzott határok átlépését. Jelen tanulmány Orbán politikusi karrierjének első hónapjait mutatja be, amikortól, az országos közéletet befolyásoló módon, folyamatosan jelen van a magyar politikai életben.

A FIDESZ megalakulása

Az 1980-as évek Magyarországon a hatalom és az ifjúság politikai viszonyát felhőtlennek láttatták, s a magyar ifjúságpolitika a fiatal generáció alapvető problémáival egyáltalán nem foglalkozott. Nem akart tudomást venni a tizenhuszonéves korosztály pályakezdési és családalapítási gondjairól, a magyar fiatalok léthelyzetének folyamatos romlásáról, megélhetési és lakáshoz jutási nehézségeiről.¹ Az elodázott problémák felhalmozódása és a Szovjetunióban Gorbacsov 1985-ös hatalomra kerülése

után bekövetkezett változások oda vezettek, hogy a *Kommunista Ifjúsági Szövetséggel* (KISZ) azonosulni nem akaró, a cselekvés lehetőségét kifejezetten a politikában kereső fiatalok rövid időn belül politikaformáló erővé váltak.

Két hónapos mélyreható előkészítő viták után,² 1988. március 30-án késő este, Budapesten, a Ménesi úti Bibó István Szakkollégiumban³ *Fiatalkommunista Szövetsége* (FIDESZ) néven *független, radikális reformpárti, ifjúsági* politikai szervezet alakult. Az eredeti formájában ötoldalas alapító nyilatkozatot⁴ – amelyet a FIDESZ nem tekintett a szervezet konkrét programjának – 37 fiatal értelmiségi adta ki, aláírói között szerepel Orbán Viktor jogász. A megalakulást másnap a magyar újságírók és a külföldi tudósítók számára a budai Bartók Béla úti *Ma Chérie* nevű presszóba szervezett első, valamivel több mint egy órán át tartó sajtótájékoztatón Deutsch Tamás, Kövér László és Németh Zsolt mellett Orbán Viktor jelentette be.⁵

A FIDESZ színrelépése a korabeli politikai viszonyok között nagy politikai és emberi elszántságot követelő lépés volt. „Aznap éjjel többen vállaltuk – gondolatban legalábbis –, hogy vélhetően másnap bennünket letartóztatnak”⁶ – emlékezett vissza Orbán a FIDESZ születésének éjszakájára másfél évvel később. A kezdeményezés politikailag rendkívül kockázatosnak számított, hiszen a Fiatalkommunista Szövetsége a pártállam hivatalos, fiatalokat tömörítő szervezete, a *Kommunista Ifjúsági Szövetség* taga-

dásaként jött létre. A KISZ-étől teljesen eltérő politikai stratégia megvalósítására törekvő FIDESZ a KISZ-től való elhatárolódását hamarosan azzal is kifejezte, hogy aki a Fiatalkorúak Szövetségének tagja lesz, az nem lehet tagja a másik ifjúsági szervezetnek, a Kommunista Ifjúsági Szövetségnek is. Az új szervezet a 35 év alatti főiskolai, egyetemi hallgatókat és értelmiségieket akarta megszólítani, tagjait közülük akarta toborozni, de támogatóként az idősebb generációra is számított.⁷

A hatályos jogrendet betartó kihívásra nem azonnal és nem kemény eszközökkel, de reagált a pártállami hatalom. A Fiatalkorúak Szövetsége megalakulása után másfél héttel a rendőrség felszólította a FIDESZ öt meghatározónak tartott, szervező személyiségét – köztük Orbán Viktort –, hogy szüntessék be a hatóságok által törvényellenesnek minősített kezdeményezést.⁸ Bár a hatalom késlekedő válaszával bizonytalannak mutatkozott, ettől kezdve mégis számolni kellett azzal is, hogy a hatóságok nem fogják eltérni az új ifjúsági szervezetet. Így értelmezte a rendőrségi fellépést *Magyar Hírlap* című kormánylap is, amelyen keresztül megindult a FIDESZ elleni sajtókampány: „az intelem jelzi egyszersmind a türelemnek azokat a határait, amelyek a törvényes rend és a demokrácia védelmében minden állampolgárra kötelezőek”.⁹

A médiaharcos

Orbán Viktor a Fiatalkorúak Szövetsége megalakulásának másnapjától aktív szerepet vállalt a médiával való

kapcsolattartásban, rendszeresen tájékoztatta a magyar sajtó és a nyugati hírügynökségek munkatársait, kemény vitákat folytatott a magyarországi párt- és kormányajtóval. Szóvivőként a magyar újságolvasók, rádióhallgatók és tévénézők felé főként a FIDESZ politikai, társadalmi és biztonságpolitikai kérdésekről vallott aktuális nézeteit interpretálta, s ezáltal bizonyos mértékig formálta is azokat. A médiát arra is használta, hogy a FIDESZ tagjait és szimpatizánsai (későbbi szavazói) táborát gyarapítsa.

A Fiatalkorúak Szövetsége megalakulásával kapcsolatosan Orbán hangsúlyozta, hogy a korabeli magyar politikai életben a FIDESZ új minőségként formálódott meg: a Magyarországon korábban létrejött köröktől – kluboktól, szakkollégiumoktól – eltérően a FIDESZ nem mozgalomként, hanem szervezetként született meg, s később is ebben a formában akar politizálni. Orbán azt is kiemelte, hogy a fiatal értelmiségieket tömörítő FIDESZ független és a magyar alkotmány biztosította keretek között működik.¹⁰ Az új ifjúsági szervezet célul tűzte maga elé, hogy a fiatalok érdekei markánsan megfogalmazódjanak, kifejezésre jussanak, és a Magyarországon gyakorlattá vált lassú, elodázó, csak nevében reformpolitika helyett gyors és mélyreható változások induljanak el. A legfőbb célok között szerepelt a *tényleges demokrácia*, a *jogállam* megvalósítása. A politikai pluralizmust sürgető FIDESZ nevében Orbán Viktor azt az álláspontot képviselte, hogy az új Magyarország külpolitikájának és biztonságpolitikájának a szögesdrótok és

falak nélküli *egységes Európa* megteremtésére kell irányulnia.

A magyar sajtóban április 8-án a *Magyar Hírlap* számolt be elsőként a FIDESZ-ről, *Rendőrségi figyelmeztetés* című terjedelmes, a szerző nevét nem közlő cikkében.¹¹ Orbán az írás FIDESZ-re vonatkozó állításait valótlannak minősítette, határozottan kiállt amellett, hogy a FIDESZ jogszerűen létező politikai szervezet, amely a nyilvánosság, a sajtó bevonásával politizál. A FIDESZ szóvivői a napilaptól levélben kértek helyreigazítást. Mivel a Magyar Hírlap erre nem volt hajlandó, ezért Orbánék a napilap és a Magyar Távirati Iroda ellen sajtópert kezdeményeztek.¹² Emellett a rendőrségi fellépést követően az öt figyelmeztetett fideszes vezető a korabeli belügyi viszonyok közepette bátor lépésre szánta el magát: panaszt nyújtott be a rendőrségre az őket ért rendőrségi eljárás miatt.

A Veszprémi Vegyipari Egyetemen április 22. és 24. között megtartott felsőoktatási diákszakpárlamenten a magyar egyetemek és főiskolák mintegy 200 választott küldöttje vett részt. Orbán Viktor fiatal diplomásként személyesen nem lehetett ugyan jelen a rendezvényen, de a Veszprémi Vegyipari Egyetemen történeteket fontos politikatörténeti eseményként kommunikálta. Egyrészt azért, mert ennek köszönhetően a FIDESZ neve – az állami média negatív FIDESZ-értelmezése ellenére – nem negatív előjellel kerülhetett be a köztudatba. Másrészt, született Veszprémben egy dokumentum, amely az alkotmány mellett újabb legitimációt jelentett a FI-

DESZ számára. A KISZ Veszprémben megpróbálta megakadályozni egy olyan diákszervezeti nyilatkozat kiadását, amely megfogalmazza az alternatív politikai ifjúsági szövetség iránti igényt. A különböző felsőoktatási intézményekből választott küldötteként érkezett fideszesek a KISZ törekvéssel szemben el tudták érni, hogy a küldöttek több mint háromnegyedének támogató szavazatával a diákszervezeti határozatba belekerüljön, hogy új politikai ifjúsági szervezetek működhessenek.¹³

A hatóságok nyomás alatt tartották a KISZ több évtizedes kizárólagossági helyzetének lebontására törekvő FIDESZ-t. Miközben a veszprémi diákszékházban zajlott, az ügyészség be rendelte az április elején már rendőrségi figyelmeztetésben részesített fideszes vezetőket – köztük Orbán Viktort –, s megfenyegették őket, hogy ha nem szüntetik be a FIDESZ tevékenységét, a legsúlyosabb bűncselekmény, összeesküvés vádjával bíróság elé állíthatják őket. Orbán reálisan mérte fel a helyzetet: a hatalom erős retorzióval is fel léphet a FIDESZ ellen, fel is oszthatja az új politikai szervezetet. Még azzal is számolt, hogy a FIDESZ vezetőit hamis vádak alapján börtönbe zárják.

Mindezek ellenére társaival együtt mégis vállalta a „frontvonalbeli” küzdelmet az alulról szerveződött ifjúsági kezdeményezésben. A fideszesek nyilvánosságbeli jelenlétük erősítése érdekében áprilisi 30-án tartották mintegy négyszáz jelenlévővel első nagygyűlésüket a budapesti Tinódi moziban, majd májusban a népliget-i Jurta Színházban

szerveztek egy újabbat félezernyi érdeklődővel. Hegedűs István, aki 1994-ig politizált a FIDESZ-ben, 2001-ben így emlékezett vissza az első nagygyűlésre, amikor először találkozott a fideszesekkel: „Orbán kitűnően érvelt, logikusan és meggyőzően; de Szájer és Deutsch is nagyon jó volt”.¹⁴

Május 23-án Orbán Viktor és a FIDESZ szóvivői nemzetközi sajtóértekezletet tartottak a budapesti *Hajnal* eszpresszóban. Orbán az éppen akkor zajlott kommunista pártértekezletre is reflektálva bírálta Kádár Jánost, aki szerinte nem képes kilépni a megbont-hatatlanul egységes, egyszínű politikai szemléletből, miközben Magyarország problémái orvoslásának alapja éppen az autonóm politikai szerveződések kibontakozásában rejlik. Orbán az ellenzéki együttműködés kérdésében a FIDESZ 1988 őszére tervezett első kongresszusára irányította a figyelmet, kiemelve, hogy a FIDESZ ekkortól alakíthatja át a magyarországi független mozgalmakkal létesített szolidaritási viszonyát tényleges politikai kapcsolattá. Emellett Orbán a sajtóértekezleten bejelentette a FIDESZ halaszthatatlan, konkrét követeléseit is: „A FIDESZ azonnali jelleggel követeli, hogy március 15-ét nyilvánítás nemzeti ünnepé, a Rákosi-rendszer áldozatainak állítsanak emlékművet és bocsássák szabadon a katonai szolgálat bebörtönzött megtagadóit.”¹⁵

A Történelmi Igazságtétel Bizottság Nagy Imre és mártírtársai kivégzésének 30. évfordulójára, 1988. június 16-ra, Budapest több helyére – köztük a Batthyány-örökmécseshez – békés tüntetést

szervezett.¹⁶ A Bizottság felhívásához a Kádár-rendszert elutasító magyarországi politikai csoportok is csatlakoztak. A rendőrök által körülvett Örökmécsesnél összegyűlt mintegy kétszáz ember – köztük a FIDESZ képviselőiben Orbán Viktor és Fodor Gábor – délután fél ötkor akarta elhelyezni a megemlékezés virágait az emlékműnél. Az eseményt súlyos rendőri atrocitások kísérték: számos megemlékezőt gumibottal bántalmaztak, megbilincseltek, őrizetbe vettek. „Utolsónak Orbán Viktort hozták be a rendőrök – írja Hodosán Róza visszaemlékezésében. Egy kocsiból szállították ki, majd hátrabilincselte kezénél kicsit megemelve belökték az ajtón. Adigra már díszes társaságunk túl volt az első izgalmon, magunkon és a rendőrökön tréfálkozva próbáltuk eltölteni az időt. Természetesen egyetlen kérdésünkre sem válaszoltak, a bilincsek levételéről azt mondták, nincs náluk a kulcs, a kollégájuk elvitte. Viktor szintén jogi magyarázatot próbált szerezni, s mint jogvégzett ember, feltette a kérdéseit. Minden megszólalása derűtséget váltott ki; például, hogy felhívhatja-e ügyvédjét. A rendőrök oda se figyeltek, rezzenéstelen arccal hallgatták, míg mi jót derültünk ezen. Ebben a helyzetben abszurdnak tündek a teljesen jogszerű kérdések. Abban az időben a rendőrségen nem volt szokás még az egypártrendszerű jogi szabályokra sem hivatkozni. Itt mindenkinek hallgass volt a neve. Ha becsukódott az ajtó, nem tudhattad, mi történik veled.”¹⁷ A hatóságok este 10-12 óra körül mindenkit szabadon engedtek. A brutális rendőri fellépésre a FIDESZ

Orbán őrizetbe vétele után nyomban reagált egy Grósz Károly miniszterelnöknek és Horváth István belügyminiszternek címzett táviratban: „Ma délután a rohamrendőrség brutálisan rátámadt békés tüntetőkre. Nőket és kiskorúakat ütlegettek, többeket elhurcoltak, így Orbán Viktort, a FIDESZ egyik szóvivőjét. Tiltakozunk az erőszak ellen és követeljük a letartóztatottak azonnali szabadon bocsátását!”¹⁸ A független ifjúsági szervezet emellett nyilatkozat közlése tételével is kifejezte a rendőrterror, a jogtalannak tartott letartóztatások elleni tiltakozását.¹⁹

Összegzés

Az 1988-as év Magyarországon felszabadította az újat akarás erőit, bár azok ekkor még nem tudtak érdemi befolyást gyakorolni az ország ügyeinek alakulására. Ugyanakkor visszafordíthatatlanul elindult egy olyan folyamat, amelynek eredményeként a pártállam monolitikus rendszere két év alatt felszámolódott. Orbán, aki a FIDESZ-ről 1988-ban fontos üzeneteket közvetített a későbbi magyar választók és a nagyvilág számára, meghatározó szerepet játszott abban, hogy a magyarországi ifjúsági közélet politikai tagolatlansága megszűnt, s a FIDESZ 1989-re a megújulást kereső politikai erők egyik elismert szervezetévé nőtte ki magát.

KALMÁR ZOLTÁN

Jegyzetek

1. A magyar társadalom fiatal nemzedékének távlattalanságát elemzik az *Ifjúsági Szemle* című ifjúságelméleti folyóirat 1988. novemberi számában megjelent tanulmányok.

2. A FIDESZ megalakulásának 1988 eleji kezdeményezését Kövér László 1990-ben így idézte fel: „Dicsházi Bertalan, a Műszaki Egyetemen működő »405 Kör« politikai és társadalmi vitakör egyik szervezője jelentkezett az ötlettel, hogy ifjúsági szövetséget kellene létrehozni. Ezt az ötletet néhányan megvitattuk, így Kaderják Péter (volt Rajk-kollégista), az Erdei Ferenc Körből Rácz András, a Széchenyi Szakkollégiumból Németh Zsolt, a Klubtanács reprezentánsa: Bégány Attila, valamint Orbán Viktor és jómagam. Nem tudtuk eldönteni, hogy a felmerült javaslatok közül melyiket válasszuk: nyomban megalakulni és a nyilvánosság elé lépni, vagy lassabb tempóban, először értelmiségi és politikai körökből támogatókat szerezve, megfontoltan szervezett tagsággal kiépülni.” – Richter Anna: *Ellenzéki kerekasztal: Portrévázlatok*. Budapest: Ötlet, 1990, 94–95.

3. „A Fidesz szempontjából a szakkollégiumi történet azért fontos, mert itt szövődtek azok a közösségi szálak, amelyek a majdani párt magvát összetartották, és itt alakult ki kapcsolat az ellenzékiek, illetve félellenzékiek tekintett szubkultúrával.” – Wéber Attila: *A Fidesz-jelenség*. Budapest: Napvilág, 1996, 7.

4. *Nyilatkozat a Fiatal Demokraták Szövetsége létrehozásáról* (1988. március 30.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok*. Budapest: FIDESZ, 1992, 23–25.

5. Tóth-Szenesi Attila: 1988: megalakul a Fidesz. (2008.03.30.) Elérés: https://index.hu/belfold/tegnapiujsg/2008/03/30/1988_megalakul_a_fidesz/

6. Richter Anna: *Ellenzéki kerekasztal: Portrévázlatok*. Budapest: Ötlet, 1990, 78.

7. *A Fiatal Demokraták Szövetsége megalakulásáról* (1988. április 1–2.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok*. Budapest: FIDESZ, 1992, 28.

8. *Rendőrségi figyelmeztetés.* (Magyar Hírlap, 1988. április 8.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok.* Budapest: FIDESZ, 1992, 29. Rendőrségi figyelmeztetésben részesült: Andrási Miklós, Csaba Iván, Kövér László, Orbán Viktor és Rácz András.

9. *Rendőrségi figyelmeztetés.* (Magyar Hírlap, 1988. április 8.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok.* Budapest: FIDESZ, 1992, 31.

10. *A Fiatal Demokraták Szövetsége megalakulásáról* (1988. április 1–2.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok.* Budapest: FIDESZ, 1992, 29.

11. *Rendőrségi figyelmeztetés.* (Magyar Hírlap, 1988. április 8.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok.* Budapest: FIDESZ, 1992, 29–31.

12. *A FIDESZ sajtóperét tárgyalta a Fővárosi Bíróság.* (Magyar Október Tájékoztatószolgálat, London, 1988. május 18.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok.* Budapest: FIDESZ, 1992, 48.

13. *Politikai szervezetek megalakításának lehetőségét követeli az ifjúsági parlament.* (Magyar Október Tájékoztatószolgálat, London, 1988. április 25.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lap-*

pal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok. Budapest: FIDESZ, 1992, 39–40.

14. Debreczeni József: *Orbán Viktor.* Budapest: Osiris, 2002, 77.

15. *A FIDESZ sajtóértekezlete.* (Magyar Október Tájékoztatószolgálat, London, 1988. május 21.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok.* Budapest: FIDESZ, 1992, 49–50.

16. *Források az 1988. június 16-i eseményekhez* (Országos Széchényi Könyvtár 1956-os Intézet és Oral History Archívum) Elérés: http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:honapkepei/forrasok_19880616

17. *Források az 1988. június 16-i eseményekhez* (Országos Széchényi Könyvtár 1956-os Intézet és Oral History Archívum) Elérés: http://www.rev.hu/ords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:honapkepei/forrasok_19880616

18. *Brutális rendőrárciók Budapesten a forradalom áldozatairól megemlékezők ellen.* (Magyar Október Tájékoztatószolgálat, London, 1988. június 17.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok.* Budapest: FIDESZ, 1992, 52.

19. *Mindenkihez!* (Budapest, 1988. június 17.) In: Bozóki András (szerk.): *Tiszta lappal: A Fidesz a magyar politikában, 1988–1991. Dokumentumok.* Budapest: FIDESZ, 1992, 52.

Fölszállott a páva?

A rendszerváltozás egyik vitakérdése: szükség van-e önkormányzati megyékre?

El kell árulnom, hogy a témában elfoglalt vagyok, hiszen 1980-90 között a megyei önkormányzatok egyik jogelődjénél a Veszprém Megyei Tanács szakigazgatási szervének, majd a megyei önkormányzat egyik háttér-intézményének munkatársa voltam, s engem is erősen foglalkoztatott a megyék jövője, hiszen akkor a magam jövőjét is a megyeházán láttam. (A Comitatus Önkormányzati Szemle c. folyóirat szerkesztőjeként 1991 óta pedig már „hivatalból is” a megyei önkormányzatok pártján állok.) Miért is érdekes ez? Erről szól a következő rövid esszé...

Mi köze van ennek 1988-hoz?

A történet néhány évvel előbb kezdődött és 1989-90-ben csúcsonódott ki. 1994-ben, majd 2006-ban újabb fordulatot vett, hiszen törvényeket módosítottak, rendeleteket, - néha alkotmányellenesen - léptettek életbe, amiket aztán a 2010-12 közötti jogalkotás (alkotmányozás, új önkormányzati törvényalkotás) teljesen átformált, s most (talán) nyugvópontra (?) jutott...

Menjünk tehát vissza a 33 évvel ezelőtti időkre!

Az önkormányzati törvény koncepciójának kidolgozására Verebélyi Imre¹, az MTA doktora vezetésével az új, immár negyedik tanácstörvény előkészületének fedőneve alatt az Államigazgatási Szervezési Intézetben (a továbbiakban ÁSZI-ban, mely 1990-ben a Magyar Közigazgatási Intézet nevet vette fel, s aminek a tudományos részlegét 2006-ban az akkori kormányzat a munkatársak kirúgásával szüntette meg) az 1980-as évek második felében indultak meg a munkálatok. Ehhez kapcsolódóan, részben ezzel párhuzamosan igen komoly kutatások indultak be a tanácsi gazdálkodás témakörében is, többek között például a ma is aktuális közoktatási rendszer racionalizálásával kapcsolatban.

Az ÁSZI két fő közgazdásza akkor a két Gábor (Vági és Péteri) volt, utóbbival egy évfolyamra jártam egyetemre az akkori MKKE-n a frissen megreformált tervgazdasági szakra. A nagyobb név a sajnálatosan korán (már 1990-ben) elhunyt Vági Gábor² volt, akivel a budapesti ellenzéki kapcsolatokkal rendelkező Erdős András, pénzügyi osztályos kollégám ismertetett meg. Vele szóbeli konzultációkat folytattam, majd egy hosszú tanulmány írására kaptam felkérést az ÁSZI-tól. Péteri Gáborral először a közoktatási kutatások keretében, később egy Veszprém városi kutatási projekt kapcsán kerültem kapcsolatba.³

A megyék 1990-ben a bűnbak szerepében találták magukat, és a politikai erők egyik fele a megyei önkormányzatiság teljes megszüntetésére is kísérletet tett. Ez azonban éppoly sikertelen kísérlet volt, mint ahogy a 18-19. századi önkényuralmi évtizedek sem tudták megtörni a vármegyék erejét. Pedig ekkor a megyék összevonásával, kerületekbe szervezésével is próbálták legyűrni a nemzet ellenállását. A megyerendszer szétverésére utoljára Rákosi Mátyás hívei tettek kísérletet 1955-56-ban, de ez még a tanácsrendszer keretein belül is olyan nagy vihart váltott ki, hogy a tervezet az erős ellenállás miatt még a forradalom előtt lekerült a napirendről.

1988-90 között ismét felélénkültek azok a mozgalmak, amelyek a magyar megyerendszert úgynevezett alulról felépülő város körzeti beosztásra kívánták felváltani, s ezeket a városkörnyékeket vagy városmegyéket 7-8 régióba kívánták szervezni. Ez az elgondolás lényegében a Nemzeti Parasztpárt által hirdetett 1946-os Erdei-Bibó-féle, az akkor kb. 70-80 egységet tartalmazó úgynevezett város-megyei koncepcióra épült. (A járások és a megyék szétverésével a Parasztpárt a feudál-kapitalista gyökerű Magyarországot kívánta megszüntetni.)

Ebből az elvi alaphól eredt – legalábbis a hivatkozások szintjén –, bár ennek a város-megyei koncepciónak is egy szélsőséges formája volt, az SZDSZ által az önkormányzati törvény vitájakor meghirdetett társulásos megye gondolata, amely teljesen az önkormányzatokra bízta volna közigazgatásuk középszintű

megszervezését. Az SZDSZ 1990-es ellen-törvénytervezetében még csak utalás sincs a megyékre, igaz, hogy a megyéknél nagyobb területű régiók nyílt meghirdetésétől is tartózkodik. (Az SZDSZ a megyék megszüntetését célzó álláspontját az 1994-es választási kampány idejére pihentette, a megyehatárok megváltoztatására sem törekedtek, egyedül Pest megye megszüntetésének gondolatát vetették fel.)

A rendszerváltozás idején, az akkori átalakulás során a megyei önkormányzatiságnak a lényege, az értelme és egyáltalán a megvalósulásának lehetősége – ezek mind bizonytalanok voltak. Az önkormányzati törvény ugyanis csupán érintőlegesen foglalkozott a megyék kérdésével – döntően a településekre fókuszált –, s a megyéknek maguknak kellett bizonyos értelemben kitalálniuk, hogy milyen irányokat vegyenek, ezért meglehetősen sokféle megoldás, módszer jelent meg. A Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének a folyóirata a Comitatus Önkormányzati Szemle ezért nem csak kizárólagosan a megyékkel, azok problémáival foglalkozott, hanem a helyi-települési önkormányzatokra, a velük való együttműködésre is figyelt, miként az első szám bevezetőjében olvasható: „Szellemi hidakat kell építenünk a területi és a többi helyi önkormányzatok között”.

Természetesen több szakasza van a Comitatus több mint negyedszázados történetének, hiszen – mint tudjuk – a megyei önkormányzat helye, szerepe kérdésében is változott a jogi szabályo-

zás is az idők során. Megváltoztak például a súlypontok, hiszen az első ciklusban a megyei önkormányzat – a választási rendszerből következően, ami a kistérségekre épült – alapvetően térségi szemléletű, ám a térségi (területfejlesztési) feladatoktól megfosztott megyegyűlés volt. A Horn-kormány idején módosult az önkormányzati törvény (területi megnevezést kapott a megyei önkormányzat), de éppen ekkor elvesztette a térségi kapcsolatait és – elsősorban a pártlistás választási rendszer miatt – átváltott egy főképp politizáló szerepkörű testületbe. (Rechnitzer János szóbeli közlése szerint „politikai homokozó” lett.)

Ami Zongor Gábor, korábbi megyegyűlési elnök szerint nem tett jót a megyék megítélésének sem. Ha a megyei önkormányzatok megítélése sok tekintetben negatív, abban szerinte éppen ez a túlzottan politizáló szerepkör dominál. 1996-tól kezdődően – amikor a területfejlesztési törvény megszületett –, a középzsint kérdéskörében hangsúlyosan megjelent a megyéknél nagyobb területi egység, a régió, mint egy sajátos fejlesztési terep és ugyancsak folyamatosan megjelentek a publikációkban a települési problémák is; az együttműködési, társulási kérdések. Így természetesen a Comitatus sem csupán a megyékkel törődő folyóirat volt, hanem megyei nézőpontból ugyan, de az önkormányzás, a társadalom-irányítás és hatalomgyakorlás problematikájával széles körben foglalkozó folyóirat lett.

Alkotmányos megyerendszer

Sajnos (vagy szerencsére) az Alkotmány megfogalmazása nagyon szükséges volt:

„A Magyar Köztársaság területe fővárosra, megyékre, városokra és községekre tagozódik.” Ebből az egyetlen mondatból állt az akkor hatályos magyar alaptörvény helyi önkormányzatokról szóló fejezetének első bekezdése. Ezek szerint az ország területét a főváros és a megyék lefedik, hiszen, ha a megyei jogú városok kimaradnak, akkor lyukak keletkeznek a térképen. Van persze olyan nézet is, hogy az ország területét a főváros, a városok és a községek fedik le, a megye az csak egy elvi, közigazgatási konstrukció, hiszen határai is mesterségesek.

Ilyen alapon a települések határai is mesterségesek, hiszen minden közigazgatási határ mesterséges, még akkor is, ha természeti tárgyhoz, pl. egy folyóhoz kapcsolódik. (A folyó medre változik, miközben a közigazgatási határ megmarad.)

Az akkor hatályos Alkotmány szerint „a megye választópolgárainak közöségét megilleti a helyi önkormányzás joga.” Ez a jog 1994-ig elvileg csak többszörösen közvetetten, gyakorlatilag pedig egyáltalán nem érvényesülhetett. A közvetlen választással végre érvényt szerezhetek a megyében élők ennek az alkotmányos alapjoguknak.

Bár a megyei önkormányzat nem a települési önkormányzatok szövetségéként működő középszintű önkormányzat, hanem egy sajátos, a többi helyi önkormányzattal egyenrangú, azok

működését esetenként kisegítő, illetve kiegészítő, elsősorban intézményfenntartó önkormányzatként létezik. A helyi önkormányzatok definíciója szerint a megyei önkormányzat mégis a megyében élő választópolgárok közössége. A polgárok viszont az akaratukat elsősorban a választott képviselők útján tudják érvényesíteni.

Megyei választási rendszer

Az 1994. évi törvénymódosítás során az eredeti tervek szerint ezt a jogunkat (a megyei képviselők megválasztását) az egész megyére vonatkozó illetve a kistérségekben külön-külön állított pártlistákra való szavazás révén gyakorolhattuk volna, feltéve, ha nem lakunk megyei jogú városban. Mivel a kistérségek választókerületi határaiban ilyen rövid idő (két nyári hónap) alatt igen nehéz lett volna megegyezni, ezért akkor még úgy gondoltuk, hogy valószínűleg csak egy megyei listára voksolhatunk.

Volt még egy furcsa ötlet, s eszerint külön listájuk lenne a tízezer lakos alatti településeknek, s külön az ennél népesebb városoknak. (Kivéve az ötvenezer-nél népesebb városban, illetve a megyeszékhelyen élőkét, hiszen a valamennyi megyeszékhely megkapja a megyei jogot.)

Végül ez a „furcsa ötlet” valósult meg.

Így a megyei közgyűlés választásánál a településeket két csoportba osztották, s a testületek tagjainak egyik részét a tízezernél kisebb, a másik részét pedig az ennél nagyobb települések lakói vá-

lasztják (feltéve, ha nem laknak megyei jogú városban). A megyékben tehát két választókerület volt, külön-külön a községeknek, illetve a 10 ezer lakosnál nagyobb városoknak. Így a pártok két listát állíthattak, ugyanakkor a társadalmi szervezeteknek, valamint a kisebb pártoknak gyakorlatilag lehetetlenné válik a bekerülés a megyegyűlésbe.

A megyék alkotmányos helyzete nem túlzottan erős. Nem tudom, hogy ezen mennyire lehet segíteni.

Az 1996-os Alkotmány-koncepció kapcsán megdöbbenve láttam, miszerint nem hogy erősítenék a megyék pozícióját, hanem éppen egy olyan jövőképet vázoltak fel, amely a megszűnését jelenti ennek a politikai kategóriának; magát ezt a szót, hogy megye, ezt is kiiktatták volna az alkotmányból, erre is voltak törekvések. A megyei hatásköröknek a növekedése valóban csak csöpögtetve történt, és sokszor átgondolatlanul.

A regionalizációnál mindig az okoz gondot számomra, hogy amikor gazdasági régiókról beszélünk, egy területnek a gazdaság-földrajzi egységéről, akkor azt egyes politikusok rögtön átvetik a közigazgatási régió megfogalmazásának szükségességébe.

Ráadásul nemcsak politikusok, hanem elismert szakértők is fogalmaznak úgy, hogy ha a megyék valóban nagyobb jogköröket kívánnának, akkor a mai megyeszerkezet alkalmatlan erre. A mai kicsi megyéknek a gazdasági ereje kevés ehhez. Verebélyi Imre fogalmazta meg, hogy a „háromnevű” megyékhez, tehát Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékhez képest a kis

megyék, például Tolna vagy Vas megyék, gazdasági ereje nem képes arra, hogy egy elképzelt nagyobb feladatkört ellásson. Ilyenkor meglegebgetik, hogy jól van gyerekek, örüljetelek annak, hogy most még ez van, ez a megye, mert lehet ez még ennél rosszabb is, tehát még meg is szüntethetünk benneteket.

Én úgy éreztem, hogy az akkori politikai közéletnek megfelelték ezek a gyenge megyék, hiszen úgy tűnt, hogy szükség van erre a fajta megyei politikai közéletre, amelyben igazából olyan nagy jelentős kérdések, és jelentős pénzösszegek fölött még az új területfejlesztési rendszerben sem rendelkeznek. Bizonyos fokig ez elegendőnek tűnt. Az a gyanúm, hogy ha az az 5-6 gazdaságilag erős régió valóban létrejönne Magyarországon, akkor az lehet elméletileg bármennyire szép, de politikailag nem hiszem, hogy nagyon kedvező lenne az ország számára. És valószínűleg óriási ellenállást váltana ki éppen a fővárosi politikusok körében, hiszen túl nagy hatalmat jelentene egy két-hárommilliós lakosságú régió. Magyarországon szerencsére nincsenek belső nemzetiségi problémák, és történelmileg sem úgy alakult, hogy a tartományi rendszernek lenne létalapja, de előfordulhat, hogy fölerősít bizonyos fajta ellentéteket, amik nem lennének kívánatosak az ország számára.

A közigazgatási régió

A közigazgatási régió fogalma 1991 és 1994 között az ún. köztársasági megbízotti működési területek meghatározá-

sakor vetődött fel ismét. A köztársasági megbízottak hivatalai azonban továbbra is megyéenként működtek, így a 8 régió nem tudott hazánk közigazgatásában meggyökeresedni.

Nem közigazgatási, hanem tervezési-gazdasági szinten 1990-ig is léteztek az öt vidéki nagyvároshoz és a fővároshoz kapcsolódva a megyéknél nagyobb körzetek. Így a központi körzet Budapestet és Pest megyét, az észak-dunántúli a Balatontól északra lévő öt megyét, a dél-dunántúli a másik négyet, a dél-alföldi és az észak-alföldi, valamint az észak-magyarországi pedig a többi három-három megyét foglalta magába.

A köztársasági megbízotti beosztás kialakításakor a 4-5 megyés, ráadásul sok kis településsel rendelkező megyéket magába foglaló régió közigazgatási szempontból nem lett volna kezelhető. Ezért egy közép-dunántúli régiót is létrehoztak, Fejér, Veszprém és Zala megyéből. A központi régióból kiemelték a fővárost, és Pest megye mellé Nógrád, valamint Jász-Nagykun-Szolnok megyét társították. Így egyedül a dél-alföldi régió határai estek egybe a korábbi tervezési-gazdasági körzetekével.

A köztársasági megbízotti régiók az 1994-es év végén megszűntek. A területfejlesztési törvény 1996-os elfogadása után jöttek létre a közigazgatási relevanciával nem rendelkező tervezési-statisztikai régiók.

Magyarország tervezési-statisztikai régióiról még az 1994-ben megválasztott parlament döntött 1998 márciusában. A határozat arra is kitért, hogy ezt

a 7 régióból álló területi beosztást 2000 végéig felül kellett volna vizsgálni.

Sokan, a megyei vezetők közül is, elégedetlenek voltak a 3-3 megyéből, valamint Budapestból és Pest megyéből álló tervezési-statisztikai rendszerrel, hiszen a régióközpontok kijelölése sem történt meg véglegesen, és az is kétséges volt, hogy ezzel a beosztással lehet-e az EU támogatásokat maximalizálni. Többen úgy vélték, hogy Budapest mutatói oly mértékben javítják annak a területi egységnek az átlagát, amelyhez tartozik, hogy így a legtöbb pénztől ez a régió mindenképpen el fog esni. Ezért azt javasolták, hogy a főváros önálló régiót képezzen, míg az azt körülvevő megyék - Pesten kívül Komárom-Esztergom, Fejér és Nógrád - egy különálló régiót alkosson. Így tehát két elképzelés élt a többi nagy régióra. Az egyik szerint az ország valóságos fejlettségi szintjét tervezési-statisztikai szempontból jól közelíti, hogy az említett központi régióon kívül, amely Budapestet és az említett négy megyét tartalmazná, a többi dunántúli megye, illetve alföldi és észak-magyarországi megye tartozna egy statisztikai egységbe. Mivel azonban az Európai Unió szakértői által határozottan megfogalmazott követelmény volt, hogy a tervezési-statisztikai régiók saját választott testülettel, önkormányzattal is rendelkezzenek, így ez a három régió viszont már túl nagy méretű. Túl nagy, legalábbis Magyarország politikai és társadalmi életében, ezért külön észak- és dél-dunántúli, illetve észak- és dél-alföldi, valamint észak-magyarországi régiót tartanának célszerűnek.

Ennél is radikálisabb volt az akkor is legnagyobb ellenzéki párt programvitája során megfogalmazott javaslat, amelyik 5 politikai régióval számolt, s így Kelet-Magyarországon 2 területi egységet képzelt el. Az MSZP belső vitára bocsátott véglegesített anyagból ez már kimaradt.) Így Kelet-Magyarországon az északi területen Borsod-Abaúj-Zemplén hosszútávú program-tervezetében körül is határolta ezeket a régiókat. (A megyével északon, Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar, míg délen Bács-Kiskun, Békés, Csongrád és Jász-Nagykun-Szolnok megyék alkottak volna egy-egy politikai régiót.) Nyugat-Magyarországon a déli régió a mai tervezési-statisztikai beosztással megegyezően Baranya, Somogy és Tolna megyékből állna, míg az északihoz az eddigi Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyékből álló területhez Veszprém megye is csatlakozna. Ez utóbbi beosztás kétség kívül megoldaná Pápa térségének problémáját, amelynek települései nehezen találják helyüket a Fejér és Komárom-Esztergom megyékkel kiegészült közép-dunántúli régiókban. (Közép-dunántúli régió már volt egyszer a köztársasági megbízotti rendszeren belül, ahol a harmadik megye nem Komárom-Esztergom, hanem Zala volt azzal a nyilvánvaló céllal, hogy a középen lévő Veszprém lehessen a székhely.)

S ezzel vissza is jutottunk a székhely problémához, amely minden régióbeosztás „rákfenéje”. Egyedül a dél-dunántúli régió székhelye lehetne stabil, Pécs pozíciója mégis megingott, amikor a területfejlesztési régió központja

199-ben Kaposvárra került. Az észak-dunántúli régió székhelye sem lehet Sopron, amennyiben Veszprém megye is csatlakozik, s Szombathely pozícióját is gyengíti a terület súlypontjának keletre tolódása. (A rossz nyelvek szerint Veszprém megyét azért nem vették be a nyugat-magyarországi régióba, miközben a Dél-Dunántúlra is kacerkódó Zala megye teljes tag lehetett, hogy Vas megye székhelye váljon a régió közép-pontjává.) Nyilvánvaló, hogy ebben az elképzelt új régióban a legfejlettebb megyeszékhelyként Győr válhat a központtá, ha azonban más szempontok is szóba kerülhetnek, akkor akár Pápa is régiószékhely lehet.

Ennél nehezebb a kérdés Észak-Magyarországon, ahol most Miskolc és Debrecen közül kellene dönten. Nyíregyháza nyilván örömmel vállalná a kompromisszumos megoldást, csakúgy, mint Eger. Heves megye esetében azonban az is felvetődik, hogy egy távoli régióközpont kijelölése esetén inkább a Budapest központú közép-magyarországi régiót választanák. Hasonló a helyzet Jász-Nagykun-Szolnok megyében, ahol jászszági kezdeményezésre sokan szívesebben kötnének partneri kapcsolatot Pest megyével, mint Hajdú-Biharral. Az erővonalak esetükben is a főváros felé irányulnak. Nem túl szerencsés megoldás a lázadó jászokat a dél-alföldi régióba átsorolni, kivéve, ha a kompromisszum áráként ennek a régiónak a székhelye Szolnok lenne. Itt is nyilvánvaló, hogy fejlettségi szempontok szerint egyik megyeszékhely sem veheti fel a versenyt Szegeddel, de a területi

elhelyezkedés miatt mégis praktikusabb székhelyet lehetne választani.

A fő probléma azonban az, hogy **mi lenne a szerepe a politikai nagyrégióknak?** A területfejlesztési tanácsok helyébe lépve egy választott testülettel rendelkező, s így ez a legitimitásában megkérdőjelezhetetlen alakulat jönne létre, vagy a megyei önkormányzatok helyébe lépve azok funkcióját is (pl. intézmény fenntartás, idegenforgalom, területrendezés, nemzetközi kapcsolatok, stb.) átvéve új nagymegyéék jönnének létre.

Városok rivalizálása

A megyénél nagyobb területű egységek kialakításakor már a köztársasági megbízotti régiók létrehozásakor tartalmi viták helyett inkább a városok rivalizálásának lehettünk tanúi, így Székesfehérvár és Veszprém, valamint Debrecen és Nyíregyháza vetődött fel alternatív régióközpontként. Tekintettel arra, hogy az 1994-ben hatalomra került pártok a korábbi köztársasági megbízotti rendszerben egy politikai akarat megtestesítőjét látták, ezért egyik első intézkedésük volt ennek megszüntetése és a közigazgatás megyei alapokra való visszahelyezése.

Magyarország viszonylag kis területe miatt a főbb tájegységek szerint a fővároson és környékén kívül három régióra osztható: Dunántúl, Alföld és Észak-Magyarország. (Van olyan vélemény, pl. Nemes-Nagy Józsefé (NEMES-NAGY 1997), amelyik szerint Magyarország csupán a Dunántúlt magába foglaló nyugati, a Budapestből és Pest megyéből

álló központi, és az észak-magyarországi valamint az alföldi megyéket felölelő keleti régióra osztható.)

A társadalmi-gazdasági vonzáskörzetek meghatározásakor Budapest szerepe igen erőteljes. A főváros vonzása közel az ország felére kiterjed, hiszen az említett Pest megyén kívül Nógrád, Komárom-Esztergom, Fejér és Jász-Nagykun-Szolnok megyék mindenképpen ide sorolhatók. Ebből kiindulva a maradék régiók meghatározása volt a feladat, s a Dunántúl felosztásakor csupán Zala megye hovatartozása lehet kérdéses. Zala a dél-dunántúli tervezési-gazdasági körzethez sorolták korábban, a megye ugyanakkor a nyugat-magyarországi régióhoz is sorolható. **A térszerveződés azonban nem szorítható a közigazgatási határok közé,** hiszen a Dunántúl példájánál maradván a balatoni régió megyéi (Somogy, Veszprém, Zala) minden eddigi területbeosztást felrúgnak. Az ezredfordulón megfogalmazott elképzelések szerint megengedhető, hogy egy megye több régióhoz is tartozzon, így a feladat jellegéből adódóan különböző regionális testületekben is szerepet vállaljon. Így pl. Zala megye tagja lehet a balatoni, az észak-nyugat-dunántúli és a dél-dunántúli szerveződésnek egyaránt.

Közigazgatási racionalitási szempontból külön problémát jelent a kis megyék (Komárom-Esztergom, Nógrád, Tolna stb.) léte. Neves budapesti szakértők szerint ilyen kis országnak sok 19 megye, az említett kis megyék nem tartoznak egy súlycsoportba az ún. háromnevű (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg és ide tartozna

még Pest-Pilis-Solt is, ha visszakapná a régi nevét) megyékkel.

A területfejlesztés kapcsán sor került a megyék önkéntes társulására, így a Dunántúlon a négy dél-dunántúli megye (Baranya, Somogy, Tolna és Zala), valamint a három nyugati határszéli terület (Győr-Moson-Sopron, Vas és szintén Zala) alkotott egy-egy fejlesztési régiót. Ez utóbbiból Veszprémet csupán azért zárták ki, mert nem határ menti megye, így a Dunántúl szívében helyezkedő tájegység csupán megfigyelőként kötődhet a Nyugathoz. Kizárásos alapon Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megyék kénytelenek voltak létrehozni a közép-dunántúli regionális együttműködést, ezzel is ellensúlyozandó Budapest és Győr nyomasztó túlsúlyát. Az alföldi megyék egy része viszont Észak-Magyarországgal kívánt összefogni, így Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyék álltak össze regionális fejlesztési társulást alkotván. (Ehhez később Nógrád megye is csatlakozott.) A nyugat-magyarországi szövetkezéshez hasonlót keleten is létre lehet hozni Békés, Hajdú-Bihar, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékből.

Idegenforgalmi szempontból viszont Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest megyék kívántak összefogni a Dunakanyar érdekében. Ehhez hasonló együttműködés már létezik a balatoni régióban: Somogy, Veszprém és Zala megyék részvételével.

Mindezek a gazdasági és területfejlesztési motivációjú társulások azonban nem lehetnek a közigazgatás szervezésének a meghatározói.

A regionális egységeket nagyon sokáig nem választott testülettel rendelkező önkormányzatnak, hanem **az államigazgatás területi szervének** képelték el. Igaz ez az Erdei-Bibó féle koncepcióra, s igaz a végül megvalósult köztársasági megbízotti rendszerre is. Ez utóbbi éppen a közigazgatási racionalitási szempontokat nem érvényesítette (hiszen meggyénként működő hivatalai látták el az igazgatási feladatok túlnyomó részét), ugyanakkor, mint egy választott testület nélküli politikai erő, a mindenkori ellenzék támadásának keresztüzébe került. A köztársasági megbízottak lassan politikai megbízottakká váltak, s e minőségük miatt kellett megszűnniük.

A se túl nagy, se túl kicsi területi egységek problematikája ismét felveti – a megyerendszer politikai okokból rövidtávon lehetetlennek bizonyuló átszervezésen túl – a kistérségi szerveződés kérdését. A települési önkormányzatok városok köré szervezését elméletileg a Központi Statisztikai Hivatal már az 1990-es évek elején megoldotta. A területfejlesztési törvény parlamenthez benyújtott tervezetében ez a beosztás szerepelt etalonként, ám politikai okokból ez is felborult. A rendkívül széttagolt és pénzügyi okokból a 90-es évek első felében még tovább osztódó települési önkormányzati rendszer megszervezését a politikai ellenérzések miatt nem kívánták a megyei önkormányzatokra rábízni, miközben a települések önszerveződési

készsége igen alacsony szintű volt. A megyei jogú városok által finanszírozott elképzelés, Tóth József professzor vezetésével, a rivális megyék megszüntetése árán, a középvárosokra épülő városkörzeti megoldást karolta fel. A tervet azonban az 1994-es választásokkor egyik párt részéről sem kapott megfelelő politikai támogatást. (TÓTH 1993)

Tanulságul annyit szűrhattunk le: a közigazgatási területbeosztás nem feltétlenül igazodik a tájegységekhez, a gazdasági, ellátási vonzáskörzetekhez. Sokszor a közigazgatási racionalitáshoz sem. Megfigyelhető, hogy pl. a megyeszékhelyek – kevés kivételtől eltekintve – mindig az adott megye szélén helyezkednek el. A közigazgatási területek átrajzolása a magyar és a nemzetközi tapasztalatok szerint viszonylag könnyen csak nagy társadalmi átalakulások idején valósult meg.

Nálunk már ismét elmúltak ezek a „forradalmi idők”, ezért csak nagyon lassú, nagyon fokozatos változásokra van lehetőség.

AGG ZOLTÁN

A tanulmányt a szerző az idén 70. évét betöltő Nemes-Nagy Józsefnek ajánlja!

Irodalomjegyzék

AGG Zoltán (1990): Hány járás–hány tartomány–hány megye? A területi kérdés Magyarországon belül és a megyerendszer MGYAR KÖZIGAZGATÁS XL:(11) pp. 953-963.

AGG Zoltán (1991): Mi lesz veled, vármegye? Hogyan tovább városfejlesztés? Veszprém: Veszprém Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Irodája, 1991. 148 p.

AGG Zoltán (1994) (szerk.): A lebegő megye. COMITATUS Kiadó, Veszprém, 1994.

AGG Zoltán (1997): A közigazgatási térfelosztás néhány kérdése, COMITATUS ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE (továbbiakban csak COMITATUS) 1997. 5. szám pp. 72-77.

NEMES NAGY József (1997): Javaslat a hazai nagytérsegi térfelosztásra: Nyugat-Központi-Kelet. = COMITATUS VII. évf. 1. sz. pp. 42-47.

NEMES-NAGY József – AGG Zoltán (2002): A politika térségi és helyi szintjei. In. BERNEK Ágnes (szerk.) A globális világ politikai földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2002. , második kiadás 2003.

OLÁH Miklós (1998): Közelítési módozatok a regionális identitás térbeliségének megrajzolásához. In COMITATUS VIII. évf. 2. szám pp 6-33.

PÁLNÉ KOVÁCS Ilona (1991): A központi hatalom regionális ellenpólusai az önkormányzatok? Pécs 1991. JUSS, ill. COMITATUS 1991/1.

PÁLNÉ KOVÁCS Ilona – AGG Zoltán (1994) (szerk.): A rendszerváltás és a megyék. COMITATUS (Kiadó: Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Iroda), Veszprém, 1994.

SZABÓ Pál (2005): A NUTS rendszer ki- és átalakulása. Comitatus, 15 (8-9) 7-14.

SZABÓ Pál (2008): A NUTS 2006. Comitatus, 18 (9-10) 130-131.

TÓTH József (1993) Nagyvárosok a magyar településrendszerben. = COMITATUS III. évf. 7-8. sz. 40-54. o.

VÁGI Gábor (1987): A tanácsi gazdálkodásról. In: Medvetánc (az ELTE és az MKKE folyóirata) különszám 2., Fordulat és reform, p. 227-247. A teljes anyag megjelent a szerző postumus kötetében: Magunk uraim! Gondolat, Budapest 1991.

VEREBÉLYI Imre (1987): A tanácsi önkormányzat, KJK, Budapest

Jegyzetek

1. Verebéli Imre (1944-) ma már professzor emeritus, a rendszerváltás előtt a Belügyminisztérium miniszter helyettese (mai elnevezéssel helyettes államtitkára), majd az 1990-es Antall-Boros kormányokban a BM közigazgatási államtitkára, a Horn-kormányban a közigazgatás korszerűsítéséért felelős kormánybiztos. Az első Orbán-kormány idején előbb visszahelyezték az MKI élére főigazgatónak, majd mivel szakmailag nem értett egyet Stumpf István kancelláriaminiszter koncepciójával, őt évre Párizsba „száműzték” OECD-követnek, mire hazatért nemcsak az intézetét szüntették meg, hanem folyóiratát a Magyar Közigazgatást is, amit Új Magyar Közigazgatásként szervezett újjá. Részletesebben ld. a 70. születésnapja alkalmából készült méltatást http://www.kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK/UMK_2014_3/13_portre_Verebelyi.pdf

2. Vági Gábor (1947-90) munkásságára még a szakdolgozatom készítésekor (1978-79-ben) figyeltem fel, személyes találkozásunkra Veszprémben 1985 elején került sor, valószínűleg jó benyomást kelthettem, mert fél évvel később be is ajánlott a Minisztertanács Tanácsi Hivatalához, egy osztályvezető-helyettesi állásra, később ezt a hivatalt beolvasztották a Belügyminisztériumba. A tanácsi gazdálkodásról szóló anyagához az ÁSZI megbízásából készítettem egy műhelytanulmányt, melyre a Medvetánc különszámában hivatkozik is.

3. Ez utóbbi tanulmányom megjelent első tanulmánykötetemben AGG (1991).

Egy új iskolatípus születése 1988-ban

Oktatás és innováció diskurzusai a pedagógiában¹

A kísérleti/alapítványi iskolák, közelebbről az Alternatív Közgazdasági Gimnázium 1988-as megalakulását hagyományosan reformpedagógiai koncepcióban tárgyalják a kutatók; a pedagógiai dokumentumok alapján az oktatásszervezésre, tanítási tartalmakra, újfajta szerepfelfogásokra stb. helyezve a hangsúlyt. Jelen írásban szélesebb gazdasági-politikai összefüggésrendszerbe kívánom helyezni a 30 éve létrejött, Magyarországon akkor újdonságnak számító intézmény keletkezéstörténetét, hiszen az oktatás folyamatai sosem légtüres térben alakulnak ki és formálódnak, hanem különböző aktorok és szándékok eredőjeként, melyek között 1988 óta az önkormányzat (akkor még tanács) is jelen van.

Bevezetés

A Magyarországon létező nem állami vagy egyházi fenntartású oktatási intézmények történetéről számos pedagógiai mű született (pl. Németh - Skiera, 1999; Langerné, 2011), de a politikatörténeti szempont kevésbé feldolgozott területnek számít, akármelyik periódusát nézzük a XX. századnak. Saját kutatási területemhez kapcsolódva, a Kádár-kori oktatáspolitikai amúgy is elhanyagolt területe a korszak szakpolitikáinak összehasonlítása például a gazdaságtörténettel, még ha itt is vannak még „fehér foltok”): nem eléggé feltárt a döntéshozatali szintek, érdekcsoportok szerepe az iskoláztatásban, a gazdasági-társadalmi szféra szereplői kevésbé jelennek meg a történettudományi diskurzusoknak. Ezeket a szempontokat hangsúlyozom az AKG megalapításának leírásakor, annak érdekében, hogy a hazai oktatási szinten a rendszerváltást már 1988-ban megvalósító, a korban szokatlan intézményt és az általa kiváltott hatást más szemszögből láthassuk.

Hipotézisem szerint a tárgyalásra kerülő gimnázium esetében az ideológiai-szakmai (pedagógiai) legitimáció helyét részben átvette a gazdasági racionalitás, ami egyértelmű fordulópont a hazai oktatásban – ez megmutatkozott az alapítás és a működés újszerű módjában is, mely gazdasági szereplők és módszerek megjelenését jelezte a pedagógiában. Ehhez kapcsolódva, az innováció, mint a közgazdaságtudományból kölcsönzött fogalom (Birman, 1987) a hetvenes-nyolcvanas években egyre nagyobb teret foglalt a magyar nevelési oktatási diskurzusokban, olyan kulcsmotívumként funkcionálva, melyek időről-időre dominálják a közoktatást, mintegy „csodaszerként” szolgálva a meglévő problémák megoldására (gondoljunk csak a kompetencia-fogalom elterjedésére). Az AKG ugyanilyen innovatív kezdeményezésnek számított, illetve az intézményről folytatott beszédmodot is meghatározta ez a szemlélet. Két szándék találkozása tette lehetővé az alapítást: egy meghatározott pedagógiai-szakmai csoport autonómia- és változtatás igénye, illetve a rendszer fenntartását reformokkal, engedményekkel elérni kívánó politika gesztusa.

A tágabb (oktatás)történeti kontextus

A Kádár-rendszer egyik alapvető ellentmondása volt a reform és restauráció, változtatás és konzerválás hullámainak, a nekiindulásoknak és a megtorpanásoknak a váltakozása, ami természetesen az oktatáspolitikát is érintette. Kalmár Melinda értelmezésében (2014) a változó geopolitikai-világgazdasági környezethez való folyamatos és rugalmas alkalmazkodás a két világrendszer versenyében, illetve a nyolcvanas évekbe a túlélés keretében definiálható. Az oktatástörténetben a hetvenes évektől beszélnek maratoni reformról (Báthory, 2001), ami ugyanennek a kérdésnek egy speciális vetülete és valójában már a hatvanas évekbe visszanyúl: a tudományos-technikai forradalom új kihívásai a későbbi évtizedekben folyamatosan továbbgyűrűztek (pl. a számítástechnika megjelenése; a számítógépek bevezetése az oktatásba szintén az AKG újdonságai közé tartozott). A hetvenes-nyolcvanas években a műszaki és humán értelmiséget kezdték

jobban bevonni a döntéshozatalba (vagy annak látszatába), ami erősíthette a szakmaiság és tudományosság szempontjait az oktatásban is (ennek eklatáns példája – a szakértelem felhasználásának kudarcával együtt – a hatos főirány története, l. Pócze, 1989).

A két világhrend közeledéséről szóló konvergencia-elméleteket szintén meg kell említeni itt, hiszen az AKG koncepciója nyugati hatásokat tükrözött. Radovan Richta már a hatvanas évek második felében a kapitalizmus és szocializmus közti ellentétek megszűnését jósolta a tudományos-technikai forradalom egyik következményeként, igaz, a szerző 1968 után már az „egészséges erőkhöz” csatlakozott Csehszlovákiában és megtagadta korábbi nézeteit (Horváth – Réti, 1990: 99). Természetesen a hasonló elképzelések hivatalos interpretációi elutasították az állítólagos hasonlóságokat pl. (Gáll, 1970), de a nyolcvanas évektől a magyar oktatás is egyre több nyugati támogatást kapott az iskolafejlesztésekhez, különböző együttműködések jöttek létre Kelet és Nyugat között, ami nyilvánvalóan elősegítette a közeledést. Az UNESCO, az Európa Tanács és magyar Országos Pedagógiai Intézet például együtt rendezett konferenciát Egerben, 1986-ban (Szövényi, 1987). Az AKG közvetlen nemzetközi előzményeként az akkori Szovjetunió nyújtott példát: az Állami Közoktatási Bizottság alternatív koncepciókat bocsátott országos vitára a közoktatás peresztrójkája jegyében (Trencsényi, 1989: 188), ami jelezte a „zöld utat” a hasonló kísérletekhez. Kornai János (2012) és Sáska Géza (2003) szerint viszont Magyarország és Lengyelország a nyolcvanas években letért a szovjet fejlődési pályáról: más-más nézőpontból, de az autonómia, decentralizáció és a piaci szempontok növekvő szerepe mind-mind ezt jelezte. Ezek az új folyamatok pedig az iskolakísérletekben is fontos szerepet játszottak.

A változtatási igények az 1985-ös közoktatási törvényben összegződtek (vannak, akik ezt nevezik a magyar közoktatásban a rendszerváltás kezdetének), hiszen ennek több paragrafusa is támogatta az AKG-hoz hasonló kísérletek megindítását. Az iskola szakmai önállóságából következően meghatározhatta saját nevelési rendszerét, kiegészítő tananyagot dolgozhatott ki és a miniszter egyedi megoldásokat engedélyez-

hetett (Báthory, 2000: 4)– ez utóbbi engedmény megtörte az állami iskolamonopóliumot és 1948 után újra lehetővé tette kísérleti (vagy akár alapítványi) intézmények megalapítását. Az 1969-es szentlőrinci iskolakísérlet után a nyolcvanas években az ÁMK-k (Általános Művelődési Központok, l. Trencsényi, 1993) mellett Törökbálinton megindult az első valódi kísérleti iskola, Zsolnai József és a Nyelvi, irodalmi, kommunikációs (NYIK) program bevezetésével – ez utóbbit már 1984-ben elfogadta alternatív tantervként a művelődési miniszter (Zsolnai, 1991: 3). Az oktatás korszerűsítése – a nemrég elhunyt Gazsó Ferenc, 1983 és 1989 között művelődésügyi miniszterhelyettes szerint – a nyolcvanas évek átfogó reformfolyamataiba illeszkedett (Gazsó, 1987), nyilvánvalóan kritikai vonzata is volt. Ennek egyik állomása az ismertetendő rövid történet, melyet levéltári források és pedagógiai dokumentumok alapján ismertetek.

Az alapítás

Kevésbé ismert, de elvileg már 1978-tól írt ki rendszeresen pályázatokat a Művelődési Minisztérium, az 1986 és 1990 közötti időszakra például 200 millió forintot terveztek „szabad pályázatásra”, szakértői elbírálás rendszerében (Rét, 1988: 319). Valamennyi dokumentum itt jelöli meg az Alternatív Közgazdasági Gimnázium eredetét: 1987-ben a minisztérium tanterv- és tankönyvfejlesztési, innovációs pályázatán az egyik nyertes (második díjjal) Horn György pedagógus lett, aki ekkor a II. Rákóczi Ferenc Kereskedelmi Gyakorló Szakközépiskola igazgatója volt. A 116 beérkezett pályázatból 40 pályamunkát díjazott a Tanterv- és Tankönyvfejlesztés Országos Tanácsának zsűrije, az odaítélt összegek mellett a Minisztérium is segítséget ígért (Jobb tankönyvek, korszerű módszerek..., 1988).

Horn egy olyan pedagóguscsoportot vezetve dolgozta ki iskolaprogramját, akik valamennyien elégedetlenek voltak az akkori oktatási rendszerrel és egy szabadabb, hangsúlyosan gyermekközpontú intézményt szerettek volna létrehozni – a programmal szándékosan nem foglalkozom részleteiben, hiszen itt az iskolát körülvevő tágabb (gazdasági-politikai-társadalmi) környezet a fontosabb. Horn már öt évvel korábban kidolgozott egy új iskolaprogramot, ami akkor még nem valósulhatott meg a jogi és tárgyi feltételek hiánya

miatt, az alapgondolat ugyanaz maradt 1988-ban is: „... önálló iskolát szeretnénk. Autonóm, alternatív iskolát, aminek saját arca van, minden diák, szülő tudja, miért és hogyan működik. Iskolát, amely életeleme az ott levőknek, s amelynek produktuma a nyitott, felkészült, szuverén, közösségi ember” (Rehák, 1988).

Gazsó kedvező légkört teremthetett a hasonló, lentől induló megújulási kísérleteknek, hiszen 1986-ban, egy országos pedagógiai tanácskozásán például úgy fogalmazott, hogy „kreatív, alkotó szellemű” tantestületekre van szükség (Lükő, 1986), ami egyrésztől több önállóságot jelenthetett, másrésztől a központi forráshiány miatti helyi megoldások szükségességét. Ebben a légkörben indulhatott meg az 1945 utáni első alapítványi iskola megalapításának munkája. A pályázat elnyerése után 1988. augusztus 24-én került a Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottságának ülésére a javaslat az új iskola alapítására (Javaslat Közgazdasági Gimnázium létesítésére, 1988), ekkor még Közgazdasági Gimnázium néven. Az előterjesztő, dr. Mezei Gyula művelődésügyi főosztályvezető a kísérleti oktatás lényegét a következőkben határozta meg: „... az itt továbbtanuló gyermekek a második tanulmányi év befejezését követően vizsgát tesznek. Ezt követően képességeik, készségük figyelembe vételével három irányban folytathatják tanulmányaikat: ügyviteli adminisztrátor, vállalati gazdasági, valamint gimnáziumi területeken. Jelenleg ilyen alternatív iskolatípus az országban nem működik.”

A valódi működés beindításához két éves felkészülési időt írtak elő, 20 pedagógus részvételével, a valódi oktatás kezdetét 1990. szeptember 1-vel kalkulálták. Nemcsak a képzés szervezésében hozott újat a gimnázium, hanem a fenntartás is tükrözte a szakirányokban is megmutatkozó gazdasági-munkaerőpiaci szempontokat, hiszen a megfogalmazás szerint az intézmény „alapítványi iskolaként működne, azaz az iskola fenntartásában részt vennének a képzést megrendelő vállalatok is.” A Fővárosi Tanács szeptember 13-án hozott visszamenőlegesen határozatot a Pénzügyi Főosztály egyetértésével, a III. kerületi, Raktár utcai Általános Iskola épületében létrehozandó, új, önálló gimnáziumról, 1988. szeptember 1-i létesítéssel (1988/125. számú határozat).

Az AKG (a tantestület elnevezése alapján az iskola már az elejétől az „Alternatív Közgazdasági Gimnázium” nevet viselte, lásd a következő fejezetet) hivatalos alapítási dátuma tehát 1988. szeptember 13.

1989 február 17-én a Fővárosi Tanács és a Művelődési Minisztérium (Gazsó Ferenc aláírásával) megállapodást kötött a kísérleti munka támogatására (Megállapodás..., 1989). A pedagógiai kísérletet a miniszter az 1985. évi I. törvény 24. §-a alapján engedélyezte, két célt kijelölve: egy intézményen belüli, párhuzamos (általános és szakmai) képzések megvalósítása, illetve a képzésben érdekelt szervek beleszólási jogát biztosító alapítvány létrehozása. Nagyon fontos kiemelni a feladatok közül a következő kettőt (a többi szempont teljesen átlagos egy iskolaalapításnál, így azokat nem elemzem):

- öngazgató iskolaszervezet rendszerének kialakítása,
- a szakképzésben a megrendelők közvetlen anyagi, szakmai, szervezeti részvételének, jogi és technikai feltételeinek megteremtése.

Az első cél tipikusan reformpedagógiai indítatású, az iskoláztatásban érdekelt partnerek (szülők, diákok, pedagógusok) érdekeinek becsatornázását, döntésekben való részvételét jelentheti, ami egy hagyományosan centralizált rendszerben szokatlan. A második gondolat pedig a gazdasági racionalitás logikáját követi, hiszen elvileg legjobban a későbbi munkaadók tudják, hogy milyen képzettségekre van szükségük a munkaerőpiacon. A Minisztérium a teljes finanszírozást és felelősséget vállalta, most már csak az volt a kérdés, hogy milyen szerkezeti formában valósíthatók meg a célkitűzések.

Fenntartás és működtetés

Az iskola sajátos helyzete megmutatkozik a legfontosabb, intézményi működést szabályozó dokumentumokban (Alapító okirat, Az AKG Alapítvány, A Kuratórium), melyekben már az elejétől AKG-nek nevezik a gimnáziumot. Eredetileg a Minisztérium és az AKG alapítvány együtt volt fenntartó, viszont ez utóbbi testületben a Minisztérium is benne volt. Ennek a furcsa kettősségnek az volt az oka, hogy az 1985. évi közoktatási törvény nem engedte meg a nem állami iskolák alapítását, csak a miniszter által jóváhagyott egyedi kísérletek indítását. Az AKG alapítványának a

következő tagjai voltak az alapításkor (1988. november 24.):

- Állami Biztosító Rt,
- Chemolimpex Külkereskedelmi Vállalat,
- Magyar Hitelbank Rt,
- Skála Coop Kereskedelmi Vállalat,
- Taurus Gumiipari Gépgyár,
- Budapest Főváros Tanácsa,
- Művelődési Minisztérium (és ezek jogutódjai).

Az öt nagyvállalat mellett tehát két állami szerv is részt vett a fenntartásban, az Alapítvány döntéshozó testülete pedig a Kuratórium lett. Takács Géza, az AKG krónikása egy organogramot közöl könyvében (1. ábra), ami még jobb betekintést nyújt a kezdeti működésbe (természetesen ez sokat módosult az idők folyamán, valamennyi forrás kiemeli az állandó korrekciókat, így a közölt ábra inkább a működési alapelvek miatt lehet fontos).

Több érdekes dolgot fedezhetünk fel az ábrán. A felépítésben elméletileg egyenrangúnak számít a tantesztület, az alapítványt képviselő Kuratórium, a Diákönkormányzat és az Iskola-bíróság – ez utóbbihoz bármelyik „iskolapolgár” fordulhatott, tagjai között diákok, szülők, kuratóriumi tagok és nem pedagógiai munkakörben dolgozók voltak, munkáját a pedagógiai vezető

felügyelte. Az iskoláztatásban érdekelt szereplők egyensúlyát igyekezett megvalósítani a szervezet (egyfajta fékek és ellensúlyok rendszerében), ami az iskolademokrácia ideálképeire emlékeztet, ellentétben a hagyományosan hierarchikus oktatási szervezettel – természetesen kérdés, hogy a gyakorlatban hogyan tudott működni az önálló testületeken és konszenzuson alapuló döntéshozatal. A felelősségi területek elhatárolása, a vállalkozási szempontok (szerződéses szaktanárok, vállalkozások alkalmazottai, menedzser stb.) viszont a gazdasági szervezet modelljét követheti, ami pedig az iskola diszciplináris, tudományos szerveződésének mond ellent – nem láthatunk itt például humán vagy reál munkaközösséget, ami pedig általában minden iskolában megvan.

A fogadtatás

A képzés beindulását követően és a rövid hírek, bemutatkozó hirdetések után (pl. Bemutatkozunk. Alternatív Közgazdasági Gimnázium, 1991 – egyébként az, hogy egy iskola hirdeti magát szintén szokatlan volt) megjelentek az első nagyobb cikkek is, melyek mind-mind az intézmény újszerűségét hangsúlyozták. Egy riport példáján keresztül mutatom be a fogadtatás főbb jellemzőit (- török -, 1993), ami egy új korszak eljövételét hirdeti meg, némileg szenzációhajhász

1. ábra, Az AKG szervezeti felépítése (Takács, 2000: 77)

módon. „Tiszta Amerika” – ez a gondolata az újságíróknak, amikor belép az első terembe, ahol vadonatúj ALR számítógépek (20 milliós értékben), valamint „olasz, vidám huzatú bútorok, faxok és telefonok” várják a látogatót. A Nyugat varázsa a jövőt idézi a szerzőnek, emellett a gazdasági szemléletet emeli ki a riport: gyakorlóirodában szimulálják a munkahelyi környezetet (Hollandiában és Németországban bevett módon), életszerű készségeket sajátítanak el és nem „életidegen tanpéldákon” rágódnak. Természetesen a gyakorlattól elszakadt iskola régi kritikája köszön vissza, a csodavárással együtt, ami azt a túlzó kijelentést is megteszi, hogy „írástudatlan ügynök is lehet zseniális”. Ez nyilvánvalóan nem volt igaz, 1988-ban sem.

Az AKG későbbi történetét áttekintve a problémák ugyanolyan súlylly szerepeltek, mint az előbb ismertetett rendkívül pozitív hangvétel – az igazság természetén a kettő között helyezkedhet el, de az intézmény példája számos, ma is releváns kérdést vethet fel. Az innovációk és terjedési lehetőségeik, centralizáció és decentralizáció szükséges aránya, a gazdaság, a munkaerőpiac és az oktatás kapcsolata (l. a duális képzés, aminek akár az egyik előképe lehet az AKG), valamint a műveltségi szerkezet átalakulása nemcsak az oktatás számára fontos szempontok.

SOMOGYVÁRI LAJOS

Eredeti források:

1988/125. sz. határozat. Javaslat Közgazdasági Gimnázium létesítésére. Budapest Főváros Tanácsa, 1988. szeptember 13-i ülés. BFL XXIII. 101. a. 1.

A Kuratórium. Letöltés helye, ideje:

<https://www2.akg.hu/program/1998/prg1.html#alapitvany>, 2018. augusztus 18.

Alapító okirat. Letöltés helye, ideje:

<https://www2.akg.hu/program/1998/prg1.html#alapitvany>, 2018. augusztus 18.

Az AKG Alapítvány. Letöltés helye, ideje:

<https://www2.akg.hu/program/1998/prg1.html#alapitvany>, 2018. augusztus 18.

Javaslat Közgazdasági Gimnázium létesítésére. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, 1988. augusztus 24-i ülés. BFL XXIII. 102. a. 1.

Megállapodás a Közgazdasági Gimnázium (Budapest, Raktár u. 1. 1035) kísérleti munkájának támogatására. Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, 1989. március 28-i ülés. BFL XXIII. 102. a. 1.

Hivatkozott irodalom:

Báthory Zoltán: A maratoni reform. 2. rész. Iskolakultúra, 2000/11, 3-26.

Báthory Zoltán: Maratoni reform. A magyar közoktatás reformjának története, 1972-2000. Önkönet, Budapest, 2001.

Bemutakozunk. Alternatív Közgazdasági Gimnázium. Új Katedra, 1991/2, 31-33.

Birman Erzsébet: Innováció. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Gazsó Ferenc: Az oktatási rendszer korszerűsítése. Pedagógiai Szemle, 1987/9, 835-843.

Gáll János: Három világ. Korunk, 1970/10, 1478-1485.

Horváth Gyula – Réti Tamás: Csehszlovákia 1945-1989. Külpolitika, 1990/2, 75-101.

Jobb tankönyvek, korszerű módszerek – talán már a jövő évtől. Petőfi Népe, 1988. szeptember 5. 2.

Kalmár Melinda: Történelmi galaxisok vonzásában: Magyarország és a szovjetrendszer, 1945-1990. Osiris, Budapest, 2014.

Kornai János: A szocialista rendszer, Kalligram, Budapest, 2012.

Langerné Buchwald Judit: A reformpedagógiai iskolakoncepciók és alternatív iskolák elterjedésének korlátai és lehetőségei a közoktatásban. Pannon Egyetem MFTK Neveléstudományi Intézete, Pépa, 2011.

Lükő István: Középszerű pedagógia? Népszabadság, 1986. május 14. 6.

Németh András – Skiera, Ehrenhard: Reformpedagógia és az iskola reformja. Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.

Pöcze Gábor: A hatos főirány – egy kudarc anatómiája. Oktatókutató Intézet, Budapest, 1989.

Rehák Aranka: Álmunk iskolája. Népszabadság, 1988. február 18. 4.

Rét Rózsa: Az elnökségi ülés napirendjén: könyvkiadás – pályázatok. Magyar Tudomány, 1988/4, 317-320.

Sáska Géza: Szakmai és politikai autonómiák a 80-as, 90-es évek magyar közoktatásában. Iskolakultúra, 2003/6-7, 88-107.

Szövényi Zsolt: A pedagógiai kutatóintézetek igazgatóinak IV. össz-európai konferenciája. Magyar Pedagógia, 1987/4, 467-473.

Takács Géza: Iskolapróza. Önkonet, Budapest, 2000.

- török - : Egy írástudatlan ügynök is lehet zseniális. Népszava, 1993. február 11. 7.

Trencsényi László: Krupszkaja-reneszánsz és a közoktatás peresztrojkája. Magyar Pedagógia, 1989/2, 188-191.

Trencsényi László: Kis kézikönyv az Általános Művelődési Központokról. OKT-Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 1993.

Zsolnai József: A tanulás tervezése és irányítása a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési programban. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.

Jegyzetek

„Az 1988-as év a magyar társadalomban és politikában” konferencia azonos című előadásának írott változata (2018. március 27. Pannon Egyetem MFTK Társadalomtudományi Intézet)

Önkormányzati múlt

A szőlőhegyi önkormányzat működése a 19. században a somogyi Holládi-hegy példáján I.

A Somogy megye észak-nyugati szegletében található Marcali-háton élők megélhetését egykoron kiterjedt szőlőművelés szolgálta. Régi térképeket böngészve hamar szembeötlük, hogy a múltban, ahol azt az adottságok lehetővé tették, csaknem minden település határában volt egy vagy több szőlőhegy, amelyet általában több környező falu gazdái használtak. A dombhát keleti oldalán Balatonberény és Balatonkeresztúr között, Balatonújlak, Kéthely, az egykori Kis- és Nagy Gomba, Marcali, Gadány, Mesztegnyő, Szenyér, Tapsony, Nemeskisfalud és Böhönye, valamint kicsit délebbre Segesd határában volt szőlőhegy. Míg a vonulat nyugati felén Balatonszentgyörgy (Bari-hegy), Hollád, Somogysámson, Horvátkút, Nagyszakácsi, Nemesdéd határában voltak ültetvények.

Somogy már a középkorban kiterjedt szőlőműveléssel rendelkezett, olyannyira, hogy 1498-ban, amikor II. Ulászló király a megyének címert adományozott, arra szőlőfürtöt festettek (Draskóczy 2000). Az oszmán hódítás időszaka és főként a háborús évtizedek természetesen jelentős károkat okoztak, de a pusztítás a szőlőterületek esetében sem volt olyannyira általános, mint azt korábban sokan gondolták. Az 1700-as években a falvak benépesítése és a gazdasági fellendülés nyomán a szőlőtermesztés és borkészítés reneszánszát élte, amely egészen a 19. század

végén megjelenő filoxéraig lényegében kitartott. Somogy megyének ezen két évszázadából két földrajzilag egybefüggő szőlővidék bontakozik ki. Egyik a dél-Balaton, amelynek múltja, ha csak részleteiben is, de valamelyest feltárt (lásd Reöthy 1988a; 1988b, 1990). A másik ilyen szőlőtermesztő terület pedig az észak-déli kapcsolatokról felépülő, völgyekkel szabdalta Marcali-hát és a vele szerves összefüggésben lévő Marót-völgye kistáj. E jól lehatárolható (észak-északnyugatról Balaton, Kis-Balaton, délről a Belső-Somogyi erdőségek, keletről a Nagyberek) vidék földrajzi adottságainál fogva sok tekintetben periférikus, mégis kulturális-társadalmi kapcsolatainak több iránya rajzolható fel. A terület északi fele a Keszthelyi-kistáj vonzáskörzete, egyszerre tulajdonképpen dél-Balaton is; keleti oldalról dél-Zala és Nagykanizsa, mint egykori kereskedelmi központ jelentett élénk kapcsolatokat, délről az egykor erős vonzerővel bíró Csurgó, míg dél-keletről már egyértelműen Kaposvár megyeszékhely viszonylagos közelsége volt a meghatározó. E kiterjedt szőlőtermesztő vidék múltjának jelentős szeleteivel (és egyéb társadalmi-gazdasági, kulturális adottságaival) gyakorlatilag napjainkig adós a néprajz- és történettudomány (lásd Knézy 1983; 1985). (Hasonlóan adósak a jelennel foglalkozó tudományok is annak felrajzolásával, hogy milyen okok nyomán alakult ki a Marcali-hát és a Marót-völgyének társadalmi-gazdasági periféria helyzete, amely bizonyosan nem elválasztható az egykori szőlőművelés szinte totális elmúlásától.)

Jelen tanulmány célja, hogy a Marcali-hát észak-nyugati részén található Hollád községhez tartozó szőlőhegy múltjának egyes elemeit bemutassa, ezzel is hozzájárulva a térség szőlőművelési hagyományainak és csak részben ismert tájhasználati gyakorlatainak teljesebb megismeréséhez. Másodlagos célkitűzés, hogy e somogyi

szőlőhegy vizsgálata tovább gazdagítsa a dunántúli hegyközségek néprajzáról meglévő rendkívül gazdag ismereteket.

Azon kívül, hogy egy részben még ma is eredeti funkciójában használat terület múltjának feltárása önmagában is érdekes eredményeket hozhat, a mai nevén (amelyet leginkább használni fogunk) *Holládi-hegy* két másik szempontból is különlegesnek tekinthető. Egyrészt a régi megnevezése szerinti *Holládi és Kis-Tikosi hegy* nagyon kis kiterjedésű volt és ebből kifolyólag a területet használó gazdák létszáma soha haladta meg a 30 főt, de a 19. század zömében ennél csak kisebb létszámú közösség (22-25 fő) volt a jellemző. Mindez a későbbiekben tárgyaltak szempontjából azért fontos, mivel ez tulajdonképpen egy mikrotársadalom jellemzőit mutatja be.

A másik, inkább tájhasználat szempontjából sajátos jellemző, hogy a *Holládi és Kis-Tikosi* szőlőhegy közvetlenül határos volt a nála kb. tízszer nagyobb egykori *Tikosi és Bári hegygyel*, a mai *Bari-hegygyel*. Ez utóbbi azonban csak 1949-óta része Hollád község határának, legkorábban Vörs, majd Balatonszentgyörgy közigazgatási része volt. A két szőlőhegy teljesen önálló külön hegyközséget alkotott, valamint határvédelmi eszközökkel fizikailag is szigorúan elkülönültek egymástól. Történt ez annak ellenére, hogy egyes időszakokban birtokosuk azonos volt: a Bari-hegyet birtokló Festetics család is egy ideig tulajdonolta a Holládi-hegyet is, valamint ez utóbbi birtokosa, az Esztergomi Székeskáptalan is bírt érdekeltséggel a nagyobb szőlőhegyen.

E tanulmány a másodlagos adatok felhasználásán túl, túlnyomó többségében egy a közelmúltban előkerült forrásanyag feldolgozásán alapul. Egy itt meg nem nevezett holládi lakos tulajdonában van a Holládi-hegy hegyközségi önkormányzatának 150 évet felölelő iratanyaga, amelynek közgyűjteménybe juttatásához birtokosa nem járult hozzá, viszont azt lehetővé tette, hogy digitális másolat készüljön róla, valamint feldolgozás készüljön a források alapján.

Az iratanyag gyakorlatilag két részre oszlik. A nagyobbik részt a meglehetősen jó állapotban fennmaradt Holládi-hegy szőlőhegyi önkormányzat egybekötött hegykönyve jelenti. A mintegy 130 írott oldalas kötet az 1800-as évek elejétől egészen 1937-ig tartalmaz információ-

kat a hegyközség működéséről. A bejegyzések túlnyomó többsége az éves hegyközségi gyűlés jegyzőkönyve, de ezek mellett tartalmaz adásvételi szerződéseket, öröklési egyezségeket, egyéb határozatokat, kisebb számban költségvetéseket is. A dokumentum a közel 150 évnyi használat nyomán feltehetően többszörösen átkötetett, mivel a benne lévő feljegyzések nem minden esetben követnek időrendet és logikai sorrendet, a felhasznált papírok minősége sem teljesen egyforma. A kizárólagos kézírásos bejegyzések többsége viszonylagosan jól olvasható, értelmezhető.

A forrás kisebbik részét jelentik a hegykönyv mellett fennmaradt egyéb dokumentumok. Ezek között egyaránt vannak olyan sokszorosított iratok, mint a hegyközségi rendtartások, szabályozások a különféle időszakokból; kisebb számban hivatalos levelek, határozatok, végzések. Nagyobb számban pedig olyan dokumentumokat is találhatunk, mint a hegykönyvön kívül vezetett egyéb nyilvántartások, névsorok, összesítések, stb. Ezeken kívül az iratok egy jelentős része gyakorlatilag csak egy-egy feljegyzés, emlékeztető, nagyon sokszor datálás nélkül. (Ez esetben olyanokra kell gondolni, hogy egy-egy kihágást feljegyzett a hegybíró, amelyet majd csak a későbbiekben rögzített véglegesen.) E feljegyzések nem hivatalos jellegét az is mutatja, hogy a papírokat nem ritkán másra is használták, pl. iskolai feladatok is szerepelnek rajta.

Feltételezhetjük, hogy a fennmaradt iratanyag nem teljes. Feltűnő a költségvetéssel összefüggő bejegyzések kisebb száma, esetleg külön nyilvántartás is létezhetett, de nem zárhatjuk ki, hogy csak fennmaradt formában vezették a gazdasági adatokat. A mellékletként szereplő vegyes iratanyag bizonyosan hiányos: feltételezhetjük, hogy a fennmaradottaknál nagyobb számban képződtek különböző ügyintézésekkel kapcsolatos dokumentumok. Ezek egy része vélhetően egyes közgyűjteményekben elérhető.

A hegyközségi önkormányzat dokumentumai sajátos forrásanyagot képeznek. Adottságai folytán történeti forrásként arra alkalmas, amely eredeti célja is volt, elsősorban a hegyközségi önkormányzat működését, jellemzőit lehet általa feltárni. E tanulmány is elsősorban csak ennek bemutatására vállalkozik. Sokkal kisebb lehetőség van arra, hogy a hegyközségi forrásanyagból

másfajta, a társadalomra, egyéb néprajzi adottságokra vonatkozó következtetést is levonhassunk.

A Holládi-hegy hegyközségi működésének bemutatása tehát önmagában nem azonos a szőlőhegy történetével, annak csak egy jelentős szeletét képezi. Minden egyéb adottság feltárása csak további kutatások, más források feldolgozása révén valósulhat meg.

Amit a Holládi-hegy múltjáról tudhatunk

Vízsgált területünkön, a Marcali-hát északnyugati felén már a középkorban aktív szőlőművelés zajlott. Pontos elhelyezkedésük ma nem meghatározható, de már egy 1347-es és egy 1422-es határleíró oklevél is említ szőlőskertet, szőlőföldeket.

Ezekben az évszázadokban e vidéken több Tikos (*Tykus*) település is létezett, amelyet először 1254-ben említenek a források. Az 1400-as években már megkülönböztettek Közép-Tikost (1417), Alsó-Tikost (1474), valamint 1398-ban fordul elő először Hollád-Tikos falu. 1536-ban Kápolnás-Tikos is megjelenik a forrásokban, Tikos és Hollád birtokosai között már ekkoriban megjelent az Esztergomi Káptalan (Csánki 1914).

Jóval később a holládi (vagy környéki) szőlőkről 1559-ből értesülhetünk. Ebben az évben a szenyéri vár tisztartói jogtalanul, ún. hatalmaskodással gyűjtötték be Segesd város polgárainak bortermését egyebek mellett Holládról is, akik ezek szerint távolabb élő bebirtoklóként (extranus) voltak jelen e területen (Magyar 1988).

Az oszmán hódítás időszakában e települések elnéptelenedtek. Az 1550-es években Alsó- és Középtikost már elhagyták lakosai, Hollád-Tikos pusztulása pedig az 1570-es években kezdődött és az 1600-as évek elejére teljesedett ki (Csánki 1914).

A pusztulás ellenére nem számolhatunk a vidék teljes elnéptelenedésével vagy a gazdálkodás teljes felhagyásával. Bár Kanizsa vára és Fonyód erőssége is oszmán fennhatóság alatt volt, de Keszthely végvár mindvégig magyar kézen maradt (Végh 2007). Közelsége folytán gyakorlatilag itt is érvényesült a Magyar Királyság fennhatósága is, pontosabban a kettős hódoltatás-adóztatás rendszere. Ezt támasztja alá, hogy 1660-ban az egyik Tikos település még Szigliget várának tartozékaként szerepelt, tehát valamilyen jövedelmet jelenthetett. A közeli Vörs

község sem néptelenedett el soha a 150 éves hódoltsági időszak alatt, amelynek lakosai a szőlők művelésével sem hagytak fel (szinte bizonyosan) a mai Bari-hegy területén. Az oszmán elleni szabadsító háborúk utáni első összeírások során 1695-ben Vörs lakosainak kezelésében 46 kapás területű szőlőföldet vettek számba.¹ Szintén a területek legalább részleges művelését mutatja, hogy 1701-ben a térségben Vörsön kívül csak Balatonszentgyörgynek volt lakossága², de az összeírások szerint minden környékbeli település (*Kis- és Nagy Tikos, Kis- és Nagy Bottyán, Bár, Fövenyed, Fejéregyház, Zsitva, Szécsény, Kullya, Maród, Hollós*, stb.) határát bérlők művelték.³

Hollád és az akkor még megkülönböztetett Kis-Tikos és Nagy vagy Felső-Tikos települések benépesítése az 1710-es években zajlott, majd ezt követően folyamatosan nőtt a lakosságuk. Holládnak 1748-ban 102 lakosa volt⁴, 1776-ban már 40 háztartása kb. 160-200 fővel.⁵ Mindkét Tikos település egészében 1767-re végül a Festetics család tulajdonában került. Hollád község hagyományosan az Esztergomi Fő- vagy Székeskáptalan birtoka, a 18. században néhány évtizedig a Festetics család is tulajdonolta, végül visszakertült a káptalan kezelésébe, amely egészen a 20. századig megőrizte itteni érdekeltségeit (Csánki 1914).

Vélhetően ezekben az évtizedekben zajlott a korábban is használt szőlőültetvények újbóli, vagy az újként bevont területek művelés alá vétele. A szőlőtelepítések, birtoklevelek kiadásának, majd a szőlőhegyek létrejöttének idején fennálló fenti birtokosi állapot maradhatott fenn a *Holládi és Kis-Tikosi* valamint a *Tikosi és Bári* hegy két egykori településre vonatkozó névhasználatában.

Hogy a Holládi-hegyen pontosan mikor kezdődött újra vagy folytatódott a szőlőművelés az egyelőre nem ismert. A benépesítést követően alig 20 évvel 1729-ben már bizonyosan voltak olyan jobbágyságok Holládon, akik szőlőterületekkel is rendelkeztek (T.Mérey 2000).

Mint a későbbi adatokból is látni fogjuk, az 1700-es évek második felére már intenzív szőlőműveléssel számolhatunk a Holládi-hegyen, amelyet az is alátámaszt, hogy a község első ismert pecsétje 1772-ből teljes egészében a szőlőtőke és fűrt ábrázolására épül. Majd a szőlő egy 40 évvel későbbi helyi pecséten ismételtlen meg jelenik (Bezerédy 1996).

A 18-19. század országleíró irodalma szinte csak átsiklik e vidék felett. *Bél Mátyás* 1772-ben készült Veszprém Vármegye monográfiájának egy kéziratos részében Somogy megye járásait is tárgyalta, Vörs kapcsán csak a Bari-hegyről jegyezte fel, hogy „kiváló szőlői vannak és nem megvetendő gyümölcstermése” (Bél 1989 197.). *Hrabovszky Dávid* 1825-ben a Marcali-hát természeti szépségeit hangsúlyozta, amelyet ő egészében „Bari hegységnek” nevezett (Hrabovszky 1998). *Csorba József* 1857-ben a Marcali-hát területéről csak a marcali, gombai, horvátközi szőlőhegyeket emelte ki, mint a legkiválóbb termőhelyeket (Csorba 1857)⁶. *Pesty Frigyes* az 1860-as években szintén csak a Bari-hegyről tett említést: „melybe híres borok teremnek” (Pesty 2001 35.). A Holládi-hegyről először 1799-ben *Vályi András*nál olvashatunk, aki Hollád kapcsán feljegyezte, hogy „földgye termékeny, réttye, legelője, fája, szőleje is van”; valamint Tikos kapcsán megtudhatjuk, hogy „róna földgye mindent megerem, erdeje, szőleje kitsiny” (Vályi 1799). *Rumy Károly György* 1812-ben szintén megemlékezett e területről: „Hollád, a tisztelendő esztergomi káptalan faluja, egy emelkedettebb síkságon fekszik. A lakosok római katolikus magyarok és a helyi szőlőhegyről származó jó borral élnek” (Tóth 1988).

A 19. század vonatkozásában hasznos információkkal szolgálnak a térképes források is. Ezek által pl. megtudhatjuk, hogy a kb. 20ha kiterjedésű Holládi-szőlőhegyen 1853-ban még három dűlőt különböztettek meg. A terület északi, na-

gyobb része volt a Tikosi-dűlő, míg a déli oldalon volt található a Holládi-dűlő.⁷A szőlőhegy abból a szempontból különleges volt, hogy harmadik dűlője jóval távolabb feküdt. Az ún. Kishegy, amelyen mindösszesen öt gazda osztozott ekkoriban, pontosan 500 méterre keletre van a szőlőhegy központi területeitől.

A Holládi hegy és az ábra jobb alsó sarkában a Kishegy, vastag vonallal elválasztva a Bari-hegy területei kezdődnek. 1858-as kataszteri térkép ábrázolása. Forrás: mapire.eu

Lényegében a fentebb tárgyaltak jelentik az összes információt, amelyet az eddig elérhető elsődleges vagy másodlagos források révén a Holládi-hegyről rendelkezésre álltak a 18-19. század vonatkozásában. Inkább ezek is részben csak közvetettetések, mint részletes tények. Az újonnan előkerült iratanyag révén szerencsére ennél már sokkal több adat áll rendelkezésünkre, amelyből a Holládi és Kis-Tikos hegybéli helység működése felvázolható. Az alábbiakban erre teszünk kísérletet.

A szőlőhegy életének szabályozása – a hegyközségi törvények szerepe

Az oszmán birodalom elleni háborúk lezárulásával, a falvak benépesítésével egyidejűleg a múltban is használt dűlőkben vagy új területeken nagyon hamar megindult a szőlőművelés, amely rövid időn belül igényelte a megfelelő szabályozást is. Mivel a többi dunántúli megyéhez képest a hódoltság időszakában, a 16-17. században Somogy jóval nagyobb pusztítást szenvedett el, így az első hegytörvények itt csak a 18. század

elején születtek meg. Zala, Győr, Sopron, Veszprém megyékben ez a folyamat már jóval korábban megindult. Égető Melinda és Polgár Tamás (2011) kutatásai nyomán kiderült, hogy 1776-ig, az első megyei szabályozás megszületéséig Somogy megyéből (a jelenlegi tudás szerint) mindösszesen 11 hegyközségi szabályzat maradt fenn, köztük Hollád tágabb térségéből Marcali (1740), Bari-hegy (1758) és Balatonkeresztúr (1769) szőlőhegyéről.

A hegyközségi törvényeket, másnéven artikulusokat, statútumokat hagyományosan az adott szőlőhegy földesura bocsátotta ki, általában akkor, amikor a termelés mértéke a szabályozást már szükségessé tette. Az artikulusok általában tartalmaztak minden olyan szabályt, amely a hegyközség működtetéséhez nélkülözhetetlenek voltak. Szabályozták a középkori eredetű szőlőhegyi önkormányzatiság működtetését (tisztviselők és feladataik, törvénytörvények, kihágások szankcionálása), a köz- és vagyonbiztonság feltételeit (határvédelem, állattartás, lopások, egyéb bűntettek), valamint szolgálták a földesurak érdekeit a kötelező járandóságok (dézma és egyéb juttatások, szüreti időpontok meghatározása, stb.) kérdéseiben. Az önkormányzatiság lehetőségét hosszú időre megteremtő hegyközségi szabályzatok szerepét, területi különbségeit, jellemzőit nagyon gazdag szakirodalmi anyag támasztja alá (lásd pl: Égető 2001; 2004).

A 18. század közepén a középszintű közigazgatás szerepének növekedésével együtt merült fel a Dunántúlon az az igény, hogy a hegyközségek szabályozását megyei szintjen kezeljék. Elsőként 1753-ban Zala megye átfogó szabályzata született meg és jól mutatja az egységes szabályozás iránti igényt, hogy ezt több somogyi szőlőhegyre is átvették, felváltandó a korábbi földesúri artikulusokat. Somogy közös szőlőhegyi szabályzatát, hosszas előkészítés után, a bécsi Helytartótanács jóváhagyásával, a vármegye 1776 augusztusában fogadta el. A megyei szabályozás tartalmát tekintve szervesen épített a korábbi somogyi földesúri artikulusokra, de már a legújabb törvényeket, mint a jobbágyság jogait kiterjesztő úrbéri rendeletet is figyelembe vette. A somogyi rendszabály különlegessége abban áll, hogy korábbi kéziratok gyakorlat helyett könyvnyomatos formában sokszorosították, amelyből az első példányt már az

1777 év eleji megyegyűlés alkalmából a kérvényező hegyközségek megkapták.

Azt nem lehet tudni, hogy hány szőlőhegy kapott a megyei szabályozásból, de a nagy igényt jól mutatja, hogy az 1800-as évek legelején egy újabb szériát is nyomtattak; valamint a rendszeres használat miatt több szőlőhegy esetében csak a kézíratos másolatok maradtak fenn; illetve földesúri szabályzatok ezt követően már nem születtek. Az eddigi kutatások összesen 10 darab fennmaradt megyei rendszabály-példányt tudtak azonosítani (Égető-Polgár 2011).

A megyei szőlőhegyi szabályzat összesen 26 cikkelyből áll. Egyebek mellett meghatározza az utakat, gyepűket, mezsgyék használatát és a szabályszegők büntetését; a hegyester (hegybíró) és az esküdtek (tisztviselők) szerepét, valamint a gazdák elvárt szőlőhegyi viselkedését. Az előírások szólnak a törvénytörvényekről, a különféle eljárásokról és kötelezettségekről, peres ügyekről, az öröklés és földértékesítés rendjéről, az állattartásról és általában a különféle közbiztonsági és erkölcsi kérdésekről, kapcsolt büntetésekről. Mindezek felül a rendelet a földesurak valamint a gazdák jogait és kötelezettségeit is rögzíti, köztük a fizetendő járandóságot, hegyvámot és dézsmát.

Az általunk feltárt forrásokból kiderült, hogy a Holládi-szőlőhegy a megyében úgy tűnik az első között igényelte és kapta meg a megyei szabályzatot. A „*Holládi és Kiss-Tikosi Hegynek Artikulussát*” 1777. szeptember 3. keltezéssel bocsátotta ki a megyegyűlés, „*Mellyek Ttles (tekintetes) Esztergomi Feő Káptalanhoz tartozandó, és ezen Nemes Somogy Vgibeli (vármegyebeli) Holládi és Kiss-Tikosi nevezű Hegyen bíró szőlős gazdáknak, a Fölséges Helytartó Tanács által kiadatott Kegyelmes Királyi Parancsolatok szerint leiratottak.*”

E dokumentum előkerülésével eggyel bővült az egykor Somogyban használatban lévő, ismert megyei rendszabályok száma. Az eddigi kutatások szerint csak két olyan szőlőhegy volt a megyében, amely korábban, már 1777. elején megkapta a statútumokat. A Holládi és Kis-Tikosi szőlőhegy számára kiadott szabályzat így mindenképpen az első között szerepel. Ebből a tényből következtethetünk, hogy erre az időpontra a szőlőhegy már intenzív gazdálkodással bírt, amely igényelte a mielőbbi korszerű szabályo-

zást. Előfordulhatott, hogy esetleg korábbi, saját szabályzat nem is létezett, amely indokolta, hogy az elsők között forduljon a földesúri jogokat gyakorló Esztergomi Káptalan a vármegyéhez.

Másik fontos tény, hogy a hegyközségi szabályzat nem az említett könyvmatos példányban, hanem kézzel írt másolatban maradt fenn a hegykönyv legelső oldalain. Mindebből következtethetünk arra, hogy a kiadott példányt intenzíven használták, tehát az bizonyos idő után elhasználódott és megőrzése miatt szükséges volt a lemásolása.

Említettük, hogy a vármegyei rendszabályokat a 19. század legelején az igények miatt ismételt kiadták. A vizsgált holládi szőlőhegy abban is egyedülálló, hogy a második kiadású, változatlan tartalmú megyei rendszabálya is fennmaradt. A hegykönyv mellékleteként szereplő „*Hegybéli artikulusok Tikosi Helység számára*” szabályzatot a megyegyűlés 1811. április 20-án adta ki és könyvmatos eredeti példányában őrződött meg. Ez is alátámasztja, hogy a korábban kiadott szabályzat feltehetően elhasználódott (több mint 30 év telt el) és ezért igényelt és kapott a hegyközség egy új példányt.

Különféle peres ügyek és a változó társadalmi körülmények miatt Somogy vármegye a korábbi szabályozásra támaszkodva 1847-ben egy új megyei szőlőhegyi rendszabályt alkotott, amely azonban az 1848-as események miatt a Helytartótanács által már nem kapott megerősítést és nem lépett érvénybe (Égető – Polgár 2011).

A somogyi hegyközségek, köztük a Holládi-hegy is, így az 1850-es évekig a régi, 1776-os megyei szabályzatot használták, amely azonban ebben formájában már nem volt minden esetben alkalmazható. Ez a probléma őrződött meg a Hollád-hegy szabályzatában is, amelyben számos későbbi kézirásos betoldás is szerepel. Az 1848-at követő társadalmi átalakulások eredményeként a szabályzatból a jobbágyságot érintő külön büntetéseket kihúzták, törölték a fizikai (bűtötések) szankciókat és helyükre minden esetben pénzbüntetés került. Hasonlóan írták át a földesurak különféle jogosítványait is, amelyek szerepét a különféle megyei hatóságok jogai váltották fel.

A szőlőhegyek szabályozásában a legnagyobb ellentmondást a szőlődézsma megmaradása okozta. Az 1848-as áprilisi törvények a

különféle földesúri és egyházi szolgáltatásokat eltörölték, de a szőlőterületeket után járó dézsmát érvényben hagyták. A középkori eredetű szőlődézsma hagyományosan a földesúrnak a termésből járó kilenced (pontosabban kilencedik tized) volt. Ez a gyakorlat koronként, területenként, mértékét és a szedés módját tekintve is sokat változott. Szedhették borból, mustból vagy a szőlőből is, de az újkorban nem volt ritka a pénzbeni járandóság beszedése sem (lásd Magyar Néprajzi Lexikon). Hasonlóan alakult ez a Holládi-szőlőhegyen is, ahol 1700-as évek végén egy ideig az Esztergomi Főkáptalan helyett a Festetics család volt a földesúri jogok gyakorlója: 1791. szeptember 26-án kelt rendeletében Tolnai Festetics Kristóf a hozzáforduló gazdák kérésére hozzájárult, hogy a „*Tikosi Hegybéliek*” a jövőben ne kilencedet fizessenek, hanem minden kapás⁸ után „25 pénz⁹” két részletben, Szent György és Szent Mihály napkor. Azt is kikötötte, hogy ha a jövőben megnövelik a területet, azt bejelenteni kötelesek és az után is fizetniük kell. Arról nem szólnak a feltárt források, hogy később is ezt a járandóságot fizették-e és meddig a holládi szőlősgazdák.

Az 1853-as törvényi szabályozás szerint a szőlőhegyek az uradalmi majorság részének tekintendők, amelyre az állam kártalanítást nem vállalt, így az 1848 előtti járandóságokat továbbra is fizetni kellett. Ugyanakkor a megváltást szabad megegyezés nyomán a két fél között lehetővé tette a törvény. Ennek nyomán dolgozták ki az ún. dézsmaváltás-törvényt (1868: 29. tc.), amely már kötelezővé tette a szőlőbirtok megváltását, valamint országos szerepvállalást is lehetővé tett, ha a gazda nem tudná egy összegben kifizetni az egész tartozást. A dézsmaváltási per indítására a dézsmaszedésre jogosult felet kötelezte a törvény. A váltás összegét az 1856–1867 közötti tíz év átlagtermésének a hússzorosában állapították meg. A törvény azonban késve érkezett: 1868-ig a szőlősgazdák nagyobb része már megváltotta területét vagy legalábbis egyezséget kötött korábbi földesurával. Ezekre a megállapodásokra pedig a törvény hatálya már nem terjedt ki, illetve csak mindkét fél hozzájárulásával lehetett perújrafelvételt indítani. A korábbi megegyezések pedig gyakran olyan súlyos anyagi feltételek mellett születtek, amelyek a kifizetendő szőlőművelést

sokak számára a későbbiekben már nem is tették lehetővé (lásd Magyar Néprajzi Lexikon).

A törvényi változások eredményeként a korábbi hegyközségi szabályzatok már nem működhettek, hiszen annak társadalmi és gazdasági alapjai gyökeresen változtak meg. Ne feledjük, ebben az időben még mindig az akkor már közel 90 éves 1776-os megyei szabályzat állt csak a szőlősgazdák rendelkezésére, amely sok tekintetben már használhatatlanná vált. Ez a probléma jelenik meg, pl. a Holládi-hegy 1858-as hegygyűlési jegyzőkönyvében, ahol a korábbi hagyomány szerinti szokás és írott jog betartásával az új birtokosokat beiktatni már nem tudták: *„Mindenek előtt az új hegybirtokosok felesküdtetvén köteleességük pontos megtartására intettek, a hegyi artikulusok, az azokban előforduló több, és a mostani kormány elveivel ellenkező pontok miatt ámbár föl nem olvastattak, de még is az azokban foglalt pontosabb és jelenleg is érvényes czikkek ujjonant megmagyaráztattak, és egy általjában köteleességük hű és pontos helyesítésére serkentettek a hegyi birtokosok.”*

A törvény adta lehetőség szerint a Kis-Tikosi és Holládi Hegybirtokosság 1861-ben kezdte el az Esztergomi Székeskáptalannal szemben fennálló dízsmá megváltási perét. Erről egyelőre csak kevés információ áll rendelkezésre, de úgy tűnik, hogy a gazdák ekkor már egy ideje nem fizették a járandóságot, így tartozásuk állt fenn. A per két évvel később, 1863-ban zárult a Somogy Megyei Törvényszék végzésével: *„Miután bejelentett felek kötelezettségüket beismerték, meghagyatik a telek könyvi hivatalnak, hogy az alá csatolt Kimutatásban foglalt Holládi telekjegyzőkönyvekbe a szőlőktől évenként fizetendő kapáspénz kötelezettségét feljegyezni, s a feleket illetőségeik után jelzetten értesíteni.”* A dízsmá-megváltás nyomán fennálló tartozást tehát ráterhelték a holládi szőlősgazdák földjeire és feltehetően részletekben fizettek ezután. (A megváltásból eredő mindenféle tartozást a filoxéra pusztítása nyomán 1895-ben államilag végleg eltörölték.)

A dízsmaváltás körül kibontakozó átalakulás nyomán kapott a Holládi-szőlőhegy egy új rendtartást is. Az 1860-as években valamely meg nem nevezett állami vagy megyei szerv által kibocsájtott formanyomtatvány (Száma: *A.d. 1836. eln. 10. ny.sz.*) feltehetően csak ideiglenes szabá-

lyozási szándékkal született áthidalva az átmeneti állapotot.

A mindössze 14 pontot tartalmazó szabályzat szervezen támaszkodik a korábbi szabályzatok általános megállapításaira, de csak a legszükségesebb elemeket tartalmazza az alábbi témakörökben:

- tisztségviselők és feladataik, juttatásaik, adminisztráció
- utak, határok, gyepek
- viselkedési szabályok
- állattartás
- ünnepek
- birtokok művelése
- szüret időpontjának meghatározása megyei hatáskörben (általánosan október elején).

A szabályzatot a Holládi-hegybirtokosság biztosan használta, mivel utólagosan kézírással felvezették, hogy *„Ezen hegyi artikulusok Törvényes hatályát a Hegybirtokosság elismeri. Köteleességének ismeri”*; valamint legkorábban 1869-ben egyik hegyközségi jegyzőkönyvben már hivatkoznak is egyes paragrafusaira.

Már az országos átfogó szabályozás szempontjai szerint adta ki Somogy Vármegye Közgyűlése 1880. augusztus 2-án, egy belügyminiszeri rendelet nyomán a *Hegyrendőri szabályok Somogy vármegye szőlőhegységei számára* című dokumentumot. Azon túlmenően, hogy a szabályzat a szőlőhegyek hagyományos önkormányzati funkcióit meghagyta (hegybíró és esküdtek, hegygyűlés, hegyrendészet, büntetések beszedése, stb.), már számos modern előírást is bevezetett. A hegypásztorok feladata már a filoxéra fertőzés figyelésére is kiterjedt, megjelentek növény- és környezetvédelmi rendszabályok is: gyümölcsfák kórokozói elleni védekezés, vagy pl. a gyepeken vagy a szőlőhegy más részein fészkelő hasznos madarak védelme. A rendelet tájvédelmi előírásokat is tartalmaz, ezek közül a legfontosabb, hogy bárminemű szőlőhegyi építkezés engedélykötelessé vált. Olyan, ekkora tömegessé váló társadalmi jelenségekre is reagálnia kellett, mint a szőlőhegyi kiköltözés, amely nyilván sok új kihívást hozott a hegyközségek életében. A jogszabály továbbra is tartalmazza a megszokott köz- és vagyonbiztonsági előírásokat, mint a lopás, rongálás, tűzvédelem, állattar-

tás tilalma, közhasználatú tárgyak és utak gondozása, szüret szabályozása, stb.

A 19. században az 1894. évi XII. tc. a mezőgazdaságról és a mezőrendőrségről jogszabály volt az utolsó, amely több más kérdés mellett a szőlőhegyi önkormányzatokat is érintette. A modern és részletes törvényt a filoxéra pusztítása utáni újjáépítés szándéka serkentette, így a törvény átfogó célja a szőlők jövedelmezőségének az előmozdítása volt. A szőlőhegyek önkormányzatisága továbbra is megmaradt, a közgyűlés, a választmány (korábbi esküdtek helyett) és a hegybíró jogosítványai. Ugyanakkor a szőlőhegyi önkormányzatoknak a hatósági szerepe gyengült és a modern közigazgatás intézményei vesznek át sok feladatot. (A törvény részletesebb bemutatására itt nincs mód.)

A II. világháború utáni sztálinista diktatúra az 1949./300 kormányrendelettel szüntette meg a hegyközségeket minden hasonló történelmi alapon nyugvó helyi közösségi-önkormányzati szerveződéssel együtt. A 20. század első felében még több új jogszabály érintette a hegyközségek életét. Ilyen volt az ún. bortörvény (1908. évi XLVII. törvénycikk), vagy az 1929. évi XVII. tc. a szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről, amely a szőlőtermesztés és borkészítés színvonalemelésének szellemében született, illetve az 1938. évi XXXI. tc. a hegyközségekről, valamint a szőlő- és gyümölcs gazdálkodásról, amely máig ható korszerűséggel jött létre. Ezekben a modern jogszabályokban is sikerült megőrizni a szőlőhegyi önkormányzatiság elveit valamint egyes gyakorlatának régmúltban visszanyúló elemeit.

KABAI GERGELY

Felhasznált források

Szakirodalmi források

Bezerédy Győző: Somogy megye mezővárosi és községi pecsétjei 1768-1856 (Ötödik rész. Hajmás-Juta) Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 27. Kaposvár, 1996.

Bél Mátyás: Veszprém megye leírása - A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 6. Veszprém, 1989.

Csánki Dezső (szerk.) Somogy vármegye. Magyarország városai és vármegyéi sorozat. Budapest, 1914.

Csorba József: Somogy vármegye ismertetése. Pest, 1857.

Draskóczy István: A 15. század története. Budapest, 2000.

Égető Melinda (Összeállította és a bevezető tanulmányt írta): Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17-19. századból. Budapest, 2001.

Égető Melinda: Vagyon szép szőlőhegyünk... Történeti-néprajzi elemzések közép- és nyugat-dunántúli magyar nyelvű hegytörvények körében, 1629-1846. Budapest, 2001.

Égető Melinda – Polgár Tamás: Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Somogy vármegyéből 1732-1847. Budapest, 2011.

Hrabovszky Dávid: Néhány levelek Balatonról, és Balaton mellyékről. Balatoni Füzetek 1. Keszthely, 1998.

Knézy Judit: Somogy megye jobbágyparaszti népének csoportjai és gazdálkodása a XVIII. század elejétől a XIX. század közepéig. In Für Lajos (szerk.): Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981-1983. Budapest, 1983. 285-301.

Knézy Judit: A somogyi parasztság gazdálkodásának és táji csoportjainak változásai (1850-1914). In Für Lajos (szerk.): Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1984-1985. Budapest, 1985. 381-403.

Magyar Kálmán: A középkori Segesd város és megye története, régészeti kutatása - Somogyi Almanach 45-49. Kaposvár, 1988.

Pesty Frigyes: Somogy vármegye helynévtára - Fontes Comitatus Simighiensis 1. Kaposvár, 2001. Sajtó alá rendezte: Gőzsy Zoltán és Polgár Tamás

Reöthy Ferenc: A dél-balatoni borvidék szőlőművelése a középkortól napjainkig. in. Laczkó András (szerk.): Boglárlelle. Boglárlelle, 1988a.

Reöthy Ferenc: Fejezetek a dél-balatoni borvidék XVIII-XX. századi történetéből 1.. Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 19. Kaposvár, 1988b

Reöthy Ferenc: Fejezetek a dél-balatoni borvidék XVIII-XX. századi történetéből 2.. Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 21. Kaposvár, 1990

T. Mérey Klára: Rendhagyó válogatás egy életműből - Tolna Megyei Levéltári Füzetek 9. Tanulmányok. Szekszárd, 2000. 102-120.

Tóth Péter: Somogy vármegye leírása 1812-ből Somogy megye múltjából - Levéltári évkönyv 19. Kaposvár, 1988. 41-92. (Rumy Károly György révén 1812-ben készült Descriptio geographico-statistico-topographica comitatus Simighiensis)

Vályi András: Magyar Országnek Leírása 2-3. kötet. Buda, 1799.

Végh Ferenc: Birodalmak határán – A Balaton partján. Budapest, 2007.

Elsődleges források

Holládi és Kis-Tikosi szőlőhegyi önkormányzat iratainak digitális másolatai a szerző tulajdonában

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár:

MNL OL E 156 - a. - Fasc. 029. - No. 043.

MNL OL E 156 - a. - Fasc. 069. - No. 007.

MNL OL E 156 - a. - Fasc. 136. - No. 031.

Mária Terézia kori Úrbéri Tabellák 1776 Hollád község tabellái

MNL OL Gemeinde Hólád In Ungarn Odenburger District S78 162. téka Hollád 1-3. 1853

Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár

Canonica Visitatio Hollád község 1748 -

I. fondőcsoport Veszprémi püspöki levéltár I/08./09. Districtus Segesd

Jegyzetek

1. MNL OL E 156 - a. - Fasc. 136. - No. 031.

2. MNL OL E 156 - a. - Fasc. 029. - No. 043.

3. MNL OL E 156 - a. - Fasc. 069. - No. 007.

4. Canonica Visitatio Hollád község 1748 - Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár I. fondőcsoport Veszprémi püspöki levéltár I/08./09. Districtus Segesd

5. Mária Terézia kori Úrbéri Tabellák 1776 – Hungaricana.hu

6. Csorba munkájának fontos eleme, hogy a térségben termesztett szőlőfajtákat is felsorolja: „*van itt két nyelvű fehér; fügér; pandúr; vékonyhájú, tök, bajor, rózsza vagy dinka, sőt fekete, káraj, s kadarka —igen jó fajú, — mely a' budai kadarkát is felül múlja festő részeivel; kár hogy e' fajok rendesen külön ültetve nincsenek, sőt más aljasbakkal, még az apró csóka szőlővel is vegyíték; bora azonban még is első rendű e megyeiek között.*” Csorba 1857. 55.

7. MNL OL Gemeinde Hólád In Ungarn Odenburger District S78 162. téka Hollád 1-3. 1853

8. Területenként változó korabeli mértékegység 190-200 négyyszögöl között <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-59.html>

9. Korabeli ezüstalapú forint, váltópénze a krajcár. Nem tudjuk, hogy a terméshez képest ez sok vagy kevés, de ha a gazdák kérték, feltehetően anyagilag így jobban megérte számukra.

Évfordulók

Nemes-Nagy József 70, Zongor Gábor 65 Oláh Miklós 60 éves is elmúlt, avagy nem a kor az érdem

A kor nem érdem, csak állapot, a kerek évfordulók mégis alkalmat adnak arra, hogy a Comitatus Önkormányzati Szemle életében oly fontos személyek érdemeiről megemlékezzünk.

Amikor Nemes-Nagy József 60 éves lett, kikötötte, hogy nem tart igényt semmiféle emlékkötetre. Ezért aztán, összefogva Szabó Pállal, egy tematikus Comitatus számot állítottunk össze, s azzal az ürüggyel, hogy egyesületi ügyeket kell aláírnia, időpontot csikartunk ki, az akkor tudományos dékán-helyettesi pozícióban lévő professzornál. Volt is nagy meglepetés, amikor a címlapján egy hamis ragjegyet tartalmazó folyóirattal megjelentünk nála. Kiderült, hogy ennek viszont nagyon örült, s még azt is megbocsátotta, hogy a matematikus kolléganő által írt cikkben a görög betűk furcsa alakot öltöttek a kevésbé sikeres konvertálás miatt. Oláh Miklós majdnem kimaradt ebből a számból, de aztán végül slussz poénként, egy nyugat-szaharai levéllel jelentkezett. Annál is érdekesebb ez a regionális földrajzú tárgyú írás,

hogy Nemes Nagy József éppen arról híres (földrajzos körökben hírhedt), hogy a korábbi Regionális Földrajz Tanszéket átkereszteltette Regionális Tudományivá. Abba a kérdésbe most nem mennék bele, hogy tudomány-e a földrajz. Egyes geológusok szerint, mint az a nevéből is látszik, hogy csak a földtudománynak magyarított geológia az igazi tudomány, amint erről egyszer a geopolitika kapcsán. Kenesei Istvánnak az ÉS-ben megjelent cikkével vitatkozva is írtunk, Szilágyi István Geopolitika c. kötete recenzálása ürüggyén, korábbi tanítványommal, Gáspár Anikóval közösen:

„A híres nyelvész professzor úgy tűnik, mintha nem értené, hogy mi köze van a természettudományokhoz - és azon belül is a földtudományokhoz -, ennek a témakörnek. Eláruljuk. A földtudománynak, amint azt a professzor úr bizonyára tudja, része a földrajztudomány is. (Bár a geológusok néha tréfásan megjegyzik, hogy a földrajz nem tudomány, ami a nevéből is látszik: geográfia, ami nem „-lógia” végződik, szemben például a biológiával, a teológiával, a szociológiával vagy épp a politológiával.

Igaz, hogy ilyen alapon a matematika, a fizika és a kémia sem tudomány, de ez már nem zavarja a tréfamestereket.) A geográfia két fő ága a természetföldrajz és a társadalomföldrajz, bár már létrejött már külön környezetföldrajzi és regionális földrajzi tanszék is. Sőt! Bár a 20. század második felében évtizedekig eltagadták létét, de létezik olyan tudományág is, mint a politikai földrajz. E tudományterület újbóli elismerését jórészt Sárfalvi Béla professzornak köszönhetjük. Az ELTE Természettudományi Kar Regionális Földrajz tanszékének korábbi vezetője sajnos már nem érthette meg A globális világ politikai földrajza című, nagysikerű egyetemi tankönyv megjelenését (alkotószerkesztő: Bernek Ágnes és a szerzők között nem csak földrajztudósok, hanem közgazdász, jogász, filozófus és társadalomkutató is szerepel). Köztük van a két recenzensek közül az idősebbik (e cikk írója – a szerk.), e kötetben lokális világról szóló fejezet társszerzője, aki ezért ilyen jól értesült.”

Ezt a lehetőséget Nemes-Nagy Józsefnek köszönhetem, aki társszerzőként bevont ebbe a munkába, s aztán meg is szerkesztette az általam írt fél fejezetet.

Az említett vitacikk a regionális tudományok létét is kétségbe vonta, de ezzel most nem bíbelődnénk. Születtek erről a tudományról magyarul is szép könyvek, például Nemes-Nagy József tollából. (Ld, Nemes-Nagy 2009b) Mindenesetre nem véletlen, hogy a professzor úr másik eredeti tanári szakpárja a matemati-

ka volt. Ezért is bírt némi respekttel az ELTE Természettudományi Karán.

Nemes-Nagy Józsefet, még 1991-ben Novotnik Imre ajánlotta a Comitatus szerkesztő bizottságába, de már korábban is találkoztam vele. Például Győrben, ahol Rechnitzer János által a rendszerváltás környékén még a TIT keretében összehívott regionális konferenciáján is találkoztunk. Nagy benyomást keltett a Comitatus Társadalomkutató Egyesület alapító, vörösberényi közgyűlése előtt, amikor a Megyei Kutatók Országos Konferenciáján bemutatta tudományos kutatásainak eredményeit. (Nem volt könnyű dolga, mert előző este sokáig tartott a közös program, és igen erős volt az a bor, amit még apám biztosított a badacsonyi terméskől.) Érdekes áttekinteni munkásságát a Comitatus repertórium alapján, hiszen nagyon gazdag a termés. Általában hosszabb tanulmányokat közölt, de néhány rövidebb vitairatot is megjelentetett. Jóskával együtt megkaptuk (szerzőnek) a feleségét is, Ruttkay Évát is, majd később a tanítványait: az említett Szabó Pál Pétert, az azóta már politikai karriert is befutott Szabó Szabolcsot, valamint a többieket, akik nem voltak Szabók, de kevesebbet is publikáltak. (Pl. Jakobi Ákos, Kiss János Péter, Lőcsei Hajnalka, Uzzoli Annamária.)

Gyümölcsözővé vált a kapcsolatunk a felsőoktatás terén is, hiszen az újonnan induló geográfus szak tantervébe beíratva a közigazgatás nevű tárgyat is, mely elébb kettévált az államigazgatás és az önkormányzatiság mentén, majd később közigazgatási alapismeretek címmel a

2017-18-as tanévben fejezte be pályafutását. Az első (és egyetlen hivatalos formában megjelent) egyetemi jegyzetemet is neki köszönhetem, melynek lekтора volt.

Nemes-Nagy József 65. születésnapjáról, eléggé el nem ítéhető módon, de megfélekedtünk, pedig akkor pályafutása újabb fordulatot vett. Ő lett az ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskolájának vezetője. S mindez 5 évig tartott, hiszen 70 éves kor felett csak külön miniszterelnöki engedéllyel lehet foglalkoztatni a közsférában embereket, így Nemes-Nagy József, mire ezek a sorok megjelennek, minden bizonnyal meg is kapta az első havi nyugdíját. Innentől kezdve, mint professzor emeritus-t tisztelhetjük. Ezzel is jelezve az ország első, ma is folyamatosan, működő egyetemi szenátusa által, hogy kora miatt még nem lehet leírni Nemes-Nagy Józsefet.

Álljon itt rövid, „hivatalos” életrajza is

Nemes-Nagy József az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi tanára, az MTA doktora, a regionális fejlődés nemzetközi és hazai folyamatai, törvényszerűségei, a területi fejlettségi különbségek, regionális elemzési módszerek és modellek, a társadalmi térelmélet elismert kutatója.

Nemes Nagy József 1948-ban született Budapesten. Középiskolai tanulmányait a budapesti Radnóti Miklós Gimnáziumban végezte. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1971-ben matematika-földrajz tanári szakon egyetemi diplomát, majd 1973-ban természettudományi doktori címet szerzett. Pályafutásának első szakaszában, 1971-1978 között, egyetemi oktatóként tevékenykedett ugyanitt, majd 1978-1981 között a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont munkatársa volt. 1981-től 1994-ig az Országos Tervhivatal Tervgazdasági Intézetében és jogutód intéz-

ményeiben dolgozott, ahol területi elemzésekkel, kutatással foglalkozott.

1994-ben tért vissza az ELTE Regionális Földrajzi Tanszékére (ma Regionális Tudományi Tanszék), amelynek tanszékvezetője lett és 2013-ig irányította a tanszék oktatási és kutatási tevékenységét. Két periódusban (1999-2005) a Földrajz Tanszékcsoport vezetőjeként is dolgozott. 2005-2009 között az ELTE TTK tudományos dékánhelyettese valamint a Kari Doktori Tanács és Kari Habilitációs Bizottság elnöke volt. 2003-2007 között az MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoportot vezette, valamint az egyetemen több kutatási program (pl. ACE-PHARE, EU LIFE, UNDP-ILO, NKFP) vezetője, illetve résztvevője volt.

1980-ban földrajztudomány kandidátusa fokozatot szerzett, 1998-ban nyerte el az MTA doktora címet (Regionális tudomány területen elsőként!), 2000-ben habilitált (ELTE). Egyetemi tanári címet 2001-ben kapott. Az ELTE Földtudományi Doktori iskola alapító tőrzstagja, a Földrajz-Meteorológia Program, majd 2013-2018 között a doktori iskola vezetője volt. 21 tudományos fokozatot szerzett kutatónak volt doktori témavezetője. Opponensként, illetve bíráló bizottsági tagként máig 56 akadémiai doktori, kandidátusi, PhD és habilitációs minősítési eljárásban vett részt.

Több évtizedes oktatói tevékenysége során a földrajz tanárszak, majd az 1993-ban elindított geográfus (később földrajz BSc és geográfus MSc) szak számos tárgyát oktatta, a regionális tudomány elmélete, társadalmi térelmélet, regionális elemzési módszerek, területfejlesztés és a globalizáció folyamatai témakörökben. Számos diplomamunka és szakdolgozat, valamint díjazott OTDK munkák témavezetője volt. Részt vett a geográfus szak (országos szakterületi előkészítő bizottság), valamint ennek terület- és településfejlesztési szakiránya kialakításában, majd később alapítója volt a regionális elemző szakiránynak. Hosszú évekig a földrajz, illetve geográfus szak és a regionális elemző szakirány felelőse volt. 2001 és 2009 között vendégoktatóként minden tanévben a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem földrajz szakán adott elő.

Kutatásai elsődlegesen a regionális gazdasági fejlődés elméleti és empirikus vizsgálatához, a regionális politika, a területfejlesztés folyamatainak elemzéséhez, valamint a területi elemzések kvantitatív módszertanának témaköréhez kapcsolódnak. Szakmai érdeklődése – földrajzi és matematikai alapképzettsége bázisán – fokozatosan fordult a társadalom térbeli-területi kutatásának regionális tudományi szemlélete felé.

Eddig közel 250 tudományos közleménye jelent meg, amelyekre 2900 hivatkozást kapott, MTMT Hirsch-indexe 27. Összesen 77 folyóirat-cikke mellett 14 könyv szerzője, 9 könyv szerkesztője volt és 83 könyvfejezetet írt. Egyetemi tankönyvek és jegyzetek írásában is részt vett.

1986-ban az MTA Regionális Tudományos Bizottság alapító tagja és titkára, 2012 és 2017 között alelnöke volt. 2016-tól az MTA nem akadémikus közgyűlési képviselője. 2002-ben részt vett a Magyar Regionális Tudományi Társaság megalapításában, amelynek 2011 és 2015 között alelnöke volt.

1995 óta főszerkesztője a „Regionális Tudományi Tanulmányok” című egyetemi tanszéki periodikának, amelynek eddig 16, sokat hivatkozott kötete jelent meg. Szerkesztőbizottsági tagja a Tér és Társadalom, a Comitatus Önkormányzati Szemle és a Romanian Review of Regional Science c. folyóiratnak.

1994-ben Pro Regio Díjban részesült. 1998-2001 között Széchenyi Professzori Ösztöndíjat kapott. ATEMPUS programok keretében londoni (LSE), illetve groningeni (RUG) ösztöndíjas tanulmányúton vett részt. 2007-ben a Kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem HC Professzora lett. 2010-ben a Pro Universitate Arany fokozatát ítéltek meg számára (ELTE), 2011-ben pedig a Mestertanár Aranyéremmel (OTDT) ismerték el tehetséggondozói munkáját. 2016-ban szakmai-közeleti, oktatói és tudományos tevékenységének elismeréseként a Regionális Tudományért díjat kapta meg a Magyar Regionális Tudományi Társaságtól.

Zongor Gábor viszont most lett 65 éves, s míg 2012-ben azon aggódtam, hogy nem lesz fórum, ahol megjelenhet az őt 60.születésnapján köszöntő cikk,

addig most ilyen veszély, épp az ő sikeres lobbitevékenységének köszönhetően, nem fenyeget. Úgy néz ki, hogy folyóiratunk nemcsak ez évben, hanem jövőre is meg tud jelenni. Legalább évi négy alkalommal. Zongor Gábor, miután 2016 nyarán nyugalomba vonult, egy hónapot pihent, majd újra aktivizálta magát. Számítalan kiadvány köszönhető ennek az aktivizmusnak. Legfontosabb talán az említett Comitatus Repertórium. Már a Comitatus megjelenését, majd 2007-től való továbbműködését is neki köszönhetjük, s a 2014-15-ös megtorpanás után, amikor évente csak két-két szám jelent meg, 2016-tól újból nekilendültünk. (Ha nem törődne a jövővel, ez évben akár hat szám is megjelenhetne, de négy szám és a dupla szám terjedelmű Repertórium már biztos.) Nemcsak a Comitatus anyagi forrásainak megteremtésében, hanem annak szerkesztésében, konferenciák szervezésében és tanulmányok írásában is igen aktív. A Nemzeti Közszerződési Egyetem Önkormányzati Kutatóintézete is bevonta a munkájába, míg Veszprém-ben az MTA Területi Akadémiai Bizottságának közigazgatási munkabizottsága elsősorban neki köszönheti az elmúlt két év gazdag programját.

Végül, de nem utolsó sorban, Oláh Miklósról is meg kell emlékezni. Csáttári Bálint szerint, mi úgy összenőttünk, mint a Mizo Tejipari vállalatot alapító Miklós és Zoltán, bár lehet, hogy minket Zominak kellett volna rövidíteni. A Comitatus alapításáról a Repertórium-ban közösen jegyzett cikkünkben megemlékeztünk, de mivel ehhez talán min-

denki nem juthatott hozzá, ide másolok ebből néhány gondolatot.

„Minden, egy derűs, őszi napon, az első szabad önkormányzati választások előtti péntek délutánon kezdődött. Oláh Miklós kezdeményezésére, hárman: Én (az Agg Zoli), a Miki és a Gábor, a Zongor Gábor, leültünk egy-két korsó sörre a veszprémi sétálóutcából nyíló egyik ismert, de most meg nem nevezhető helyre. (Marica kávéház pincésörözője, de mi akkor a jó időre tekintettel nem a pincében, hanem az annak bejárata előtti asztaloknál söröztünk.- a szerk.) Miklós kezdeményezésének a lényege az volt, hogy alapítsuk meg a Jelenkutató Egyesület veszprémi tagozatát. Abból indultunk ki ugyanis, hogy a tanácsrendszer megszűnése után is kezdenünk kell valamit magunkkal, hiszen nem tudhatuk, hogy az újonnan megalakuló önkormányzatok igényt tartanak-e a munkánkra. A Jelenkutatók hálózatának ötlete, Kiss Józseftől származott, aki később az egyik fontos szerzőnk lett. Ekkor került szóba, hogy Oláh Miklós és társai, már korábban kezdeményeztek egy megyei társadalomtudományi tematikájú folyóiratot, és így már együtt volt egy csapat, akiket érdekelt a társadalomkutatás.

Miközben mi a világot váltottuk meg, és sorban rendeltük a söröket, egyszer csak megjelent e reménybeli csapat egyik tagja, Hudi József történész is. Ez a négy ember, fordított ABC rendben, Zongor Gábor, Oláh Miklós, Hudi József és Agg Zoltán, lett később az akkor még nem ismert nevű folyóirat alapító szerkesztősége.

A körülmények szerencsés összejatszása révén, Zongor Gábor lett az újonnan megalakult Veszprém Megyei Közgyűlés első elnöke. Ő és Zimonyi Péter, leendő főjegyző, nekilátott a csapatépítésnek és így többek között nekem is ajánlatot tett, hogy vállaljak el egy (talán tudományos) tanácsadói posztot. Erre szívesen vállalkoztam, de úgy gondoltam, hogy egyedül kevés leszek és javaslatot tettem, hogy egy kis háttérintézményt hozzunk létre, melyben Oláh Miklós szociológus mellett, Jurics Imréné, szakkönyvtárat is vonjuk be, és fedőszervként egy Továbbképző Intézetet hozzunk létre. Zimonyi Péter ötlete volt, hogy ide kerüljenek az informatikusok (Harangozó János és Csalagovits István) is, miután az a változat, hogy a jogtanácsosi iroda is ebben a leendő, főjegyző által, Közigazgatási Szolgáltatói Irodának elnevezett képződményben legyen, jogszabályi okok miatt nem volt lehetséges...

A folyóirat létrejötte szintén Oláh Miklósnak köszönhető, illetve annak, hogy sikerült kellőképpen felpíszkálnia engem, az időközben kinevezett irodavezetőt. Összeállítottam ugyanis egy kötetet, amit egy reménybeli Közigazgatási Füzetek című sorozat első részének szántam. Miklós élesen ellenezte, e könyvsorozat indítását, hiszen úgy gondolta, hogy ez veszélyezteti egy folyóirat elindítását.

Mi az, hogy veszélyezteti? Akkor indítsunk el egy folyóiratot. Utólag ma is csodálkozom, hogy milyen nagy önbizalommal rendelkeztem, hogy elég egy elhatározás, és létrejön egy ma is élő,

színvonalában immár szakmai, tudományos rangra emelkedő lap.

Az asztalfiókokból több cikk is előkerült, illetve a Megyekutatók Országos Hálózatának első ülése kapcsán is sikerült különféle anyagokhoz jutnunk. Zongor Gábor több megyei közgyűlési elnököt és alelnököt is beszervezett és így, Lengyeltótiiban annak ellenére is sikerült pozitív fogadtatásra találnunk, hogy a gyűlésen ő maga nem tudott jelen lenni.”

Oláh Miklósnak volt egy „titkos élete” is. Ez (nem kollégiumi, hanem munkahelyi) szobatársához, Navracsics Tiborhoz kötődött, akinek a 60.születésnapjára még egy kicsit várnunk kell. Kevesen tudják, hogy Oláh Miklósnak köszönheti a Fidesz mai vezérkara, hogy tudják mi a jelentősége a közvéleménykutatásoknak. A Fidesz vezetői 1994-ben nem értették, hogyan lehetséges az, hogy a másfél-két évvel korábban legnépszerűbb pártnak kikiáltott Fiatal Demokraták Szövetsége épphogy csak becsúszott a Parlamentbe, s még az akkor még anynyira lesajnált kereszténydemokraták is több mandátumot szereztek. Csaltak-e vajon a közvélemény kutatók? A legenda szerint Oláh Miklós Farkasgyepűn tartott továbbképzést az alkalmazott szociológia rejtelseiből Áder Jánosnak, Orbán Viktornak és a többieknek, ahova Navracsics Tibor ajánlotta be.

Már korábban is kapcsolatban álltunk a Fidesszel, az Oláh Miklós kutatásvezetése mellett készült tanulmányokat ugyanis megpróbáltuk a pártoknak is értékesíteni. Így sikerült Kovács Zoltán pápai polgármesternek is eladnunk egy

másodlagos elemzést Pápáról (ezt éppen Navracsics Tibor készítette), majd az országos központ is megvásárolta egy másik, Veszprém megyére vonatkozó véleménykutatásunk eredményeit. (Ezt egyébként a Szabad Demokraták Szövetségének is eladtuk, hiszen kellett a bevétel a háttérintézményünk fenntartásához.) Később egy balatonfüredi időközi polgármester- választás kapcsán három párt is finanszírozta a munkánkat. (A Fidesz mellett az MDF és a konkurens MSZP, s meg kell mondani, hogy leggalánosabb, azonnal fizető megrendelő a Fidesz volt.)

Talán ekkor kezdődött Oláh Miklós kapcsolata Bóka Istvánnal, aki akkor még nem tudta, hogy ő lesz majd a balatonfüredi polgármester, és egyben a Balaton Fejlesztési Tanács elnöke. Ő csábította el Oláh Miklóst a megyei önkormányzat háttérintézményétől, s így alapította meg a Balatoni Társadalomkutató Csoportot, a Fejlesztési Tanács változó státuszú (kht, nonprofit kft) intézményének keretein belül. Oláh Miklós kapcsolata azonban nem szakadt meg a megyei önkormányzattal, utolsó nagy kutatását Kuti Csaba megyei közgyűlési elnök megrendelésére 2016-ban készítette. Mint „balatoni gyerek” (valójában balatonfüzfi lakosként „bebíró”, hiszen gyermek- és ifjúkorát Pakson töltötte, de kötődik Szombathelyhez és Veszprémhez is – a szerk.) rendszeresen szerkesztette az önálló balatoni számokat, illetve rovatokat, amint erről a Comitatus Repertóriumban is számot adtunk.

Oláh Miklós elvégezte a Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskoláját, de végül nem doktorált le helyi politikából, pedig munkássága sokkal számottevőbb, mint jó néhány, tudományos fokozattal rendelkező kollégájának. Ebből is látszik: nem azon múlik, hogy ki a tudós, hogy van-e neki doktorátusa. Oláh Miklós munkásságát a megyei önkormányzat első elnöke előbb Pro Comitatu-díjjal, majd a következő önkormányzati elnök a Comitatus szerkesztősége tagjaként ismét Pro Comitatu-díjjal ismerte el, legutóbb pedig megkapta a Balaton-díjat is. Erről a díjról a megyei sajtó megfedekezett, pedig korábban az önkormányzatok 25 éves jubileuma alkalmával, még egész oldalas interjút is közölt Oláh Miklóssal. Ő is foglalkoztatott egy kisebb tudományos gárdát, néha a Nemes-Nagy tanítványok bázisára is támaszkodva.

A Comitatus szerkesztő bizottságába ő szervezte be Soós Lőrincet és Kovács Tibort, akikkel a kapcsolata még a KSH-nál lett megalapozva. Egy alkalommal ugyanis egy KSH-s rendezvényen igen kritikus hangnemben szólalt fel, elítélve azokat a szerzőket, mint például Kovács Tibort, akik természetesnek tartják a falvak elsorvadását, elsorvasztását. Legnagyobb csodálkozására, a tanácskozás szünetében megkereste egy kicsit idősebb, jovialis úr: „Kovács Tibor vagyok. Lenne kedved együtt dolgozni velünk a legújabb kutatásunkban?” Akkoriban ugyanis, bármily meglepő, de nem mindenki gondolta úgy, hogy aki kritikusabb hangon szólal meg, azt el kell táposni. Az 1980-as évek második felében

már az volt a jelszó, hogy inkább meg kell nyerni az ilyen fiatalokat, s nem elüldözni, Ennyit röviden Oláh Miklósról. (Lehet, hogy öt év múlva, a 65. születésnapja alkalmából, újabb titkokról is fellebbentjük a fátylat.)

Oláh Miklós munkásságát részletesen Zongor Gábor ismerteti e számunkban, az itt következő cikkében.

AGG ZOLTÁN

Hivatkozott és ajánlott irodalom

Agg Zoltán (szerk.): Repertórium a kezdetektől máig (1991-2018), COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XXVIII.:(228.) pp.3-135. (2018)

Agg Zoltán, Oláh Miklós: Szubjektív emlékezések a Comitatusról, COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XXVIII.:(228.) pp. 143-148.(2018)

www.mrzt.hu honlapon a szakirodalom föltre kattintva megtalálható a Comitatus szám (Repertórium)

Agg Zoltán, Nemes-Nagy József: A politika térségi és helyi szintjei, COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XVIII.:(3.) pp. 3-41. (2008)

Nemes Nagy József: Hálózatok, hierarchiák, kohézió - egy regionalista szemével, COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XXVI.:(221) pp. 12-20. (2016) www.mrzt.hu honlapon a szakirodalom föltre kattintva megtalálható a Comitatus szám

Nemes Nagy József: Megosztó társadalmi térfelosztások: COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XXII:(211) pp. 17-27. (2012)

Nemes Nagy József: A régiókról, COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XIX:(5) pp. 23-30. (2009a)

Nemes Nagy József (2009b): Terek, helyek, régiók: A regionális tudomány alapjai, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009. 350 p.

Zongor Gábor: A Comitatus készítőiről, COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XXVIII.:(228.) pp. 143-148.(2018)

Zongor Gábor: Sok kicsi sokra megy? COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XXVII.:(223.) pp. 23-31. (2017)a www.mrzt.hu honlapon a szakirodalom föltre kattintva ez utóbbi két írás megtalálható a hivatkozott Comitatus számban!

Oláh Miklós 60 éves

Tapasztalatom szerint az ember, ahogy korosodik, úgy válik az emlékezete egyre szelektívebbé. Vannak dolgok, amelyekre egészen tisztán emlékezem, sőt minél többször felidézem a pillanatot, annál élesebben látom, legalábbis azt hiszem. Vannak viszont történések, amelyekre egyáltalán nem emlékszem, miközben lényegesen fontosabbak, mint amire azt hiszem, hogy igen.

No, egy ilyen fontos történés Oláh Miklóssal való első találkozásom, amire egyáltalán nem emlékszem, hogy hol és mikor volt. Ki hozott minket össze, stb. Egy biztos, hogy Miklóssal való találkozásunk, majd közös tevékenységünk és ritkuló együttlétünk, olyan, mintha gyerekkorunk óta ismernénk egymást. Bármikor tudunk úgy beszélgetni bármiről, mintha tegnap hagytuk volna abba, miközben az utóbbi években hónapok is eltelnek a személyes találkozásaink között.

Amire viszont határozottan emlékszem és talán Oláh Miklós egyéniségét és a társadalmi folyamatokhoz és azok körülmekintő, alapos feltárásához való viszonyát is jól jellemzi az a veszprémi színházigazgató-választás ügye.

A Veszprém megyei közgyűlés 1991. február 11-én döntött a veszprémi Petőfi Színház igazgatójának kinevezéséről. A döntés eredménye, akkor felkorbácsolta a kulturális életet és meglehetősen erőteljes vád és támadás érte az épp, hogy csak megalakult megyegyűlés tagjait és vezetőit. Ekkor a közgyűlés elnöke voltam, és a döntést követően elsődlegesen nekem kellett képviselnem a testület döntését, amelynek következtében a Madách Színház akkori igazgatója,

Kerényi Imre vezetésével a kulturális sajtó, míg dr. Horváth Balázs, volt belügyminiszter, országgyűlési képviselő vezetésével a pártpolitika támadása alá került.

Ekkor jött Oláh Miklós és azt mondta, hogy a támadásokkal, a vádakkal szemben egy módon tudunk szembeszállni, ha az ügyben keletkezett minden dokumentumot nyilvánosságra hozunk. Javasolta, hogy készüljön egy részletes könyv a színházigazgató kinevezés történéseiről. Így jelent meg Oláh Miklós szerkesztésében 1991 augusztusában a „Szokatlan szerepben avagy hogyan válasszunk színidirektort” című kötet, amely tartalmazza a színházigazgató-választással kapcsolatos dokumentumokat, hivatalos leveleket, pályázatokat, testületi jegyzőkönyveket, a nyomtatott és az elektronikus sajtó termékeit, interjúkat és tanulmányokat.

A kötetet válogató és összeállító Oláh a bevezetőjében többek között a következőket írja. „A kötet összeállításának rendezőelve a kronológia és a teljesség iránti igény. Az utóbbi nem a válogatás kockázatával járó szerkesztői gyávaság következménye. Viszonylagos teljességével a gyűjtemény az érintettek és az érdeklődők kíváncsiságán túl tudományos igényű vizsgálódások (például tartalom- és döntéselemzés) tárgyául is szolgálhat.”

Oláh Miklós szakmai, tudományos tevékenységének „rendezőelve” az elmúlt évtizedek alatt nem változott, csak tovább mélyült és még alaposabbá vált. Akik olvastak már Oláh tanulmányt azok jól tudják, hogy a teljesség megragadására való törekvése mindig meghatározó, miközben a szakmai igényesség és a saját magával szembeni szigorú elvárás teszi teljessé az írásait.

Oláh Miklós ugyanakkor nem „csupán” ismert és elismert kutató (akinek főbb kutatási területei: a társadalmi nyilvánosság, a helyi társadalom és a helyi hatalom, a te-

rületfejlesztés és a területi tervezés, az igazgatásszociológia, a művelődésszociológia, a területi identitás, a politikai földrajz, a választói magatartás, a közvélemény- és piac-kutatás, valamint a nonprofit szektor és a civil társadalom) és tudományos tanulmányok szerzője, hanem aktív részese a társadalom megismerését szolgáló közösségeknek.

A különféle szervezetekben viselt tisztségei a következők: a Magyar Szociológiai Társaság tagja (1988-), az MTA VEAB Szociológiai Munkabizottság tagja (1986-), titkára (1998-2000), alelnöke (2000-2002), valamint a Közigazgatási Munkabizottság tagja (2016-), a Magyar Politikai Intézet (MAPI) alapító tagja (1996), A Nyilvánosságért és a Civil Társadalomért Alapítvány kuratóriumának elnöke (2000-), A Veszprém Megyei Nonprofit Központ alapító programvezetője (2000-2001), A CIVIL A PÁLYÁN nonprofit hírnapló felelős szerkesztője (2001-2003), kiadója (2002-), A Balatoni Civil Szervezetek Szövetségének elnökségi tagja (2001-), alelnöke (2007-2012). A felsorolásból is érzékelhető, hogy több szakmai szervezet alapításában is részt vett. Számomra ezek közül a legfontosabb, hogy a Comitatus Önkormányzati Szemle egyik alapítója (1991-), jelenleg is a szerkesztője és a szerkesztő bizottság tagja, valamint a COMITATUS Társadalomkutató Egyesület titkára (1991-).

Az önkormányzatiság kutatása mellett kísérletet tett az önkormányzás közvetlen gyakorlásával is azáltal, hogy Balatonfüzfő Város képviselő testületének tagja és a Településfejlesztési és Településüzemeltetési Bizottság elnöke volt a 2006-2010 közötti ciklusban.

A történelem-népművelő szakos főiskolai diploma (Szombathelyi Tanárképző Főiskola, 1981.) mellett a szociológiai egyetemi diplomával (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, 1988.) is rendelkező Oláh Miklós egyéniségének jellemzője, hogy alapvetően csapatjátékos,

illetve igyekszik felkarolni a nála fiatalabb szakembereket és támogatni őket a szakmai életútjukon.

Folyamatosan tanul, így 2008-ban eljutott a Pécsi Tudomány Egyetem Multidiszciplináris Doktori Iskola abszolutóriumáig, amelyet a túlvállalt mindennapi munka miatt még nem fejezett be. Ugyanakkor nem „csupán” a közös munka során tanít, hanem kivette részét a felsőoktatási képzésekben is, így a társadalomkutatás módszertanát, a deviancia szociológiáját, illetve szociális kutatást tanította a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Szociális munkás tan székén, valamint az Európai és magyar civil társadalom volt a témája a Veszprémi Egyetem, Európai Tanulmányok Központja által szervezett kurzusoknak. Felkérésre esetenként előadásokat tartott az ELTE Regionális Földrajz Tanszékén és a Veszprémi Egyetemen. Több hazai és nemzetközi konferencián tartott előadást, a különféle kutatások eredményeiről.

Oláh Miklós törekedett arra, hogy kutatási eredményei és javaslatai hasznosuljanak. E tekintetben is sikeres és eredményes a munkája, különösen, ha arra gondolunk, hogy „csupán” a Balatonnal kapcsolatos kutatási eredményei, mintegy 50 egyetemi szakdolgozatban és 12 PhD disszertációban hasznosultak.

Oláh Miklós népművelői vénája megjelenik abban is, hogy igyekszik a tehetségeket felkarolni és pályájukat támogatni. Érvényes ez a fiatalabb kutató társakra és a képzőművészekre egyaránt. Miklósnak köszönhetjük, hogy a Comitatus folyóirat és a kiadó könyveinek jelentős részét Györgydeák György (1958-2008) illusztrálta, illetve a folyóirat képszerkesztője volt haláláig. (Talán nem meglepő, hogy a „Szokatlan szerepben” kötetben a szöveget is Györgydeák „grafikai illusztrációk kísérik”).

A sokoldalú Oláh Miklós magánéletéről most nem kívánok írni, viszont nem hagyható szó nélkül több szenvedélye közül a szőlő-

szet és borászat. Ahogy a tanulmányait, úgy a borait is kellő gondoskodással, féltéssel és akkurátusan készíti Miklós. Nekem megadtott az élmény, hogy ezeket a Tóth Ákossal közösen jegyzett borokat megízlelhettem és címkékkel láthattam el.

No, de térjünk vissza Oláh Miklóshoz a tudós elméhez és gondolkodóhoz. Életművének egyik fontos szelvénye az írásaiban ragadható meg.

Az Oláh-életmű a publikációi elemzése alapján

Oláh Miklós nevéhez 11 olyan könyv kiadása kötődik, amelynek ötletgazdája, szerkesztője és részben szerzője is egyben. Az első ilyen jellegű könyv a „Gyöngyvirágtól lombohullásig”- avagy lapszéli jegyzetek egy rendszerváltás margóján címet viselte 1990-ből, és amelyet még a Veszprém Megyei Tanács Önkormányzati és Személyzeti Osztálya tett közzé.

Ezt követően jelent meg az „Önkormányzati választások Veszprém megyében 1990.” kötet, már a Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Iroda kiadásában 1991-ben. A rendszerváltozás első szabad választásait feldolgozó elemzések és kiadványok hagyományt teremtettek: az 1994-ben és 1998-ban, 2002-ben és 2006-ban megtartott választások eredményei is feldolgozásra kerültek.

A legutóbbi, 2017-es, jelentős szakmai visszhangot kiváltó, több szerzős (Dombi Gábor, Horváth Áron, Kabai Gergely, Fodor-Kun Eszter, Oláh Mikós, Sápi Zoltán, Szabó Pál, Tóth Balázs István), „A területi tőke és magyarországi dimenziói” című tanulmánykötetnek nem csak a szerzője, és társszerkesztője (Szabó Pállal és Tóth Balázs Istvánnal), de egyben kiadója is a bala-tonfűzfői Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány révén Oláh Miklós.

Oláh Miklós publikációinak teljes jegyzéke ugyan nem ismert, de 19 olyan tanulmánykötetről tudunk, amelyben fellelhető egy, vagy több írása. Az első Oláh tanul-

mányt („Egy helyi döntés körülményeiről – Dabas” címmel, amelyet Vágvölgyi Andrásal közösen jegyez) is magába foglaló könyv még 1985-ben, a Társadalomtudományi Intézet gondozásában, Gombár Csaba és Pál László szerkesztésében (Helyi hatalom-helyi társadalom V.) jelent meg. A szerző sokoldalúságát is jól tükrözi a tanulmánykötetek szerkesztőinek névsora: Agg Zoltán, Beszteri Béla, Böhm Antal, Cséfalvi Zoltán, Gazsó Ferenc, Gergő Zsuzsa, Glatz Ferenc, Gombár Csaba, Hervainé Szabó Gyöngyvér, Lánczi András, Pál László, Pálné Kovács Ilona, Stumpf István, S. Szabó Péter, Szoboszlai György, Verebéli Imre.

A felkutatott publikációs jegyzék alapján 89 szakmai írása jelent meg eddig különféle folyóiratokban. Kiemelkedően sok tanulmányát közölte a Comitatus Önkormányzati Szemle, az általa is alapított folyóiratban összesen 78 esetben szerepel szerzőként, vagy társszerzőként Oláh Miklós. Több alkalommal a folyóirat egyes számainak társszerkesztője is volt. A szerző Comitatusban közzétett írásainak akár jelképes összegzését is jelentheti, hogy az első Oláh írás az új megyei folyóirat első számában jelent meg, melynek címe: „A megye helye”, míg a legutóbb itt megjelent írása A „Veszprémi Műhely” című, magának a folyóiratnak és alkotó közösségnek a keletkezéstörténetét írja meg 2016-ban.

A Comitatus mellett megjelentek tanulmányai két alkalommal is a Magyar Közigazgatás, a Szociológiai Szemle és a Turizmus Bulletin hasábjain. Egy-egy tanulmány olvasható tőle a Civil Szemle, Falu Város Régió, a Szín, a Tájökológiai Lapok és a Területi Statisztika folyóiratokban. De cikkei, tanulmányai jelentek meg (az azóta sajnos megszűnt) veszprémi kiadású Új Horizont című irodalmi folyóiratban, és a SÉD című kulturális periodikában is.

A tanulmányok mellett szívesen készít Oláh Miklós többnyire másokkal közösen interjúkat is. Erre példa Agg Zoltán fő-

szerkesztővel együtt készített beszélgetések két alkalommal, 1999-ben és 2011-ben Pintér Sándor, majd egy ízben, 2004-ben Lamperth Mónika belügyminiszterekkel. Ugyancsak ők készítették interjút Dióssy László TÖOSZ elnökkel 2001-ben és Porga Gyula Veszprém polgármesterével, 2015-ben. Az Agg – Oláh duó előbb Navracsics Tibor szerkesztővel egészült ki, amikor Bihari Mihály politikussal készítettek interjút, 1993-ban, majd Csíte András szerkesztővel, amikor 2008-ben beszélgettek Kovács Miklós turisztikai szakállamtitkárral. Ugyancsak Csíte András volt Oláh Miklós kérdező társa, amikor Navracsics Tibor igazságügyi és közigazgatási miniszterrel 2010-ben készült az interjú.

Oláh Miklós tanulmányainak egy részében társszerzőkkel is találkozhatunk. A közös művek társszerzői közül a legtöbbet Agg Zoltán főszerkesztővel (12), Dombi Gáborral (7), Csíte Andrással (5) és Retz Tamással (5), Navracsics Tiborral (4), valamint Bokor Ibolyával (3) és Kovács Ernővel (3), továbbá Kabai Gergellyel (2) és Vágvölgyi Andrással (2) együtt jegyzi Oláh Miklós. együtt jegyzi Oláh Miklós. Egy-egy közös tanulmány szerzői között találkozhatunk Csatári Bálint, Ferencz Zoltán, Flachner Zsuzsan-

na, Horváth Áron, Pallaghy Orsolya, Pataki György, Vári Anna, Várkonyi Tibor és a feleség, Horváth Viola nevével.

Az írások címét elemezve egyértelmű, hogy a legtöbb tanulmány a Balatonnal (összesen: 23) összefüggésben íródott. Jelentős számot (21) képviselnek még az országgyűlési és önkormányzati választásokkal kapcsolatos publikációk. Kiemelésre érdemes (11) a közvélemény kutatási eredmények közzététele, a megyekérdéssel (10), az identitás (8) és régió (8) kutatással foglalkozó írások.

A Comitatus Önkormányzati Szemle és Oláh Miklós munkássága szervesen összeforrtak. A szerkesztőbizottság elnökeként örömmel köszöntöm e rendhagyó összegzéssel a folyóiratunkon keresztül is a hatvanévest! Isten éltesse sokáig, Miklós!

ZONGOR GÁBOR

Jegyzet

Lásd még e számunkban Agg Zoltán írását „Nemes-Nagy József 70, Zongor Gábor 65 és Oláh Miklós 60 éves is elmúlt, avagy nem a kor az érdem” címmel

Hivatkozott irodalom

Agg Zoltán (szerk.): Repertórium a kezdetektől máig (1991-2018), COMITATUS: ÖNKORMÁNYZATI SZEMLE XXVIII.:(228.) pp.3-135. (2018)

Beszámoló

Balatonfüredi nyári konferencia, nem csak politológusoknak

Az elmúlt évek legnagyobb fordulópontjához ért az európai integráció jövője. A Brexittel kapcsolatos tárgyalások lassan a végéhez közelednek, azonban még mindig nem körvonalazódott ki egyértelműen, hogy lesz-e megállapodás a távozó fél és az EU között vagy sem, hogy melyik fél mit nyer, és melyik fél mit veszít azzal, hogy az eddig az európai integrációban pénzügyileg meghatározó szerepet betöltő Egyesült Királyság elhagyja a Közösséget.

Angela Merkel német kancellár és Emmanuel Macron francia államfő közösen lépnek fel a közösség továbbfejlesztéséért, amit sok európai szereplő kétkedve figyel. A június végi csúcs találkozóra készített javaslatok között szerepel, hogy csökkenteni kellene az Európai Bizottság létszámát, valamint az EU védelmi képességét és az állandó euróövezeti válságkezelő mechanizmust tovább kellene fejleszteni, a külpolitikai döntéshozatalt meg kell változtatni, és ki kell alakítani egy átfogó migrációs napirendet.

A 2019-es Európai Parlamenti választás egy fordulópont lesz az Európai Unió jövőjével kapcsolatban. Az eddig is legtöbb képviselővel rendelkező Európai Néppárt tovább erősödhet a konzervatív pártok trendszerű növekedése által. Azonban a migrációs válság nyomán belső ellentétek is felszínre kerültek, melyek megmutatták, hogy a legnagyobb pártcsalád közel sem alkot egy homogén tömböt az európai parlamentben. A migrációs válság kapcsán adódik a kérdés, hogy hogyan veszi az akadályt az európai integráció: megerősödik és megújul, vagy a tagállamok a saját szuverenitásukat helyezik előtérbe, és megkezdődik az EU sorvadása.

Augusztus végén rendezte Balatonfüreden a **Tihany Centre for Political Analysis (TCPA)** három napos szemináriumát „**Political parties, tendencies and challenges in Europe in the 21st century**” címmel a Balaton Szabadidő és

Konferencia Központban, ahol többek között ezeket a témákat is megvitattuk. A szeminárium célja a politika iránt érdeklődő fiatalokkal egy kötetlen beszélgetés kialakítása politikai szakértők meghívásával, így adva lehetőséget a fiatal és idősebb generációnak, hogy válaszokat találjanak közösen a mai politikában felmerülő kérdésekre. A konferencia munkanyelve angol volt, mivel több országból is érkeztek diákok és előadók is, ami jól mutatja milyen nagy nemzetközi hálózattal rendelkezik a kutatóintézet.

Az idei szeminárium meghívott díszvendége **Jeszenszky Géza** magyar történész, egyetemi tanár, politikus, diplomata volt. 1990–94 között az Antall-kormány külügyminisztere, 1998–2002 között az első Fidesz-kormány washingtoni nagykövete. Előadásában politikai pályájáról, Magyarország nyugati integrálódásának folyamatáról beszélt átfogóan, külügyminiszterként legfontosabb feladata az volt, hogy a rendszerváltás után a külpolitikai fordulatot is végrehajtsa. A konferencia témájából adódóan az aktualitásokra is kitért elemzésében.

Kai-Olaf Lang politológus, a berlini Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP) kelet-európai országokkal és EU-integrációval foglalkozó kutatója „Party Politics in Flux: The Changing Faces of Political Parties and Party Systems in the EU and in Central Europe” című előadásában az európai pártok helyzetéről beszélt a magyar politikai palettával összehasonlítva, a demokráciák különböző „araira” helyezve a hangsúlyt. Kiemelte Magyarországot és Lengyelországot jelenlegi politikai helyzetét, amely elemzése szerint egyre nagyobb aggodást vált ki a környező demokráciákból.

Odze György a konferencia főszervezője, és **Dús Pongrácz** külpolitika szakértő „The world challenges in 2018” című közös vitaindító előadásukkal szélesítették a látókört a távol-keleti térség politikai helyzetének, majd biztonságpolitikai szempontból a gócpontoknak a bemutatásával az

alapvetően Európai térséget vizsgáló konferencián. Elsősorban Kína gazdasági és katonai felemelkedését elemezték, valamint Kína világpolitikában elfoglalt lehetséges jövőjét. Odze György 1992-től a Külügyminisztériumban dolgozott, 1994-től a londoni nagykövetség munkatársa, később Pekingben, majd Helsinkiben tanácsosként teljesített külszolgálatot. 2007-ben külügyi szóvivő, majd a kommunikációs stratégia vezetője. 1972-től jelennek meg folyamatosan novellái és publicisztikái.

Malgorzata Bonikowska, politológus, Európai Unió és nemzetközi kapcsolatok szakértő, jelenleg a Nemzetközi Kapcsolatok Alapítvány (CIR) elnöke, a lengyel Kutatóintézetek Központjának pedig társalapítója és elnöke is. 2001-2007 között az Európai Bizottságnak dolgozott az Információs és Kommunikációs Programban először Lengyelországban, majd Bulgáriában. A konferencián „Europe and the world the new disorder” című előadásában a jelenlegi politikai történeteket egy tágabb kontextusban mutatta be. Elemzése szerint a jelenlegi kor nagy fordulópont lesz pár év távlatából, sok olyan esemény van az európai politikában, aminek nem látjuk a hatásait, és lehetetlen megjósolni a következményeit. Példaként említette a hidegháború alatti éveket, amikor a reális elképzelés a mindennapok során egy kitörni készülő atomháború volt. Az Európai Unió létének fontosságát emelte ki, valamint Lengyelország csatlakozását az Európai Unióhoz, amelynek háttérmunkálataiban tevékenyen részt vett. Kitért a jelenlegi európai politikát meghatározó témákra is, az EP választást, a brit kilépést, a migrációs válságot és az ezekhez kapcsolódó szerinte lehetséges alternatívákat.

Szentiványi Gábor 1976-81 között Magyarország bagdadi nagykövetségén dolgozott, 1986-91 között Magyarország washingtoni nagy-

követségén sajtóattasé, majd 1989-től a külképviselet szóvivője. 1990-ben tanácsosi rangot kapott, 1994-97 között pedig a Külügyminisztérium szóvivője. 1997-2002 között londoni nagykövet, 2002-2004 között külügyi helyettes államtitkár. 2004-07 között hágai nagykövetségént, ezt követően 2009-ig a Külügyminisztérium szakállamtitkáráként dolgozott. „Additions to/comments on party tendencies” című előadásában a jelenlegi politikai történeteket elemezte a pártok, pártcsaládok és a migrációs válság kapcsán.

A színvonalas előadásokat a téma átbeszélése követte, amelyben mind az előadók, mind a diákok tevékenyen részt vettek. A három nap alatt számos workshopra, játékos foglalkozásra, vetélkedőre került sor, amely mind közelebb hozta a különböző nemzetiségű diákokat a politikához és egymáshoz is.

A fiatalok érdeklődésének felkeltésére egyre égetőbb szükség van, hiszen a politikai apátia trendszerűen elterjedté válik az európai országokban, amit az EP választások alacsonyrésztvétele is mutat. Több hasonló rendezvényre lenne szükség e probléma orvoslására; ez a rendezvény is többek között ennek szolgálatára jött létre. A konferencián elhangzott előadások támpontokat adhattak a résztvevőknek, hogy hogyan lehet a hosszútávú folyamatokat a jelen perspektívájából vizsgálni és strukturált következtetéseket levonni belőlük.

Összességében egy nagyon jól kivitelezett és megrendezett eseményre került sor, és ezúton is szeretném megköszönni a szervezőknek, résztvevőknek ezt a nagyszerű élményt. A szervezet jövőben tartandó rendezvényeiről további tájékoztatást talál awww.tihanypolitics.eu/hu/-n.

KOVÁCS SZANDRA

Recenziók

Lukács László: A káli-medencei lakóház a Dunántúl népi építészetében c.könyvéről

A 366 oldalas, rengeteg fotóval, felméréssel, rajzzal illusztrált kötet létrejöttéről a szerző a bevezetőben és az utószóban vall. A helyszíni kutatásra a veszprémi Bakonyi Múzeum támogatásával, Lackovits Emőke vezetésével megszervezett káli-medencei történeti és néprajzi kutatás keretében került sor 1981-1987 között. A számos intézményből, egyetemről érkező néprajzosok mellett történész, levéltáros, lelkész, önkéntes gyűjtő tagjai is voltak a kutatócsoportnak, akik egy-egy téma vizsgálatát vállalták fel. (Némi késéssel én is csatlakoztam a kutatócsoporthoz, és a káli-medencei közös gyűjtő-utak, konferenciák legszebb élményeim közé tartoznak, soha később hasonlóan jól szervezett, közös vállalkozásban nem volt részem.) Évente több alkalommal is sor került közös gyűjtésre, ahol a csoport tagjai tapasztalataikat még azon frissiben megbeszélhették, átadhatták egymásnak. Szállásunkon, Szentbékállán és Köveskálón a település társadalmába is beépültünk, adatközlőink közül sokkal tartós kapcsolatban maradtunk. Köszönhető ez annak is, hogy a csoport tagjai helyi konferenciákon számoltak be kutatásaikról, s ezeken az eseményeken a falubeliek közül is sokan részt vettek.

Noha a kutatási eredményekről 3 konferencia-kötet és számos tanulmány, cikk megjelent, a Káli-medence népi kultúrájáról tervezett monográfia nem készült el. Ezért is örömdetes, hogy Lukács László a Káli medence népi építészetével kapcsolatos kutatásait most olyan mélységű és részletességű kötetben adja közre, amire a tervezett monográfia egy fejezete nem adott volna módot. Az itt ismertetett könyv előzménye Lukács Lászlónak 1989-ben írt, 1990-ben megvédett kandidátusi disszertációja. Ennek szerkezetét követi a könyv, kiegészítve az értekezés lezárását követően, (pl. a milleniumi ünnepségek idején) szép számmal megjelent néprajzi, helytörténeti publikációkból és a szabadtéri múzeumokba ke-

rült, vagy tájház funkciót nyert építmények vizsgálatából nyert újabb ismeretekkel

A *Bevezetésben* (I. fejezet) a szerző ismerteti a vizsgált falvakat, azok fő jellemzőit. A nagyjából hasonló földrajzi, ökológiai viszonyok mellett igen sokszínű a vizsgált települések társadalmi, vallási összetétele: a kuriális falvak (Balatonhenye, Kővágóörs, Monoszló) közül Köveskál mezővárosi rangra emelkedett, ezekben a református, ill. Kővágóörsön az evangélikus nemesi elem a lakosság 40-50 %-át alkotta, a katolikusok többnyire a cselédek, beköltözött, beházasodott lakosok voltak. Jelentős volt a nem teljes jogú nemesek, agilisok száma is. A jobbágyfalvak földesurai részint a Veszprémi Püspökség, részint a Veszprémi Káptalan, ill. kisebb birtokosok voltak. E zömmel katolikus lakosú falvakban csupán 1-2 nemesi jogállású lakos élt.

A falvak ismertetése után a szerző ismert alaposságával felsorolja a Káli-medencét érintő korábbi kutatásokat, belefoglalva az 1981-ben indult Káli-medencei kutatás során készült publikációkat is. Ezt követően ismerteti munkájának célját, módszerét, forrásait. A munka célja egyrészt a Káli-medence eddig csak hézagosan feltárt népi építészetének részletes bemutatása, elsősorban saját terepkutatásai, néprajzi adatgyűjtése, levéltári kutatásai alapján. Az adatgyűjtés nemcsak a lakóházak morfológiai leírására vonatkozott, de kiterjedt azok átalakítására, az emlékezzettel feltárható korábbi állapotok regisztrálására, és a házat építtető, használó családok vagyoni, társadalmi státusának feltárására is. Tekintettel a kutatott terület társadalmi sokszínűségére, a szerző figyelme kiterjed a kisnemesi és honorációrég lakóházaire, parókiákra, uradalmi épületekre is. Mindehhez az adatközlők információin túl család- és egyházi levéltárak anyagát, jegyzőkönyveket, számadáskönyveket, hagyatéki leltárakat is felhasznált. Vizsgálatai során különös figyelmet fordított azoknak az építészeti elemeknek a fel-

tárására, dokumentálására, amelyek szakirodalmi ismeretei alapján alapvetően fontosak a káli-medencei épületek dunántúli kapcsolatrendszerének a meghatározásához. A szerző saját gyűjtésein kívül felhasználta az Országos Műemléki Felügyelőség, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Néprajzi Múzeum adattáiraiban fellelhető felméréseket, fotókat, rajzokat, gyűjtéseket is.

A leíró részt követő elemző-összehasonlító részben Lukács László elsősorban publikált források alapján kísérli meg feltárni a kapcsolatokat a Dunántúl különböző tájainak építkezésével, hogy elhelyezhesse a Káli-medence népi építését egy szélesebb összefüggésrendszerben.

A mű II. fejezete (*A lakóházak morfológiai leírása*) a népi építészeti munkákban szokásos tagolásban részletezi a lakóházak jellemzőit. A fejezetet a szerző a *falazat* ismertetésével kezdi. A sövényfalra vonatkozó sporadikus adatok ismertetése után arra tér ki, milyen tényezők kellettek ahhoz, hogy a kőépítéssel a társadalom minden szintjén általánossá váljon. A Balaton-felvidék és a Déli-Bakony ui. Magyarország legfontosabb, legkiterjedtebb kőépítkezési területe. Foglalkozik a kőbányákkal, mészegetéssel, a kőfal rakásának technikájával, a kőművesekkel. A *födém* ismertetésénél kitér a figyelmet szentel a keresztirányú mestergerendának, mint olyan archaikus elemnek, amely a lakóház táji kapcsolatainak meghatározásánál jelentőséggel bír. Kitér a födém faanyagára, annak beszerzésére is. Lukács László burgenlandi tanulmányútjainak köszönhetően már korábbi cikkeiben, tanulmányaiban feltárta a Káli-medencének a Felső-Örséghez fűződő kapcsolatait, ami a bor és a fa építőanyag cseréjében is megnyilvánult. Ugyancsak részletesen foglalkozik a boltozott födémekkel, amelyek a Káli-medencét meghatározó kőépítkezés jellegzetességei. Falvanként felsorolja, illusztrálja a csehüveg-boltozatos és dongaboltozatos födémek összes előfordulását, mindig kitérve az építetők, használók társadalmi státusára. A dominánsan ollószáras-szelemenese *tetőszerkezet* ismertetésénél kiemeli a Káli-medencében gyakori, és csak a kőépítészeti területre jellemző megoldást, amikor a taréjszelemt az oromfalak, ill. belső csúcsfalak, vagy a padlástérben emelt falpillérek tartják. Ez a (véleményem szerint elsősorban a Káli-medencére jellemző)

megoldás lehetőséget adott a ház szélességének növelésére, ezáltal másfél traktusos házak építésére. A héjazat alfejezetben a szerző ismerteti a Káli-medencében elterjedt giccás, kettőzött zsúpfedést és a nádfedést is, a technikai megoldásokat saját adatközlőinek szavaival és archív forrásokkal illusztrálva. Közli a helyi elnevezéseket is. Hasonló alapossággal ismerteti Lukács László a lakóházak *tüzelőrendszerét*, hisz a tüzelőberendezés, füstelvezetés Battyai Zsigmond rendszerezése óta kitüntetett jelentőséggel bír a háztípusok, házvidékek meghatározásában. A Káli-medence eredendően füstöskonyhás háztérület, amelyben már a 18. században megjelent a szabad kémény a társadalom rangosabb rétegeinél, s a két füstelvezetési rendszer változó arányban egymás mellett élt. A szerző minden emléket részletesen leír, fotókkal, rajzokkal dokumentál, nagy súlyt fektetve az átalakítások menetére, a ház építetőknek, lakóinak vagyoni-társadalmi állapotára. Lukács László sok archív forrást is felhasznál: helyi lelkészek feljegyzéseit, s különösen élvezetek a gyakran idézett irodalmi részletek. (A füstöskonyha előnyeiről pl. Berzsenyi Dániel szemléletes leírását idézi).

A füstöskonyhákat ellenőrző korombíráknak korábban külön tanulmányt is szentelt. Egy helyi kőműves utódaitól szabadkéményes lakóház tervrajzát is sikerült fellelnie. A szerző részletesen ismerteti a konyhai és szobai tüzelőket, azoknak a füstelvezetés modernizálásával párhuzamos változását. A következő alfejezet a *lakóház külső megjelenésével* foglalkozik, különös tekintettel a vakolatdíszekre (ezekről korábban közös füzetet is jelentett meg Somogyi Győzővel, akinek rajzai ebben a könyvben is szép számmal szerepelnek) és a táj népi építészetében domináns különféle tornácokra. A szerző nagy figyelmet szentel a Balaton-felvidéken elterjedt harántboltíves tornácoknak és az árkádsoros tornácok különböző változatainak, nem különben a kiugró tornácoknak. A tornáctípusok korát, eredetét, az építetők társadalmi szintjét is igyekszik kideríteni, ismertetve a néprajzi, műemléki szakirodalomban fellelhető különféle véleményeket is a tornácok eredetéről, a népi építészetben való elterjedéséről. A társadalmi háttér felderítése teszi lehetővé, hogy meghatározott épületszerkezeti elemeket, füstelvezetési módokat meghatározott vagyoni-társadalmi

szinthez köthessen (pl. a füstöskonyha és szabad kéményes konyha, vagy a pilléres, harántboltíves és az árkádsoros tornácok, vagy a csehsüveg-boltzatok esetében). A lakóház morfológiai leírása az *alaprajz* tárgyalásával zárul, ami szorosan kapcsolódik a tüzelőrendszerhez (külön bejáratúság a füstöskonyhás házaknál – rendszerint egyetlen bejárat a szabadkéményes házaknál). Itt hangsúlyosan foglalkozik a szerző a szoba vagy kamra funkciójú keskeny „benyílókkal”, a ház kétmenetűvé, másfél traktusossá alakulásával. (A benyíló használatára Arany János Toldijából idéz részleteket.)

A házak morfológiai leírását bő illusztrációs anyag követi, ami egységben mutatja be az eddig elemenként tárgyalt épületeket. Lukács László épületszerkezeti leírásai precízek, szakmailag kifogástalanok – ami nem csoda, hiszen szinte elsőként, elvégezte a Budapesti Műszaki Egyetem Építésmérnöki Karán 1976-ban indult műemlékvédelmi szakmérnöki képzést.

A III. fejezet címe: *A Káli-medence a Dunántúl népi építészetében*. Ebben a szerző a leíró részben ismertetett morfológiai elemeket veti össze a Dunántúl különböző tájainak építészetével, kimutatva az egyezéseket és eltéréseket. Itt tanulságos, hogy a kő építőanyagra való áttérés miként módosította a faépítészethez kapcsolódó elemeket. (Elég itt a füstöskonyhák füstelvezetésének különböző megoldásaira, az ollószárakat helyettesítő belső csúcsfalakra, falpillérekre, vagy a tornácokra hivatkozni.) Összehasonlító adatait elsősorban a néprajzi szakirodalomból meríti, de felhasználja a középkori ásatások eredményeit és a műemléki szakirodalom adatait is, hogy egy-egy építészeti elem, jelenség eredetét, elterjedésének, a népi építészetbe való bekerülésének útját, ill. használóinak körét minél pontosabban meghatározza, Ismerteti a kérdéshez kapcsolódó különböző szakmai véleményeket is. Ehhez a fejezethez is gazdag illusztrációs anyag tartozik.

A IV. Összefoglalás c. fejezetben a szerző összegzi a táji mikro-analízis és a dunántúli összehasonlító vizsgálat eredményeit. Megállapítja, hogy adatai alapján a Káli-medence a Balatonfelvidéket és a Déli-Bakonyt magába foglaló mezozóna része, nem önálló mikro-zóna. Lukács

László legfontosabb, összegző megállapításait szó szerint idézve:

„A dunántúli füstöskonyhás makrozóna mezozónáiban tapasztalt táji különbségek a XIX. században már legtöbbször az azonos irányú fejlődésnek csupán időbeli különbségei. Az egész makrozónában a XIX. században – alapvetően társadalmi-vagyoni helyzettől meghatározottan – kétféle füstelvezetést alkalmaztak, amelyek közül a házon belüli vagy a kéménnyel történő füstelvezetés megjelenésének időpontja, egymáshoz viszonyított aránya a különböző mezozónákban más és más. Nem tekinthető a Káli-medence reliktum-területnek sem, mivel a részben szőlő monokultúrák gazdálkodást folytató, korábban kuriális községei népi építkezésükben az archaikus elemek jó részét maguk mögött hagyták, s az új elemek korai bevezetésével a makrozónán belül is a fejlődés élvonalában álltak.”

Ezt követi a vizsgált morfológiai elemek dunántúli kapcsolatainak felsorolása. Noha a szerző disszertációja készítésekor a Néprajzi Atlasz lapjait még nem használhatta, mára már elkészült Borsos Balázs munkájának eredményeként a Magyar Néprajzi Atlasz adatainak számítógépes klaszteranalízise a magyar nyelvterület kulturális régióinak meghatározására. A nagyszabású munka foglalkozik az egyes kulturális aspektusok, így a település-építkezés alapján kimutatható kulturális tagolódással is, érdemes lenne saját eredményeit összevetni a klaszterezéssel nyert térképekkel.

Az *Utószó*ban (V. fejezet) a szerző ismerteti a kandidátusi disszertációja megírása óta eltelt időben született publikációkat, amelyeket beépített a jelenlegi kötetbe. Felsorolja mindazokat a tanulmányokat, cikkeket, előadásokat is, amelyek saját, Káli-medencei kutatásaiból születtek. Végül megemlékezik mindazokról, akik munkája létrejöttét elősegítették. A szerző kitér azokra a változásokra is, amelyek a Káli-medence falvaiban a kutatás óta eltelt több mint 3 évtized alatt végbementek. Az emlékezetes kutatóutakat fotókkal illusztrálja. A tanulmány VI. fejezete a közel 16 oldalas *irodalomjegyzék*.

VII. fejezetként Lukács László közli Barabás Jenőnek és Füzes Endrének az *opponensi véleményére adott válaszát* is. Ebből kiderül, hogy kutatásai azért korlátozódtak csak a lakóházra,

mert a településsel, lakáskultúrával, a gazdasági épületekkel valamint a szőlőhegyi építkezéssel a kutatócsoport más tagjai foglalkoztak.

Lukács László VIII. fejezetként a kötet végére illesztette az 1984-es 1. Finn-Ugor Szimpóziumra készített német nyelvű előadásának szövegét (*Veränderungen der Volksarchitektur im Káler Becken im 18-20. Jahrhundert*), ami a német nyelvű rezümét pótolja. Az illusztrációkhoz is készültek német nyelvű feliratok.

A Káli-medence népi építészetét megőrkítő munka, és az abból született kiadvány a szerző szavaival „értékmentő, értékrögzítő és értékközvetítő” szándékú. A terepmunka kezdetén felmérhető volt az a pusztítás, pusztulás, amit az előző 4 évtized politikája a helyi társadalom szellemi és anyagi világában okozott. A kutatás még jó időben történt: az akkor 70-80 éves adatközlőink még fel tudták idézni a füstöskonyhák világát, némelyek még éltek abban, használatból

is ismerték. A helyiek a kutatócsoportot mindig szívesen fogadták, támogatták. Ma már hasonló kutatást aligha lehetne megszervezni. Mára a vizsgált falvak lakossága nagyrészt kicserélődött, akad falu, ahol helybéli születésű lakos alig van. A Káli-medence divatba jött. Az értékmentésnek köszönhetően azonban az épített örökség a „be-bírók” számára is érték, és a házukat igényesen felújítani szándékozók számára Lukács László könyve nemcsak tudományos értékű, de gazdag adattárat is biztosít. A könyv, ami családi vállalkozás is, hisz a német fordítást fia, Miklós készítette, méltó tisztelgés a szerző édesapja, Lukács József kőművesmester emléke előtt.

Lukács László: A káli-medencei lakóház a Dunántúl népi építészetében. Szent István Király Múzeum közleményei A sor. 52. sz. Székesfehérvár, 2017. 366 p.

H. CSUKÁS GYÖRGYI

Erdélyi menekültek Magyarországon 1988-1989 „Illegális bevándorlók”, vagy üldözöttek?

Kaszás Veronika történész, nemzetközi kapcsolatok szakértő, a Gondolat Kiadó által még 2015-ben megjelentetett könyvében (ami a doktori disszertációján alapul) az erdélyi menekültek magyarországi helyzetét boncolgatja 1988-1989-es években, akkor, amikor a bipoláris világrendszer megdőlése sorra döntötte le a hidegháborús falakat. A rendszerváltozás éveinek bűvkörében a magyarországi menekültügyi történetek fontos állomását dolgozza fel a könyv, ötvözve a tényleges tettek, valamint diplomáciában, társadalmi szervezetek, egyház által elvárt kisebbség és menekültügyi kérdés rendezésének módjait az „internacionalista testvériség” szellemében.

A Varsói Szerződés egységének demonstrálása mellett, Magyarország elsőként csatlakozott az 1951.évi genfi menekültügyi egyezményhez, amely új égiszt nyitott a menekültek számára, elsősorban a romániai kisebbségek részét képező erdélyi magyaroknak. A könyv igen részletes, gazdagon átlátható történelmi kontextusba helyezi a témáját. Fontos koncepció, hogy nem csak a tényleges menekültérkezést vizsgálja, hanem

az előzményeket is, amelyre a szakirodalomban, legalábbis ilyen alapossággal, még nem volt példa. A korábban több ízben is megírt személyes visszaemlékezések, a történészek pontosítási kísérletei mellett, kevés szó esett korábban a jogi előkészületekről. A Románia és Magyarország közötti „népek közötti barátság építőköveire” hivatkozva, göcsörtös út vezetett az 1989.március 14-án aláírt genfi menekültügyi egyezményig. Az 1987-1989 közt nagy számban érkező erdélyi menekültek létszáma a magyar döntéshozókat komoly dilemma elé állította. A szerző az „erdélyi menekültek” kifejezést, mint jelenséget fogalmazza meg. Tág értelemben értelmezi, beleértve a nem magyar nemzetiségű román államolgárokat is. A legvidámabb barakk hirtelen 13 ezer hivatalosan elismert, végül 20 ezer összesített létszámú befogadott menekültnek kellett helyet biztosítson, amelynek megvalósítását a szocialista blokk írott-íratlan ideológiai kötelezettségei fogták sa-tuba a magyar kül- és belpolitikában. A könyv jól mutatja a visszás történelmi állapotot, jól ábrázolva a hétköznapi és politikai csatározások

színtere közt élő civilek mozgását. A Szovjetunió szövetségeseként, és Varsói Szerződés tagjaként létező Magyarország meghasonlott állapotát színes, átfogó és hiteles módon ábrázolja.

A magyar történelem állandó viszontagságait okozó létállapotot, a saját érdekeit Nyugaton képviselni igyekvő, de Kelet felé elkötelezett megosztottságot is érzékelhetővé teszi. A szerző foglalkozik a romániai kisebbségpolitikával a világháborút követően, amely a kivándorlás okait rejtí magában, s amely legális és illegális formában zajlott le. A magyar állam erdélyi magyarság felé való kötelezettségei, de a nem magyar állampolgárok helyzetének kezelése máig érzékeny és aktuális kérdés, a ma már létező egyszerűsített honosítási eljárás ellenére is.

A könyv jól ábrázolja a Vöröskereszt, Vörösféldhold Nemzetközi Mozgalom alapelveit és segélyezési határvonalait. A szerző komoly hangsúlyt fektetett a nemzetközi egyezmények és tevékenységek diplomáciaiag kivitelezett módszereinek feltárására, ahol az egyház és az állam cselekvési ideje évekbeni eltérést mutat. Az evangélikus kötelezettségek tetteket igényeltek, s nem állami apparátus által elodázott akcióterveket. Az erdélyi menekültszolgálat, a rákosszentmihályi gyülekezet szolgálata a közhangulatot írja le. A Romániában zajló falurendezés és falurombolás világszinten is ellenérzéseket kiváltó esemény-sorozata komoly sajtóvisszhangjainak széles palettáját is áttekinti a szerző. A Nyugati és az úgynevezett szocialista országok véleményeit szembeállítva, a romániai közhangulatot közé ékelve, csillogó ékkövét képezi a műnek, hiszen a régi bipoláris rendszer attitűd és annak kormányzati viselkedését helyezi párhuzamba, amely olyan átfogó képet nyújt a „gulyáskommunista” Magyarországon kívüli államok életszínvonal és politikai berendezkedéséről, hogy nem kétséges a könyv létjogosultsága. A tartalom fontos részét képezi, a világsajtóba való kitekintést követően, a nemzetközi jog által elfogadott és politikai államok által más-más arányban alkalmazott kisebbségvédelemre vonatkozó szabályozásai. Az ENSZ-dokumentumok ismertetését követően, a

regionális szervezetek, egyezmények és nyilatkozatok útvesztőjében a multilaterális fórumokon való fellépés vonásait vizsgálja az író, amely egy olyan kardinális egyezményt alkotott, mint az 1951.évi genfi menekültügyi egyezmény. A konvenció által alkalmazott „menekült” fogalmát viszi át a teljesen az írás, vonatkoztatva azon egyénekre, akik bizonyos okokból kifolyólag saját szülőföldjüket elhagyni kényszerülő állampolgárok. A szocialista tömb tagjaként csatlakozott Magyarország számára az emberség és a tartás kérdésévé vált a konvencióhoz való csatlakozás, hogy így legális védelmet nyújthasson az erdélyi magyar kisebbség számára. Ez a szimbolikus jelentésű nyitás nem csak magyar állampolgárságú, de emberi jogaikban megtipított ezreknek hozott változást, amely aztán új fejezetet nyitott a történelemben, csakúgy, mint az 1951. évi genfi egyezmény, amely az elmúlt két évben ismét meghatározóvá vált a magyar intézkedési morálban.

A feldolgozott levéltári anyagok, történeti források, érintett személyekkel készített interjúk, jól dokumentált és kiváló hivatkozásokkal tarkított mű az örökös magyar állapot, a több tűz között parázsló helyzetet és megoldási eljárásokat szemlélteti. Magyarország kisebbségpolitikai törekvései szerves részét képezi nemzeti értékeinek, 1988-1989 közt és 2015-ben is, akárcsak az azóta eltelt években. A könyv jól tagolt, részletes, de mégis teljes képet ad a kor hangulatáról és lehetőségeinek határaitól. A hiányosabb képi ábrázolás a koncepció részét képezheti, miszerint nem személyes elfogultság vagy érzellemmel töltött könyv írása volt a cél, ahogyan azt Kaszás Veronika leszögezte, hanem egy történelmileg pontos és hiteles ábrázolása a rendszerek változásának megkezdése elején.

Kaszás Veronika: Erdélyi menekültek Magyarországon 1988-1989 (Út a menekültkérdés tagadásától az 1951.évi genfi menekültügyi egyezményhez való csatlakozásig)

GÁSPÁR ANIKÓ